

Muzeul Universității
„Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Societatea de Studii Istorice
din România

Historia Universitatis Iassiensis

XII

2021

Muzeul Universității
„Alexandru Ioan Cuza”
din Iași

Societatea de Studii Istorice
din România

Historia Universitatis Iassiensis

XII/2021

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Neculai Bolohan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrințu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române,
Cluj-Napoca)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor-șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor-șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al
Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

FONDATOR:

Bogdan-Petru Maleon

Web editor: Alexandru Suharoschi

Coperta: Bogdan Panțir

Tehnoredactare: Alexandru Suharoschi

ISSN 2285-9071

Historia Universitatis Iassiensis

XII/2021

S u m a r

Studii și articole

Maria Rados, <i>Inspecția școlară și instruirea dascălilor în Moldova primei jumătăți de secol XIX</i>	13
Constantin-Bogdan Iuțiș, <i>Figuri didactice din învățământul militar românesc</i>	41
Gheorghe Baci, <i>Institutul Academic din Iași: structura și formarea personalului educativ</i>	59
Cristina Gudin, <i>Formarea continuă a cadrelor didactice primare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i>	83
Vasilica Mîrza, <i>Revizorii școlari și problema protejării patrimoniului arheologic la cumpăna secolelor XIX-XX</i>	95
Cătălin Botoșineanu, <i>Primii profesori agronomi la Universitatea din Iași: Haralamb Vasiliu și Agricola Cardaș</i>	113
Rozvita-Monica Cosac, <i>Preocupările de educator ale orientalistului Vasile Radu</i>	133
Iana Balan, <i>Studentii străini în URSS. Experiențe formative în spațiul sovietic ale profesorului Ariton Vraciu</i>	163
Petronela Buruiiană, <i>Învățământul biologic universitar în anii '70 sub impactul „reformei”. Proiecte, dezbateri, reacții</i>	199

Note și recenzii

V. A. Urechia, <i>Din tainele vieții. Amintiri contimporane (1840-1882)</i> , ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note și glosar de Leonidas Rados, Editura Polirom, 2014, Iași, 552 p. (Renata-Gabriela Buzău)	213
---	-----

Nicoleta Roman (coordonator), <i>Copilăria românească între familie și societate (secolele XVII-XX)</i> , București, Editura Nemira, 2015, 417 p. (Florea Ioncioaia).....	217
Ion Eremia (coordonator), <i>Istoria Universității de Stat din Moldova</i> , Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic al USM, 2016, 739 p. (Cătălin Botoșineanu)	226
<i>Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”, IV, Isidor Todoran</i> , volum coordonat de Ioan Chirilă, Presa Universitară Clujeană, 2017, 207 p. (Vasilica Mîrza)	228
<i>Personalities of the Babeș-Bolyai University</i> , vol. V, <i>Romanian University and Country Founders: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu, and Nicolae Iorga</i> , volume coordinated by Claudia-Septimia Sabău and Flaviu Vasile Rus, Cluj University Press, Cluj-Napoca 2018, p. 247 [<i>Personalități ale universității Babeș Bolyai</i> , vol. V, <i>Universitatea românească și fondatorii națiunii: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu și Nicolae Iorga</i> , volum coordonat de Claudia-Septimia Sabău și Flaviu Vasile Rus, Presa Universitară clujeană, Cluj-Napoca 2018, p.247] (Vasilica Mîrza).....	231
Florea Ioncioaia, Leonidas Rados (coordonatori), <i>Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în istoria universității</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2018, 380 p. (Iana Balan).....	234
<i>Personalități ale Universității Babeș-Bolyai</i> , vol. VII, <i>Florian Ștefănescu-Goangă</i> , volum coordonat de Daniel David, Presa Universitară Clujeană, 2019, 119 p (Vasilica Mîrza).	242
Dănuț Doboș - <i>Universitatea captivă</i> , Vol. III: <i>Traumele învățământului superior 1945-1960</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 356 p. (Ana-Maria Stan)	245
Dana Băran, <i>Decani și rectori ai Universității de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași (1879-2019)</i> , Iași, Editura „Gr. T. Popa” UMF Iași, 2019, 397 p. (Florea Ioncioaia)	247
Leonidas Rados, <i>Un cărturar de altădată: Constantin Erbiceanu (1838-1913)</i> , Editura Academiei Române, 2020, 475 p. (Renata-Gabriela Buzău)	251
<i>Intellectualii din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare</i> , Adrian Onofreiu, Claudia	

Septimia Sabău, Ana-Maria Stan, Cornelia Vlaşin (editori), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 381 p. (Iana Balan)	255
<i>Personalităţi ale Universităţii „Babeş-Bolyai”, X, Ioan Lupaş,</i> volum coordonat de Ioan Chirilă şi Iuliu-Marius Morariu, Cluj- Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021, 239 p (Mihai- Daniel Botezatu).	258
Octavian Ionescu, <i>Amintiri din viaţa mea, ediţie îngrijită de Marina Mureşanu Ionescu</i> , Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2021, 372 p. (Petronela Buruiană).....	261
<i>În atenţia colaboratorilor</i>	265

Historia Universitatis Iassiensis

XII/2021

Contents

Studies and Articles

Maria Rados, <i>School Inspection and Teacher Training in Moldova in the First Half of the 19th Century</i>	13
Constantin-Bogdan Iuțiș, <i>Training of Teachers in the Romanian Military Educational System</i>	41
Gheorghe Baci, <i>The Academic Institute of Iași: Composition and Training of the Staff</i>	59
Cristina Gudin, <i>Continuous Training of Primary Teachers in the Second Half of the 19th Century</i>	83
Vasilica Mîrza, <i>School Auditors and the Problem of Protecting Archaeological Heritage at the Turns of 19th-20th Centuries..</i>	95
Cătălin Botoșineanu, <i>The First Agronomist Professors at the University of Iași: Haralamb Vasiliu and Agricola Cardaș.....</i>	113
Rozvita-Monica Cosac, <i>The Teaching Interests of the Orientalist Vasile Radu</i>	133
Iana Balan, <i>Foreign Students in the USSR. Formative Experiences of Professor Ariton Vraciu in the Soviet Space</i>	163
Petronela Buruiană, <i>Higher Biological Education in the 1970s and the Impact of the “Reform”. Projects, Debates, Reactions</i>	199

Book Reviews

V. A. Urechia, <i>Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840-1882)</i> , ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note și glosar de Leonidas Rados, Editura Polirom, 2014, Iași, 552 p. (Renata-Gabriela Buzău)	213
---	-----

Nicoleta Roman (coordonator), <i>Copilăria românească între familie și societate (secolele XVII-XX)</i> , București, Editura Nemira, 2015, 417 p. (Florea Ioncioaia).....	217
Ion Eremia (coordonator), <i>Istoria Universității de Stat din Moldova</i> , Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic al USM, 2016, 739 p. (Cătălin Botoșineanu)	226
<i>Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”, IV, Isidor Todoran</i> , volum coordonat de Ioan Chirilă, Presa Universitară Clujeană, 2017, 207 p. (Vasilica Mîrza)	228
<i>Personalities of the Babeș-Bolyai University</i> , vol. V, <i>Romanian University and Country Founders: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu, and Nicolae Iorga</i> , volume coordinated by Claudia-Septimia Sabău and Flaviu Vasile Rus, Cluj University Press, Cluj-Napoca 2018, p. 247 [<i>Personalități ale universității Babeș Bolyai</i> , vol. V, <i>Universitatea românească și fondatorii națiunii: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu și Nicolae Iorga</i> , volum coordonat de Claudia-Septimia Sabău și Flaviu Vasile Rus, Presa Universitară clujeană, Cluj-Napoca 2018, p.247] (Vasilica Mîrza).....	231
Florea Ioncioaia, Leonidas Rados (coordonatori), <i>Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în istoria universității</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2018, 380 p. (Iana Balan).....	234
<i>Personalități ale Universității Babeș-Bolyai</i> , vol. VII, <i>Florian Ștefănescu-Goangă</i> , volum coordonat de Daniel David, Presa Universitară Clujeană, 2019, 119 p (Vasilica Mîrza).	242
Dănuț Doboș - <i>Universitatea captivă</i> , Vol. III: <i>Traumele învățământului superior 1945-1960</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 356 p. (Ana-Maria Stan)	245
Dana Băran, <i>Decani și rectori ai Universității de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași (1879-2019)</i> , Iași, Editura „Gr. T. Popa” UMF Iași, 2019, 397 p. (Florea Ioncioaia)	247
Leonidas Rados, <i>Un cărturar de altădată: Constantin Erbiceanu (1838-1913)</i> , Editura Academiei Române, 2020, 475 p. (Renata-Gabriela Buzău)	251
<i>Intellectualii din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare</i> , Adrian Onofreiu, Claudia	

Septimia Sabău, Ana-Maria Stan, Cornelia Vlaşin (editori), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 381 p. ()	255
<i>Personalităţi ale Universităţii „Babeş-Bolyai”, X, Ioan Lupaş,</i> volum coordonat de Ioan Chirilă şi Iuliu-Marius Morariu, Cluj- Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021, 239 p (Mihai- Daniel Botezatu).	258
Octavian Ionescu, <i>Amintiri din viaţa mea, ediţie îngrijită de Marina Mureşanu Ionescu</i> , Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2021, 372 p. (Petronela Buruiană).....	261
<i>Communications</i>	269

Studii și articole

*

Studies and Articles

Inspekția școlară și instruirea dascălilor în Moldova primei jumătăți de secol XIX

Maria RADOS*

Cuvinte cheie: *Moldova, secolul XIX, învățământ, profesori, inspecție școlară*

Introducere

De la începuturile sale și până în zilele din urmă, învățământul public românesc s-a aflat într-un continuu proces de schimbare. Această perpetuă metamorfoză a instrucției în sens modernizator, sisifică pe alocuri, privea nu doar domeniul infrastructurii sau al curriculei, ci și restul variabilelor: materiale didactice, norme, principii pedagogice, instituții de coordonare și control. Firește că instrucția, ca proces în care *o generație educă pe alta*¹, reclamă și anticiparea schimbărilor viitoare, rezonând totodată cu prezentul, cu problemele actuale ale societății. În strânsă legătură cu dinamica acestor transformări, rolurile și responsabilitățile dascălilor au cunoscut, la rândul lor, numeroase prefaceri, impuse de evoluția societății, dar și de contextul social-economic, politic sau cultural dintr-un moment sau altul.

Studiul de față urmărește relația dintre inspekția școlară, ca proces și instituție deopotrivă, și instruirea/perfecționarea dascălilor, în perioada de început a organizării învățământului public din Moldova. Câteva interogații orientează în mod special demersul, dată fiind parcimonia analizelor în chestiunea care ne interesează. În ce măsură era necesară o formare inițială, din perspectiva pregătirii metodico-științifice pentru a

* Doctorand, Școala Doctorală de Litere, Științe Umaniste și Aplicate, UMFST „George Emil Palade” Tg. Mureș, e-mail: radosm74@yahoo.com.

¹ Rosier Alexis, „L'école doit s'adapter au monde tel qu'il est”, în *Après-demain*, 2012/1 (N° 21, NF), p. 44-46. <https://www.cairn.info/revue-apres-demain-2012-1-page-44.htm> [02.11.2021].

deveni profesor la o școală publică sau privată, în Moldova veacului XIX? Era reglementată legislativ această formare? Cadrelor didactice li se impuneau anumite standarde și competențe profesionale? A reprezentat inspecția școlară, prin instituțiile și reprezentanții săi, mecanismul prin care puteau fi atinse aceste exigențe? În ce măsură a coordonat și a controlat anevoiosul proces al perfecționării cadrelor didactice?

Subiectul în sine nu și-a găsit un loc distinct în literatura de specialitate, nefiind abordat în mod direct, ci mai degrabă periferic, prin intermediul contribuțiilor ce au vizat istoria învățământului românesc. Pe de altă parte, și aceste preocupări s-au manifestat cu oarecare întârziere, spre deosebire de literatura occidentală, unde interesul pentru istoria educației debuta încă din primele decenii ale veacului XIX. Bunăoară, dezbaterile și controversele pe marginea reformării instrucției publice franceze au reprezentat un important factor catalizator pentru cercetările orientate către acest domeniu. Pedagogi, istorici, profesori, chiar și oameni politici, se arătaseră interesați² de teoriile pedagogice și doctrinele filosofice vehiculate de-a lungul timpului, de legislația scolastică sau organizarea instrucției publice (selecția dascălilor, metode pedagogice vehiculate în școală, curricula și examinarea elevilor) în spații europene și extraeuropene. Rezultatul acestui impresionant efort de recuperare a constat într-o bogată literatură de specialitate, chiar dacă unele contribuții erau simple reeditări ori traduceri ale manuscriselor originale aparținând ilumiiniștilor francezi și germani³. În același timp, buna reputație de care

² Printre autorii unor contribuții valoroase pentru istoria educației se numără Victor Cousin, profesor la Universitatea din Sorbona și membru al Academiei Franceze, Maurice Gréard, vice-rector al Academiei din Paris și membru al Institutului, Ferdinand Buisson, profesor asociat la Universitate, dar și inspector general pentru învățământul primar, Pierre Philibert Pompée, institutor, primul director al Școlii elementare din Turgot și fondatorul Școlii profesionale din Ivry, Henri Bornecque, profesor la Universitatea din Lille, Célestin Hippeau, secretar în cadrul *Comité des travaux historiques et des sociétés savantes*, Antoine-Augustin Cournot, inspector general al studiilor, membru al Consiliului Regal al Universității și al Consiliului Imperial al Instrucțiunii Publice, rector al Academiei din Grenoble și Dijon, Urbain Legeay, doctor în litere, ofițer al Universității, profesor la Colegiul Regal din Lyon, membru al Academiei de științe din Dijon și Émile Girardin, membru al Camerei Deputaților.

³ Edgar Quinet, *Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité par Herder*, tome 1, Paris, F.G. Levrault, 1834; Henry Lord Brogham, *Voltaire et Rousseau*, Paris, Librairie D'Amyot Éditeur, 1845; Émile Girardin, *De l'instruction publique. I. Élémentaire, générale, nationale. II. Complimentaire, spéciale, professionnelle*, Paris, A Desréz Éditeur du Panthéon Littéraire, 1858; Goethe. *Ses mémoires et sa vie* [traducere de Henri Richelot], tome 4, Paris, Librairie J. Hetzel, 1863; C. Hippeau, *Instruction publique en Allemagne*, Paris, Librairie Académique Didier et Cie, 1873; P. P. Pompée,

se bucura școala germană determinase administrația școlară franceză să susțină vizitele de studiu ale specialiștilor francezi, precum Victor Cousin și Georges Cuvier, în scopul documentării asupra sistemelor de educație din lumea germană⁴. Astfel se explică apariția unor valoroase studii comparative privind instrucția publică occidentală, cu accent pe legislația școlară, modul de organizare și funcționare a administrației centrale și locale, curricula și metodele didactice folosite⁵.

Études sur la vie et les travaux pédagogiques de J.-H. Pestalozzi, Paris, Librairie Charles Delagrave, 1878; Henri Schmidt, *Études sur les Lettres de Schiller sur l'éducation esthétique de l'homme et sur trois de ses poésies: Les Dieux de la Grèce-Les Artistes-L'Idéal et la vie*, Paris, Librairie A. Morant, 1880; *Correspondance entre Goethe et Schiller* [traducere de M-me la Baronne de Carlowitz], Paris, G. Charpentier Éditeur, 1883; A. Pinloche, *La Réforme de l'éducation en Allemagne au dix-huitième siècle. Basedow et le philanthropinisme*, Paris, Armand Colin Colin et Cie, 1889; M. Gréard, *La législation de l'instruction primaire en France depuis 1789 jusqu'à nos jours. Requeil des lois, décrets, ordonnances, arrêtés, règlements, décisions, avis, projets de loi, avec introduction historique et table analytique*, tomul I. De 1789 à 1833, Paris, Typographie Delalain Frères, Imprimeurs de l'Université, 1889; E. Lavasseur, *L'enseignement primaire dans les pays civilisés*, Paris, Berger-Levrault et Cie, 1897; Charles Maurice Couyba, *Classique et Modernes. La réforme de l'enseignement secondaire*, Paris, Ernest Flammarion Editeur, 1901; E. Bailly, „Pestalozzi. Légende et réalité”, în *Société des professeurs de langues vivantes de l'enseignement publiques. Bulletin Mensuel*, Anul II, Nr. 10, apr. 1904, p. 318-326; François Guex, *Histoire de l'instruction et de l'éducation*, Paris, Felix Alcan Éditeur, 1906; J. Benrubi, „Goethe et Schiller continuateurs de Rousseau”, în *Revue de Métaphysique et de Morale*, vol. 20, nr. 3, Paris, Presses Universitaires de France, mai 1912, p. 441-460.

⁴ Fost consilier de stat, profesor de filosofie la Universitatea din Sorbona, membru al Academiei franceze și al Colegiului regal, Cousin primea de la ministrul instrucțiunii publice, contele de Montalivet, misiunea de a vizita Germania, pentru a analiza modelul de educație vecin. Vizita sa a durat 3 luni, din mai până la mijlocul lunii iulie 1832. Reîntors în țară, a redactat un raport extrem de detaliat (avea 620 de pagini) către ministru, intitulat *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse* (1832), în care nu și-a ascuns simpatia pentru școala prusacă, pe care o recomandă cu tărie, deși era conștient că anumite aspecte nu s-ar fi pliat pe realitățile franceze. În timp ce Cousin se afla în Germania, colegul său, profesorul Georges Cuvier se documenta cu privire la sistemul de educație din Olanda. Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse* Partea I, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 225-226 și Pierre- François Moreau, „Victor Cousin, la philosophie et son histoire”, în *Le Télémaque*, nr. 54, 2/2018, p. 57-66.

⁵ Printre explicațiile formulate de Victor Cousin în raportul său din 1832, referitor la rezultatele foarte bune ale școlarilor germani, se numărau organizarea eficientă a corpului de inspecție școlară prusac, întemeiată pe criterii de exigență, moralitate și eficiență, dar și reglementările legislative privind selectarea, formarea și recompensarea institutorilor. Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques*

O cercetare temeinică asupra școlii românești în veacul al XIX-lea, care își demonstrează utilitatea pentru demersul de față, se leagă de numele lui V.A. Urechia și opul său de referință⁶, întrucât păstrează memoria a numeroase documente (hrisoave, anaforale, opisuri domnești, extrase din presa vremii, corespondență oficială, circulare, rapoarte, statistici, rezoluții, programe școlare, tipizate etc.), rezultate ca urmare a dosarelor investigate din Arhiva Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice sau Arhiva Statului. Împreună cu apelul constant la publicațiile vremii (*Albina Românească*, *Gazeta de Moldava*, *Buletinul oficial*, *Curierul românesc*, *Dacia literară*) am putut reconstitui nu doar apariția și evoluția corpului de inspecție școlară, ci și modul în care activitatea sa a influențat procesul de formare a resursei umane din școli. Deși face uneori aprecieri subiective asupra activității și rolului unor oameni ai școlii în ființarea și modernizarea instrucției publice, ori strecoară erori în cronologia unor momente, aceste neajunsuri nu știrbesc aportul considerabil al lucrării la investigarea istoriei învățământului modern.

La fel de utile în documentare se dovedesc a fi *Uricarul* lui Th. Codrescu⁷, *Serbarea școlară de la Iași*⁸ sau *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei*⁹. În ceea ce privește sinteza dedicată istoriei învățământului secundar din Principate, profesorul și inspectorul ieșean Petru Rășcanu se mulțumea să calce pe urmele lui V. A. Urechia, alocând totuși un spațiu distinct activității dascălilor (statut, formare, îndatoriri sau metode didactice), raportându-se la legislația timpului¹⁰. Organizarea instrucției școlare, metodele de predare, profesorii și disciplinele de studiu, dar și implicațiile activității de inspecție școlară s-au aflat sub lupa istoricului

pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse, II, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 9 și p. 55-62.

⁶ V. A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1860-1864 cu o scurtă introducere coprinzând note din istoria cultului național anterior secolului al XIX-lea și cu numeroase facsimile de documente, semnături, autografe etc.*, Volumele 1-4, București, Imprimeria Statului, 1892-1901.

⁷ Th. Codrescu, *Uricarul*, Volumele I-XXV, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1871-1895.

⁸ A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională, strada V. Alecsandri, 1885.

⁹ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași. Urmată de o serie de documente, de facsimile și de portrete privitoare la istoria națională și bisericească a românilor*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888.

¹⁰ Petru Rășcanu, *Istoricul învățământului secundar*, Iași, Tipografia Națională, 1906.

Nicolae Iorga, în *Istoria învățământului românesc*¹¹, deși dovedește, ca și în cazul anterior, o strânsă dependență de textul lui Urechia, pe care îl citează frecvent. Valoroasă prin apelul constant la surse inedite din Arhive și prin consistența informațiilor se dovedește a fi mai ales textul lui Constantin I. Andreescu, *Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*¹².

Multe dintre contribuțiile consistente privind istoria învățământului sau a pedagogiei românești din secolul al XIX-lea, au apărut/apărut în anii comunismului (lucrări generale de istoria învățământului și a gândirii pedagogice românești, colecții de documente/legi etc.)¹³, împreună cu monografiile asupra unor importanți oameni ai școlii¹⁴. După 1989, interesul privind instrucția publică a scăzut simțitor în istoriografia românească, lăsând loc unor teme de cercetare marginalizate/cenzurate anterior, precum mobilitatea academică în Europa modernă¹⁵, istoria

¹¹ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Casei Școalelor, 1928.

¹² Constantin I. Andreescu, „*Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*”, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1943, p. 3-266.

¹³ Șt. Bârsănescu, *Istoria pedagogiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1941; C. Dinculescu, *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. I-IV, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1956-1969; Șt. Bârsănescu, *Academia Domnească din Iași. 1714-1821* (studiu monografic), București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1962; *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, studiu introductiv și texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Părnuță, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968; I. Popescu-Teiușan, *Contribuții la problema legislației școlare românești. Legea instrucției publice românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963; Idem, „Preocupări pentru editarea documentelor școlare”, în *Revista Pedagogică*, 1965, 14, nr. 5, p. 81-85; I. Popescu-Teiușan, Gh. Părnuță, „Documente din istoria învățământului românesc (1669-1840)”, în *Revista Pedagogică*, 1966, 15, nr. 4, p. 76-77; Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *Dicționar cronologic. Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978. O sinteză utilă este și *Istoria învățământului din România*, volumul I, apărut în 1983 la Editura Didactică și Pedagogică din București, sub coordonarea colectivului de redacție format din acad. Ștefan Pascu [redactor responsabil], Anghel Manolache, Gheorghe Părnuță și Ion Verdeș. Cel de-al doilea volum a apărut în anul 1993, la aceeași editură, dar cu un colectiv de redacție format doar din Anghel Manolache și Gheorghe Părnuță.

¹⁴ N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962; M. Itu, E. Potorac, „Activitatea lui V. A. Urechia privind organizarea școlii din timpul său”, în *Studii Articole Istorice*, 1966, 3, p. 165-183; Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

¹⁵ Florea Ioncioaia, „Tineri români și greci la studii în Franța”, în Gabriel Bădărău et alii (eds.), *Istoria ca lectura a lumii*, volum în onoarea profesorului Alexandru Zub,

mentalităților, a imagologiei, vestimentației, alimentației, minorităților, religiilor sau a politicilor școlare¹⁶. Lipsesc așadar lucrările de anvergură, locul lor fiind luat de scurte monografii ale așezămintelor școlare și de biografii ale dascălilor, dar care aparțin mai ales istoriei recente și care tratează în special zona Transilvaniei și prea puțin Moldova.

Pauperitatea contribuțiilor directe privind rolul jucat de inspecția școlară asupra instruirii dascălilor la începuturile învățământului public în Moldova a impus ca documentarea să pună accent pe mărturiile directe (rapoarte de inspecție școlară, legislație, instrucții, regulamente, circulare și corespondență) păstrate în dosarele aparținând fondurilor *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Moldova, 1804-1862* și *Secretariatul de Stat* păstrate la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale. Presa locală și de peste Carpați (*Albina românească, Gazeta de Moldavia, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Steaua Dunării, Gazeta Transilvaniei*), a reprezentat, de asemenea, un important suport al documentării.

Primele încercări de reorganizare

Organizarea infrastructurii școlare, precum și extinderea accesului la educație au intrat în responsabilitatea statului încă de la începuturile

Iași, Editura Fundației Academice „A.D. Xenopol”, 1994, p. 525-542; Idem, „Mobilités étudiantes et configuration de soi: les jeunes roumains en France (1800-1940). Une mise en question”, în *Francopoliphonie: l'interculturalité à travers la linguistique et la littérature*, vol. I, nr. 7, Chișinău, 2012, p. 313-321; Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000; idem (coordonator), *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene*, Tg. Mureș, Editura Universității, 2007; Elena Siupiur, *Intelectuali, elite, clase politice moderne în sud-estul European. Secolul XIX*, București, Editura Domino, 2004; Leonidas Rados, *Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX)* (I) în „*Historia Universitatis Iassiensis*” nr. 1 (2010), p. 37-113, nr. 2 (2011), p. 9-59; Idem, *Un cărturar de altădată. Constantin Erbiceanu (1838-1913)*, București, Editura Academiei Române, 2020, p. 97-120.

¹⁶ G. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică [1864-1944]*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001; Florin Diac, *O istorie a învățământului românesc modern*, București, Editura Oscar Print, 2004; N. Isar, C. Gudin, *Din istoria politicii școlare românești [1864-1899]*, București, Editura Universității, 2004; D. Valeriu, *Gândirea pedagogică universală și românească în sec. XVII-XIX. Idei și doctrine pedagogice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2004 și I. Albușescu, *Istoria gândirii și practicii pedagogice românești*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2005.

învățământului public. Din nefericire, fiind vorba de un proces complex, cu variații de ritm și intensitate, specialiștii domeniului au ezitat să se pronunțe cu precizie asupra acestor „începuturi”. Se pare că inițiativa construirii unui sistem public i-a aparținut domnitorului Grigore al II-lea Ghica, care, prin hrisovul din 25 decembrie 1747, rânduia deschiderea la Iași a „patru școale cu patru dascăli, una elinească și alta grecească, și alta slavonească, și alta românească”, precum și a „trei școale slavonească și românească”, pe lângă Episcopiile din Roman, Huși și Rădăuți¹⁷. Conștient de rolul important al învățaturii¹⁸, vodă punea aceste așezăminte sub directa supraveghere a mitropolitului și a celor trei episcopi, responsabili, potrivit domneștii vreri, cu „neconțință cercetare a școalelor, adese luându-le seama, cum învață copiii și la ce sporesc, ca și dascălii să se silească, și copiii să se procopsească cu învățătura lor”¹⁹.

Câțiva ani mai târziu, domnitorul Grigore al III-lea Ghica, conștient de necesitatea dezvoltării învățaturii și științei, care, potrivit spuselor sale „săverșesc deplin pre om și-l fac vrednic ca să aleagă binele de reu și adevărul de neadevăr”²⁰, deschidea drumul reorganizării școlii moldave²¹, cerând Divanului să adopte măsuri pentru stabilirea unui buget școlar permanent²². Odată cu zidirea unui nou așezământ al Academiei de la Iași, el decidea și cine să se îngrijească de acesta, stabilind prin hrisovul din 23 aprilie 1766 ca epitropii, în frunte cu Mitropolitul Moldo-Vlahiei, să fie „purtătorii de grijă ai acestui sufletesc și de obște folositor lucru”²³. Astfel, lua naștere primul organism de inspecție școlară din Moldova, „Epitropia școalelor”, a cărui misiune era de a fi mereu aproape de nevoile școlii și a dascălilor „în toată viața lor cu silință și cu neadormire”²⁴. Din păcate, nu avem alte informații cu privire la competențele concrete ale instituției sau la funcționarea de facto a acesteia.

¹⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 16-17.

¹⁸ Cităm din hrisovul domnitorului: „școalele sunt ca o fontână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățături și a înțelepciunii”. *Apud* V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 16.

¹⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 17-18.

²⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 51.

²¹ Const. A. Stoine, „Contribuții la istoria învățământului în școlile din Iași, în secolul al XVIII-lea”, în *Contribuții la istoria învățământului românesc*, Culegere de studii, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 114.

²² Ariadna Camariano- Cioran, *Les Academies princieres de Bucarest et de Jassy et leur professeurs*, Thessaloniki, Institut for Balkan Studies, 1974, p. 96.

²³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 52.

²⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 52; Ștefan Pascu [redactor responsabil], Anghel Manolache, Gheorghe Pănuță, Ion Verdeș, *op. cit.*, vol. 1, p. 232.

Anevoioasa misiune de renaștere a școlilor naționale, asumată de Epitropia Învățăturilor Publice, s-a intensificat la începutul deceniului al treilea. Bunăoară, din hrisovul semnat pe 5 martie 1820 de către domnitorul Mihail Suțu, aflăm că se înlesnea învățătura tinerilor orășeni prin întemeierea unei școli publice în limba elinească și moldovenească în Botoșani. În același an, mitropolitul Veniamin Costachi, vornicul Mihail Sturdza (pe atunci epitropul Seminarului), împreună cu proaspăt numitul referendar Gheorghe Asachi, începeau punerea în aplicare a unui plan de restructurare, pe baze naționale, a Seminarului de la Socola²⁵. Cu această ocazie, Asachi a călătorit în Transilvania, pentru a observa organizarea școlilor ortodoxe din regiune, dar și pentru a recruta profesori ardeleni²⁶. Învățământul transilvănean cunoscuse deja transformări în sens modern. Privilegiile acordate de Viena clerului unit, au determinat frecventarea tot mai accentuată a colegiilor din Transilvania (Cluj, Bistrița, Alba Iulia, Brașov) și a universităților din Europa de către românii transilvăneni, de unde abundența de resursă umană calificată²⁷. Se adăugau și măsurile de reformare și laicizare a învățământului impuse de Curtea de la Viena odată cu noul Regulament școlar (1774), aprobat de Maria Tereza²⁸. Înțelegem, așadar, motivul pentru care factorii de decizie din Principatele Române au apelat la elitele transilvane în acest complex și anevoios proces de organizare a instrucțiunii publice.

Reorganizarea pe baze moderne a învățământului din Moldova a început abia după reîntoarcerea lui Asachi de la Viena, în anul 1827, unde fusese trimis ca agent încă din anul 1822²⁹. Anaforaua Epitropiei școlilor

²⁵ Reamănim faptul că Seminarul de la Socola își începea activitatea în anul 1803, an în care domnitorul Alexandru Constantin Moruzi, sfătuit de mitropolitul Veniamin Costachi, dădea hrisovul de întemeiere a școlilor publice. Cf. Gheorghe Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin” din Iași (1803-1903)*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1904, p. 6; Ilie Popescu Teiușan, *Pedagogi și oameni de școală din România. Mic dicționar*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 10; *Istoria științelor în România. Pedagogia*, volum elaborat de Ștefan Bărsănescu, București, Editura Academiei R. S. România, 1984, p. 22.

²⁶ A. D. Xenopol, C. Erbeceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională strada V. Alecsandri, 1885, p. 116.

²⁷ Cornel Sigmirean, „Intelctualitatea transilvană și mediile de contact cu cultura europeană”, în *Intelctualii și societatea modernă. Repere central-europene* [Cornel Sigmirean coordonator], p. 282-291, aici p. 283.

²⁸ Ioan Chiorean, „Politica școlară a Guberniului și a Dietei Transilvaniei în Epoca Luminilor”, în *Intelctualii și societatea modernă. Repere central-europene* [Cornel Sigmirean coordonator], p. 292-297, aici p. 292-293.

²⁹ N. C. Enescu, *op.cit.*, p. 36.

din 1 ianuarie 1828³⁰, întărită de domnitorul Ioan Sandu Sturdza pe 28 martie 1828³¹, avea drept rezultat reînvierea gimnaziului vasilian de la Trei Ierarhi, împreună cu o școală normală lancastriacă³²; „privegherea învățăturilor” revenea referendarului învățăturilor publice, aga Gheorghe Asachi³³.

Problemele învățământului erau multe, toate cerând o rezolvare urgentă. Lipseau școlile, mobilierul potrivit, manualele, resursa umană calificată, iar curricula era cu totul inadecvată³⁴. Concomitent cu deschiderea așezămintelor scolastice, diversificarea disciplinelor predate, ori selectarea metodelor didactice potrivite, Gheorghe Asachi a fost pus în situația de a căuta soluții pentru ocuparea catedrelor cu personal calificat. Pentru aceasta, și-a îndreptat din nou atenția către tinerii ardeleni școliți la colegiile transilvănene și la universitățile din Apus, pe care i-a convins să vină profesori la școlile din Moldova. Din literatura de specialitate cunoaștem prea puțin despre formarea inițială (în sensul parcurgerii unor cursuri de pedagogie) a dascălimii moldave din primele decenii ale secolului XIX. În orice caz, studiile în străinătate reprezentau o garanție serioasă³⁵, de cele mai multe ori singura, și mulți dintre absolvenții universităților apusene, odată întorși în țară, se regăseau pe listele cu noi profesori care ocupau posturile vacante³⁶.

E bine de amintit că lucrurile stăteau cu totul diferit în lumea europeană, unde funcționau de ceva vreme școli speciale pentru pregătirea dascălilor. Bunăoară, în Franța se înființase încă de la începutul secolului o școală normală, urmată apoi de Belgia unde se fondase o școală normală la Liège, pentru pregătirea celor care doreau să devină profesori la atenee și universități³⁷, în timp ce în Prusia, fiecare departament era obligat să

³⁰ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. III, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1892, p. 35.

³¹ *Ibidem*, p. 32.

³² *Ibidem*, p. 36.

³³ *Ibidem*, p. 37.

³⁴ Anghel Manolache, Gheorghe Pănuță [coordonatori], *Istoria învățământului din România*, vol. 2 (1821-1918), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 12.

³⁵ Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială în România. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004, p. 154.

³⁶ Elena Siupiur, *op.cit.*, p. 17.

³⁷ După spusele Gh. Costa-Foru (Costaforu), în Școala Normală de la Liège elevii deprindeau cunoștințele teoretice participând la cursuri organizate în cadrul Universității, iar pregătirea metodică o aflau în școală, de la profesori specializați pentru acest tip de învățământ. Gh. Costa-Foru, directorul școlilor publice din Țara Românească, făcea cunoscute aceste lucruri la revenirea din călătoria prin Europa (Belgia, Prusia, Elveția,

susțină funcționarea unui astfel de așezământ. Cursurile aveau o durată de 3 ani, primul dedicat unei instruiți teoretice, pentru ca în anii următori, să se concentreze asupra formării speciale și practice³⁸.

Tot în Prusia întâlnim chiar și politici școlare privind formarea continuă. Astfel, legiuirea din 1819 prevedea ca toți institutorii aflați la debutul carierei să fie repartizați mai întâi în școli primare, pentru a dobândi experiență³⁹. Totodată, în fiecare departament funcționau societățile de institutori, acolo unde dascălii cu vechime îi formau pe începători⁴⁰. Schimburile de experiență se realizau și prin burse acordate celor mai bine pregătiți dintre institutori, având șansa de a se pregăti în țară sau străinătate pentru a deveni directori în școlile normale⁴¹. Interesant ni se pare și faptul că statul intervenea prin instituțiile abilitate (inspectori și autorități locale) pentru a remedia situațiile care priveau profesorii lipsiți de pregătire pedagogică, aceștia fiind mutați temporar în posturi conforme cu nivelul lor de experiență⁴².

Instrucție și control în perioada regulamentară

Adoptarea Regulamentului Organic și a regulamentelor scolastice adiacente ce i-au urmat, au creat premisele organizării unei instrucții unitare în școli, din perspectiva selectării și pregătirii candidaților pentru educarea tinerimii, sub directa îndrumare a Epitropiei Învățăturilor Publice. Erau căutați pentru profesorat „bărbați cu temeinice științe și înzestrați cu însușiri”, care aduceau atestaturi și recomandări prin care puteau dovedi că erau școliți „numai la locurile unde de demult se află

Austria, Italia), unde fusese trimis de caimacamul Alexandru D. Ghica, în octombrie 1857, pentru a observa sistemele de învățătură. Întors în țară, în mai 1858, adresa caimacamului un raport extrem de detaliat (*Studii asupra instrucțiunii publice în unele din Statele cele mai înaintate ale Europei*), cu accent pe organizarea ramurilor de învățătură, bugete, curricula, metode didactice și funcționarea administrației școlare. Aducea cu el și un număr impresionant (466 bucăți) de broșuri, cărți, regulamente, statute, legiuri și programe, pe care le-a încredințat Eforiei. G. Costa-Foru, *Studii asupra instrucțiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei*, București, Tipografia Collegiului Național din Sf. Sava, 1860, p. 69.

³⁸ *Ibidem*, p. 123.

³⁹ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁰ Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse*, IIe Partie, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 61.

⁴¹ *Ibidem*, p. 62.

⁴² G. Costa-Foru, *op.cit.*, p. 132.

statornicite instituturile de învățătură”⁴³. La rândul său, Epitropia era obligată să dea dovadă de corectitudine în numirea, precum și de obiectivitate și responsabilitate în aprecierea comportamentului profesorilor⁴⁴. Chiar dacă normele și instrucțiunile transmise către școli și profesori nu sunt explicite cu privire la obligativitatea acestora din urmă de a se dezvolta profesional, aflăm că erau implicați în activități metodico-științifice, cum ar fi, de pildă, contribuțiile la întocmirea materialelor didactice, a manualelor școlare. Crearea Comitetului Academic a reprezentat, de asemenea, un instrument util pentru îndrumarea și controlul activității profesorilor, mai cu seamă în revizuirea „cursurilor”, a materialelor didactice⁴⁵.

Cu deosebire preconizată deschidere a școlilor din ținuturi din toamna anului 1832 a pus Epitropia în situația de a găsi grabnic profesori care să predea elevilor noțiunile elementare. Gheorghe Asachi a avut atunci inițiativa organizării unei „școli pregătitoare”⁴⁶, în care profesorii de gimnaziu, pentru fiecare disciplină în parte, să-i instruiască pe cei dornici a ocupa un post în cele șase școli ținutale, fiind remunerați pentru efortul lor de către Epitropie. Din textul anaforalei (15 ianuarie 1852) putem aprecia lesne autoritatea extinsă pe care Epitropia o deținea la acel moment, nu doar în direcția organizării și extinderii școlilor naționale, dar și în privința formării profesorilor, „luând supt a sa de aproape privighere și povățuire tot ramul de învățătură și pe tagma învățaților pământeni și streini”⁴⁷. Aflăm, în același timp, care erau calitățile solicitate („persoane

⁴³ Epitropia Învățăturilor Publice anunța la 21 februarie 1832, faptul că „la Academia ce are a se înființa în Eși sunt încă vacante ... posturi de profesorat” și amintea cu această ocazie condițiile de angajare și criteriile de selecție a cadrelor didactice. *Albina Românească*, nr. 15, din 21 februarie 1832.

⁴⁴ Potrivit art. 86 din *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 222.

⁴⁵ În *Statistica Învățăturilor Publice în Moldova* (1832), se menționa, bunăoară, că profesorii Săulescu și Fabian „au alcătuit cărți elementare pentru paradosirea învățăturilor”. Gheorghe Săulescu scrisese o Gramatică a limbii românești, o Istorie universală și o mitologie, în timp ce profesorul Fabian realizase o Geografie și o Gramatică româno-latină. *Albina Românească*, nr. 14, din 18 februarie 1832.

⁴⁶ Adresa lui Gh. Asachi către Epitropie, din 15 ianuarie 1832. Arhivele Naționale Iași (în continuare: AN-Iași), Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Moldova (în continuare: MCIP Moldova), dosar 17/1832, „Organizarea școalelor publice din Moldova”, f. 13.

⁴⁷ Publicul larg era înștiințat la 28 ianuarie 1832 prin intermediul foi oficiale, *Albina Românească*, care găzduia o așa-numită *Publicație*, un supliment separat de restul ziarului, în care apărea Anafora Epitropiei Învățăturilor Publice a Principatului Moldovei, emisă pe 15 ianuarie și semnată de mitropolitul Veniamin, vel-vistiernicul

cu științe potrivite unei asemenea însărcinări de cuviință”, „învățătorii sau acei ce au plecare a îmbrătoșa această însărcinare”), atestatele școlilor urmate, precum și cerințele pe care trebuiau să le îndeplinească institutorii care doreau să predea în școlile primare. Exigențele vizau nu doar cunoștințele științifice („cu deplină știință de limba moldovenească, de catihis, cu știință de Istorie, Geografie și Aritmetică”), ci și pe cele metodice („deprinși cu metoda după care se povățuesc învățăturile naționale din Eși”), completate de condiția obligatorie privind apartenența la religia ortodoxă⁴⁸.

Este evidentă preocuparea Epitropiei pentru a avea profesori bine pregătiți în școlile din Roman, Huși, Bârlad, Galați, Botoșani și Focșani, organizând pentru ei un curs de pedagogie: „de la întâi februarie viitor, să se paradosască în Gimnasia vasiliană, în curs de trei luni toate obiectele ce au a se învăța la sus arătatele școli începătoare, pentru acei cari, având cerutele însușiri, vor dori să încapă de candidați pentru a se orânduie profesori pe la însămnatele politii”⁴⁹. Potrivit lui V. A. Urechia, acest curs extraordinar a funcționat în perioada februarie-mai 1832, încheiat prin examenul „candidaților de institutori pe la județe” din 16 iulie 1832⁵⁰. În ordinul de numire a profesorilor selectați, întărit prin semnăturile membrilor Epitropiei și a referendarului Gheorghe Asachi, apare precizarea că aceștia erau obligați să respecte *cu sfințenie* instrucțiunile Epitropiei și îndatoririle profesiei, precum cea a „paradosirii cunoștințelor începătoare”⁵¹.

În același an, Asachi îi prezenta lui Kisseleff *Reglement de l'instruction publique en Moldavie*, cunoscut și sub denumirea de *Statutul școlilor*⁵². Cu această ocazie, erau extinse responsabilitățile Epitropiei și ale Referendarului, în raporturile acestora cu așezămintele școlare și cu

Mihail Sturdza și vornicul Constantin Mavrocordat. *Albina românească*, nr. 8 din 28 ianuarie 1832 și în AN-Iași, MCIP Moldova, dosarul 17/1832, f. 14.

⁴⁸ *Albina Românească*, nr. 8 din 28 ianuarie 1832.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Cei șase candidați admiși ca profesori institutori erau: I. Nanu (Roman), C. Zefirescu (Huși), I. Zaharescu (Birlad), A. Gheorghiu (Botoșani) V. Pavlovici (Focșani) și T. Giușcă (Galați). Epitropia anunța numele acestora odată cu informarea opiniei publice cu privire la decizia deschiderii școlilor ținutale. Cu această ocazie se preciza faptul că profesorii urmau să fie îndrumați de eforii și inspectorii aleși dintre „persoanele cele mai însemnate ale ținuturilor”. *Albina Românească*, nr. 74, din 18 septembrie 1832; AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 17/1832, f. 11 și V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 201.

⁵¹ Ordinul era semnat la 10 septembrie 1832. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 203.

⁵² Regulamentul se află integral în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1832, „Proiectul de regulament privind înființarea unei scoale de limba franceză”, f. 1-11.

dascălii. Drept dovadă, în *Instrucțiunile pentru școlile ținutale*⁵³, Epitropia adăuga o responsabilitate nouă pe umerii profesorilor din ținuturi, cea de formator, urmând a deschide, pe lângă clasa elementară la care predau, și una normală, ale cărei cursuri se desfășurau după-amiaza, și pentru care institutorul trebuia să identifice pe acei tineri care se evidențiau de restul colegilor, și să aleagă un suplinitor pentru anul școlar viitor⁵⁴. Documentul nu dezvoltă însă chestiunea nivelului de pregătire al profesorilor sau al îndatoririlor pe care le aveau la catedră.

S-au luat și măsuri menite să crească numărul profesorilor instruiți. Astfel, în vara anului 1834, Epitropia făcea publică intenția de a trimite la studii în străinătate tineri moldoveni, dintre cei care se remarcaseră la examenele școlare⁵⁵. Se dorea valorificarea experienței dobândite de stipendiști în școlile străine, pentru formarea/ perfecționarea profesorilor din capitală („pentru formarisirea profesorilor pământeni”)⁵⁶. Cu ocazia inaugurării Academiei Mihăilene în 16 iunie 1835, referendarul⁵⁷ amintea cu mândrie această realizare („șeasă din acii mai vrednici elevi s-au trimes

⁵³ Textul integral al *Instrucțiunilor pentru școlile ținutale* a fost publicat de V.A.Urechia în volumul 4 din *Istoria școlilor*, p. 324-328.

⁵⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 202.

⁵⁵ Asachi menționează numele acestora în *Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1834* și în *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire până la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformă*. Este vorba despre șapte din cei 12 tineri stipendiști „aleși prin talent și sânguință”, care au fost trimiși să studieze la facultăți în străinătate. La Viena au mers: T. Stamati (științe matematico- fizice), Anton Velini (logică și metafizică), A. Costinescu (științele ingineriei), C. Zefirescu (mineralogie) și Leon Filipescu (agronomie), în timp ce D. Popovici urma să studieze literatura franceză, în Franța. Tinerii ajunseseră la destinație în august 1834, potrivit unei adrese din 21 noiembrie 1834, în care Gheorghe Asachi solicita Epitropiei să elibereze sumele necesare pentru întreținerea acestora pe ultimele trei luni. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 1/1834, „Tineri trimiși la Viena de către Epitropia Școalelor Publice cu cheltuiala statului”, f. 1; Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. IX, p. 169; Gheorghe Asachi, *Opere*, I, Ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, 1973, p. 472 și p. 487.

⁵⁶ Anunțul apăsese în *Albina Românească*, nr. 51, din 7 iunie 1834.

⁵⁷ Peste ani, în *Cvestia învățăturei publice în Moldova precedată de o ochire istorică asupra școalelor*, Asachi mărturisea că trimiterea tinerilor români în străinătate pentru a se forma ca profesori a fost o mare greșală („noi am semnalat necuviințele ce derează, cel mai des, din trimeterea giunilor pentru a lor învățătură în țări străine”). Propunea în schimb, urmând modelul Rusiei și al Greciei moderne, aducerea a șapte profesori străini în țară, din Germania sau din Franța, pentru ca timp de șase ani să predea diferite cursuri, în cadrul unei școli normale superioare, care să pregătească profesori pentru învățământul secundar și superior. Gheorghe Asachi, *Opere*, II, Ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, 1981, p. 521-523.

cu cheltuiala statului la Universitate și Academia de Viena”), care era în măsură a contribui la formarea resursei umane calificate („s-au adunat bărbați vrednici de a paradosi înalte obiecturi științifice”)⁵⁸.

Până la regulamentul scolastic din 1835, în debaterile purtate de membrii Comitetului Academic apar diverse preocupări privind stabilirea unor standarde profesionale pentru dascălimea moldoveană. Ne referim la exigențe care țineau nu doar de cunoștințele științifice, ci și de pregătirea metodică. Bunăoară, într-unul din jurnalele Epitropiei apărea mențiunea că „vrednicia unui profesor se va cunoaște și se va întemeia pe împlinirea datoriilor sale, atât cu paradosul obiectelor, cât și cu purtările sale moralicești și oficioase”⁵⁹. Destul de vagă, ideea era reluată în *Regulamentul școlilor publice din Principatul Moldovei* (1835)⁶⁰, și pusă în legătură cu atribuțiile referendarului. În timpul inspecțiilor pe care era obligat să le realizeze zilnic în capitală, prima lui grijă era de a observa activitatea învățătorului. Și nu doar pentru a cunoaște mai bine starea școlilor, ci și pentru a vedea dacă acesta era interesat în „a-și spori știința prin citire, traducere și compunere”⁶¹.

Cel puțin în teorie, principiul meritocratic devenea norma călăuzitoare pentru elevi și profesori. Candidații la profesorat puteau fi angajați doar dacă prezentau „atestaturi mărturisitoare de săvârșirea cursului obiectelor ce are a paradosi”⁶². Totodată, îndatoririle lor deveneau mai complexe. Pe lângă punctualitate, buna orânduială la clasă, notarea absențelor, profesorul trebuia să își desăvârșească metodele de predare și evaluare, dar și să pregătească cursuri care, odată avizate de Epitropie, vedeau lumina tiparului pentru a ajunge pe băncile elevilor. Dar toate aceste exigențe nu sunt puse în legătură directă cu o anumită formă de remunerare. Este adevărat că „cei vrednici”⁶³ erau recompensați cu alte beneficii, cum ar fi titluri și ranguri („cari în cinste vor împlini a lor sarcină în curgerea unei hotărâte vremi, vor avea asemenea drit de nobleță personală sau moștenitoare, după mărimea slujbelor făcute”)⁶⁴, dar

⁵⁸ Articolul „Eșii”, din *Albina românească*, numărul 49, din 23 iunie 1835, p. 193-194.

⁵⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 228.

⁶⁰ În Capitolul III din *Regulament* se preciza că profesorul este ales pentru că e „persoană vrednică pentru ale sale cunoștințe și calități”. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 402.

⁶¹ *Ibidem*, p. 399.

⁶² *Ibidem*, p. 402.

⁶³ Capitolul III, Secția IV. *Ibidem*, p. 409.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 404-405.

formula în sine lasă loc întreprinderilor. Regulamentul scolastic din 1835 reflecta totuși o înțelegere a nevoii acute de pregătire a cadrelor didactice, capabile a însufla tineretului dragostea pentru patrie, respectul pentru lege și comportamentul moral⁶⁵ iar trimiterea bursierilor pământenii la cele mai prestigioase universități din Europa „pentru a se informa profesori vrednici a paradosi învățături înalte în școlile naționale”⁶⁶ este o altă dovadă a acestor preocupări.

Toate aceste eforturi, legislative și administrative, au fost la scurt timp reevaluate, odată cu nemulțumirile fățiș exprimate la adresa calității învățământului românesc și, implicit, la adresa profesorilor. Xenopol și Urechia au pus aceste critici, provenite mai ales din exteriorul sistemului, pe seama faptului că lecțiile dascălilor, inspirate de modernitatea apuseană, atingeau adesea interesele conducătorilor politici, boierimii sau consulului rus⁶⁷. Cert este că ingerințele politice, suspiciunile lansate în spațiul public cu privire la pregătirea profesorilor care predau la proaspăt înființata Academie Mihăileană, precum și controversele privind predarea în limba română sau franceză, au determinat aducerea de profesori din Europa⁶⁸, dar și întărirea controlului școlilor prin înființarea unui nou organism de inspecție școlară, în persoana procurorului școlilor⁶⁹.

În acest context, domnitorul în persoană solicita Epitropiei, referendarului și procurorului școlii, să înăsprească verificările în Academie. Tot el sugera și obiectivele controlului: în ce măsură profesorii pământenii dețineau cunoștințele necesare, aveau metode de predare

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 4, p. 409.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. 4, p. 416.

⁶⁷ A.D.Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională strada V. Alecsandri, 1885, p. 163-164.

⁶⁸ Epitropia a încercat să îmbuneze atitudinea domnitorului, propunându-i prin anafora din 18 martie 1837 (nr. 67) angajarea unor pedagogi străini, „unul francez și altul german”. În acest context era adus în țară și profesorul de drept public și literatură franceză, Maisonabe, cel care a devenit și rector al Academiei și care a depus eforturi pentru eliminarea pedepsei cu bătaia din școală. A rămas însă puțin timp la Iași. Xenopol menționează faptul că ideile novatoare ale francezului ar fi atras atenția consulatului rus, care s-a străduit să îl îndepărteze. Cert este că în ianuarie 1838, Maisonabe revenea în Franța. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1836, „Discuția Comitetului academic pentru paradosirea științelor în limba română”, f. 8; A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op.cit.*, p. 151; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 46.

⁶⁹ În presă, era publicat 9 iulie 1836 ofisul domnesc cu nr. 53, nedatat, prin care căminarul Costin Veisa era desemnat „Procuror învățăturilor publice” pentru „patriotice sămțiri care ai dat în cursul îndelungatelor slujbe”. Vezi „Ofisul domnesc supt no.53”, în *Buletin foae oficială*, anul IV, nr. 54, din 9 iulie 1836, p. 396.

adecvate, și care erau disciplinele la care se impunea predarea în limba franceză⁷⁰. Acțiunile sale contrariază căci, să nu uităm, Sturdza însuși fusese epitrop⁷¹, activ implicat în procesul de întemeiere a așezămintelor școlare în limba națională⁷² și care își manifestase, după urcarea pe tron, mulțumirea cu privire la pregătirea și rezultatele elevilor, felicitând chiar Epitropia și profesorii pentru stăruința lor⁷³.

În încercarea de a schimba perspectiva asupra instrucției din Principat, Asachi publica, cu ocazia examenelor publice din vară, a sa *Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1838. Înfățișată în seansa ghegeneralnicului examen, în 3 iuli 1838, de aga Gh. Asachi, referendariu publice învățături*⁷⁴. Recunoștea cu acest prilej numeroasele probleme cu care se confruntase învățământul de-a lungul unui deceniu de reconstrucție: bugetul insuficient, precaritatea fondului de carte școlară, infrastructura deficitară, inerția unui sistem de educație depășit de progresul societății. Ținea însă a sublinia cu mândrie și reușitele: prima gramatică în limba patriei, numeroase cărți școlare tipărite de profesori, trimiterea celor mai merituoși tineri la studii în țările avansate ale Europei, aducerea de profesori din străinătate („însămnați s-au fost dus din țări streine pentru cursurile înalte”) și, ce era mai important, instruirea unui număr semnificativ de

⁷⁰ Solicitarea venea prin ofisul nr. 77 din 2 noiembrie 1836. Documentul poate fi consultat în două dosare din AN-Iași: fondul MCIP Moldova, dosar 24/1836, „Discuția Comitetului academic pentru paradosirea sciințelor în limba română”, f. 1 și 6, respectiv Secretariatul de Stat, dosar 329/1834-1850, „Scrieri despre reorganizarea școlilor”, f. 10-11.

⁷¹ Într-un hrisov semnat chiar de ziua onomastică, pe 8 noiembrie 1840, Mihail Sturdza însuși afirma interesul și efortul său constant, în perioada în care fusese epitrop, pentru organizarea școlilor din Moldova, pentru introducerea limbii naționale „ca un organ lesnicios al răspândirii cunoștințelor elementare și positive, aplicând aceste cătră industrie, arte și meșteșuguri”. Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VIII, p. 205.

⁷² A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 172.

⁷³ Ne referim la examenele publice din 16 iulie 1832, în urma cărora domnitorul Sturdza adresa o scrisoare publică referendarului Asachi, exprimând aprecieri entuziaste în acest sens. *Albina Românească*, nr. 57, din 21 iulie 1832.

⁷⁴ În 7 iulie 1838, *Albina românească* publica pe pagina principală un articol dedicat examenelor publice desfășurate „urmate de la 20 până la 28 iuni [...] În această zi, corpul academic, serbând epoha de zece ani de la întemeerea în Moldova a școalelor naționale, D. Referendariul au făcut o relație istorică de lucrările einst. Epitropii în această diastema”. Articolul semnat „Eșii”, *Albina Românească*, nr. 53, din 7 iulie 1838, p. 228-229.

dascăli pământeni, care „garantează o creștere sistematică de gradul întâiu și al doile și care este o publică mărturisire în favorul acestui așezământ”⁷⁵.

Revenirea în țară a tinerilor care studiaseră la școli din străinătate pe cheltuiala statului⁷⁶ a reprezentat un context oportun pentru a mai calma dezbaterile aprinse din societate referitoare la calitatea instrucției publice. În această logică, Epitropia solicita profesorilor din capitală (I. Stavrat, I. Albinet, D. Gusti, T. Stich, C. Platon și N. Măcărescu) să urmeze cursurile noilor profesori⁷⁷. Disciplinele predate aveau din aria științelor exacte și a tehnicii, domeniu drag lui Asachi, la care profesorii menționați nu prea avuseseră acces în trecut.

Măsurile întreprinse în acest timp pentru îmbunătățirea situației învățăturilor publice au condus, se pare, la instalarea unei perioade de concordie între domnie și instituțiile implicate în organizarea și supravegherea școlii. Cum putem altfel interpreta optimismul vizibil cu care Sturdza făcea bilanțul de etapă al învățământului, în mesajul de la deschiderea sesiunii legislative din 26 februarie 1839? Se arată încrezător în faptul că tinerii fără posibilități aveau, în sfârșit, ocazia să învețe o meserie cu ajutorul acelor „științe folositoare cari slujesc la informăluirea omului și insufla datoriile sale”, dar și al profesorilor pământeni care au studiat la Viena și s-au întors în țară „pentru a introduce în patria lor luminile ce ei au câștigat și acum slujesc în școală de învățători”. Nemulțumirile pe care le exprimase în trecut păreau deja uitate. Mai mult, domnitorul îi menaja pe dascăli, spunând că problemele apăruseră din „pricină că școlerii nu erau pregătiți”⁷⁸.

Mihail Sturdza veghea la alcătuirea unui nou *Proiect de reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, pentru care se constituise o comisie a Adunării Obștești⁷⁹. Dorind a avea o perspectivă

⁷⁵ Textul integral cu titlul „Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1838. Înfașoșată în seansa gheeneralnicului examen, în 3 iuli 1838, de aga Gh. Asachi, referendariu publiceî învățăturii” este publicat în paginile periodiceului *Foae pentru mînte, inimă și literatură*, nr. 9, din 27 august 1838, p. 65-70, Th. Codrescu, *Uricariul* vol. IX, p. 169-179 și Gheorghe Asachi, *Opere*, II, p. 470-476.

⁷⁶ Potrivit lui V. A. Urechia, în anaforaua nr. 124 a Epitropiei, aprobată de domnitor pe 17 septembrie 1838, se anunța revenirea în țară a trei dintre bursieri: Teodor Stamati, Alex. Costinescu și Constantin Zefirescu. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 52.

⁷⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 54.

⁷⁸ *Analele Parlamentare al României*, Tomul IX, Partea II, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei*, legislatura II, Sesiunea II, 1838-1839, București, Imprimeria Statului, 1898, p. 451.

⁷⁹ În nr. 70, din 5 septembrie 1846, al *Albinei Românești*, se preciza faptul că Epitropia colaborase cu această comisie la proiectul de reformă încă din 1845.

cât mai apropiată de realitate, comisia și-a îndreptat atenția către profesorii Academiei, cărora le solicita, pe 9 martie 1845, să îi împărtășească „știința ce ar cunoaște întru propășirea învățaturii și socotința ce ar găsi mai nimerit întru îndreptare, precum și lista de cărțile ce ar fi având compuse și tălmăcite, tipărite sau manuscrise, în ramul învățaturii”⁸⁰. O parte dintre dascăli (Stamati, Albineț, Costinescu și Bojincă) au apucat să dea aceste lămuriri, care au luat forma unor ample memorii⁸¹, ce au atins, printre altele, și necesitatea formării continue a dascălilor. De pildă, Ioan Albineț, inspirat de sistema învățăturilor din Prusia, propunea aplicarea modelului conferințelor școlare germane, prin organizarea unor întâlniri regulate cu profesorii pentru a „debăta cum s-ar putea mai nemerit răspunde scopului către care țințesc asemenea școale”⁸².

*Proiectul de reorganizație a învățăturilor publice din Prințipat*⁸³ era depus de vodă spre dezbateră legislativului, ca anexă la ofisul domnesc din 9 februarie 1847⁸⁴. A fost votat de Adunare pe 14 februarie 1847⁸⁵ și, câteva luni mai târziu, pe 18 aprilie 1847, Epitropia venea în completare cu *Regulile ce au a să păzi în administrația scoalelor potrivit prințipiilor organizației din 1847 fevr*⁸⁶. Secțiunea dedicată profesorilor (art. 47-55)⁸⁷ reedita faptul că aceștia trebuie să „fie pildă de lumină, de moralitate și de armonie, atât acelor pre carii îi învață, cât și colegilor și societății”, fără alte trimiteri către necesitatea îmbunătățirii actului didactic. Constatăm că accentul era deplasat către măsurile aspre de îndepărtare din posturi a

⁸⁰ *Apud* Alexandru Lapedatu, „Întâia reformă școlară în Moldova, 1845-1846”, în *Revista generală a învățământului*, anul V, nr. 7/1 februarie 1910, p. 493-504, aici p. 499.

⁸¹ *Ibidem* p. 500.

⁸² „Memoriu cu privire la starea și organizarea învățământului public în Moldova la 1845 de I. Albineț”, în *Revista generală a învățământului*, anul V, nr. 9, 1 aprilie 1910, p. 674-679, aici p. 677.

⁸³ Ofisul domnitorului din 9 februarie 1847 poate fi consultat în AN-Iași, Secretariatul de Stat, dosar 1596/1846-1848, „Acta proecturilor supusă Obșteștii Obicinuitii Adunări în feliuri di obiecturi până acum necuprinsă în pravile și acum aceste au căpătat înalta încuviințare”, f. 111-114. Proiectul poate fi consultat în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, „Relativ la lucrări atingătoare pentru reorganizarea scoalelor publice din țară”, f. 36-40 și în *Analele Parlamentare ale României*, Tomul XIV, Partea II. *Obicinuita Obșteasca Adunare a Moldovei*, Legislatura III, Sesiunea V, 1847, București, Imprimeria Statului, 1907, p. 343-346.

⁸⁴ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 31-34.

⁸⁵ Articolul „Iașii”, din *Albina Românească*, anul XIX, nr. 14, din 16 februarie 1847.

⁸⁶ Regulamentul Epitropiei însoțea anafora cu numărul 105. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f.1-21.

⁸⁷ Secția VIII din Capitolul al III-lea, intitulată „Despre profesori”. *Ibidem*, f. 7-8.

acelor profesori declarați *nevrednici* dacă „nu vor prețui însărcinările lor nobile sau ar cuvânta idei ținătoare de a sminti mintea școlarilor și strica inimile lor”⁸⁸. Această stăruință asupra pericolului transmiterii unor idei așa-zis periculoase confirmă suspiciunile exprimate de contemporani și amintite mai sus. Cât privește formarea inițială a profesorilor, se continua tradiția trimerii tinerilor la universități străine, în scopul încadrării lor ca viitori profesori ai Academiei (art. 60)⁸⁹. O premieră o constituia prevederea care anunța implicarea inspectorilor⁹⁰ în consilierea metodică a profesorilor debutanți („va da povățuirea profesorilor tineri și fără eșperiență, mai ales celor din clase începătoare, în privința metodei și educației”, art. 31.c)⁹¹.

În dezacord *de facto* cu noul proiect, rapoartele de inspecție ale referendarului Asachi, personaj realist și temperat, trădează un interes orientat mai degrabă către starea școlilor, asigurarea unui număr suficient de profesori, disciplinele predate sau neajunsurile de care se loveau dascălii. Constatările referitoare la situația învățăturilor sunt mai degrabă lapidare, rezumate prin aprecieri generale de tipul „profesorii urmează după instrucțiunile date”⁹².

„Reforma” din anul 1847 a dat o serioasă lovitură profesorilor pământeni, implicit Egitropiei, prin crearea colegiului francez în cadrul Academiei, sub conducerea lui Malgouverné. Dar nu la fel au fost văzute lucrurile de către diplomația franceză din Principate. Într-o depeșă adresată lui Guizot pe 16 august 1847, consulul Duclos vorbea despre regulamentul din 1847 în termeni laudativi, apreciind că predarea tuturor cunoștințelor în limba franceză era singura șansă pe care Moldova o avea pentru a-și

⁸⁸ Vezi și circularele Egitropiei trimise profesorilor în martie 1847. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 12/1847, „Îndatoririle ce au a păzi domnii profesori din capitală”, f. 1-2.

⁸⁹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 8.

⁹⁰ Ne referim la inspectorul Academiei și cel pentru școala gradului al II-lea și școlile începătoare din capitală.

⁹¹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 4.

⁹² AN-IAȘI, MCIP Moldova, dosar 15/1845, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduți de Egitropie”, f. 1-2 și f. 11 și dosar 13/1848, „Revizia făcută tuturor scoalelor departamentale, f. 5-8. În acest din urmă dosar, Asachi prezenta rezultatele inspecției în școlile din Tg. Pietrii, Bacău, Tg. Ocnei, Roman, Botoșani, Fălțiceni, Mihăileni. În tot cuprinsul raportului are o singură referire la activitatea profesorilor, insistând pe problemele cu care se confruntau școlile: finalizarea documentelor de cumpărare a localului așezămintelor școlare, aprovizionarea cu lemne și lumânări, degradarea avansată a spațiilor destinate lecțiilor sau locuirii profesorilor, lipsa de implicare a inspectorilor ținutali care nu sunt întotdeauna ”judecătoriu competent în ramul de învățătură” etc.

asigura progresul, în timp ce Malgouverné era „le seul capable de faire reussir le nouveau plan d'éducation”⁹³.

Reformele deceniului al VI-lea

Declanșarea evenimentelor de la 1848 a favorizat trecerea în planul secund al interesului pentru problemele învățământului. Noile poziționări externe și schimbările politice interne au dinamizat transformările învățământului public și, implicit, ale corpului de inspecție școlară. Cu încuviințarea noului domn, Grigore Alexandru Ghica, la 3 septembrie 1849 se desființa Epitropia Învățăturilor Publice, iar „ramul învățăturilor publice” se alipea Departamentului Averilor Bisericești⁹⁴.

Toate aceste schimbări, dar și noile viziuni asupra mersului învățăturilor publice erau cuprinse într-o nouă legiuire a școlilor, *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, elaborat în 1850 și întărit de Grigore Alexandru Ghica în 1851, care, potrivit mărturisirilor lui V.A.Urechia, înscria învățământul public pe „o direcție eminamente națională și liberală”⁹⁵. Într-adevăr, documentul, unul extrem de coerent și bine conceput, de inspirație prusiană, aducea schimbări importante în sistemul de educație, inclusiv o nouă filosofie instituțională. Administrația școlilor intra în responsabilitatea Departamentului Cultului și Instrucției Publice, ajutat de un Sfat Școlar (denumit și Consiliul Școlar) și de inspectorul general. Alături de aceste instituții, în ținuturi ființau comitetele de inspecție, care, în premieră, nu mai erau alcătuite din boieri, ci din profesorii școlii, desemnați direct de Departament⁹⁶. Chiar și selectarea persoanelor care urmau să ocupe funcția de inspector se făcea în condițiile deținerii unor calități specifice sau, cum

⁹³ *Documente privitoare la Istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzachi, vol. XVIII. *Correspondența diplomatică și rapoarte consulare franceze (1847- 1851)*, București, 1916, p. 26.

⁹⁴ Ofisul a fost trimis către Secretariatul de Stat cu nr. 46 și este redat în *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, Tomul al II-lea, Capul VIII. *Despre învățătura publică*, p. 303. V. A. Urechia îl publică și el în volumul 3 din *Istoria scoalelor*, p. 9. O copie a ofisului se află și în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 116/1849, „Întrunirea ramului învățăturilor scoalelor publice cu Departamentul Cultului; asemeni și Casa Milelor”, f. 2.

⁹⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 29.

⁹⁶ Partea a II-a a *Așezământului* este dedicată administrației școalelor. Vezi, *Așezământ pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei* lucrat în anul 1850 de Comisia anume rânduită de prea Înălțatul Domn Grigorie Alexandru Ghica în anul I-iu al Domniei Măriei Sale, Iași, Tipografia francezo-română, 1851, p. 35-41.

precizează *Așezământul*, a unor „însușiri științifice și morale cerute pentru asemenea post”⁹⁷.

Pe lângă o nouă viziune instituțională, autorii *Așezământului din 1851* au avut în vedere și faptul că învățământul moldovean progresa lent, mai cu seamă din lipsa resursei umane calificate. E de înțeles, așadar, de ce metodele de instruire a dascălilor ocupau un loc bine definit în legiuire: înființarea unei școli pregătitoare pentru cei care ar fi predat la școlile primare, angajarea de bărbați învățați, precum și formarea profesorilor la universități străine, pe cheltuiala statului⁹⁸. Pentru tinerii care ar fi dorit să îmbrățișeze profesia de învățător în școlile sătęști, statul organiza un curs de pedagogie de 1 an⁹⁹ pentru școlile de băieți, și de 2 ani¹⁰⁰, pentru școlile de fete.

Considerat pupilul lui Asachi, Gheorghe Săulescu a acceptat cu mult entuziasm numirea sa provizorie în postul de inspector general al școalelor publice, în ciuda unei sănătăți mai degrabă șubrede. Abia intrat în funcție, își exprimase dorința de „a putea făptui la renașterea intelectuală și morală a tinerimei patriei în care se răzimă speranța nație”¹⁰¹. Pregătirea, sânguința, împlinirea îndatoririlor dascălilor intrau în responsabilitatea sa, urmând a vizita zilnic cel puțin 3 clase în capitală. Din funcția de inspector, Săulescu a avut de gestionat nu doar probleme administrative (de ex. degradarea avansată a spațiilor școlare, neplata salariilor profesorilor, lipsa resurselor didactice)¹⁰², ci și situații precum absenteismul și indisciplina elevilor sau anarhia din școlile particulare¹⁰³.

Dar rezoluțiile Departamentului (superiorul ierarhic al inspectorului), cel mai adesea au evitat să susțină aplicarea unor măsuri radicale în chestiuni sensibile, precum cea a elevilor absenteiști¹⁰⁴, preferând să

⁹⁷ *Ibidem*, p. 40.

⁹⁸ Informațiile sunt prinse în Partea I (*Organizarea școalelor*), Cap. I (*Principii generale*), paragr. 8. *Ibidem*, p. 5.

⁹⁹ Secția II (*Învățătura secundară*), paragraful 50. *Ibidem*, p. 17.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 13.

¹⁰¹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 15/1848, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduiți de Epitropie”, f. 19.

¹⁰² *Ibidem*, f. 47 și f. 59.

¹⁰³ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 148-149.

¹⁰⁴ În raportul cu nr. 73 din 19 martie 1852, Consiliului Școlar solicita măsuri în privința absențelor extrem de numeroase ale elevilor școlii din Bârlad. Răspunsul Departamentului arată o evidentă lipsă de hotărâre în această chestiune, propunând ca „măsurile atingătoare absențelor să fie mai indulgente decât a propus prin raportul de mai

transfere problema către profesorii, care, în opinia acestuia, ar fi avut nevoie de „principii mai sănătoase”¹⁰⁵. Tocmai lipsa de susținere din partea Departamentului a determinat demisia, la scurtă vreme, a lui Săulescu. Pentru un timp, până la numirea noului inspector general, Iosif Patriciu a preluat, în calitate de locotenent de inspector general, misiunea reviziei școalelor. În opoziție cu opinia Departamentului, Patriciu relatează în rapoartele sale faptul că profesorii și suplenții din școlile suburbiale și centrale, inclusiv de la școala de fete, își fac datoria, „predau bine”, urmează „regulat cu ținerea prelecțiilor în clase”, așa că însuși Departamentul ar fi putut să le facă „cuvénita mulțemire”¹⁰⁶.

Anii care au urmat până la Congresul de pace de la Paris au fost marcați de activitatea inspectorului general August Treboniu Laurian. Personaj cu o instrucție temeinică, spirit diligent și foarte ordonat, profesorul ardelean era apreciat și de V.A. Urechia, care l-a și cunoscut personal, pentru „energia lui, imparțialitatea care o cerea de la toți în împlinirea datoriilor”¹⁰⁷. Sosit la Iași înainte de terminarea anului școlar 1851-1852, Laurian a luat contact cu realitățile învățământului moldovean odată cu examenele publice din vară. Astfel, la solicitarea domnitorului, el a realizat și primul raport în calitate de inspector general al școalelor publice, în care face o analiză amănunțită a stării școlilor, și la care adaugă primele recomandări de îmbunătățire. „Lipsa de disciplină în școale”, a „metodei” profesorilor, programa depășită și cu mult în urma școlilor „din țările cultivate ale Europei”, numărul redus al cărților școlare sau prețul exorbitant¹⁰⁸ al acestora, sunt câteva din primele constatări care au atras și schimbări imediate.

Într-adevăr, în timpul mandatului său, au început să se facă simțite îmbunătățiri concrete în școlile din Moldova. Cu toate acestea, se mai găseau voci care să reclame lipsa de pregătire a profesorilor pămâneni. Nicole Suțu, de pildă, o vreme chiar șeful Departamentului, solicita în 1853 suspendarea studiilor în limba română și, la pachet, aducerea din

nainte”. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, „Introducerea Sfatului Școlar în învățământul public”, f. 107 și f. 124.

¹⁰⁵ Consiliul Școlar a respins această rezoluție a Departamentului cu multă fermitate, afirmând că „principii mai sănătoase decât acelea întemeiate pe articolele Așezământului, Consiliul nu cunoaște”. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, f. 105 și f. 107.

¹⁰⁶ Ne referim la rapoartele de inspecție din luna mai 1852. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 15/1848, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduiți de Epitropie”, f. 302, f. 315 și f. 317.

¹⁰⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 55.

¹⁰⁸ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, f. 132-133.

străinătate a unui contingent de profesori capabili să predea disciplinele specifice școlilor reale, sau trimiterea la studii în Prusia a unor tineri merituoși¹⁰⁹, care să fie angajați la întoarcere în învățământ. În 1855 Laurian era trimis de domnitor într-o călătorie prin țările Apusului, cu misiunea de a cerceta, analiza și compara sistemele de educație, tratând cu atenție inclusiv problema perfecționării dascălilor. Detaliile observate în această călătorie savantă prin Franța, Germania, Italia și Anglia¹¹⁰, care a durat până spre sfârșitul anului 1855¹¹¹, sunt relatate într-o suită de epistole ce surprind inclusiv problema formării și perfecționării dascălilor din Apus¹¹², toate fiind publicate dincolo de munți, în *Gazeta Transilvaniei* și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*¹¹³.

Încercarea de a replica sistemul educațional din școlile străine, în direcția reformării curriculei și a programului școlar, a revizuirii manualelor, a pregătirii profesorilor, a disciplinei elevilor, sunt inițiative menite a provoca nemulțumirea majorității profesorilor, care fie nu s-au adaptat schimbărilor de ritm și metodă, fie nu au putut accepta comportamentul adesea impulsiv al inspectorului¹¹⁴.

Odată cu părăsirea tronului de către domnitorul Grigore Alexandru Ghica (1856) și preluarea puterii de către caimacamii Todiriță Balș și Nicolae Vogoride, s-au produs noi schimbări în sistemul de învățământ.

¹⁰⁹ Doi ani mai târziu, ziarul *Zimbrul* publica un articol al lui N. Suțu, în care acesta își nuanța afirmațiile față de școala românească. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 106.

¹¹⁰ Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *Dicționar cronologic. Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 81.

¹¹¹ Inspectorul Laurian recunoștea, într-o scrisoare trimisă în noiembrie 1855 de la Veneția către Departament, că această călătorie a sa prin Europa cultivată s-a prelungit destul de mult dar a fost extrem de folositoare. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 10/1854, „Corespondența inspectorului școlar cu directorul Internatului gimnasial în felurite pricini privitoare la școlile publice și localurile lor”, f.115.

¹¹² Spre exemplu, într-una din epistolele trimise din Dresda, Laurian remarcă faptul că, în spațiul german, după terminarea studiilor universitare, exista posibilitatea perfecționării în diverse specialități a tinerilor absolvenți. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45, din 8 iunie 1855.

¹¹³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 106 și Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *op. cit.*, p. 158-159. Mai multe informații despre călătoria lui Laurian în Anglia, Prusia, Franța și Italia aflăm în epistolele XXXI-XXXIV din 7-8 septembrie 1855, publicate în nr. 42, din 12 octombrie 1855, sau în numerele 12-13, din 28 martie 1856, nr. 18, din 2 mai 1856 și nr. 22, din 30 mai 1856, ale periodicului *Foaia pentru minte, inimă și literatură*.

¹¹⁴ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 14/1857, „Tânguirile profesorilor contra lui Aga T. Laurian inspector general al școlilor și rânduirea unei comisii într-aces caz”, f. 1, f. 14-19 și f. 21.

Într-o atmosferă tensionată, August Treboniu Laurian, aflat în conflict cu majoritatea profesorilor¹¹⁵, a fost înlocuit în 1858 cu Teodor Veisa, preferat, într-un scrutin rapid organizat (o premieră, cu forțarea *Așezământului*), de majoritatea profesorilor din capitală¹¹⁶. În mandatul acestuia din urmă, instituția inspectorului general a fost mai apăsător subordonată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, lucru de înțeles câtă vreme în urma scandalului scolastic din septembrie 1857 - ianuarie 1858, sistemul de învățământ, ajuns în colaps, a trebuit repornit. Numeroasele circulare ale ministrului Cantacuzino adresate Consiliului Școlar, comitetelor de inspecție a școlilor primare, Mitropolitului și inspectorului general¹¹⁷, erau redactate într-o notă comună: necesitatea restabilirii disciplinei între elevi, precum și supravegherea fermă a conduitei și activității profesorilor. Inclusiv activitatea de revizie a școlilor de către inspectorul general era supusă unor noi rigori, precizându-se modul în care se realiza revizia la clasă, reperele urmărite și redactarea raportului de inspecție¹¹⁸.

Aceste noi valențe ale inspecției școlare sunt întâlnite în primele rapoarte de inspecție ale lui Veisa la școlile primare din capitală și din suburbii: Târgușor, Tătărași, Păcurari și Sărărie (aprilie 1858). Observațiile sale detaliate, cu privire la numărul școlarilor prezenți și absenți, modul în care au răspuns elevii, starea curățeniei din școală erau urmate de aprecieri la adresa profesorilor dar și de recomandări în privința îmbunătățirii metodelor de lucru și a pregătirii junilor¹¹⁹. Rezultatele acestor inspecții realizate în școlile ieșene și ținutale de către inspectorul general reflectau noile exigențe privind pregătirea și activitatea profesorilor. Lăudate de ministrul Dimitrie Cantacuzino pentru atenția acordată detaliilor examinate¹²⁰, inspecțiile au avut și consecințe imediate în privința metodelor didactice. Bunăoară, în noile instrucțiuni transmise profesorilor din școlile primare, li se recomanda cu insistență să schimbe

¹¹⁵ Amănunte în Maria Rados, Leonidas Rados, „Tulburările scolastice” de la Iași (septembrie 1857-februarie 1858). Excurs metodologic și documentar, *Archiva Moldaviae*, XIII (2021), p. 15-134. În anexe am redat documentele arhivistice care alcătuiesc „dosarul cauzei”.

¹¹⁶ Numirea s-a făcut prin ofisul Caimacamului nr. 1585, la care a subscris ministrul D. Cantacuzino. *Gazeta de Moldavia*, nr. 24, din 27 martie 1858.

¹¹⁷ *Gazeta de Moldavia*, nr. 23, 20 martie 1858 și nr. 28, din 10 aprilie 1858.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 28, din 10 aprilie 1858.

¹¹⁹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 30/1858, „Comisia rânduită pentru refacerea institutelor scolastice”, f.1-3.

¹²⁰ Suplement la *Gazeta de Moldavia*, nr. 46, din 12 iunie 1858.

radical modul de predare a învățăturilor, renunțând la *viciul învățării pe de rost*¹²¹.

Autoritatea ministerului asupra școlilor, în materie de curriculum, program școlar, admitere, examene publice¹²², a crescut proporțional cu diminuarea semnificativă a rolului revizorilor și a subrevizorilor școlari. Lipsiți de puteri decizionale din punct de vedere administrativ¹²³, aceștia urmau să își concentreze atenția asupra inspecției școlilor, în accepțiunea de azi a termenului, cu puține competențe în formarea profesorilor. Singurii care desfășurau activități de formare a învățătorilor din școlile rurale erau subrevizorii¹²⁴.

Concluzii

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, Principatele Române s-au alăturat eforturilor de modernizare, specifice, altminteri, sud-estului Europei. Dascălimea și cărturarii vremii au fost profund implicați în această mișcare de făurire a unor instituții politice și culturale de tip european, concomitent cu anevoioasa încercare de a spori numărul cunoscătorilor de carte. Din acest motiv, mai cu seamă, învățământul a reprezentat unul din primele domenii care a cunoscut prefaceri în sens modern, începuturile instrucției publice fiind strâns legate de apariția, organizarea și evoluția primului organism de inspecție școlară, Epitropia Învățăturilor Publice. De la momentul ființării sale și până la jumătatea veacului al XIX-lea, instituția și-a asumat misiunea de a dirigui, în toate privințele, educația publică. Era, fără îndoială, un proiect „patriotic” ambițios pentru care, împreună cu referendarul Gheorghe Asachi, Epitropia a fost nevoită să gândească obiective, strategii și mecanisme potrivite, începând de la cadrul legislativ, regulamentele specifice, normele de aplicare și continuând cu infrastructura, curricula școlară și personalul didactic.

¹²¹ *Gazeta de Moldavia*, nr. 89, din 19 mai 1858.

¹²² Legea Instrucțiunii Publice din 1864; vezi *Antologia legilor învățământului din România*, București, Institutul de Științe ale Educației, 2004, p. 30-31.

¹²³ Bunăoară, în privința stării școlilor primare, revizorul primea rapoarte de la institutor, contacta municipalitatea pentru a semna disfuncționalități în bunul mers al școlii, sau raporta ministerului atunci când lipseau resursele materiale (art. 57-58). Instituția revizoratului nu mai era implicată în organizarea școlii normale, sau în ființarea școlilor de agricultură sau industrie, responsabilitatea fiind transferată către municipalitate sau „alte corpuri morale” (art. 205). *Antologia legilor învățământului din România*, p. 27- 44.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 28-29.

Având de înfruntat numeroase provocări la fel de importante și la fel de urgente, Epitropia Învățăturilor Publice a fost obligată să își prioritizeze acțiunile. În primele decenii și-a îndreptat atenția către extinderea numărului de școli, pentru a permite accesul la învățătură nu doar a tinerilor din capitală, ci și a celor din ținuturile moldave. Lipsa cadrelor didactice a impus, într-o primă etapă, recrutarea ardelenilor școliți în țările Apusului. Criteriile de selecție, calitățile și certificările solicitate la angajarea profesorilor au fost definite pe parcurs, odată cu instituționalizarea corpului de inspecție școlară și a celui profesoral. La început, în primele decenii ale secolului al XIX-lea era suficient ca un profesor să fie școlit în străinătate, să stăpânească „limba moldovenească”, să aibă cunoștințe de istorie, geografie, aritmetică, să fie familiarizat cu metoda după care se predă la Iași și să urmeze întocmai instrucțiunile primite de la Epitropie și de la referendar.

După primele regulamente scolastice care au urmat Regulamentului Organic, constatăm multiplicarea preocupărilor privind pregătirea dascălilor. Referendarul Asachi a organizat cursuri în cadrul unei școli pregătitoare pentru cei care doreau să predea în cele șase ținuturi ale Moldovei. La rândul-i, Epitropia a trimis la studii în străinătate tineri stipendiști cu ajutorul căroră, la finalul instrucției acestora, urmau a fi formați și alți profesori pămâneni. Formatori ai formatorilor, așadar. La acestea se adăugau instrucțiunile transmise periodic, revizia școlilor realizată de referendar și de inspectorii ținutali, aducerea de profesori străini din țările cu o bună reputație în domeniul instrucțiunii publice, implicarea dascălilor în alcătuirea de manuale școlare și alte auxiliare, avizate de Epitropie și de Comitetul Academic, precum și evaluarea activității profesorilor în lumina rezultatelor obținute de elevi la examenele publice.

Desființarea Epitropiei Învățăturilor Publice și a funcției referendarului a anunțat trecerea către o nouă filosofie instituțională, legiferată prin adoptarea *Așezământului* din 1851. Crearea Departamentului Cultului și al Învățăturii Publice a limitat semnificativ atribuțiile Sfatului Școlar și ale Inspectorului General al Școalelor, dar acest fapt nu a împiedicat progresul în domeniu, nici perfecționarea profesorilor. Era statuată ființarea cursurilor de pedagogie de jumătate de an, pentru băieții și fetele care intenționau să intre în rândul personalului didactic, dar se adăugau și îndatoriri suplimentare în activitatea profesorilor, care vizau predarea disciplinelor, comportamentul adecvat în raport cu instituțiile de resort (punctualitate în transmiterea notelor,

programei, a listei cu obiectele și lecțiile predate în vederea organizării examenelor).

În ceea ce-i privește pe inspectorii generali (Gheorghe Săulescu, August Treboniu Laurian, Teodor Veisa), pe locțiitorii acestora (de ex. Iosif Patriciu, Simion Bărnăuțiu) sau chiar pe inspectorii ținutali care au deținut vremelnice această funcție, cu toții au păstrat o legătură strânsă cu școala, chiar dacă, cel mai adesea, colaborarea cu profesorii a fost, mereu, una dificilă. De asemenea, circularele transmise profesorilor arată frecvența ridicată cu care aveau loc întâlnirile „colegiale” din cancelaria Inspecției, lucru care a contribuit, într-un anumit fel, inclusiv la dezvoltarea profesională a corpului didactic.

Grija constantă pentru disciplina elevilor (dar și a profesorilor!), parcurgerea ritmică a materiei, pregătirea temeinică și perfecționarea metodei de predare, iată diverse aspecte pe care le regăsim în rapoartele redactate în urma reviziei școlilor și în adresele transmise Departamentului.

Reorganizarea școlilor după plecarea lui August Treboniu Laurian a coincis cu o subordonare excesivă a inspectorului general al școlilor, implicit cu o întărire a rolului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, care își va asuma treptat tot mai multe atribuții de conducere, organizare și coordonare a sistemului educativ. Nu e o surpriză, așadar, într-o perioadă de abruptă centralizare, că Legea instrucțiunii publice din anul 1864 a legiferat acest statut al Ministerului, lăsând revizorilor școlari puține atribuții în formarea profesorilor.

School Inspection and Teacher Training in Moldova in the First Half of the 19th Century (Summary)

Keywords: *Moldova, 19th century, education, teachers, school inspection*

During the first couple of decades of the 19th century, the intellectuals of Moldavia were deeply involved in the creation of politically and culturally modern institutions, following the occidental example. The field of education was one of the most willing to take part in the modernisation process, eager to keep up with the more-advanced states in the West. Therefore, it started to take shape through the appearance and evolution of the first school-inspection organisation, the Commission for Public Education (Epitropia Învățăturilor Publice) This study analyses the relationship between the school inspection – as a process and an

institution – and the training of the teachers, as it was in the beginning, given the poor research of this matter.

Expanding the number of schools in the Moldavia had been a prime concern of the Commission for Public Education (Epitropia Învățăturilor Publice) and of Gheorghe Asachi, which meant it was necessary to recruit more people. That being said, the criteria for recruitment were decided at once with the legalisation of the school inspection- and teaching body. The interest of hiring more teachers grew as the first rules were adopted: organising a training program for the soon-to-be professors and encouraging them to write schoolbooks, sending scholarship-students to study abroad, guidance from the Commission for Public Education and Gheorghe Asachi, and bringing in foreign teachers. All of these were ways to continuously prepare the human resource in Education.

The institutional transformations that the school inspection went through in the middle of the 19th century following the ruling in favour of the 1851 law [*Așezământul*] - hadn't slowed down the perfectioning of the teachers. Other than the obligation to attend pedagogical training courses, what had also been beneficial to their development was the important role the general school inspectors played (Gheorghe Săulescu, August Treboniu Laurian, Teodor Veisa) and their substitutes (Iosif Patriciu, Simion Bărnuțiu). Even judging by their formal meetings and the school inspections, it was obvious that the care for discipline and quality in all things regarding the education field was a prime concern.

The role of the Ministry of Education (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice) continued to grow through the 1864 public instruction Law, as the general school inspection organisation was disbanded, which led to the irrefutable subordination of the new inspectors (revizori) who had their attributions limited.

Figuri didactice din învățământul militar românesc

Constantin-Bogdan Iutiș*

Cuvinte-cheie: *școală militară, profesori, biografii, Școala Superioară de Război*

Introducere

Învățământul militar românesc a constituit o parte componentă a învățământului național. Misiunea sa era aceea de a fi furnizorul de resursă umană pentru armata țării, respectiv, de a-și asuma opera de formare a militarilor ce compuneau puterea armată națională. Structura acestui învățământ a fost asemănătoare structurii învățământului românesc general (gimnazial, liceal, postliceal, universitar), dar a avut și particularități care își au sursa în specificul mediului militar.

În ciuda faptului că rolul său era de a forma viitoarele cadre militare, ce trebuiau să fie bine pregătite și capabile oricând să lupte pe front și să-ți dea viața, în caz de nevoie, pentru țară, formarea profesorilor militari nu a făcut până acum obiectul unor cercetări sistematice. În fond, a cerceta și explica istoriografic modul de organizare a învățământului militar, concepția de pregătire a cadrelor didactice ce predau în școlile militare dar și cum se făcea selecția profesorilor militari și civili pot lămuri felul în care s-au luat multe dintre deciziile militare în timpul conflictelor la care armata română a fost parte, precum și comportamentul în luptă al cadrelor armatei române.

Absența cercetărilor dedicate exclusiv profesorilor militari s-ar putea explica prin aceea că accesul la sursele militare, indispensabile acestei cercetări, este foarte anevoios, studiarea arhivelor militare fiind permisă doar celor din cadrul sistemului militar. De aceea, subiectul a fost

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, , e-mail bogdaniutis@yahoo.com.

monopolul unor cercetători provenind din rândurile forțelor armate. Din păcate, chiar și în acele cercetări publicate de-a lungul timpului care tratează învățământul militar, s-a acordat un spațiu restrâns profesorilor militari, cele mai multe concentrându-se pe conținutul studiilor (disciplinele studiate), modul de organizare și obiectivele învățământului militar¹.

Astfel că se cunosc puține informații despre profesorii militari. În cercetările de până acum tendința era de a se trece în revistă în mod lapidar cursurile pe care le predau profesorii militari, orarul, modul de salarizare al acestor profesori, dar nu se insista asupra pregătirii acestora, competenței lor profesionale, ca și asupra obiectivelor educaționale avute și a rezultatelor obținute în domeniul educațional de către aceștia.

Bazat pe cercetări directe în arhivele militare, demersul de față își propune deci o cercetare în profunzime asupra personalului didactic militar, începând cu școlile absolvite și cursurile studiate în instituțiile respective, modul cum reușeau să pună în practică ce au studiat, rezultatele obținute, cum se pregăteau pentru actul didactic și cum au încercat să contribuie prin cursurile redactate la îmbunătățirea actului educațional. Sursele utilizate provin în majoritate din cadrul Arhivelor Militare Pitești. Fondurile utilizate sunt cele ale Marelui Stat Major și ale Direcției Cadre Învățământ, precum și conținutul unor periodice militare *Monitorul Oastei* și *Monitorul Oficial al României*.

¹ Despre învățământul militar au scris printre alții: Ion Alexandrescu în volumul *Evoluția sistemului militar național în anii 1919-1944*, București, Editura Militară, 1989, Nicolae Alevra, în lucrarea *Organizarea armatei*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl 1930, Alexandru Anastasiu, în lucrarea *Instrucțiunea la corpurile de trupă. Note și repere pentru instrucțiunea ofițerilor și trupei*, București, Editura Universala, 1910, dar și Constantin Oprea în lucrarea *Învățământ militar românesc. Tradiții și actualitate*, București, Editura Militară, 1986. Alți autori din aceeași categorie sunt: Radu Rosetti, cu lucrările *România în fața viitorului război*, București, Institutul de Arte Grafice Răsăritul, 1928 și *Privire generală asupra artei militare la români*, București, Imprimeria Națională, 1947, Constantin Căzănișteanu, coautor al lucrărilor *Istoria militară a poporului român* vol. IV, București, Editura Militară, 1987 și *Istoria militară a poporului român* vol. V, București, Editura Militară, 1989, Ion Emil cu lucrarea *Școala Superioară de Război din România. Contribuții la dezvoltarea științei și artei militare românești*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1989 și Constantin Olteanu cu volumul *Evoluția structurilor ostășești la români* București, Editura Militară, 1986. O altă categorie de autori îi cuprinde pe Dumitru Atanasiu cu lucrarea *Contribuții la istoria învățământului militar*, București, Editura Militară, 1978, Dinu Giurescu cu volumul *Istoria României* volumul VIII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 2008, dar și pe Iulia Janță cu volumul *Evoluția învățământului militar românesc în perioada interbelică*, Vatra Dornei, Editura Studis, 2011.

Voi încerca așadar să prezint în expunerea mea elemente din istoricul așezămintelor educative militare, începând cu înființarea școlilor militare, organizarea acestora, rolul profesorilor militari în acest angrenaj, cum au reușit aceștia să fie performanți și să contribuie la îmbunătățirea nivelului învățământului militar prin intermediul cursurilor redactate. De asemenea, mi-am propus să prezint în detaliu formarea și activitatea didactică a profesorilor militari, cercetarea biografiei și a carierelor unor educatori militari, pornind de la școala militară absolvită, cursurile de specializare parcurse, volumele publicate, modul cum concepeau și puneau în aplicare actul didactic.

Înființarea școlilor militare

Armata regulată a fost înființată la noi în anul 1847², dar procesul începuse în deceniile anterioare. Astfel, odată cu data de 12 mai 1830, „slujitorii” din Muntenia au fost înlocuiți de „dorobanți” (miliție retribuită), iar începând cu 12 septembrie 1830, în Moldova s-a format „Corpul slujitorilor”³. În perioada 1834-1847, domnitorii Moldovei și Țării Românești au transformat „Corpul slujitorilor” într-o forță cu atribuții clare, capabilă să asigure siguranța publică în principatele românești.

Toate aceste evoluții au pus, în perioada imediat următoare, problema furnizorului de resursă umană pentru nevoile armatei, iar acesta nu putea fi altul decât învățământul militar, care trebuia să ofere armatei ofițeri și subofițeri activi bine instruiți. Astfel în anul 1847 se înființa Școala militară a cadrelor și iuncărilor București, în anul 1856 Școala regimentară provizornică Iași, în anul 1872 Școala specială de cavalerie București, iar în anul 1873 Școala divizionară București⁴. Au urmat, în anul 1881 Școala de meseriași militari București și Școala specială de artilerie și geniu București, în anul 1883 Școala de instrucție a ofițerilor de cavalerie București, în anul 1893, Școala de cadre a flotei Constanța, în anul 1895 Școala de subofițeri de geniu București, în anul 1908 Școala de subofițeri

² Ștefan Pascu, Vasile Milea, Ștefan Ștefănescu, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, Gheorghe Tudor, Constantin Căzănișteanu, Mihail Ionescu, Ioan Talpeș, coordonatori, *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, Editura Militară, 1987, p. 332.

³ *Ibidem*, p. 327.

⁴ *Ibidem*, p. 521-524.

de cavalerie Târgoviște și în anul 1912 Școala de subofițeri de infanterie București⁵.

Alături de aceste școli militare, al căror nivel era cel postliceal, pentru a le furniza resursa umană necesară, s-au înființat și o serie de licee militare astfel: în anul 1872 Școala fiilor de militari Iași, transformată în anul 1909 în Liceul Militar Iași, în anul 1881 Școala fiilor de militari Craiova, transformată în anul 1902 în Gimnaziul fiilor de militari și apoi în 1914 în Liceul militar Craiova, în anul 1912 Liceul militar de la Mănăstirea Dealu, în anul 1920 Liceul militar Târgu-Mureș și Liceul Militar Chișinău, iar în anul 1924 Liceul militar Cernăuți⁶.

Următorul nivel de pregătire a fost cel superior reprezentat de Școala Superioară de Război București, înființată în anul 1889, pentru formarea ofițerilor de stat major și profesorilor militari, de Institutul Medico-Militar București, înființat în anul 1881, pentru formarea și instruirea medicilor militari, dar și de Școala Superioară de Intendență București înființată în anul 1919⁷. Se puneau astfel bazele unui sistem complet de formare a personalului militar.

Relațiile dintre aceste instituții se materializau prin furnizarea resursei umane, respectiv, a personalului care absolvea un liceu militar, apoi după ce urma cursurile, absolvea o școală militară, iar apoi o parte dintre ei urmau cursurile și absolveau o instituție de învățământ militar superior. Puterea politică de atunci a considerat că trebuie să încurajeze dezvoltarea armatei și, prin urmare, în perioada 1847-1930 s-au înființat un mare număr de școli militare, de nivel liceal, postliceal sau învățământ superior. Astfel a apărut nevoia unui corp de profesori specializat și competent.

Învățământul militar din perioada menționată a avut câteva particularități și anume: flexibilitatea, originalitatea și creativitatea. Astfel flexibilitatea era reliefată de faptul că programele de pregătire erau concepute în concordanță cu strategiile, tacticile și scenariile militare moderne, una dintre dovezile, ce argumentează acest fapt, fiind că aceleași orientări le-au avut și aliații sau opozanții armatei române.

Originalitatea era pusă în evidență de metodele lectorilor (profesorilor) din cadrul școlilor militare, care au ajuns pe tablele de scris ale discipolilor, după ce au fost mai întâi validate pe diferite fronturi, cum

⁵ Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, Gheorghe Tudor, Mihail Ionescu, Ioan Talpeș coordonatori, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, Editura Militară, 1988, p. 140-144.

⁶ *Ibidem*, p. 138-139.

⁷ *Ibidem*, p. 145-147.

ar fi: Plevna, Grivița, Flămânda, Mărășești, Mărășți sau Oituz. Creativitatea se explică prin faptul că elevii militari, viitorii combatanți din cadrul acțiunilor militare, erau antrenați și perfecționați în domeniul proiectării propriilor decizii în funcție de adaptările la teren, adversar, timp și spațiu, de propriile posibilități în timp și spațiu și nu pe tiparul exercițiilor cu soluții șablon⁸.

După 1 Decembrie 1918, România a trebuit să facă față unor probleme complexe, interne și externe, sociale, economice și politice. Reorganizarea sistemului militar a fost una dintre cele de însemnătate majoră, măsurile luate pentru reorganizarea și înzestrarea armatei noastre influențând și învățământul militar. Prin creșterea efectivelor armatei s-a amplificat necesitatea pregătirii de ofițeri, subofițeri și maiștri militari, aceasta, la rândul ei determinând extinderea rețelei instituțiilor militare de învățământ.

Adoptarea unor structuri organice noi pentru unitățile, marile unități, armele și categoriile de forțe ale armatei, în acord cu cerințele luptei moderne a influențat concepția organizării și conținutul învățământului militar. Consecința imediată a fost diversificarea pe arme și specialități a instituțiilor militare de învățământ și apariția unor instituții corespunzând armelor și specialităților nou introduse în compunerea armatei (de exemplu, aviația, arma chimică și tehnica auto)⁹.

Pe de altă parte, creșterea complexității acțiunilor de luptă, determinată de diversitatea sporită a mijloacelor utilizate în războiul modern, a complicat procesul de instruire, pe plan tehnic și tactic și a afectat organizarea și structura învățământului militar, precum și conținutul programelor de pregătire. În același timp, s-a observat tot mai evident tendința de elaborare a unei doctrine militare naționale în care să predomine ideea fundamentării elementelor esențiale ale acesteia în raport cu cerințele specifice patriei noastre.

Astfel, deoarece România a fost aliată în primul război mondial cu Franța și Anglia, în doctrina noastră militară au fost introduse și unele elemente desprinse din atitudinea comună a aliaților față de problemele de bază ale războiului, trăsăturile caracteristice ale structurii și organizării învățământului militar purtând amprenta influenței combinate a acestor doctrine militare. La conturarea cadrului organizatoric al învățământului militar și a principiilor de elaborare a programelor de pregătire au contribuit și ideile elaborate de unii gânditori militari, cum ar fi colonelul

⁸ *Ibidem*, p. 156-159.

⁹ Arhiva M.Ap.N, fond M. St. M., Secția 5, dosar 37/1928, f. 25, 30, 35, 37.

N. Negreanu, colonelul Leon Cerchez, colonelul I. Teodorescu și colonelul Ioan Florescu.

Organizarea școlilor militare

Școlile militare, indiferent de nivelul lor, aveau o organigramă comună și anume: directorul școlii (numit mai târziu comandant), organe colective de conducere, corpul didactic, subunitățile de elevi cu comandanții lor și personalul de deservire. Directorul răspundea de întreaga activitate ce se desfășura în școală, fiind ajutat în exercitarea atribuțiilor de directorul de studii și de consiliile existente în școală (de studii, de administrație, de disciplină)¹⁰.

Directorul de studii era numit de către directorul școlii dintre ofițerii cu o bună pregătire militară generală și didactică și avea ca sarcină principală organizarea și controlul desfășurării procesului de învățământ și asigurarea cu manuale și materiale didactice. Consiliul de studii era alcătuit din cadre care făceau parte din conducerea școlii dar și din afara ei, caz în care erau numite de către ministrul de război și avea ca sarcină principală analiza periodică a rezultatelor învățământului și stării disciplinare, urmărirea activității corpului didactic dar și organizarea desfășurării examenelor.

Consiliul de administrație se îngrijea de coordonarea activității administrativ-gospodărești, iar consiliul de disciplină se ocupa de probleme privitoare la comportamentul elevilor. Din corpul didactic al școlii făceau parte atât profesori militari cât și civili, iar subunitățile de elevi, structurate pe plutoane și companii, erau comandate de ofițeri instructori, disciplinele de cultură generală și specialitățile tehnico-științifice fiind predate de regulă, de către profesori civili, iar disciplinele militare de către profesori militari¹¹.

În cadrul liceelor militare existau instructori militari și profesori civili, cadrele didactice civile fiind selecționate dintre candidații cu dețineau o bogată experiență pedagogică, dar și un prestigiu deosebit. Pentru a-i atrage către învățământul militar, atât profesorii civili cât și ofițerii instructori din școală beneficiau de sporuri salariale substanțiale, iar angajarea profesorilor civili se făcea prin concurs, aceste măsuri asigurând încadrarea școlilor cu un personal didactic militar și civil valoros.

¹⁰ Constantin Oprița, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *Învățământul militar românesc. Tradiții și actualitate*, București, Editura Militară, 1986, p.155.

¹¹ *Ibidem*, p. 135-137.

Astfel, pentru a putea deveni cadru didactic civil în cadrul unui liceu militar, trebuia susținut un interviu tematic, iar dosarul de înscriere la interviu cuprindea diplomele studiilor absolvite, ce trebuiau să fie în domeniul cursurilor ce urmau să fie predate, dar și o recomandare de la ultimul loc de muncă, comisia de concurs fiind formată din comandantul școlii respective și 2-3 ofițeri din cadrul școlii¹².

Deoarece pregătirea militară generală a elevilor era bazată pe noțiunile de bază ale armeei infanterie, pe întreaga durată a studiilor liceale, elevii liceelor militare aveau prevăzută în orar o oră de Instrucție militară, ce putea fi *Instrucție de front* sau *Instrucția tragerii cu armamentul de infanterie*, activități conduse de către instructori militari¹³. Pentru a deveni instructor militar, trebuia să fi absolvit o Școală militară dar și cursul de pregătire pedagogică, cu durata de 8 săptămâni, desfășurat în cadrul școlii militare în care urmau să predea¹⁴, iar după 1891 Școala Superioară de Război¹⁵.

În ce privește cadrele didactice din școlile militare existau profesori militari și civili, cei militari predând disciplinele de învățământ cu specific militar, iar cei civili disciplinele de învățământ ce nu aveau specific militar. Pentru a putea deveni cadru didactic civil în cadrul unei școli militare, condițiile de angajare erau identice cu cele necesare pentru angajarea în cadrul unui liceu militar, respectiv să susții un interviu tematic, să ai diplomele studiilor absolvite, dar și o recomandare de la ultimul loc de muncă.

Profesorii militari din cadrul Școlii militare de infanterie erau absolvenți ai Școlii militare de Infanterie și predau cursurile intitulate Cunoașterea armamentului de infanterie, Tactică de infanterie și Cunoașterea Regulamentelor de infanterie, iar profesorii militari din cadrul Școlii militare de artilerie erau absolvenți ai Școlii militare de Artilerie și predau disciplinele Tactică de artilerie, Cunoașterea armamentului de artilerie, dar și Cunoașterea regulamentelor de artilerie¹⁶.

Acești profesori erau cadre militare și înainte de absolvirea primei promoții a Școlii Superioare de Război, promoție căreia studiile îi dădeau dreptul să predea în cadrul instituțiilor de învățământ existente, era

¹² Arhiva M.Ap.N., fond Direcția cadre învățământ, 3042, dosar 1938/1892, f. 214.

¹³ Constantin Oprea et. alii, *op.cit.*, p. 140.

¹⁴ *Ibidem*, p. 84.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Arhiva M.Ap.N., fond Direcția cadre învățământ, 3042, dosar 4123/1889, f. 282.

obligatoriu să urmeze un curs de perfecționare pedagogică cu durată de 12 săptămâni, desfășurat în cadrul școlii militare în care urmau să predea¹⁷.

Putem conchide aici că nivelul de pregătire al profesorilor militari, până în anul 1877 a fost influențat direct de nivelul de evoluție al societății românești, dar și al țării, standardele în cazul învățământului militar fiind stabilite în funcție de bugetele alocate, dar și de dorința de modernizare manifestată de către cei ce erau în fruntea armatei naționale. În consecință, doar după obținerea Independenței de la 1877 s-a acordat o importanță mai mare ideii de modernizare și restructurare a armatei naționale și implicit a învățământului militar românesc.

Nevoia acută de încadrare a statelor majore cu ofițeri având o calificare superioară, ce nu putea fi dobândită în școlile militare, a dus la mai multe încercări de înființare a unei instituții de învățământ pentru formarea ofițerilor de stat major. Prima dintre acestea a fost Decretul nr. 1283 din anul 1872, ce reglementa organizarea și structura învățământului militar, dar prevedea și înființarea *Academiei de resbel*, pentru „specializarea ofițerilor de toate armele, dornici să urmeze această specializare și apoi să lucreze în Statul major al armatei”¹⁸.

Următoarea încercare de înființare a fost făcută în anul 1881, când, deși s-au alocat fondurile necesare și a fost numit director colonelul Eraclie Arion, comandantul Școlii de artilerie și geniu, autoritățile politice influente ale vremii au împiedicat demararea acestui proiect, în consecință el rămânând tot la stadiul de deziderat¹⁹. Penultima încercare a fost constituită de promulgarea în anul 1883 a *Legii asupra serviciului de stat major*, ce prevedea înființarea Școlii Superioare de Război, însă a fost o încercare nesuștinută de puterea politică.

Apoi a urmat promulgarea Decretului nr. 2073 din 8 august 1889 ce prevedea înființarea Școlii Superioare de Război, ceea ce s-a și aplicat cu sprijinul nemijlocit al ministrului de Război, generalul George Manu și al șefului Marelui Stat Major, generalul Ștefan Fălcoianu²⁰.

Regulamentul de funcționare, promulgat în anul 1889 prevedea următoarele condiții de admitere: gradul de locotenent sau căpitan, vârsta maximă de 35 de ani, doritorii să fie absolvenți ai școlii de aplicație, să aibă vechimea minimă în armată de minim 6 ani (dintre care 3 ani de

¹⁷ *Ibidem*, f. 84.

¹⁸ *Monitorul Oastei*, nr.11/1872, p. 239.

¹⁹ *Monitorul Oficial al României*, nr. 238/1882, p. 7889.

²⁰ Ion Emil, *Școala Superioară de Război din România. Contribuții la dezvoltarea științei și artei militare românești*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1989, p. 98.

serviciu la unități pentru a avea o experiență destul de mare în conducerea trupelor), dar și calitative foarte bune în notările de serviciu anuale²¹. Cu timpul standardele impuse de către Școala Superioară de Război au fost tot mai stricte, acest fapt influențând pozitiv creșterea nivelului de pregătire al resursei umane absolvente. Obținerea de profesori militari competenți constituia unul din obiectivele acestei școli militare, astfel dovedindu-se faptul că a fost conștientizată importanța învățământului militar pe axa profesori foarte competenți și atent selecționați-elevi militari foarte bine instruiți și competenți-apărare națională eficientă.

Durata școlarizării era de doi ani iar examenul de admitere la Școala Superioară de Război consta într-o probă orală de verificare a pregătirii militare generale, o probă practică în teren (de orientare topografică cu busola), o probă de călărie, dar și o probă scrisă la o limbă străină (o compunere în limba franceză sau germană)²². Proba orală era compusă din întrebări referitoare la istoria militară, arta militară, artilerie, fortificații, geografie, regulamente de infanterie, cavalerie și artilerie, legislație și administrație militară²³.

Obiectele de studiu din Școala Superioară de Război erau: tactica și strategia, serviciul de stat major, serviciul de informațiuni, organizare și mobilizare, transporturi și comunicațiuni, istoria și geografia militară, istoria generală, fortificații, topografia și fotografia, pedagogia militară, știința aplicată, serviciul intendență, armament, limbi străine, serviciul sanitar, călăria²⁴.

Militari și educatori

După Unirea de la 1 Decembrie 1918, în contextul creșterii suprafeței teritoriului național, ce trebuia apărat de potențialii inamici, armata română a fost reorganizată pe arme și specialități, implicit fiind reorganizat și învățământul militar, ca furnizor de resursă umană. În perioada 1919-1930 au fost înființate mai multe instituții de învățământ militar, cum ar fi școala de marină, de aviație, de protecție chimică, dar standardele de formare și de angajare a profesorilor militari și civili din aceste instituții militare de învățământ au rămas la fel precum cele de dinaintea Primului Război Mondial. Explicația menținerii standardelor a fost dorința de desfășurare

²¹ *Monitorul Oastei* nr. 2/1923, p. 1810.

²² *Monitorul Oastei* nr. 70/ 1889, p. 1114-1117.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ion Emil, *op. cit.*, p. 21.

la un nivel ridicat a procesului de învățământ, de altfel acesta fiind foarte des verificat de către Inspectorii de armă, toate cele menționate influențând în mod pozitiv nivelul de pregătire al absolvenților școlilor militare²⁵.

În perioada interbelică arta și știința militară și-au îmbogățit conceptele, ideile, orientările, prin intermediul unei analize științifice profunde, printr-o creștere și o diversificare a temelor tactice abordate în cadrul instituțiilor militare de învățământ, dar și printr-o actualizare mai profundă în raport cu realitățile militare interne și internaționale. Pornind de la experiența acumulată în Primul Război Mondial, având în vedere realitățile epocii, dar și etapele de dezvoltare și modernizare ale armatei naționale din perioada interbelică, profesorii, dar și absolvenții Școlii Superioare de Război au redactat diferite lucrări de specialitate. Acestea au fost publicate, împreună cu alte studii sau materiale, contribuind astfel la dezvoltarea unui patrimoniu teoretic necesar desfășurării la standarde ridicate a învățământului militar național.

Studiile, lucrările și materialele menționate anterior conțin diferite idei, sau concepte referitoare la: teoria generală a războiului, pregătirea populației pentru apărarea țării, diferite învățăminte reieșite din prima conflagrație mondială și din luptele purtate pentru întregirea statală²⁶. Alături de acestea se regăsesc și misiunea fundamentală a armatei, organizarea economiei și a teritoriului național pentru apărare, înzestrarea diferitelor forțe aparținând sistemului național de apărare, rolul alianțelor militare în timp de pace și război, rolul blindatelor în cadrul diferitelor conflicte armate etc²⁷.

Mai departe voi prezenta câteva schițe biografice rezultate în urma cercetării a șase educatori militari și anume: Ștefan Fălcoianu, David Praporgescu, Dumitru Iliescu, Constantin Christescu, Scarlat Panaitescu, Constantin Coandă.

Ștefan Fălcoianu s-a născut în anul 1835 și a absolvit Școala Militară de Ofițeri București în anul 1856 și Școala Imperială de Aplicații de Stat Major din Franța în anul 1862 fiind profesor la Școala Militară de Ofițeri București în perioada 1863-1884 și la Școala Superioară de Război București în perioada 1889-1904²⁸. Aptitudinile sale militare, formate la școala militară absolvită în România, perfecționate la cea absolvită în Franța și validate în câmpul acțiunilor militare, în timpul Războiului de

²⁵ Constantin Oprița et alli, *op. cit.*, p. 147-149.

²⁶ Ion Emil, *op. cit.*, p. 38.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Arhiva M.Ap.N., fond Direcția cadre învățământ, 3042, dosar 5485/1910, f. 392.

Independență din 1877-1878, dar și cele morale, învățate până la cotele unor autentice virtuți, l-au ajutat să devină un foarte bun pedagog la Școala militară de Infanterie București și ulterior la Școala Superioară de Război. Printre preocupările sale didactice se numără și perfecționarea textelor cursurilor de instrucție militară, dar și a pregătirii de luptă desfășurate în cadrul instituțiilor militare de învățământ de către elevii acestor instituții, Ștefan Fălcoianu participând și la revizuirea principalelor regulamente militare destinate învățământului militar²⁹. Tot în cadrul sferei învățământului militar și a preocupărilor sale didactice se înscrie și inițiativa sa de înființare a unei instituții de învățământ superior militar, el fiind susținut pentru a-și pune în aplicare ideea de către ministrul de război, generalul Gheorghe Manu și reușind să facă toate demersurile necesare pentru înființarea Școlii Superioare de Război București la data de 08 august 1889, în clădirea Statului Major General din strada Știrbey-vodă nr. 79³⁰. Apoi a predat, în cadrul instituției menționate mai sus, cursul intitulat *Istoria războiului din 1877-1878, ruso-româno-turc* și a ținut o serie de prelegeri intitulate astfel: *Conferință asupra disciplinei, subordonării și îndatoririlor ierarhice, Despre scrisori și raporturi* și altele³¹.

Referindu-ne la latura sa creatoare, putem spune că aceasta s-a manifestat prin publicarea în anul 1895 a lucrării intitulate *Istoria războiului din 1877-1878, ruso-româno-turc*, una dintre lucrările cele mai importante referitoare la Războiul de Independență, lucrare ce a contribuit la stabilirea cu o precizie mai mare, în perioada imediat următoare încheierii Primului Război Mondial, a doctrinei militare naționale și a noului cadru organizatoric al armatei naționale. O altă realizare a sa o constituie fondarea revistei *România Militară*, revista Statului Major General, actualmente intitulată *Gândirea Militară Românească*³². Generalul Ștefan Fălcoianu a încetat din viață în anul 1905 la București, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu-București.

David Praporgescu s-a născut în anul 1866 și a absolvit Școala militară de Infanterie și Cavalerie București în anul 1888, Școala Specială de cavalerie București în anul 1890, Școala Specială de echitație Saumur în anul 1894, dar și Școala Superioară de Război București în anul 1897³³. El a avut o bogată carieră didactică în cadrul instituțiilor militare de învățământ fiind șef de secție și profesor de cavalerie și de tactica armeei

²⁹ Ion Emil, *op. cit.*, p. 23.

³⁰ Arhiva M.Ap.N., fond Direcția cadre învățământ, 3042, dosar 5485/1910, f. 395.

³¹ *Ibidem*, f. 398-399.

³² *Ibidem*, dosar 9352/1910, f. 537.

³³ *Ibidem*, f. 274.

cavalerie la Școala militară de Infanterie și Cavalerie București, între anii 1903-1908 și de asemenea la Școala Superioară de Război București în perioada 1909-1914, predând cursul de tactica cavaleriei și contribuind din plin la formarea unei pleiade de viitori comandanți de unitate și de mare unitate.

În perioada în care a fost profesor a elaborat diferite cursuri de tactica cavaleriei, pe care apoi le-a predat în școlile militare menționate mai sus, dar și manuale de tactica cavaleriei, utilizate în procesul educativ în cadrul acelorași instituții militare³⁴.

Aptitudinile sale didactice se datorează experienței în campanii militare, dar și multitudinii de funcții pe care le-a deținut succesiv (comandant de subunitate, ofițer de stat major, profesor, instructor, autor de cursuri și manuale). Aptitudinile sale, dobândite și exersate în cadrul instituțiilor de învățământ militar absolvite, i-au antrenat dorința de a învinge, de a reuși, astfel el având un profil moral foarte bun, acest lucru ajutându-l să fie un foarte bun pedagog și formator în instituțiile militare de învățământ menționate anterior. Ca instructor și pedagog remarcabil, David Praporgescu a căutat să-i înarmeze pe elevii săi, viitoare cadre militare ale armatei, cu principiile sănătoase ale pedagogiei militare, să le dezvolte pricepera în munca de instruire și educare a trupelor.

Generalul David Praporgescu a murit pe câmpul de luptă, în timpul primei conflagrații mondiale, la data de 30 septembrie 1916, rănit mortal de o schijă a unui proiectil³⁵. Este înmormântat în Cimitirul Bellu-București.

Dumitru Iliescu s-a născut în anul 1865 și a absolvit Școala militară de Infanterie și Cavalerie București în anul 1886, dar și Școala Superioară de Război București în anul 1906. În perioada 1892-1911 a fost profesor de mecanică la Școala de aplicație de artilerie și geniu București, el predând cursurile de artilerie, de balistică exterioară și de tactică³⁶.

Înafara funcției de profesor în școala menționată anterior, putem să o adăugăm pe cea de director de studii în aceeași instituție, destinul pedagogic al lui Dumitru Iliescu fiind întregit de cursurile predate la Școala Superioară de Război, în perioada 1900-1905, respectiv cursul de tactică a artileriei, dar și pe cel de tactică a focurilor infanteriei³⁷.

³⁴ *Ibidem*, f. 422.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, dosar 3387/1912, f. 427.

³⁷ *Ibidem*, dosar 6425/1911, f. 427.

Caracteristicile psihologice ale lui Dumitru Iliescu, reprezentate prin intermediul principiilor și judecăților morale dobândite în cadrul instituției militare absolvite, dar și a educației militare l-au ajutat să devină un bun pedagog, ce utiliza o pedagogie a instruirii bazată pe metode și principii moderne, astfel încât elevii săi dobândeau o motivație și o voință de a învinge și de a elibera teritoriul național, chiar cu prețul vieții. Generalul Dumitru Iliescu a încetat din viață în anul 1940 la București, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu-București³⁸.

Constantin Christescu s-a născut în anul 1866 și a absolvit Școala militară de Infanterie și Cavalerie București în anul 1886, Școala Superioară Politehnică Paris în anul 1890, Școala de aplicație de artilerie și geniu Fontainebleau în anul 1892 și Școala Superioară de Război Paris în anul 1894³⁹. În perioada 1894-1912 este profesor la Școala Superioară de Război București, unde prin studiile, conferințele și cursurile ținute de la catedră a contribuit la definirea caracteristicilor de luptă ale infanteriei, cavaleriei și artileriei, având în vedere terenul și starea vremii, dar și la redefinirea artei războiului, a tacticii și a strategiei moderne de luptă⁴⁰.

Constantin Christescu nu a redactat textele unor cursuri, dar a publicat mai multe volume ce prezentau aspecte esențiale ale tacticii și strategiei militare, cum ar fi: *Strategie și Tactică*, 1905; *Tactica generală. Conferințe ținute în anul II-lea de Maiorul Christescu C-tin, Profesorul cursului*, 1905. Din aceeași categorie mai fac parte și *Tactica generală. Curs profesat de Locot. Colonel Cristescu Constantin*, 1909; *Elemente de tactica generala. Rezumatul conferințelor ținute de Colonelul C. Christescu*, 1911-1912; *Conferințe asupra tacticei generale făcute de Colonelul C. Cristescu*, 1912⁴¹.

Caracteristicile psihologice ale lui Constantin Christescu se datorează aptitudinilor militare, ce funcționau la un randament superior, datorită formării și perfecționării în cadrul instituțiilor militare absolvite, motivația și voința fiind completate de știință și practică în teren, în timpul conflictelor armate la care a participat. Generalul Constantin Christescu a încetat din viață în anul 1923, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu-București⁴².

Scarlat Panaitescu s-a născut în anul 1867 și a absolvit Școala Militară de Infanterie și Cavalerie București în anul 1886, Școala Militară

³⁸ *Ibidem*, f. 236.

³⁹ *Ibidem*, dosar 5387/1895, f. 537.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 549.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, dosar 5389/1925, f. 325.

Politehnică Paris în anul 1888 și Școala de Aplicație și Geniu Fontainebleau în anul 1892. Scarlat Panaitescu a predat matematică, astronomie, geodezie, construcții și fortificații la Școala Militară de Artilerie și Geniu București în perioada 1892-1904 și topografie la Școala Militară de Infanterie și Cavalerie București în perioada 1899-1904 dar și la Școala Superioară de Război București în perioada 1904-1912⁴³.

Profesorul Scarlat Panaitescu a fost un exemplu de personalitate militară ce a avut caracteristici psihologice formate în urma experienței militare, care l-au ajutat foarte mult să fie un bun pedagog, să redacteze cursuri și apoi să poată transmite elevilor instituțiilor militare, elementele lor esențiale, pentru a deveni apărători de nădejde ai patriei.

Latura sa pedagogică este completată apoi de cursurile predate la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, respectiv la Secția de Geografie a Facultății de Științe în perioada 1920-1938 respectiv: *Cartografie-topografie*, *Geografie matematică: Pământul, astru al Universului*, dar și la Secția agronomică astfel: *Topografie, curs și lucrări practice*⁴⁴.

A publicat cursurile *Curs de topografie. Cetirea hărților* (1909), *Curs elementar de cartografie* (1926), *Curs de geografie matematică* (1931, 1938), activitatea didactică fiind completată de cursurile de astronomie și geografie economică, susținute în perioada 1920-1928 la Universitatea din Chișinău.

Activitatea științifică a lui Scarlat Panaitescu, axată mai ales pe cartografia matematică și istoria cartografiei, s-a concretizat în publicarea a peste 40 de lucrări științifice, dintre care menționăm monografiile *Astronomie populară. Din istoricul cartografiei* (1916), *Documentarea cartografică a României Mari la încheierea războiului* (1920). Din aceeași categorie fac parte și lucrările *Cartografie elementară, pagini de actualitate* (1927), *Aspecte economice și sociale din Basarabia de la 1920-1927* (1927). Generalul Scarlat Panaitescu a încetat din viață în anul 1937 și a fost înmormântat la Câmpulung-Moldovenesc⁴⁵.

Constantin Coandă s-a născut în anul 1857 și a absolvit Școala militară de Infanterie și Cavalerie București în 1878, Școala Militară Politehnică Paris în anul 1882 și Școala de Aplicație și Geniu Fontainebleau în anul 1886⁴⁶. A fost profesor la Școala de ofițeri de artilerie, geniu și

⁴³ *Ibidem*, dosar 4538/1915, f. 290.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 363.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 364.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 5387/1891, f. 537.

marină București în perioada 1883-1887, la Școala Superioară de Război București în perioada 1889-1896, dar și la Școala de poduri și șosele București în perioada 1890-1896⁴⁷.

Constantin Coandă a redactat un curs intitulat *Projectile și Focoase* în anul 1884, dar și un altul intitulat *Curs de Artilerie* în anul 1885, acestea dovedind priceperea sa în domeniu, dar și tactul său pedagogic, alături de care stăteau aptitudinile sale militare, formate și perfecționate în cadrul instituțiilor de învățământ absolvite și validate pe câmpul de luptă în timpul Războiului de Independență⁴⁸. Cele menționate anterior ne indică faptul că Constantin Coandă a fost un profesor de valoare și un bun pedagog, care știa să transmită elevilor săi o educație militară de valoare, dar și un patriotism viu, necesar celor ce aveau misiunea nobilă de a apăra teritoriul național. Generalul Constantin Coandă a încetat din viață în anul 1932, fiind înmormântat la București.

Concluzii

În studiul de față mi-am propus să prezint o serie de elemente din istoricul așezămintelor educative militare, începând cu înființarea școlilor militare, organizarea acestora și rolul profesorilor militari în acest angrenaj. Un alt obiectiv l-a constituit reconstituirea biografiei a șase dascăli militari, care să permită evidențierea performanțelor lor educaționale. Pentru aceasta, am utilizat cu preponderență surse de arhivă din cadrul Arhivelor Militare Pitești, precum și periodicul militar *Monitorul Oastei*.

Formarea acestor profesori militari a însemnat atât absolvirea unor școli militare, dar și pe cea a Școlii Superioare de Război. Cunoștințele acumulate în aceste școli i-au ajutat să devină profesori competenți. Aceștia au reușit să obțină cadre militare, absolvente ale școlilor militare, bine pregătite, ceea ce a influențat felul în care s-au luat multe dintre deciziile militare în timpul conflictelor la care armata română a participat, precum și comportamentul în luptă al cadrelor armatei române. Atunci când, în perioada premergătoare intrării țării noastre în prima conflagrație mondială, perioada de formare a elevilor din școlile militare a scăzut, profesorii militari au obținut absolvenți mai puțin pregătiți, ceea ce a influențat negativ soarta unor lupte purtate de armata română. O altă

⁴⁷ *Ibidem*, f. 274.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 2311, f. 455.

concluzie este că profesorii militari și-au adus contribuția la o continuă ameliorare a procesului educativ îndeosebi prin redactarea unor cursuri.

Dacă ne referim la corpul profesoral civil ce a predat în instituțiile militare de învățământ, putem spune că o parte dintre aceștia sunt personalități recunoscute în domeniu, autori de manuale, de cursuri sau lucrări științifice, care au predat și în mediul universitar, de exemplu Octav Onicescu, Tiberiu Ionescu și Cezar Coșniță. Din aceeași categorie fac parte și Gheorghe Zapan, Gheorghe Dumitrescu, Mihail Demetrescu, Valeriu Grecu, Ion Niculiță, Eustațiu Mărculescu, Emilian Topa, Ion Manta, Petre Popescu, Aurel Bobescu, Zeno Vrancea și Ion Vasilescu⁴⁹, ei contribuind la menținerea la un nivel calitativ bun al învățământului militar.

Training of Teachers in the Romanian Military Educational System (Summary)

Keywords: *military school, officers, military teachers, biographies, Higher Warfare School.*

In this study, I aimed at presenting some elements in the history of military educational institutions, beginning with the establishment of military schools, their organizational form, and the role of the military teachers in that mechanism. Another objective was to rebuild the biography of six military teachers, allowing me to highlight their teaching performance. For that end, I employed mainly archive sources from the Military Archives in Pitesti, as well as the military newspaper *Monitorul Oastei (Army Gazette)*.

The training of those military teachers meant graduation from military schools as well as the Higher Warfare School. The knowledge acquired in those schools helped them become competent teachers. They succeeded in fostering well-trained military staff – graduates of military schools, a fact which impacted the way many military decisions were taken during the conflicts in which the Romanian army took part, as well as the combat conduct of the Romanian army.

When during the run-up to the entry of our country in the First World War, the training period of the students in the military schools decreased, and the military teachers obtained not-so-well-trained graduates, which negatively impacted the outcome of certain battles fought by the Romanian army. Another conclusion would be that the military teachers contributed to a continuous improvement of the educational process, mainly by drawing-up courses.

If we are to refer to the civil teaching staff, who taught in the military educational institutions, we may say that some of them are renowned

⁴⁹ Constantin Oprița et.alii, *op. cit.*, p. 146.

personalities in the field, authors of schoolbooks, courses, or scientific works, who also acted as professors in the university environment, for instance, Octav Onicescu, Tiberiu Ionescu, and Cezar Coșniță. To the same class belong also Gheorghe Zapan, Gheorghe Dumitrescu, Mihail Demetrescu, Valeriu Grecu, Ion Niculiță, Eustațiu Mărculescu, Emilian Topa, Ion Manta, Petre Popescu, Aurel Bobescu, Zeno Vrancea, and Ion Vasilescu, as they contributed to maintaining a relatively good level of the military educational system.

Institutul Academic din Iași: structura și formarea personalului educativ

Gheorghe Baciuc*

Cuvinte cheie: *Institutul Academic, învățământ privat, profesori, elevi, Palatul Mavrocordat, Iași.*

Fondarea și fondatorii

Cadrul legislativ pe baza căruia s-a dezvoltat învățământul privat din Principatele Unite Române a fost statornicit, la fel ca și în cazul învățământului public, prin Legea instrucțiunii publice din 1864 care, chiar prin articolul 1 al *Dispozițiilor generale*, prevedea că în statul român creat în 1859 instrucțiunea se împărțea în instrucțiune publică și instrucțiune privată. Partea referitoare la învățământul privat era cuprinsă într-un „apendice”, situat la sfârșitul legii respective, ce includea articolele de la 406 la 418.

Potrivit prevederilor acestor articole, „școlile sau internatele private” puteau cuprinde „orice învățătură: primară, secundară, specială”, activitatea acestora putându-se desfășura pe baza unor „programe și regulamente speciale” supuse aprobării ministerului de resort. Școlile private erau obligate ca, pe lângă asigurarea condițiilor de studiu, să aibă în vedere și „respectul moralității și al igienei”, în caz contrar riscând să fie suspendate sau închise. Elevii acestor instituții erau supuși aceluiași „pedepse disciplinare” și evaluați printr-un examen general anual ca și colegii lor din școlile publice. Supravegherea școlilor private cădea în sarcina Ministerului Instrucțiunii, a rectorilor celor două universități, a revizorilor, a comitetului școlar și a consiliului comunal. Revizorii și subrevizorii școlari puteau „vizita aceste școli ori de câte ori va cere

* Profesor de istorie, Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Iași. E-mail: ghbaciuc@yahoo.com.

trebuința”, cele constatate urmând a fi consemnate într-un registru de inspecție¹.

Întemeindu-se pe deschiderea asigurată de această lege, câțiva profesori publici, cu studii făcute „prin țările Apusului”, pornind de la constatarea că în orașul lor „instrucțiunea privată era ... în mâna câtorva pensionate conduse de streini, care nici nu aveau pregătirea suficientă pentru luminarea tinerimii, nici nu cunoșteau îndeajuns, ba uneori foarte puțin, moravurile și caracterul poporului nostru”, au hotărât să înființeze în Iași primul liceu privat de băieți. Dincolo de interesul material, inițiatorii erau animați și de dorința de a realiza „un progres în instrucțiune mai solid și mai așezat”, progres pe care „statul numai anevoie și într-un timp mai îndelungat” putea să-l îndeplinească. Potrivit concepției lor, acest obiectiv putea fi realizat numai prin preluarea copilului „de la cea mai mică vârstă” pentru a-l conduce treptat „până la băncile învățământului superior”².

Numele celor șase tineri care semnau în Iași *Actul de asociațiune* din 27 iulie 1866, cu scopul „de a funda o școală cu internat sub denumirea de Institutul Academic” erau specificate în chiar primul articol ar respectivului document, în ordinea următoare: Ciurea, Culianu, Chinezu, Melic, Paicu, Poni³. Primul dintre ei, Ioan Alexandru Ciurea (1840 – 1891), era posesorul unui doctorat în medicină, obținut la Paris la 5 august 1864, care i-a asigurat postul de „profesor de medicină legală la Facultatea de Drept din 1865” și de medic la „Așezământul Sf. Spiridon”⁴, ulterior fiind și profesor la Facultatea de Medicină, iar la Parchetul din Iași medic legist⁵. Neculai Culianu (1834 – 1915) era unul din cei doi semnatari ai *Actului de asociațiune* care trecuse de 30 de ani. Făcuse studii la Paris și din 1863 era „profesor de calcul diferențial și integral la Universitatea din Iași”, apoi și de astronomie și geodezie.⁶ D. Chinezu (? – 1867) era absolvent al Școlii de artilerie și de geniu din Metz, fiind considerat

¹ „Monitorul, organ oficial al Principatelor Unite Române”, nr. 272, 5/17 decembrie 1864, p. 1291.

² Ștefan Vârgolici, *Cuvântare rostită la aniversarea a 25 de ani de la înființarea Institutului Academic*, în Eugeniu E. Vincler, *Albumul serbării de revedere dintre foștii elevi ai Institutului Academic din Iași din seriile de bacalaureat din 1866 – 1879, de la 9 iunie 1913*, Buzău, 1914, p. 9-10.

³ Muzeul Literaturii Române Iași, doc. nr. 5185/L. În continuare vom indica numai documentele provenite din această sursă.

⁴ Liviu Papuc, *Societari junimiști în documente*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Iași, Editura Convorbiri Literare, 2008, p. 270-271.

⁵ Eugeniu E. Vincler, *op. cit.*, p. 3.

⁶ Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 269.

inginer⁷. A decedat la puțin timp după constituirea asociației, locul său fiind luat de Titu Maiorescu⁸. Ioan Miren Melik (1840 – 1889), născut într-o familie de armeni din București, urmas cursurile celebrei Școli de Mine din Paris, iar din 1865 funcționa ca profesor de matematică la Universitatea din Iași⁹. Pavel Paicu (1831 – 1898), celălalt fondator trecut de 30 de ani, fusese magistrat în Maramureș, apoi profesor la liceul românesc din Cernăuți. Venit în Iași, timp de 32 de ani a fost profesor de limba română, o vreme și director, la Gimnaziul „Ștefan cel Mare”¹⁰. Petru Poni (1841 – 1925) a plecat la 1859 cu o bursă a statului român la Paris unde s-a specializat în științele fizico-chimice, apoi a fost profesor la Liceul Național, la Școala Militară, iar din 1878 la Universitatea din Iași¹¹.

Modul de organizare și funcționare al asociației fondatorilor Institutului Academic era stabilit prin însuși *Actul de asociațiune*, care conținea prevederi referitoare la conducere și administrare, la contribuția fiecărui asociat pentru constituirea capitalului asociației (Ciurea – 50 galbeni, Culianu – 100 galbeni, Quinezu – 50 galbeni, Melik – 75 galbeni, Paicu – 50 galbeni, Poni – 50 galbeni), la întrunirile lunare pentru analiza stării „morale și materiale” a Institutului, la verificarea anuală a conturilor de venituri și cheltuieli, la schimbările privind funcționarea asociației, la modul de retribuire a asociaților și de împărțire a profitului, la posibilitatea asociaților de a transfera drepturile lor asupra altor persoane ș.a.¹².

Atunci când au hotărât să înființeze Institutul Academic, fondatorii săi își stabiliseră ca obiectiv principal pregătirea elevilor pentru susținerea examenului de bacalaureat pe care Legea Instrucțiunii Publice din 1864 îl „impunea tuturor tinerilor, ca o încoronare a studiilor secundare”¹³. Potrivit concepției că acest obiectiv se putea îndeplini numai prin preluarea copilului „de la cea mai mică vârstă”, Institutul Academic cuprindea toate treptele învățământului preuniversitar: primar, secundar inferior și secundar superior. În plus avea și o secție de pregătire pentru examenul de bacalaureat, rezervată absolvenților altor școli secundare, și alta pentru școala militară.

⁷ Arhivele Naționale Iași, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 133/1860, f. 3 și verso.

⁸ Doc. nr. 7947/11.

⁹ Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 269.

¹⁰ Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, Iași, Tipografia „Lumina Moldovei”, 1923, p. 143.

¹¹ Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni. Petru Poni, doc. 185, f. 1.

¹² Doc. nr. 5185/L.

¹³ *Ibidem*.

Condiții de admitere, cursuri, evaluări

Înscrierea la cursul primar era condiționată de cunoașterea cititului și a scrierii. La această treaptă de învățământ, Institutul Academic și-a început activitatea cu două secțiuni (clase), numărul acestora fiind sporit cu o secție în anul școlar 1871–1872 și cu încă una în anul școlar 1877–1878¹⁴. În 1866 disciplinele studiate în secțiunea I-a erau religia, limba română, limba franceză, limba germană, geografia, aritmetica, caligrafia, iar în secția a II-a religia, limba română, limba latină, limba franceză, limba germană, istoria, geografia și aritmetica¹⁵.

Cursul inferior de liceu cuprindea trei secțiuni. În secțiunea I-a se studiau religia, limba română, limba franceză, limba germană, istoria, geografia, aritmetica, figurile geometrice, caligrafia și desenul, în secțiunea a II-a religia, limba română, limba latină, limba franceză, limba germană, istoria, geografia, aritmetica, geometria, caligrafia, desenul, iar în secțiunea a III-a limba română, limba latină, limba elină, limba franceză, limba germană, istoria, aritmetica, geometria, algebra, caligrafia și desenul¹⁶.

Cursul superior de liceu cuprindea secțiunea I-a, secțiunea a II-a, secțiunea pentru școala militară și secțiunea de bacalaureat. La secțiunea I-a disciplinele studiate erau limba latină, limba elină, limba franceză, limba germană, istoria veche, aritmetica, geometria, algebra, fizica, științele naturale și compoziția în limba română, iar la secțiunea a II-a limba latină, limba elină, limba franceză, limba germană, istoria modernă, aritmetica, geometria, algebra, trigonometria, cosmografia, chimia, științele naturale și compoziția în limba română. La secțiunea pentru școala militară se studiau limba română, limba franceză, limba germană, istoria, geografia, aritmetica, geometria, desenul și caligrafia, în timp ce la secțiunea pentru bacalaureat pregătirea era axată pe disciplinele ce reprezentau probele acestui examen: limba latină, limba elină, istoria veche și modernă, geometria, algebra, trigonometria și cosmografia, fizica, chimia, științele naturale, filosofia și compoziția în limba română¹⁷.

În ceea ce privește numărul orelor alocate săptămânal disciplinelor de studiu la secțiunile cursului primar situația se prezenta în felul următor: 29 de ore la secția I-a, din care câte șase erau repartizate limbii române, limbii franceze, limbii germane și aritmeticii; 32 de ore la secția a II-a, din care

¹⁴ E. E. Vincler, *op. cit.*, p. 53, respectiv 57.

¹⁵ Doc. nr. 7947/6.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

câte șase pentru limba română, limba franceză și limba germană, iar patru ore pentru predarea aritmeticii în limba germană; 31 de ore la secția a III-a, din care câte cinci pentru română, franceză, germană și patru pentru aritmetica în limba germană; 30 de ore pentru secția a IV-a, din care câte patru pentru limba română, limba franceză, limba germană și aritmetica în limba germană. De reținut că gimnastica dispunea de două ore pe săptămână, însă acestea se efectuau numai toamna și primăvara¹⁸.

La cursul inferior de liceu, secția I-a dispunea de 25 de ore, din care de câte trei beneficiau româna, latina, franceza, germana și aritmetica, secția a II-a însuma 26 de ore, de câte trei dispunând doar latina, elina, franceza și germana, iar secția a III-a totaliza 28 de ore din care patru pentru limba latină, iar câte trei limbile elină, franceză și germană¹⁹. La cursul superior de liceu, secția I-a dispunea de 26 de ore, din care câte trei pentru limbile latină, elină, franceză și germană, iar secția a II-a însuma 31 de ore, câte trei ore revenind limbilor latină, elină și franceză, precum și științelor naturale²⁰.

Potrivit prevederilor *Regulamentului de funcționare*, în Institutul Academic erau admise trei categorii de elevi: elevi externi, elevi interni și bursieri. La rândul lor și elevii externi erau împărțiți în trei categorii: externi simpli, externi cu dejunul și externi cu dejunul și masa. În momentul admiterii în Institut, toți elevii externi primeau un „bilet”, un fel de legitimație pe care o prezentau portarului în momentul intrării în școală și o recuperau la plecare²¹.

Ca elevi interni erau primiți copii începând de la vârsta de șapte ani pe baza actului de naștere, a actului de vaccinare și a declarației persoanei care se însărcina a-i servi de corespondent²². Existau și câțiva bursieri, beneficiari ai dorinței societăților Institutului Academic „de a face și pe elevii buni, dar lipsiți de mijloace” de a se bucura „de instrucțiunea și creșterea” pe care le asigurau „trecerea prin acest stabiliment”. De această facilitate puteau beneficia doar 11 elevi pe bază de concurs²³.

În afară de cunoașterea cititului și a scrierii, obligatorie la înscrierea în cursul primar, celelalte condiții pentru admiterea elevilor la Institutul Academic erau numai de natură financiară. Taxa școlară pentru elevii interni de la secția I-a și a II-a ale școlii primare era de 700 lei noi pe anul

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 45-48.

²⁰ *Ibidem*, p. 48-51.

²¹ *Ibidem*, p. 29.

²² *Ibidem*, p. 30.

²³ *Ibidem*.

școlar, iar pentru cei din secția a III-a și a IV-a de 800 lei noi pe an școlar. Elevii secțiilor I-a și a II-a de la cursul inferior de liceu și cei ai secției militare trebuiau să achite 400 lei noi, dacă erau externi, 600 lei noi dacă erau externi cu dejunul în școală, 800 lei noi dacă serveau dejunul și masa și 1000 lei noi dacă erau interni. Pentru elevii secției a III-a de la cursul inferior și pentru cei din secțiile I-a și a II-a de la cursul superior de liceu se percepeau 500 lei noi de la externi, 700 lei noi de la externii cu dejun, 900 lei noi de la externii cu dejun și masă și 1100 lei noi de la interni, în timp ce de la elevii secției de bacalaureat se încasa câte 100 lei noi în plus de la fiecare categorie²⁴.

Un elev intern mai trebuia să achite 50 lei noi, „o dată pentru totdeauna”, pentru pat, mindir, copertă (cuvertură) și tacâmul de masă, și încă 150 lei noi pe an „ca depozit pentru furnituri de cărți, hârtie, eventual medicamente etc.”²⁵. De la elevii care doreau să beneficieze de lecții de muzică instrumentală se încasau 240 lei noi pe an pentru studiul pianului și 180 lei noi pe an pentru lecțiile de vioară.

În cazul elevilor interni, obligațiile financiare erau completate cu „lista obiectelor trebuitoare” ce cuprindea: „o saltea, un oghial, două perine, patru prostiri, patru fețe perine, două perechi de cizme, o perie de straie, o perie de vax, o pereche galoși, trei prosoape, douăsprezece cămăși de zi, șase cămăși de noapte, șase perechi izmene, douăsprezece perechi colțuni, douăsprezece batiste, un pieptene, o perie de cap, o perie de dinți”²⁶. Luând în calcul fie și numai aceste „obiectele trebuitoare” devine limpede că nu oricine putea deveni elev la Institutul Academic. Mai ales dacă adăugăm și faptul că fiecare elev trebuia să posede o uniformă ordinară și una de „mare ținută”.

Instrucțiunea elevilor Institutului Academic se realiza prin „cursuri, repetițiuni și studiu”. În privința cursurilor, *Regulamentul* prevedea că acestea erau predate de profesori, dintre care unii erau externi iar alții interni, cei din urmă, la fel ca pedagogii interni, petrecându-și și noaptea în Institut, dormind în dormitoarele elevilor. „Studiile”, adică învățarea lecțiilor de către elevi, se desfășurau în spații speciale, numite repetitoare, sub supravegherea pedagogilor care aveau și obligația de a-i ajuta pe elevi.

Pentru pregătirea lecțiilor, în afară de însemnările luate în timpul orelor, elevii cursului primar beneficiau de manuale procurate de școală, în timp ce elevii de liceu trebuiau să își procure manualele recomandate de

²⁴ Doc. nr. 7947/11.

²⁵ Doc. nr. 7947/6, p. 37.

²⁶ *Ibidem*, p. 38.

profesorii lor. Pentru disciplinele științifice, majoritatea manualelor erau elaborate chiar de profesorii Institutului Academic: Al. D. Xenopol, pentru istorie și cronologie, I. M. Melik, pentru aritmetică, geometrie și topografie, N. Culianu, pentru algebră, trigonometrie și cosmografie, Petru Poni, pentru fizică și chimie, Titu Maiorescu, pentru logică²⁷.

Evaluarea elevilor se realiza săptămânal, trimestrial și anual. La sfârșitul fiecărei săptămâni se întocmea un catalog ce cuprindea notele medii dobândite de elevi la învățătură și purtare în cursul respectivei perioade de timp. Evaluările trimestriale se realizau în scris la Crăciun și la Paște, între acestea având loc și alte patru verificări numite intermediare: două până la Crăciun, iar celelalte două între Paște și luna iunie. Între 10 și 27 iunie se desfășurau examenele orale publice „pentru clasificarea anuală a elevilor și promovarea lor”. În cursul anului școlar părintelui, tutorei sau corespondentului fiecărui elev i se transmiteau rezultatele evaluărilor intermediare, trimestriale și anuale. Notele obținute de elevi erau consemnate în cifre de la 0 la 20, corespunzătoare următoarelor calificative: nul (zero puncte), foarte rău (0 - 4 puncte), rău (4 - 7 puncte), mediu (7 - 10 puncte), bine (10 - 14 puncte), mai bine (14 - 17 puncte), foarte bine (17 - 19 puncte), perfect (20 puncte)²⁸.

Promovarea dintr-o secție inferioară într-o secție superioară se făcea în funcție de punctele acumulate de fiecare elev la sfârșitul anului școlar: 50 puncte la secția I-a primară, 80 puncte la secția a II-a, 90 puncte la secția a III-a și 100 puncte la secția a IV-a, 100 puncte pentru secția I-a de la cursul inferior și superior de liceu și 110 puncte pentru secția a II-a de la ambele cursuri liceale. În afară de realizarea acestor punctaje, pentru promovare elevul de la cursul primar și de la cursul inferior de liceu nu trebuia să aibă la vreun „obiect” o notă mai mică de 8,00, iar elevul de la cursul superior de liceu vreo notă mai mică de 10,00. Elevii care din motive întemeiate lipseau de la vreun examen, precum și cei care întruneau punctajul de promovare dar luau mai puțin de 8,00, respectiv 10,00, la una sau mai multe discipline susțineau examene de corigență la începutul anului școlar următor. Și elevilor care rămâneau repetenți li se oferea o șansă de promovare dacă în anul școlar următor, la evaluarea de la Crăciun, se situau între primii trei clasați din clasă. Elevilor care se distingeau printr-o „silință și capacitate excepțională” li se oferea posibilitatea ca, prin

²⁷ *Ibidem*, p. 52-55.

²⁸ *Ibidem*, p. 27.

susținerea unui examen, „să poată sări, ..., peste secțiunea în care intră ceilalți colegi ai săi”²⁹.

Regulamentul ... Institutului Academic mai cuprindea prevederi referitoare la recompense, pedepse (între care se afla și „punerea în închisoare”), vacanțe, măsuri igienice, „buna rânduială și disciplină”. Printre „dispozițiile generale” ale *Regulamentului* ... exista și una care îi obliga pe elevi, cu excepția orelor care se desfășurau în limba română, să se adreseze unii altora, unui pedagog sau unui profesor numai în limba franceză sau în limba germană³⁰.

Clădirile și corpul profesoral

De la înființare, în 1866, și până în 1870, Institutul Academic a funcționat cu chirie în două case cu câte două caturi situate într-o curte „foarte mare, înconjurată de un zid”, aflată pe ulița Sf. Haralambie, spațiu în care astăzi se află Spitalul de boli infecțioase din Iași. Una din case, aflată în mijlocul curții, adăpostea cancelaria, în timp ce în cealaltă casă, situată în stânga incintei, sprijinită de zidul înconjurător, se aflau clasele³¹. Acest local, descris de publicistul de orientare socialistă Constantin Mille, devenit elev al Institutului în 1869, a ajuns curând neîncăpător, și din acest motiv societarii au cumpărat la 6 martie 1869, cu suma de 2005 galbeni, Palatul Mavrocordat, situat pe strada Muzelor (astăzi N. Bălcescu), la mică distanță de localul inițial. Edificiul, construit după mijlocul secolului al XVIII-lea, de către beizadea Dimitrie Mavrocordat, fiul domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat, avea o istorie destul de interesantă. În 1785, după ce incendiul din noaptea de 23-24 decembrie 1784 a distrus curțile domnești din Iași, domnitorul Alexandru Mavrocordat al II-lea a instalat reședința domnească în palatul vărului său, de unde Alexandru Ipsilanti a mutat-o în palatul hatmanului Costache Ghica³². De la sfârșitul anului 1789, în timpul războiului pe care Rusia și Austria îl purtau împotriva Imperiului Otoman (1787-1792), după ce prințul Potemkin, comandantul trupelor rusești, a ocupat pentru sine palatul hatmanului Costache Ghica ce servea de reședință domnească, a găzduit Divanul Cnejiei Moldovei, alcătuit din boieri moldoveni sub conducerea senatorului rus Lascarov. Din acest motiv, pacea prin care Rusia a pus

²⁹ *Ibidem*, p. 27-28.

³⁰ *Ibidem*, p. 36.

³¹ C. Mille, *Dinu Milian*, București, Tipografia „Adevărul”, 1904, p. 17-21.

³² Veniamin Ciobanu, *Jurnal ieșean la sfârșit de veac*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 88.

capăt războiului, la 9 ianuarie 1792, a fost negociată și semnată în acest palat. După ce trupele rusești au părăsit Moldova, în Palatul Mavrocordat s-a instalat domnitorul Mihai Suțu care a primit în această locație solia condusă de generalul rus Kutuzov, atât în timpul călătoriei spre Constantinopol³³ cât și la întoarcere³⁴. În Palatul Mavrocordat curtea domnească a rămas până în anul 1795, când Alexandru Callimachi a mutat-o în palatul hatmanului Costache Ghica. Cel de-al doilea proprietar al acestui imobil, logofătul Alexandru (Alec) Mavrocordat, fiul beizadelei Dimitrie, fiind cam cheltuitor din fire, a ajuns în situația de a i se scoate casa la mezat pentru achitarea datoriilor pe care le avea și astfel aceasta ajuns în stăpânirea asociaților Petru Poni, Nicolae Culianu, Ioan M. Melik, Ioan Ciure și Pavel Paicu³⁵.

Strămutarea Institutului Academic în Palatul Mavrocordat s-a făcut abia la începutul anului școlar 1870-1871, după expirarea contractului de chiriaș al Gimnaziului „Ștefan cel Mare”, care se afla acolo în momentul adjudecării, și după efectuarea reparațiilor și a pregătirilor necesare. Din relatarea vizitei pe care principele Carol I a efectuat-o în ziua de 19 aprilie 1879, rezultă și cum a fost distribuit spațiul fostei curți domnești din Sărărie după ce a devenit școală: etajul era destinat dormitoarelor, infirmeriei și camerelor în care erau păstrate bagajele elevilor interni, parterul era ocupat de sălile de clasă, iar la demisol se aflau bucătăria și „sala cea mare de mâncare”³⁶, precum și cele două carcere destinate elevilor pedepsiți cu „punerea în închisoare”. Secțiunile I-a și a II-a de la cursul superior de liceu și secția de pregătire pentru bacalaureat au fost instalate în „alte case de alături”³⁷, case care, conform hotarnicei din Ordonanța de adjudecare din 1 aprilie 1869, nu puteau fi decât cele „trei odăi de cărămidă acoperite cu șindilă” situate lângă poarta dinspre actuala stradă Mihail Kogălniceanu.

Atunci când în peisajul școlar autohton își făcea apariția Institutul Academic, nu prea numeroșii profesori existenți în România la vremea respectivă proveneau în cea mai bună parte de la instituțiile de învățământ superior din străinătate. Revenind în țară după efectuarea studiilor, mulți dintre aceștia ajungeau profesori universitari, însă dorința de a-și spori veniturile îi determina să nu refuze nici ofertele venite din partea unor școli

³³ *Ibidem*, p. 104.

³⁴ Struve, *Voyage en Krimée, suivi de la relation de l'Ambassade envoyée à Constantinople*, Paris, 1802, p. 306.

³⁵ Doc. nr. 5230/L.

³⁶ Doc. nr. 7947/11, p. 17.

³⁷ E. E. Vincler, *op. cit.*, p. 2.

secundare. Așa se explică faptul că personalul didactic al acestor școli era alcătuit atât din profesori universitari, cât și din profesori secundari.

La Institutul Academic cei dintâi profesori au fost chiar fondatorii săi, dintre care unii erau deja profesori universitari (N. Culianu, I. Ciurea, I. M. Melik), iar alții aveau să devină ulterior, cum a fost cazul lui P. Poni numit profesor de chimie la Universitatea din Iași în 1878. N. Culianu, numit „Papa Culianu” în cadrul societății „Junimea” sau Papa Culei de către elevii Institutului, a predat algebra, trigonometria și cosmografia la cursul superior de liceu³⁸. Ioan Ciurea a predat igiena și a îndeplinit funcția de medic al școlii³⁹. D. Quinezu a predat matematica la cursul inferior de liceu până la decesul său prematur produs înainte de încheierea anului școlar 1866–1867⁴⁰. Ioan Miren Melik a predat aritmetica rațională și geometria la cursul superior de liceu, dar s-a remarcat și ca un apreciat director și administrator⁴¹. Pavel Paicu a fost profesor de limba română, limba latină și limba germană la ambele cursuri de liceu⁴², iar Petru Poni a predat fizica și chimia la cursul superior de liceu⁴³. Titu Maiorescu (1840–1917), înlocuitorul lui D. Quinezu în Asociația Institutului Academic, posesorul unui doctorat în filosofie obținut la Berlin și al unei licențe în drept dobândită la Paris, din 1862 a fost profesor de istorie, apoi de logică și filosofie la Universitatea din Iași. La Institutul Academic a predat istoria, geografia și filosofia la cursul superior de liceu până în 1873 când a plecat la București⁴⁴. Alexandru D. Xenopol (1847–1920), primul absolvent al secției de pregătire pentru bacalaureat, în 1867, care peste doar patru ani devenea profesor la școala pe care o urmasese, făcuse studii juridice și istorice la Universitatea din Berlin, încununată mai târziu (1875) cu obținerea a două doctorate. În 1883 a fost numit profesor de „Istoria Românilor la Universitatea din Iași”⁴⁵. La Institutul Academic, al cărui societar a devenit în 1872, a fost profesor de istorie universală, filosofie și logică.

În afară de universitarii fondatori și de fostul elev, la Institutul Academic au predat și alți profesori ai Universității din Iași: Dimitrie

³⁸ *Ibidem*, p. 3.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1985, p. 397-401.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 441.

Brândză (1846 – 1895) științele naturii până în 1871 când s-a transferat la Liceul Nou⁴⁶; Ioan Caragiani (1841–1921), aromân din Macedonia, cu studii secundare și superioare făcute la Atena, a predat limba elină la cursul superior de liceu până în 1871⁴⁷; Grigore Cobălcescu (1831–1892), devenit societar în 1872, a predat științele naturale la cursul superior de liceu⁴⁸; Constantin (Coco) Dumitrescu – Iași (1849–1923) a predat filosofia la cursul superior de liceu până s-a transferat la Universitatea din București⁴⁹; Constantin Leonardescu (1844–1907) care a preluat orele lui Coco Dumitrescu⁵⁰; Gavril Muzicescu (1846–1903), bunicul matern al fraților Alexandru (Păstorel) și Ionel Teodoreanu, a predat pianul elevilor care doreau să studieze acest instrument și a dirijat corul școlii⁵¹; Ștefan Vârgolici (1843–1897), devenit societar în același an cu Xenopol și Cobălcescu, a predat limba latină și limba elină din 1871 până în 1876⁵²; Andrei Vizanti (1844–?) a predat istoria și geografia la ambele cursuri de liceu până în 1871⁵³; Nicolae Quintescu (1841–1913) care din 1867 până în 1871, apoi și din 1878, a predat latina la cursul superior de liceu și la secția de bacalaureat⁵⁴.

La Institutul Academic au predat și câțiva profesori care, chiar dacă nu erau universitari, erau foarte apreciați pentru studiile foarte temeinice pe care le făcuseră, pentru talentul pe care îl manifestau în anumite domenii ale cunoașterii sau ale creației, pentru bagajul cultural pe care îl posedau. Dintre aceștia îi enumerăm pe: Samson Bodnărescu (1840–1902) care între 1870 și 1874 a predat limba germană la cursul superior de liceu⁵⁵; Vasile Burlă (1840–1905) care a predat latina, elina, istoria și germana⁵⁶; Grigore Buțureanu (1855–1907) care a predat istoria la cursul inferior de liceu⁵⁷; G. L. Cernescu, un tânăr ce promitea o carieră strălucită în domeniul istoriografiei, decedat foarte tânăr (prin 1873), care a predat istoria, geografia, limba română și religia la cursul primar și la cursul

⁴⁶ Doc. nr. 7947/11, p. 14.

⁴⁷ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 430.

⁴⁸ Doc. nr. 5236, p. 47.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² Doc. nr. 7947/11, p. 15.

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ E. E. Vincler, *op. cit.*, p. 4.

⁵⁵ Dan Mănuță, *Scriitori junimiști*, Editura Junimea, Iași, 1977, p. 34-40.

⁵⁶ Doc. nr. 5236, p. 46.

⁵⁷ *Ibidem.*

inferior de liceu⁵⁸; Mihai Eminescu (1850–1889) căruia, în toamna anului 1874, Al. D. Xenopol i-a cedat suplinirea cursului de logică, iar în al doilea semestru al aceluiași an școlar a preluat și orele de limba germană la cursul superior de liceu la care renunțase Samson Bodnărescu⁵⁹; Alexandru Lambrior (1845–1883), considerat întemeietorul „filologiei științifice la noi în țară”⁶⁰, care a predat limba română la cursul inferior de liceu⁶¹; Anton Naum (1829–1917), poet prețuit în cadrul societății „Junimea”, care a predat limba latină la clasele primare și la cursul inferior de liceu⁶².

Pentru că mulți profesori plecau din școală, în special în străinătate, chiar în timpul anului școlar, Institutul Academic s-a confruntat cu o fluctuație permanentă a personalului didactic. Spre exemplificare, în anul școlar 1869–1870 au funcționat 14 profesori care nu existaseră în anul școlar precedent, iar în anul școlar următor se înregistrau alți șapte profesori noi⁶³. Într-un colectiv didactic destul de numeros, supus unei fluctuații permanente era imposibil să nu existe și profesori mai puțin performanți, nu pentru că nu ar fi posedat pregătirea necesară, ci pentru că fie nu erau înzestrați și cu capacitatea de a stăpâni colectivele de elevi, fie pentru că recurgeau la metode nu prea ortodoxe. În prima categorie se încadra chiar unul dintre fondatorii Institutului Academic, bucovineanul Pavel Paicu. Despre acest profesor, pe care îl numește Meicu în romanul său autobiografic, C. Mille ne spune că „era un om bun. Era însă slab din fire, era foarte ușor de ademenit la vorbă”, fie despre via pe care pretindea că o îngrijea în mod științific, fie despre taurul pe care îl ținea ca să-l închirieze pentru prăsilă. Cunoscându-i această slăbiciune, elevii „începeau să-l întrebe despre agricultură, despre mijloacele cele mai bune, așa că atunci când suna clopoțelul”, profesorul constata că a trecut ceasul în zadar”⁶⁴. În cea de-a doua categorie se remarcă profesorul P. Novleanu de la Școala de Meserii, care predă aritmetica și la cursul inferior de liceu de la Institutul Academic. Despre acest profesor, pe care îl numea Lenoveanu în scrierea sa, C. Mille consemna că „era grozav de abraș” deoarece pentru a-i învăța pe elevi „știința încurcată a cifrelor” se folosea de urechile acestor și de piciorul său stâng, afectat de o paralizie parțială, pe care îl expedia cu mâna asupra părții dorsale a elevului care păcătuia

⁵⁸ C. Mille, *op. cit.*, p. 102.

⁵⁹ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1977, p. 218-219.

⁶⁰ George Panu, *Amintiri de la Junimea din Iași*, Polirom, 2013, p. 154.

⁶¹ Doc. nr. 5236, p. 47.

⁶² *Ibidem*, p. 48.

⁶³ Doc. nr. 7947/5.

⁶⁴ C. Mille, *op. cit.*, p. 101.

prin neștiință. Așa înțelesese el recomandarea medicului de a combate paralizia făcând cât mai multă mișcare⁶⁵.

Elevii: origine socială, conduite, examene

Deoarece Institutul Academic era, în fond, un liceu privat, elevii săi proveneau din acele medii sociale care își puteau permite plata sumelor prevăzute pentru școlarizare, ca și pentru cazarmament, depozitul anual, achiziționarea „obiectelor trebuitoare”, cheltuielile suplimentare și confecționarea uniformei școlare, care era văzută ca un mijloc de diferențiere în raport cu alte categorii de tineri și de a impune egalitatea în îmbrăcăminte între toți elevii școlii. Cu alte cuvinte era vorba de acele categorii sociale care vedeau în sacrificarea acestor sume și o modalitate de a-și proteja odraslele de posibilitatea de a-i avea drept colegi pe fiii bucătăreselor și ai grăjdarilor ce se aflau în slujba lor. Așa se face că, între 1866 și 1879, mulți dintre elevii acestui liceu erau purtătorii numelor unor familii boierești precum: Bașotă, Cantacuzino, Carp, Catargi, Ghica, Lambrino, Manu, Mavrocordat, Miclescu, Moțoc, Negruz, Pogor, Prăjescu, Racoviță, Sion, Stroici, Sturza, Tăutu. Alții proveneau din familii de proprietari agricoli mai modești, de arendași, de comercianți dar și din familii de slujbași ai statului, liberi profesioniști ș.a.

Sub aspect geografic, proveniența elevilor Institutului Academic nu era limitată la orașul și județul Iași. Destui elevi proveneau din celelalte județe ale Moldovei, câțiva din partea meridională a României, ba chiar și dintre aromânii din Macedonia⁶⁶.

Înscriindu-și copiii la Institutul Academic, părinții erau animați de dorința de a le asigura un nivel de instruire corespunzător statutului lor social, dar și de a le favoriza accesul spre un statut profesional care să le permită dobândirea unei existențe confortabile. Nu întotdeauna, însă, aspirațiile părinților coincideau cu cele ale odraslelor care nu se sfiau să recurgă la stratageme de genul celor folosite la orele lui Pavel Paicu pentru a se sustrage de la obligația învățării. Pentru unii, această tentație nu se limita din păcate doar la o astfel de procedură și, în consecință, la sfârșitul anului școlar se înregistrau destui corigenți, ba chiar și repetenți. Nu lipseau nici cazurile de elevi „depărtați” din școală sau retrași la recomandarea școlii. Înregistrarea unor astfel de rezultate putea fi, însă, determinată și de excesul de exigență al unor profesori, precum și de un

⁶⁵ *Ibidem*, p. 28.

⁶⁶ Doc. nr. 7947/11, p. 19-25.

program zilnic care nu se baza pe o împărțire judicioasă a timpilor alocați pentru activitate și odihnă. Spre justificarea acestei presupuneri prezentăm programul zilnic al elevilor interni care începea la ora 5,30 în perioada septembrie – martie, respectiv la ora 5,00 în perioada martie-iunie. După deșteptare, elevii dispuneau de jumătate de oră pentru spălat și îmbrăcat, apoi mergeau în repetitorii până la ora 7,30, oră destinată gustării de dimineață. La ora 8,00 intrau în sălile de clasă pentru desfășurarea lecțiilor din orar, până la ora 11,00 când se deplasau în „refectoriu” pentru dejun. La ora 12,30 elevii reveneau în repetitorii până la ora 14,00 când se deplasau în sălile de clasă pentru desfășurarea orelor de după amiază care durau până la ora 17,00. Urma o pauză de o oră și un sfert sau o oră și jumătate, în funcție de sezon, după care își reluau locul în repetitorii până la ora 20,00, respectiv 20,30, când erau duși în dormitoare pentru a „se culca imediat”. Doar elevilor din cursul superior, ce obținuseră note maxime în ziua respectivă, le era permis să rămână să studieze până la ora 22,30, sub supravegherea pedagogilor de serviciu⁶⁷.

Chiar dacă nu considerau nedemn modul în care se purtau la lecțiile lui Paicu și dacă tolerau metodele de ”învățare” utilizate de P. Novleanu, elevii Institutului Academic, mai ales cei din clasele de liceu, puteau deveni foarte sensibili atunci când mândria lor de castă era lezată prin atitudini care le evidențiau neseriozitatea sau lenea. O astfel de răbufnire de orgoliu a avut ca rezultat, în mai 1875, revolta elevilor din secția I-a superioară împotriva profesorului de limba germană, Mihai Eminescu. La originea acestei revolte s-a aflat faptul că înlocuitorul lui Samson Bodnărescu nu s-a lăsat lingușit de către elevii săi care sperau să-l determine astfel să le recite din propria creație pentru a se eschiva de la învățarea limbii germane. Mai mult de atât, Eminescu utiliza o notare foarte exigentă, însoțită de admonestări nu prea măgulitoare. Pentru a scăpa de acest tratament draconic, elevii secției I-a de la cursul superior au hotărât să facă „o demonstrație în contra sa”. Prin urmare, a doua zi, la prima oră, când Eminescu a intrat în clasă a găsit-o goală deoarece elevii săi se baricadaseră în sala de gimnastică. Elevii V. Dimitriu, C. Tatovici și Al. Stamati, considerați instigatorii acestei revolte au fost excluși din școală. Excluși au fost și E. E. Vincler și C. Desila pentru că se solidarizaseră cu cei trei colegi. Ceilalți elevi au fost reprimiți la ore din simplul motiv că ei, prin taxele plătite, asigurau veniturile societăților, așa că singurul care a tras ponoasele acestei întâmplări a fost Eminescu, la ale

⁶⁷ Doc. nr. 7947/9, p. 7-8.

căruia servicii s-a renunțat pentru anul școlar următor, orele sale fiind încredințate lui ... Pavel Paicu, de care toată lumea a fost mulțumită⁶⁸.

Deși nu se sfiau să profite din plin de slăbiciunile unor profesori pentru a se sustrage efortului de învățare, destui elevi ai Institutului Academic tratau cu simț de răspundere instruirea lor școlară pentru promovarea examenului de bacalaureat, fără de care nu puteau accede la studiile universitare. Potrivit legislației din vremea respectivă, după trecerea examenelor de la sfârșitul ultimului an de liceu, în prezența unor delegați ai Universității, absolvenții institutelor private trebuiau să susțină un examen de echivalare a ultimelor două clase într-un liceu al statului și abia după aceea se putea prezenta la examenul de bacalaureat, desfășurat în cadrul Universității cu profesori universitari.

Având în vedere că dificultatea acestui examen era sporită și de numărul mare al probelor susținute, se poate aprecia că procentajul de promovare al absolvenților Institutului Academic era foarte bun. Această apreciere se întemeiază pe faptul că între anul 1867 (anul primei promoții a secției de pregătire pentru bacalaureat) și 1879 (anul transformării Institutului), din cei 209 absolvenți, 152 au promovat bacalaureatul, din care 62 au optat pentru studierea dreptului (35 la universități străine, 27 la universitățile din Iași și București), 26 pentru studierea medicinei (17 în străinătate, 9 în București), 6 pentru studii ingineresti, 6 pentru facultăți de științe, 4 au devenit profesori, 2 ofițeri, iar unul arhitect. Din această statistică lipsesc cei zece bacalaureați din vara anului 1879 care nu-și exprimaseră încă opțiunea și cei care aveau să promoveze în sesiunea de toamnă.⁶⁹ Dintre aceștia menționăm pe: Al. D. Xenopol, avocat, istoric, profesor universitar, academician; Gavril (Gabriel) Socor (1848–1928), unul din ctitorii Facultății de Medicină din Iași, primul profesor de fiziologie umană al acestei facultăți, inițiatorul medicinei experimentale în Iași;⁷⁰ Constantin Meissner (1854–1942), profesor la Școala Militară și la Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, deputat și ministru conservator, membru de onoare al Academiei Române⁷¹; Nicolae Volenti (1857–1910), poet, prozator și traducător junimist, judecător, deputat conservator⁷²; Leon C. Cosmovici (1857–1921), biolog, profesor de fiziologie la

⁶⁸ E. E. Vincler, „Eminescu, profesor de limba germană la Institutul Academic din Iași”, în *Evenimentul*, anul XXII, nr. 119 din 8 iulie 1914, p. 1-2.

⁶⁹ Doc. nr. 7947/11, p. 19-25.

⁷⁰ *Personalități ieșene. Aniversări și comemorări*, Editura Asachiana, Iași, 2017, p. 62.

⁷¹ en.wikipedia.org/wiki/Constantin_Meissner (accesat în data de 15.03.2022)

⁷² ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Volenti (accesat în data de 15.03.2022)

Universitatea din Iași, fondatorul învățământului de fiziologie animală din România, membru corespondent al Academiei Române⁷³; Petru Misir (1856–1929), jurist și om politic, profesor la Institutele Unite din Iași; V. G. Morțun (1860–1919), politician socialist apoi liberal, deputat⁷⁴; Constantin Mille (1861–1927), jurnalist, romancier, poet, militant socialist;⁷⁵ Xenofon Gheorghiu (1850–1928), profesor de latină la Liceul Național și la Universitatea din Iași, profesor de elină și societară la Institutele Unite⁷⁶.

Concluzii

Rezultatele obținute de Institutul Academic în cei 13 ani ai existenței sale au contribuit la impunerea sa ca „un adevărat far intelectual, nu numai pentru Iași”, pentru că a servit de model și „celorlalte institute similare din țară”⁷⁷, inclusiv unui liceu concurent constituit în Iași în 1871 prin asocierea unor universitari care au părăsit „modelul” cu alți universitari de la Facultatea de Științe a Universității din Iași. În sensul adevărării prestigiului dobândit de primul liceu privat din Iași pledează și vizita efectuată la 19 aprilie 1879, de către principele Carol I, în contextul celor trei zile petrecute în fosta capitală a Moldovei pentru a convinge forțele politice locale că modificarea articolului 7 al Constituției din 1866, impusă de Congresul de pace de la Berlin din 1878, era necesară pentru recunoașterea independenței României⁷⁸.

Încetarea activității Institutului Academic în 1879 a însemnat, de fapt, transformarea sa, sub nume nou, prin fuziune cu liceul concurent care, într-un moment de profundă inspirație a fondatorilor săi, fusese numit Liceul Nou. Dar aceasta este o altă poveste despre învățământul liceal privat din orașul Iași.

⁷³ ro.wikipedia.org/wiki/Leon_C._Cosmovici (accesat în data de 15.03.2022)

⁷⁴ en.wikipedia.org/wiki/Vasile_Morțun (accesat în data de 15.03.2022)

⁷⁵ en.wikipedia.org/wiki/Constantin_Mille (accesat în data de 15.03.2022)

⁷⁶ Olga Rusu ș.c., *Cimitirul Eternitatea Iași*, Editura Cronica, Iași, 1995, p. 107.

⁷⁷ E. E. Vincler, *op. cit.*, p. 2.

⁷⁸ Doc. nr. 7947/11, p. 17.

The Academic Institute of Iași: Composition and Training of the Staff (Summary)

Keywords: *Institutul Academic, private education, teachers, students, Mavrocordat Palace, Iași.*

On July 27, 1866, six young state school teachers from Iași (Ioan Alexandru Ciutea, Neculai Culianu, D. Chinezu, Ioan M. Melik, Pavel Paicu, Petru Poni), all graduates of universities abroad, established an association whose purpose was opening a fee-charging boarding school called The Academic Institute [„Institutul Academic”]. This private highschool’s main goal was to train students ‘from the earliest age’ for the baccalaureate exam, which was a requirement for access to higher education. As a result, The Academic Institute had to include all stages of undergraduate education (primary, lower secondary and upper secondary), a baccalaureate training section (class) for graduates of other private secondary schools and another training section for the Military School. The very thorough way in which this unit was organized and run was outlined both in the ‘Association Act’ and in the Institute’s Regulations, which were probably drafted based on the model of the schools that its six founders had attended in various Western countries.

In the autumn of the same year (1866), the Academic Institute began its activity in two buildings, each two stories high, in the yard of what is today the Infectious Diseases Hospital of Iași. In 1870, it moved into a building purchased a year previously, which had belonged to the Phanariot prince Constantin Mavrocordat and had been used as a prince’s residence, which was why it was also known as the Princely Court of Sărărie.

The Academic Institute made itself known from the start as an elite school, first and foremost because of the prestige of its instructors, many of whom were university professors: founders N. Culianu, I. Ciure, I. M. Melik, Petru Poni and Titu Maiorescu (replacing D. Chinezu, who had died in 1867), Alexandru D. Xenopol, Dimitrie Brândză, Ioan Caragiani, Grigore Cobălcescu, Constantin (Coco) Dumitrescu-Iași, Constantin Leonardescu, Gavril Muzicescu, Ștefan Vârgolici, Andrei Vizanti, Nicolae Quintescu. They were joined by a few teachers who, despite not being part of the academic milieu, were highly appreciated for the thoroughness of their training, the talent they showed in certain areas of knowledge or creation, for their cultural baggage: Samson Bodnărescu, Vasile Burlă, Grigore Buțureanu, Gr. L. Cernescu, Mihai Eminescu, Alexandru Lambrior, Anton Naum etc.

The Academic Institute’s elitist nature was also determined by the fact that its students, originating from all Moldavian counties, several counties from Southern Romania and even Macedonia, were members of society’s wealthy families, a selection determined by the financial and material obligations imposed upon those who chose this school.

Even if there were students from such families who were not passionate about studying, most of the Academic Institute's students treated their baccalaureate training quite seriously. Proof of this are its 152 baccalaureate holders (of 209 graduates from the baccalaureate training section) who continued their training in universities at home or abroad, becoming scientists, publicists, writers, legal experts, teachers, politicians such as Al. D. Xenopol (the Institute's first baccalaureate holder), Gavril (Gabriel) Socor, Leon C. Cosmovici, Constantin Meissner, Nicolae Volenti, Petru Misir, V.G. Morțun, Constantin Mille, Xenofon Gheorghiu etc.

The Academic Institute ended its activity in 1879 as a result of its merger with the New Highschool, under the name The United Institutes [„Institutele Unite”].

ANEXE

Palatul Mavrocordat în timpul Institutului Academic (1870–1879).
Sursa: Eugeniu E. Vincler, *Albumul serbării de revedere dintre foștii elevi ai Institutului Academic din Iași din seriile de bacalaureat din 1866–1879, de la 9 iunie 1913*, Buzău, 1914.

Extinderea construită în timpul Institutelor Unite. Sursa: arhiva proprie.

Fondatorii Institutului Academic din Iași:
I.M. Melik, N. Culianu, P. Poni, Titu Maiorescu, Ioan Ciure, Pavel Paicu.
Sursa: arhiva Muzeului Literaturii Române Iași.

P. Poni
T.L. Maiorescu
I.M. Melik
N. Culiama
dr.. I. Ciurea
P. Paicu
D. Quinezu
Gr. Cobălcescu
I. Caragiani
Al. D. Xenopol
Șt. Vârgolici
N. Quintescu
A. Naum

Sursa: arhiva
 Muzeului
 Literaturii
 Române Iași.

Profesori care au predat la Institutul Academic și la Institutele Unite.

Eugeniu E. Vincler în uniforma Institutului Academic, anul școlar 1874-1875.
Sursa: Eugeniu E. Vincler, *Albumul serbării de revedere dintre foștii elevi ai Institutului Academic din Iași din seriile de bacalaureat din 1866–1879, de la 9 iunie 1913*, Buzău, 1914.

Palatul Mavrocordat în prezent, intrarea principală. Sursa: arhiva proprie.

Palatul Mavrocordat în prezent, vedere panoramică. Sursa: arhiva proprie.

Formarea continuă a cadrelor didactice primare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Cristina Gudin*

Cuvinte cheie: *formare continuă; învățământ primar, corp profesoral, secolul al XIX-lea*

Introducere

Modalitățile prin care s-a încercat creșterea calității corpului profesoral elementar în a doua jumătate a veacului al XIX-lea reprezintă un subiect puțin sau doar tangențial tratat de-a lungul timpului. Studiul prezent își propune să răspundă acestei provocări cu ajutorul informațiilor culese din documentele de arhivă aflate în fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, precum și din publicațiile pedagogice ale vremii (*Școala primară, Învățământul primar, Școala pedagogică, Școala și familia, Revista Societății Tinerimea română, Convorbiri didactice* etc.), la care s-au adăugat alte surse între care amintim: *Un document. Primul congres al învățătorilor din România ținut în Ploiești în zilele de 28, 29 și 30 decembrie 1898* sau *Anuarul congresului corpului didactic primar din 1904*.

Referirea exclusivă la dascălii de prim nivel s-a datorat ponderii lor în rândul acestei categorii profesionale, precum și conștientizării faptului că de competența lor depindea calitatea însăși a procesului instructiv-educativ din majoritatea școlilor existente în statul român. Această afirmație este confirmată de realitatea din teren și se fundamentează pe prevederile cuprinse în legislația de profil din epocă, în condițiile în care prin legea instrucțiunii publice din 1864 doar învățământul elementar era gratuit și obligatoriu și, prin urmare, adresându-se celor mai consistente contingente de elevi, îi fuseseră atribuite cele mai numeroase instituții de

* Conf. univ., Facultatea de Istorie, Universitatea din București. E-mail cristinagudin@yahoo.fr.

învățământ, deservite de cele mai multe cadre didactice. Ponderea instrucției de treapta întâi s-a păstrat de-a lungul perioadei moderne, iar importanța pe care i-au acordat-o legiuitorii a fost confirmată prin actele normative din 1893 și 1896 care se refereau strict la învățământul primar și cel normal primar (ultimul responsabil de formarea învățătorilor).

Constatarea multiplelor lipsuri privind prestația la catedră a învățătorilor a stârnit îngrijorarea acelor care vegheau asupra evoluției învățământului, determinând avansarea și implementarea unor soluții de la care se aștepta sporirea profesionalismului cadrelor didactice, un alt argument reprezentându-l schimbările caracteristice domeniului care impuneau racordarea sistematică la noutățile științifice și metodice. Consecința firească a justificărilor menționate nu putea fi decât înrădăcinarea convingerii potrivit căreia perfecționarea ulterioară absolvirii studiilor se încadra între îndatoririle profesorilor, indiferent de statut și vechime. Cu alte cuvinte, chiar dacă lua forma studiului individual, a conferințelor prezidate de revizori sau a cursurilor de repetiție, ori a congreselor didactice, pregătirea continuă a învățătorilor și institutorilor era necesară, potrivit Consiliului permanent, din pricină că: „una din relele care bântuie școlile noastre primare, e slăbiciunea în care se găsesc unii din învățători, institutori și institutrice, fie din cauza bătrâneților, fie aceasta provenită din cauza puținei îngrijiri ce au avut de a se alimenta de știința zilei, spre a-și înmulți cunoștințele ce sunt chemați a transmite școlarilor, așa că, deși odată au avut un capitol suficient de cunoștințe necesare vieții uzuale, însă astăzi este învederat că nu le mai au și, prin urmare, oricari ar fi obligațiunile ce li s-ar impune, nu se va putea ajunge la nici un rezultat, întrucât se cere învățătorilor a arăta cunoștințele ce ei înșiși nu le posedă, plus că în așa caz nu pot cunoaște nici mijlocul de a transmite pe o cale folositoare și înlesnicioasă copiilor aceste cunoștințe”¹.

Observația membrilor Consiliului permanent referitoare la degradarea, într-o proporție îngrijorătoare, a calității profesionale a cadrelor didactice este întărită de precizările cuprinse în rapoartele înaintate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de către inspecitori. Din acestea reiese gravitatea situației, unor dascăli fiindu-le proprie „lipsa de cunoștințe gramaticale și neglijența în ortografie”. De altfel, corpul de control care deservea învățământul primar era încurajat să sesizeze eventualele derapaje în activitatea învățătorilor și a institutorilor, având

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (M.C.I.P.), dosar 1/1881, f. 2.

obligația de „a băga de seamă dacă institutorii se silesc a se perfecționa în studiile și cunoștințele relative la posturile ce ocupă și de a raporta ministerului cu amănuntul în această privință”².

Conferințele didactice

Rolul revizorilor școlari nu s-a limitat la vizitarea mai mult sau mai puțin regulată a așezămintelor de învățământ sau la observarea modului în care dascălii predau și interacționau cu elevii, ci a presupus și implicarea în ținerea conferințelor didactice menite să corijeze activitatea celor inspectați. Oportunitatea conferințelor decurgea din „marele număr de membri ai corpului didactic primar căzuți la examenele de definitivat” din cauză că „nu posedă nici metodele de predare, nici chestiunile din programă pe care trebuie să le predea elevilor”³. Altfel spus, nivelul discutabil al pregătirii dascălilor justifica organizarea anuală a conferințelor, în intervalul 13-23 august sau 15-25 august, în orașul reședință de județ, așadar în timpul concediului din vacanța de vară. Vreme de 10 zile, institutorii și învățătorii ale căror „performanțe” îi recomandau pentru participarea la astfel de activități, erau obligați să asiste la discuții, la finele cărora le era cuantificat progresul.

Conferințele aveau loc cu scopul de a „oțeli spiritul dascălesc în[tr]-o predare cât se poate de metodică a diferitelor ramuri de știință coprinse în cadrul școlilor primare; pentru nașterea și întreținerea unui spirit de asociațiune, cari duce la o unire necesară conservării și revendicării drepturilor dascălești; pentru punerea în curent cu mișcarea pedagogică străină și pentru scoaterea în vileag a relelor, cari bântue starea materială și morală a școalei, precum și cu arătarea reformelor, prin cari s-ar putea combate acele rele”⁴.

Concret, în cadrul conferințelor se abordau chestiuni relative la aplicarea programei analitice din școlile elementare și a regulamentului aferent acestora, dar și la criteriile optime de alegere a manualelor, la predarea cât mai profitabilă a diferitelor obiecte de studiu, sens în care se identificau metodele și mijloacele didactice cele mai nimerite.

În pofida bunelor intenții care au stat la baza introducerii conferințelor ca mijloace de perfecționare continuă, nu trebuie omis că,

² *Ibidem*, dosar 59/1864, f. 4.

³ *Ibidem*, dosar 1/1896, f. 61.

⁴ *Școala primară*, an I, 1890, nr. 34, p. 1, vezi și I. Nisipeanu, *Pregătirea și perfecționarea corpului didactic primar și secundar*, București, Editura „Muscelul”, 1940, p. 18-19.

deși ar fi trebuit să realizeze un echilibru între idealul educațional și realitățile din domeniu, pe durata lor se insista adesea asupra aspectelor teoretice, eficiența fiindu-le întrucâtva compromisă, după cum o demonstrează opiniile din epocă. Astfel, se semnală că metodele pedagogice expuse doar teoretic au fost receptate diferit de participanți, așa încât „unora li s-au părut aplicabile, altora nu; unii le-au priceput, alții nu”⁵. În plus, erau situații în care institutorii și învățătorii, „cu mici excepții, n-au avut fericita ocazie să vadă vreun revizor arătând un model de lecție practică or metodul cel mai bun de predare în cutare ramură a științei”. Asemenea practici transformau conferințele într-o formalitate, unde „câțiva învățători sunt actori și ceilalți, împreună cu revizorul, spectatori” și unde „totul se traduce la un simplu raport făcut de revizor către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care laudă autori ai căror ochi sunt mai plăcuți”⁶.

Nu lipsesc nici mărturiile legate de conferințe reușite, de un real folos participanților, așa cum a fost cea organizată în 1874 de revizorul județului Ilfov, Emanoil Bălțeanu, prilej cu care institutorilor le-au fost prezentate noțiuni generale de pedagogie și metodică; s-a accentuat rolul educației fizice, morale și naționale; s-a aplicat metoda intuitivă la diferite obiecte de studiu; au fost demonstrate practic etapele esențiale în deprinderea scrisului, cititului și calculului la copiii din ciclul primar; au fost stabilite tehnicile și materialele didactice utile în predarea istoriei, geografiei, aritmeticii, limbii române și religiei, totul prin transpunere concretă la lecții. Verificarea progreselor celor prezenți s-a realizat prin recitări și exerciții de compunere pe teme istorice (ca de exemplu: Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul), depuse spre cercetare la minister⁷.

Aceeași seriozitate manifestată față de perfecționarea institutorilor a demonstrat-o la 1892 revizorul Mihail Popescu, răspunzător de inspectarea școlilor din Ilfov și București, care expunea participanților la conferință aspecte variate precum: rolul dascălului în realizarea principiului obligativității; aplicarea programei de studiu în clasele primare; lecții intuitive pentru pregătirea elevilor la scriere, citire și calcul; lucrul manual și importanța sa în formarea copiilor⁸.

Deopotrivă, în cadrul conferințelor erau dezbătute problemele școlii, indiferent de natura lor. De pildă, în 1881, institutoarele Capitalei, sesizând

⁵ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 217/1892, f. 97, vezi și T. Dicescu, *Conferințe*, Buzău, Tipografia I. Călinescu, 1911, p. 29.

⁶ *Școala primară*, an I, 1890, nr. 34, p. 1.

⁷ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 121/1874, f. 125, 133.

⁸ *Ibidem*, dosar 217/1892, f. 149.

inconvenientele comasării claselor a III-a și a IV-a la școlile de fete, discutau acest subiect, hotărând intensificarea demersurilor pentru obținerea separării celor doi ani de studiu, căci, „într-o oră și jumătate pe zi la o clasă, cu tot zelul și metoda sa, institutoarea nu poate avea progres și nici parcurge toată materia din programă”. Tot acum, se insista asupra imperativului deschiderii școlilor divizionare⁹ în fiecare culoare a urbei, deoarece aglomerarea elevilor în clasa I și refuzarea înscrierii unor copii de vârstă școlară erau contrare pretențiilor la un act didactic calitativ disponibil cât mai multor elevi¹⁰.

Erau atare conferințe adevărate „școli” în care domnea schimbul de idei, unde dascălul lăsa multe din defectele și neînțelegerile lui didactice.

Cu toate acestea, frecventarea conferințelor lăsa de dorit, în pofida faptului că absentarea era pasibilă de pedepse disciplinare și rețineri salariale. Pentru eludarea sancțiunilor, însă, de conivență cu medicii locali, în numeroase cazuri institutorii și învățătorii se sustrăgeau de la participare în baza unor certificate medicale în care apăreau recurent precizări precum: nevoia de a merge la băi pentru căutarea sănătății ori pentru calmarea nervilor zdruncinați, necesitatea de a schimba aerul, lăuzia sau sarcina prea avansată¹¹.

Soluția pentru îmbunătățirea prezenței a fost formulată chiar de către învățători și anume, devansarea conferințelor cu două luni, sugestia fiind ca organizarea lor să aibă loc între 15-25 iunie, deoarece la lecțiile practice elevii erau mai greu de convocat după 29-30 iunie, adică după începerea efectivă a vacanței de vară. În plus, în așteptarea solemnității de încheiere a anului școlar, institutorii și învățătorii ar fi fost cu toții prezenți, iar nu cum se întâmpla în luna august când dorința de a se odihni îi determina pe unii să lipsească. Nu era de neglijat nici argumentul potrivit căruia experiența celor 10 luni de activitate recent încheiate ar fi asigurat o implicare mai vie a dascălilor, interesați să-și risipească nedumeririlor didactice¹².

⁹ Școala divizionară era școala primară care funcționa fără a avea clase corespunzătoare întregului ciclu de studii.

¹⁰ *Învățământul public primar. Rezultatul conferințelor revizorilor școlari (28 septembrie-10 octombrie 1881)*, București, 1881, p. 116-126.

¹¹ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 37/1865, f. 577, 589, 703; dosar 66/1876, f. 8, 26, 39; dosar 64/1876, f. 92, 127; dosar 65/1876, f. 38.

¹² *Învățământul primar*, an IV, 1898, nr. 6, p. 181.

Cursurile de repetiție

Subordonându-se aceluiași deziderat, și anume ameliorarea calității conferințelor, la finele secolului a apărut ideea atragerii în procesul de perfecționare a corpului profesoral elementar a normaliştilor și a oamenilor capabili, prin aceștia din urmă înțelegându-se posesorii de titluri academice cu studii speciale și cu o practică substanțială la școlile normale. Propunerea s-a materializat sub forma cursurilor de repetiție pentru institutori, adresate celor care „ar avea nevoie să-și reîmprospăteze cunoștințele”, adică celor care eșuaseră la examenul de definitivat de trei ori și aveau mai mult de 12 ani vechime.

Cursurile se desfășurau între 25 iulie și 25 august, la școlile normale și se încheiau, ca și conferințele, prin lucrări scrise care atestau gradul de însușire a informațiilor recapitulate. Diferențele, în raport cu obișnuitele conferințe, constau în asigurarea hranei și decontarea transportului pentru cursanți, dar și în remunerarea profesorilor din școlile normale care susțineau cursurile. Aceste detalii aveau o însemnătate palpabilă în condițiile în care retribuțiile dascălilor de prim nivel erau cele mai reduse în grila de salarizare din domeniu și existau dificultăți în distribuirea lor regulată, așa încât starea materială a institutorilor era modestă, orice cheltuială suplimentară reprezentând o provocare. Deopotrivă, diferențe decurg din motivația organizării lor, cursurile de repetiție ținându-se nu pentru a aduce la cunoștința participanților noutățile pedagogice sau pentru a discuta despre aplicarea documentelor școlare, cât în scopul reluării informațiilor pe care aceștia le predau elevilor și pe care nu le stăpâneau la un nivel satisfăcător¹³. Așadar, ceea ce se avea în vedere era clarificarea conținuturilor corespunzătoare programei pentru ciclul elementar și fixarea acestora. Faptul că nu erau comunicate informații noi, ci unele cu care dascălii erau familiarizați, coroborat cu acela că perioada în care aveau loc cursurile de repetiție era mai mare comparativ cu cea a conferințelor didactice și-au pus amprenta asupra ratei participării care a rămas problematică în perioada analizată.

Congresele didactice

O altă modalitate de a menține legătura cadrelor didactice cu noile orientări din educație o constituiau congresele didactice care reuneau reprezentanți provenind din toate treptele de învățământ. Desfășurate anual

¹³ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 140/1900, f. 96.

în perioada vacanței de Paște, congresele au fost inițiate în 1884 de Societatea Corpului Didactic din România, iar locul lor de organizare a variat, între 1884-1890 ținându-se alternativ în București și Iași, pentru ca din 1891 să fie alese și alte orașe (Craiova, Galați, Ploiești, Brăila, Focșani, Constanța sau Piatra Neamț)¹⁴.

Subiectele atinse cu prilejul congreselor acopereau o paletă largă de preocupări, problemele generale (direcția viitoare a învățământului; recrutarea cadrelor didactice primare; organizarea școlilor normale, a învățământului primar și secundar; aplicarea obligativității instrucției elementare; tipărirea manualelor și selectarea celor mai bune cărți școlare; modificarea programelor de studiu din școlile primare ș.a.), asociindu-se chestiunilor punctuale (metodele de învățământ necesare în predarea materiilor din așezămintele primare; aplicarea metodei intuitive în instrucția elementară; oportunitatea înființării clasei de tranziție între cursul primar și cel secundar, cu scopul de a pregăti absolvenții ciclului elementar pentru cerințele gimnaziilor și liceelor; modalitățile potrivite pentru menținerea disciplinei în școli)¹⁵.

Modelul congreselor didactice a fost preluat din Occident, unde, din inițiativa diferitelor comitete școlare sau a societăților înființate de dascăli, se desfășurau astfel de întruniri ale membrilor corpului profesoral, potrivit unui program în care se regăseau atât aspecte pedagogice, cât și subiecte legate de legislația școlară ori de îmbunătățirea stării materiale și morale a oamenilor de școală.

Până în 1898 au fost convocate anual congresele corpului didactic din România, denumire exagerată în parte, în condițiile în care „congresele didactice sunt în realitate congrese didactice primare, [deoarece] nu vezi, afară de foarte rare excepții, decât institutori și institutoare, iar profesorii se țin la distanță”. O atare concluzie justifica afirmația rectorului Universității din Iași, Nicolae Culianu, președintele celui de-al VIII-lea congres didactic, anume că era nevoie de participarea membrilor corpului profesoral de toate treptele, doar așa congresele putând fi „cu totul la înălțimea misiunii lor și numai astfel putând crește acel sentiment de solidaritate ce e necesar să existe între oameni care cu toții conlucrează la

¹⁴ *Convorbiri didactice*, an I, 1895, nr. 1, p. 59; vezi și Idem, an IV, 1898, nr. 4, p. 167.

¹⁵ *Școala pedagogică*, an III, 1892, nr. 7, p. 6; vezi și *Școala și familia*, an III, 1889, nr. 12, p. 369; *Revista Societății Tinerimea română*, an III, 1884, nr. 3, p. 110-111; *Convorbiri didactice*, an II, 1896, nr. 7-8, p. 471; I. Dorin, „Al XII-lea congres al corpului didactic. Note și impresii”, în *Învățământul primar*, an I, 1895, nr. 1, p. 146.

una și aceeași operă măreață: înălțarea intelectuală și morală a noilor generații”¹⁶.

Cu toate acestea, începând cu anul 1898, cadrele didactice primare au beneficiat de congrese destinate lor în exclusivitate, cel dintâi pas în acest sens făcându-l învățătorii, care, în cadrul întâlnirii de la Ploiești au discutat despre școlile normale primare și au subliniat importanța suprimării diferențelor dintre învățători și institutori, imprimată de organizarea relativ diferită a școlilor normale primare. Unificarea institutelor normale în privința structurii și a programelor, așa cum o gândeau participanții la congres, presupunea transformarea școlilor de învățători în școli de institutori, până la materializarea solicitării cerându-se candidaților „proba unei culturi generale de 2-3 ani într-un gimnaziu, în cursuri deosebite atașate pe lângă cursurile normale sau într-o școală pregătitoare, ce s-ar înființa cu timpul”. Aceasta era, în esență, expresia tendinței de a ameliora pregătirea învățătorilor, de la care se pretinseseră până atunci cunoștințe inferioare celor posedate de institutori, deși învățătorul era „singurul agent civilizator în sate”¹⁷.

Cel dintâi congres al institutorilor a avut loc în 1900, de atunci organizându-se anual, prilej pentru cei prezenți de a dezbate chestiuni relative la: rolul educației naționale; organizarea învățământului profesional în conformitate cu nevoile orașenilor și sătenilor; predarea gramaticii și a istoriei naționale; întocmirea orarului pentru școlile elementare. Pentru anul 1904 funcția de președinte de onoare al celui de-al V-lea congres al institutorilor a fost deținută de Spiru Haret care, în discursul inaugural, preciza importanța dascălilor primari în termenii: „Eu privesc pe toți acei ce fac parte din acest corp, ca pe niște bărbați meniți a aduce la îndeplinire o mare operă. Într-adevăr corpul didactic, care în trecut își limita toată activitatea sa în treburile pur școlare, azi se manifestă în mod foarte larg, luând o parte însemnată în evoluția activității noastre sociale”¹⁸.

Revistele pedagogice/didactice

Informarea și perfecționarea institutorilor nu cădea numai în sarcina conferințelor, a cursurilor de repetiție sau a congreselor didactice,

¹⁶ *Revista pedagogică*, an I, 1891, nr. 1, p. 29-30.

¹⁷ *Un document. Primul congres al învățătorilor din România ținut în Ploiești în zilele de 28, 29 și 30 decembrie 1898*, Ploiești, Editura Tipografiei Lumina, 1901, p. 2, 30.

¹⁸ *Anuarul congresului corpului didactic primar din 1904*, București, 1904, p. 29.

realizându-se deopotrivă cu ocazia inspecțiilor, când revizorii împărtășeau dascălilor sugestii referitoare la actul predării. În egală măsură, nu trebuie omise nici eforturile individuale de îmbunătățire a performanțelor profesionale, în sprijinul cărora veneau publicațiile școlare unde apăreau sistematic articole cu conținut pedagogic. Între periodicele dedicate corpului didactic sunt de amintit: *Buletinul Societății Corpul didactic primar din România*, *Calendarul școlii*, *Chestiuni metodice*, *Convorbiri didactice*, *Educațiunea*, *Elevul patriot*, *Foaia școlastică*, *Învățământul primar*, *Magazin pedagogic*, *Revista generală a învățământului*, *Revista pedagogică*, *Școala modernă*, *Școala pedagogică*, *Școala poporului*, *Școala practică*, *Școala primară*, *Școala română*, *Școala și familia ș.a.* Cele mai multe dintre acestea, exceptând aplicarea metodelor didactice la diverse lecții și materii de studiu, contribuiau la explicarea legislației școlare și, mai presus de toate, urmăreau producerea unei „apropieri între școală și familie”, încurajarea unei atmosfere de caldă simpatie între cei doi factori ai învățământului – cadrul didactic și elevul –, dar și „transformarea sufletului copilului potrivit necesităților individuale și naționale”¹⁹. Subordonându-se imperativului de a ameliora profesionalismul învățătorilor și institutorilor, revistele respective nu neglijau să se dedice tratării subiectelor pedagogice, articolele semnate de oamenii de școală români îmbinându-se cu traduceri din literatura occidentală de specialitate, la care se adăuga evidențierea meritelor dascălilor autohtoni, dar și a celor mai renumiți pedagogi ai vremii, inițiatori ai unor adevărate revoluții în gândirea didactică și pedagogică din secolul al XIX-lea, și nu numai.

Concluzii

Deși măsura în care au contribuit la îmbunătățirea calității profesionale a institutorilor și învățătorilor este imposibil de decelat cu exactitate, în lipsa statisticilor sau a rapoartelor care să evidențieze progresul învățătorilor și institutorilor la finele fiecărei activități de perfecționare, rămâne incontestabil faptul că publicațiile pedagogice, congresele, conferințele și cursurile de repetiție au reprezentat modalități oportune pentru asigurarea formării continue. Organizate în mod regulat cu concursul dascălilor mai experimentați sau al revizorilor școlari,

¹⁹ L. Dumitrașcu, „Trei publicații ale cadrelor didactice și elevilor dobrogeni până la primul război mondial”, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”*. *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, Editura Poligraf, 1993, p. 77.

congresele didactice și conferințele au sporit solidaritatea între cadrele didactice și au facilitat schimbul de informații referitoare la noile direcții din educație, precum și la situațiile concrete, punctuale, cu care participanții se confruntau în instituțiile de învățământ unde își desfășurau activitatea.

Atât formele de perfecționare sistematizate care au beneficiat de norme organizatorice bine formulate, cât și cele individuale, au asigurat informarea membrilor corpului profesoral în legătură cu realitățile din învățământul național și european, ceea ce a stimulat dorința de sincronizare și, în consecință, modernizarea domeniului pe ansamblu. În același timp, ele au fost responsabile de informarea promptă și competentă a dascălilor interesați de propria devenire profesională, funcționând ca adevărate ghiduri-reper a căror existență a reprezentat unul dintre răspunsurile formulate de autorități la multiplele probleme cu care s-a confruntat școala românească în a doua parte a secolului al XIX-lea.

Continuous Training of Primary School Teachers in the Second Half of the 19th Century (Summary)

Keywords: *continuous training, primary education, teaching staff, 19th century*

In the second half of the 19th century, Romanian education went through important transformations captured in the law of public instructions from 1864, as well as in subsequent school laws that improved the provisions of the mentioned normative act. Although the principles of educational organization were modern, of Western inspiration, adapting to local realities and putting them into practice represented real challenges for the Romanian state involved in an extensive and expensive modernization process.

In addition to the insufficiency of schools and facilities, the reluctance of the population regarding the training of children in school, the problematic quality of textbooks and programs, but also the problematic training of teaching staff members and the insufficiency of educational institutions capable of training competent teachers. The present study focuses on the ways imagined by the authorities to increase the professional quality of teachers, an important aspect given that they had a major impact on the children who attended primary schools, the only compulsory ones.

Deficiencies in the training of teachers were well known to the authorities who regularly received incorrectly written requests, during school inspections they attended lessons that demonstrated the insufficiency of the pedagogical and

specialized knowledge of the teaching staff, noted the poor results obtained in national competitions by those interested in starting a teaching career by occupying a vacancy. For these reasons, it was urgently necessary to involve teachers in training programs aimed at improving their professional quality. The issue of improving teacher training was so important that solutions such as didactic congresses and conferences, inspectors' suggestions, refresher courses, printing pedagogical publications were not applied successively, but simultaneously.

The variety of forms of training demonstrates the determination of the authorities to provide schools with competent teaching staff, possessing an informational background as solid and extensive as possible, but also connected to the new trends in the field. Some of the forms of improvement mentioned, such as conferences, congresses and refresher courses, by the fact that they were carried out according to a certain pattern that required compliance with a program, traveling to another locality, demonstrating the extent to which the exposed information was appropriated, bearing the expenses for the duration of the respective activities, were sometimes perceived as coercive. This explains the tendency of some teachers to be absent from conferences or recommended courses, calling on the complicity of communal doctors for the certificates that justified their absence.

A less restrictive way of improvement was the reading of pedagogical journals that were permanently and often free of charge available to teachers. The success of this form of improvement is also proven by the large number of pedagogical magazines of the time, all conforming to the same objective, namely improving the professional quality of primary education teachers. In their pages, interested readers learned information about: the most effective didactic methods and tools and their application methods, famous teachers and pedagogues, legislative changes, etc.

Varied and organized more or less systematically, the methods of continuous training made their contribution to the professionalization of primary teaching staff in the second half of the 19th century to an extent that is difficult to quantify in the conditions where their relevance depended on the seriousness the involvement of each individual teacher.

Revizorii școlari și problema protejării patrimoniului arheologic la cumpăna secolelor XIX-XX*

Vasilica Mîrza**

Cuvinte cheie: *arheologie, artefacte, legislație, patrimoniu cultural mobil, revizori școlari*

Introducere

După obținerea independenței de stat și crearea României moderne, după proclamarea Regatului în 1881, activitățile științifice încep să evolueze după modelul implementat de națiunile europene. În acest caz sunt edificatoare părerile autoarei Anne Marie Thiesse, care scria că: „O națiune începe să se contureze dacă are câteva elemente: un roman național, un roman istoric, scene naționale prezente în piesele de teatru, folclor, pictură, monumente istorice”¹. Așadar, ceea ce încercau să extragă prin săpăturile arheologice, mai ales specialiștii domeniului, reprezenta un fragment de istorie, care a pus bazele istoriei națiunii române. Necesitatea de a stabili patrimoniul care trebuie conservat antrenează, prin urmare, o întreagă procedură de relevare și descriere a acelor monumente, a căror conservare este considerată obligatorie.

Acele realități europene fuseseră adoptate și aplicate în România începând cu finalul secolului al XIX-lea și îmbunătățite considerabil la începutul secolului al XX-lea. Pe lângă regulamentele și legile adoptate pentru protejarea patrimoniului arheologic, inițiativa lui Alexandru

* The research for this article was sponsored by the Romanian Young Academy, which is funded by Stiftung Mercator and the Alexander von Humboldt Foundation for the period 2020-2022.

** Muzeograf, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Traducere de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2010, p. 93.

Odobescu de a întocmi un repertoriu național al vestigiilor pe baza unui chestionar adresat învățătorilor și profesorilor din întreaga țară a fost o măsură inspirată din mediul francez unde, la mijlocul secolului al XIX-lea, el a urmat cursurile de la College de France². Prin *Chestionarul arheologic* distribuit prin școli în toate regiunile țării a obținut informații inedite arheologice, întocmind astfel primele repertorii arheologice, prin publicarea a două volume, cu antichitățile din județul Dorohoi și Romanați. În continuarea acestor preocupări, în anul 1896, Grigore G. Tocilescu cerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice să intervină pe lângă Prefecturile și Revizoratele județene spre a i se da, prin autoritățile comunale și prin învățători, informațiile și concursul de care avea nevoie pentru îndeplinirea lucrărilor de cercetare a drumurilor și valurilor romane din județele Teleorman, Olt, Argeș, Vlaşca și Muscel. Așadar acestea pot fi punctele de plecare în prezenta cercetare: existența unui rol important atribuit cadrelor didactice în eforturile de protejare și salvare a patrimoniului arheologic.

Statul nou creat la 1878 cuprindea în regiunile istorice Moldova și Țara Românească, iar din acel moment și Dobrogea, un număr de 32 de județe la care au mai fost adăugate încă două, în Cadrilater, după Războaiele Balcanice (Silistra – Durostor și Caliacra).

Organizarea școlilor după 1864 și numirea revizorilor școlari

În anul 1864, în vremea ministrului Nicolae Crețulescu, a fost adoptată cunoscuta *Lege a instrucțiunii publice*³. În secțiunea a III-a a *Legii, Despre administrarea specială a instrucțiunii primare*, la art. 77, se stabilește pentru fiecare județ sau două să fie numit câte un revizor și, după trebuință, mai mulți subrevizori. Fiecare revizor va avea dreptul de control asupra subrevizorului din circumscripțiunea sa. Revizorii și subrevizorii

² Chestionarele și anchetele arheologice iau naștere în 1811 în Italia de Nord, pe atunci anexată Franței. Baza anchetelor a constituit-o chestionarul Academiei celtice (*Eadem*, p. 118).

³ „Legea asupra instrucțiunii s-a sancționat prin Decret domnesc nr. 1150 din 25 noiembrie 1864 și s-a promulgat la 5 decembrie 1864. Ea a fost modificată prin legile din 8 iulie 1865 și 15 februarie 1867, care urmează în acest volum. Ea pune bazele învățământului de toate gradele și a fost în vigoare peste 30 de ani, când s-au făcut reorganizări parțiale pentru fiecare ramură de învățământ, prin Legile din 4 septembrie 1892, 1 iunie 1893, 9 aprilie 1893, septembrie 1893, 24 martie 1898 etc.” (Constantin Hamangiu, *Codul General al României (Coduri, Legi și Regulamente) 1859-1939*, vol. IV, Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906, ediția a III-a, Imprimeria Centrală, București, 1941, p. 48).

vor avea misiunea de a inspecta școlile din circumscripțiunea lor. Revizorul va trimite un raport Ministerului după fiecare inspecție, la fel și subrevizorii către revizori. Revizorii și subrevizorii se vor numi sau se vor confirma de Domn, la recomandarea ministrului⁴.

Această *Lege* din 1864 a fost continuu îmbunătățită, printre care și cu un *Regulament relativ la inspecțiunea școalelor*, pe care Ministrul o făcea prin inspectorii școlari, prin revizori, subrevizori, precum și prin Epitropia Școalelor, în înțelegere cu autoritățile care depindeau de ea⁵. Studiile ce se cereau revizorilor nu depășeau patru clase de gimnaziu, iar subrevizorilor nu li se cerea mai mult de primele clase primare, iar aceștia nu puteau deține alte funcții sau profesii⁶. Abia în 1880 s-au înființat și cele două școli normale superioare la Iași și București, prin proiectul propus de Vasile Conta. Pentru a susține pregătirea învățătorilor și profesorilor a fost inițiată în 1883 de ministrul Petre Sebeșanu Aurelian, *Legea pentru fixarea și graduarea remunerariilor membrilor corpului didactic*, prin care se punea problema „dirijării sprijinului pedagogic al revizorilor școlari”, astfel încât activitățile pe care aceștia le organizau cu cadrele didactice să fie un prilej de perfecționare⁷.

Legile inițiate de Spiru Haret, la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, au fost cea din 24 martie 1898, modificată de cea din 25 august 1901, *Legea asupra învățământului secundar și superior*⁸. Ele au contribuit la nivelul de pregătire a cadrelor didactice, la consfințirea misiunii de „apostoli ai neamului”, de „luminatori culturali”, în special a învățătorilor din mediul rural. Spiru Haret vedea rolul învățătorilor, exercitat în școală și în activitățile extrașcolare: „întocmai ca rădăcinile unui arbore puternic”, care „își întinde ramificațiile peste tot, pătrunzând în toate păturile națiunii și confundându-se cu dânsese”.

Pe lângă conferințele județene, cercurile culturale, congresele naționale organizate la începutul secolului XX, în timpul mandatului

⁴ *Ibidem*, p. 75. Articolele 78, 80 și 83.

⁵ Petru Rășcanu, *Istoricul învățământului secundar*, Tipografia Națională, Iași, 1906, p. CXII.

⁶ Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 75. Modul în care erau numiți și cum își defășurau activitatea aflăm și din cuprinsul *Legii pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 4 septembrie 1892* (*ibidem*, p. 495, 501-502).

⁷ Elvira Rotundu, *Reforma sistemului de formare continuă a cadrelor didactice. Politici. Strategii. Experiențe*, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009, p. 184 (teză de doctorat).

⁸ Această lege s-a aplicat până la modificarea ei din 15 mai 1928 (Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 786).

ministrului Spiru Haret s-a înființat și Biblioteca Pedagogică și au apărut reviste de specialitate cu rolul de a răspândi ideile pedagogice ale timpului și explicarea reformei haretiene⁹. Alte măsuri au fost luate în 1905 de ministrul Mihail Vlădescu, care a dispus alcătuirea unui chestionar adresat învățătorilor pentru a se cunoaște „întreaga ființă a școlii, ce este și ce ar trebui să fie”, sau „care ar fi mijloacele potrivite pentru a-i face pe învățători să nu piardă prea mult din cunoștințele ce le au la absolvirea școlii?”¹⁰. Se dorea, în acest fel, și educarea conștiinței patrimoniale pentru ca descoperirile arheologice și existența monumentelor să nu mai aibă de suferit din cauza lipsei de atitudine în fața distrugerii lor, instituindu-se măsura de protecție a monumentelor și păstrarea obiectelor descoperite în muzeele școlare.

O situație pe care am putut-o urmări mai îndeaproape este cea a organizării Revizoratului din Moldova. La Iași, după adoptarea *Legii instrucțiunii publice* din 1864, aflăm că exista un revizor pentru toată Moldova. Acesta era plătit cu 13,000 lei lunar și diurnă de 135 lei și 41 bani¹¹. Din cauza lipsei fondurilor și a imposibilității de a fi înființate mai multe posturi, un singur revizor trebuia să aibă în vedere toate școlile din Moldova¹². La finalul secolului al XIX-lea, revizor școlar la Iași a fost Constantin Chirița, mai bine de un deceniu¹³. Acesta a fost precedat de D. Agură, Mihai Eminescu și A. Darzeu¹⁴. În 1876, odată cu venirea la conducerea țării a partidului liberal condus de Gheorghe Chițu s-a făcut numirea liberalului Constantin Chirița. În anul 1879 el primea pe statele de plată lunare suma de 250 lei și diurnă 150 lei¹⁵. Revizorului îi erau

⁹ Elvira Rotundu, *op. cit.*, p. 185.

¹⁰ *Eadem*, p. 188.

¹¹ AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 13/1870, f. 28. Statul de funcțiuni și suma alocată fiecărei funcții se află trecute și în *Legea pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 4 septembrie 1892*, de unde aflăm că un revizor putea fi remunerat cu o sumă cuprinsă între 300-200 lei, un subrevizor cu 150-200 lei, pe când un Inspector general cu 800- 400 lei, iar cei din învățământul superior cu 1000-200 lei (Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 503).

¹² AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 129.1879, f. 1.

¹³ Corneliu Pop Păcuraru, apare ca revizor școlar în 1893, scrie în prefața *Dicționarului Geografic al Județului Fălciu*, dar au existat câteva luni în care a fost înlocuit de acesta. La fel s-a întâmplat și la începutul anului 1881, când a fost înlocuit de A. G. Enescu (Constantin Chirița, *Dicționar Geografic al Județului Fălciu*, Iași Tipografia Petru C. Popovici, 1893).

¹⁴ https://www.dacoromania-alba.ro/nr85/eminescu_revizor.htm accesat la data de 05.03.2022.

¹⁵ AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 129/1879, f. 44.

trasate sarcinile și trimitea rapoarte și către Prefectul județean¹⁶. Tot revizorul școlar întocmea statele de plată pentru cadrele didactice. Așa aflăm că un învățător de gradul I primea 90 lei lunar și unul de gradul II, 60 lei lunar¹⁷.

Inspecțiile anuale, realizate de revizorii școlari la școlile din județele de responsabilitate, urmăreau starea materială și igienică a școlii, a personalului și a elevilor, cancelaria școlii, învățământul, starea localului, a mobilierului, a arhivei și frecvența fizică etc.¹⁸. Până în anul 1894 documentele surprind prezența lui Constantin Chirița¹⁹ la Revizoratul ieșean. De numele lui se leagă și publicarea dicționarelor geografice ale județelor Iași, Vaslui și Fălciu²⁰. Începând cu anul 1898 documentele Revizoratului școlar au fost semnate de E. C. Ropală²¹. Pe lângă revizorul școlar mai aveau funcții și un subrevizor, un copist și un tachigraf.

Revizorii și protejarea patrimoniului arheologic

Implicarea învățătorilor, profesorilor și revizorilor școlari în activitatea de protejare a patrimoniului arheologic a devenit necesară în urma organizării primelor muzee și colecții din România și stabilirea unor măsuri legale prin care descoperirile arheologice să fie ferite de la distrugere. Totodată, impunerea unor măsuri stricte de control asupra

¹⁶ Revizorul școlar raportează Prefectului: „În ziua de 16 a.c. Dlu Vasile A. Ureche în calitate de membru a Academiei Române acompaniat de Dlu revizor școlar, în interesul descoperirilor istorice a cercetat Mănăstirea Schitu Hadâmbu. Subsemnatul a pus la dispozițiunea dlu Ureche toate mijloacele pentru a-și face cercetările sale. Despre care am onoare a vă face cunoscut.” (AN-Iași, Prefectura Iași, dosar 116/1886, f. 1).

¹⁷ *Ibidem*, f. 61.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 381/1894, f. 3 și urm.

¹⁹ Constantin Chirița „revizor școlar, licențiat în drept, Cavaler al ordenelor Steaua României și Coroana României, Bene-Merente pentru clasa a II-a, pentru lucrări geografice. Autorul Dicționarelor Județelor Iașii, Vaslui, Fălciu și prelucrarea Dorohoiului. Membru activ al Societății Geografice Române” (Constantin Chirița, *op.cit.*, 1893. Idem, *Dicționar geografic al Județului Iași*, București, Stabilimentul SOCECU&TECLU, 1888).

²⁰ Publicarea dicționarelor geografice județene la inițiativa Academiei Române, înainte de 1900, permite și depistarea altor nume de revizori școlari din România. Ca de exemplu, N. Th. Vâlcu la Brăila, Petru Condrea la Tutova, G. Nicoleanu revizor la Tutova și Tecuci, Serafim Ionescu la Suceava, Costache Moglan la Buzău, Iosif Nenițescu la Covurlui, N. D. Spineanu la Mehedinți sau Mihai Eminescu la Iași și Vaslui, între 1875-1876 (la propunerea lui Titu Maiorescu) și I.L. Caragiale numit, pe rând, revizor școlar la Neamț, Suceava, Argeș, Vâlcea, începând cu 1880 (la propunerea lui V. A. Urechia).

²¹ AN-Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 409/1898.

săpăturilor ocazionale era necesară, ca urmare a amplificării căutărilor de comori, mai ales la finalul secolului al XIX-lea.

Stabilirea cadrului legal privitor la metodele prin care s-au supravegheat descoperirile arheologice a pornit din necesitatea de a opri prejudiciile aduse patrimoniului cultural, deoarece acest domeniu al descoperirii și conservării dovezilor trecutului nu cunoștea nici o reglementare scrisă de dată recentă, ceea ce a dus la distrugeri, furturi de artefacte sau deteriorări ale siturilor arheologice și monumentelor existente. Multe descoperiri arheologice erau întâmplătoare, artefactele fiind găsite prin curți, grădini, cimitire, în urma unor lucrări agricole sau a construcțiilor de imobile, ori lucrări publice de infrastructură (căi ferate, drumuri, poduri), de cele mai multe ori de către persoane fără pregătire în domeniu, care urmăreau obținerea beneficiilor materiale, prin vinderea descoperirilor comercianților de antichități.

Aceste inițiative legislative au fost dezvoltate și precizate sub raport juridic, la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin *Regulamentul explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice* din 1874, *Legea descoperirii monumentelor și obiectelor antice* din 1892, și *Regulamentul aferent* din 1893, precum și cea din 1913, *Legea conservării și restaurării monumentelor istorice*.

Pentru ca prevederile legii să fie cunoscute autorităților locale, care supravegheau aceste descoperiri, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a trimis către Prefectura județului Iași, spre exemplu, un număr de 35 de exemplare din *Legea* din 1892 și *Regulamentul* din 1893, și un număr de 52 de formulare prin care să fie făcută o evidență a monumentelor arheologice și istorice²².

Documentele păstrate în arhivă privitoare la parcursul pe care îl avea un obiect de la descoperirea sa până când ajungea exponat de muzeu ne arată instituțiile desemnate să supravegheze lucrările. Oriunde erau făcute descoperiri întâmplătoare trebuia înștiințat revizorul școlar al localității, prefectul, sub-prefectul sau Primăria, prin angajații ei, care puteau supraveghea astfel de lucrări, după care era formulat un raport către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Fiindcă uneori aceste rapoarte erau trimise Ministerului de Interne, sau Ministerului Agriculturii Comerțului și Domeniilor, reprezentanții lor aveau datoria să înștiințeze Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care hotăra mai departe situația

²² Formularele, legea și regulamentul au fost distribuite către subprefecții și primarii din județ, răspunsurile acestora fiind formulate până la finalul lunii aprilie (AN-Iași, Prefectura Iași, dosar 39/1893, f. 1, 2v.). Anexa 1.

obiectelor. De obicei, un raport de acest fel era soluționat prin dispunerea din partea ministrului ca obiectele să fie predate conservatorului Muzeului Național de Antichități²³.

Preocuparea unor învățători de a scrie despre istoria și geografia locurilor unde trăiau a devenit o sursă de identificare a cetăților antice sau a urmelor romane lăsate de anumite Legiuni, de-a lungul șederii lor pe teritoriul de sud al țării. Pentru Grigore G. Tocilescu era un bun prilej de a cerceta acele zone, iar dorința cadrelor didactice de a face cunoscute acele descoperiri și de a demonstra importanța avută a acelor locuri în timpul ocupației romane, devenise un scop în sine.

Revizorii școlari aveau sarcina de a inspecta școlile din județele țării, în vederea depistării unor obiecte antice, care s-ar putea afla păstrate în școli, aduse de către elevi sau cetățenii locurilor, în urma unor descoperiri întâmplătoare²⁴. De exemplu, la 29 iunie 1888, Revizoratul Școlilor din Dobrogea, prin Ion Bănescu, revizor școlar, înștiințează Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice că a găsit, cu ocazia inspecției făcută la școlile din județul Tulcea și județul Constanța, următoarele obiecte antice: „În comuna Greci, din plasa Măcin, un altar cu inscripție latină închinat zeiței Saturn de vechiul Municipiu Troesmis (actuala Iglița). În comuna Sarai, din plasa Hârșova, un fragment epigrafic în limba greacă. În orașul Hârșova, o frumoasă moacă (persoană tragică) de bronz, bine conservată, reprezentând pe Ceres. Toate aceste obiecte sunt în posesiunea mea și le pun la dispoziția Muzeului de Antichități din București”²⁵.

Una dintre diferențele dintre cele două *Regulamente*, cel din 1874 și cel din 1893 a fost stabilită prin articolul referitor la protecția temporară pe lângă instituțiile locale (Școală, Primărie, Prefectură) a descoperirilor întâmplătoare. Se putea întâmpla ca autoritățile să interpreteze legea după bunul plac. În acest caz, în contra tendinței lui Grigore G. Tocilescu de a centraliza toate descoperirile la Muzeul Național de Antichități, Prefectura

²³ De la înființarea Muzeului Național de Antichități, în 1864, și până la înființarea muzeelor locale sau de sit, patrimoniul arheologic și cultural trebuia să fie păstrat, conform regulamentelor, la cea mai semnificativă instituție muzeală din țară, unde urma să fie depozitată și cercetată de persoanele specializate în studierea antichităților sau a obiectelor de artă, etnografie sau științe naturale. Muzeul Național de Antichități a fost vreme de câteva decenii instituția care a organizat, avizat sau cercetat și pus în valoare moștenirea culturală a națiunii.

²⁴ Un subprefect din plasa Cârlișu județul Iași arată că și revizorul școlar, conform art. 24 din Regulamentul din 1893, trebuia să verifice monumentele existente în acea zonă (AN-Prefectura Iași, dosar 39/1893, f. 23).

²⁵ Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 11/1888, f. 35 (în continuare se va cita: ANR- M.C.I.P., dosar...).

județului Mehedinți a ales să trimită obiectele găsite în județ, la liceul din localitate, motivând că era „cea mai superioară școală din județ”²⁶. Într-adevăr, în localitatea Turnu Severin era deja un muzeu și de aceea ei doreau păstrarea obiectelor găsite în județ. Directorul liceului, Teodor Costescu, credea de cuviință să trimită și el un raport justificativ la Minister, în care să-și exprime punctul de vedere asupra situației²⁷. Raport la care Ministerul i-a răspuns, aducând chestiunea în baza legii, subliniind relația de subordonare pe care o avea față de Minister, încât să nu mai fie nevoie de alte lămuriri²⁸. Și Muzeul din Gorj era vizat de conducerea Muzeului Național de Antichități în încercarea de a centraliza întregul

²⁶ *Ibidem*, dosar 168/1898, f. 145; Gr. G. Tocilescu reclama nerespectarea *Legii* de către directorul Liceului din T. Severin și cerea intervenția Ministerului la Prefectura județului Mehedinți pentru ca obiectele să revină „Colecțiunei din Muzeul Statului” (*ibidem*, f. 140).

²⁷ Prin raport, directorul Liceului critica modul în care se desfășura activitatea de protejare a descoperirilor în localitate, scoțând în evidență rolul important pe care îl avea el în punerea în aplicare a Legii (*ibidem*, f. 146).

²⁸ Răspunsul trimis de la Minister către Directorul Liceului Traian din Turnu Severin: „[...] Iar pentru deplina lămurire a afacerii, adaugă cele următoare. Încunoscîntarea cum că s-au găsit obiecte antice în plasa Motru de Sus s-a făcut Ministrului, nu de un membru al corpului didactic, ci de către direcția museului de antichități din capitală, care avea datoria să o facă; căci este o lege care prescrie ca, în cas de a se găsi obiecte antice, directorul museului să fie îndată avizat, pentru a veni să vadă dacă obiectele găsite se cuvine să meargă la museul din capitală sau nu. Directorul museului este dator să privegheze stricta aplicare a acestei legi, și el și-a făcut datoria, când a aflat despre descoperirea de la Broșteni, să avizeze pe Minister și să ceară restituirea obiectelor. Dl. Director al Museului a zis că obiectele fusese înstrăinate către Dl. Costescu și cuvântul era adevărat; căci cu toate că Dvoastră nu le luați pentru folosul Dv personal, lucru care este afară din discuție și care nici în mintea directorului Museului nu a fost este cert că acele obiecte erau înstrăinate, deoarece nu merseseră acolo unde trebuia să meargă, după lege. Pentru această abatere de la lege, directorul museului făcea vină subprefectului cu drept cuvânt, căci, după lege, subprefectul era dator să înștiințeze pe Minister sau pe direcția Museului, iar nu să dispună de obiecte după voia sa, în forma oricui ar fi fost, și cu orice intențiune ar fi fost. Subprefectul fiind în cauză, Ministerul trebuia să se adreseze nu directorului liceului, ci Prefectului, care este capul județului, și în special șeful subprefectului, care făcuse greșeala; căci nu directorul liceului, Prefectului aparține ca să deștepte pe subprefect asupra modului cum trebuie să aplice legea, în cazul când altă dată ar mai fi dat peste obiecte antice. Astfel trebuie privită chestiunea, iar nu în felul cum ați văzut-o Dvoastră. Cât pentru trebuința ce este autoritatea centrală, să fie totdeauna încunoscîntată cea dintâi despre orice descoperiri de acest fel, ea nici nu se pune în discuție: în prima linie, pentru că așa cere legea, iar motorul legii este că, fără această precauțiune, cele mai multe descoperiri se pot risipi sau denatura după cum chiar în Severin, în grădina publică, sunt nisce dovezi pipăite care vor rămâne necunoscute și nestudiate” (*ibidem*, f. 147-148).

patrimoniu în capitală.²⁹ Existența acestor muzee locale a fost posibilă datorită implicării învățătorilor și profesorilor pasionați de istorie și educați în spiritul protejării trecutului material. Acesta nu este singurul exemplu întâlnit în timpul mandatului său. În documentele de arhivă mai sunt multe alte exemple, care demonstrează intenția lui Gr. G. Tocilescu de a menține colecția epigrafică exclusiv în capitala țării. Până la organizarea secției epigrafice la Muzeul Național de Antichități de către Grigore G. Tocilescu, „piesele cu inscripții” au fost depuse în vestibulul muzeului.³⁰ De organizarea acestei secții Gr. G. Tocilescu s-a ocupat câteva decenii, timp în care a ordonat și cercetat inscripțiile unor piese, clasificându-le în monumente de cult sau funerare, vase, reliefuri antice, opaițe, sarcofage, statui și fragmente de statui. Toate acestea au constituit materialul de studiu pentru lucrarea *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*.³¹ Grigore G. Tocilescu înștiințat de revizorul școlar din Râmnicu-Sărat că la Mănăstirea Măxineni s-a găsit o piatră cu inscripție în limba română, din anul 1630, în mijlocul căreia e săpată și marea țarei, cere să se aducă la muzeu: „pentru ca această piatră, ce presintă o însemnătate istorică, să nu se înstrăineze cumva, subsemnatul e de părere, ca ea să fie adusă și așezată în colecția epigrafică a muzeului”³². În timpul acesta românii săpau nestingheriți la Celei pentru adunarea obiectelor vechi, monede romane de aur, argint și aramă, fosile, pentru a le dăruia Muzeului. Înțelegem datoria pe care o aveau în fața istoriei diferiți profesori din țară, dar, credem că, acest lucru l-a determinat, mai târziu, pe Grigore G. Tocilescu să oprească orice fel de cercetări ocazionale în Oltenia și Dobrogea.³³ Atenția mare acordată inscripțiilor făcea să fie amânate luările de măsuri pentru celelalte categorii de descoperiri.

Conservare, restaurare și valorificare publică

Tot de activitatea Muzeului Național de Antichități a fost legată și înființarea muzeelor locale, de sit sau teritoriale – așa cum au fost ele

²⁹ *Ibidem*, dosar 271/1898, f. 9, f. 24 r. v., f. 33, f. 34.

³⁰ *Ibidem*, dosar 139/1874, f. 14, 56.

³¹ Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, Partea I (Colecțiunea epigrafică); II (Colecțiunea sculpturală a Muzeului până în anul 1881), București, Noua Tipografie Profesională Dim. C. Ionescu, 1908.

³² ANR- M.C.I.P., dosar 602/1895, f. 30; *ibidem*, dosar 766/1895, f. 24.

³³ *Ibidem*, f. 25, 54.

denumite în epocă – în perioada când Vasile Pârvan a fost director al Muzeului Național de Antichități. La cetățile cercetate de el între 1912-1914, Ulmetum și Histria, a construit muzee de sit, zidurile clădirii fuseseră ridicate în toamna anului 1916 până la nivelul ferestrelor. Vasile Pârvan a susținut și înființarea secției Muzeului la Constanța, în octombrie 1912, având drept custozi onorifici pe profesorul Nicolae Orghidan și, din septembrie 1912, pe Ilie Ghibănescu. Secția a fost adăpostită provizoriu în spațiile gimnaziului Mircea cel Bătrân, apoi ale Școlii normale. Vasile Pârvan a obținut prin repetate insistențe un loc pentru o viitoare clădire de muzeu și, în așteptarea acesteia, instalarea ei într-o construcție existentă din grădina publică. Îndrumată permanent de Vasile Pârvan, Secția Constanța a desfășurat până în 1916 o deosebită activitate de recuperare a descoperirilor, de salvare și protecție a monumentelor din vechiul oraș Tomis și din împrejurimi. În 1915, Vasile Pârvan reușea și întemeierea Secției Mangalia a Muzeului Național de Antichități, având custode onorific pe preotul Ioan Roșculeț și un gardian plătit de Muzeul Național de Antichități, monumentele epigrafice și sculpturale sau arhitectonice, fiind adăpostite la primărie.³⁴

Vasile Pârvan a acordat un important sprijin – material sau moral – la înființarea sau dezvoltarea altor muzee locale: cel de la Turnu Severin condus de profesorul Alexandru Bărcăcilă³⁵, pentru care încercase să obțină fonduri și căruia intenționa să-i cedeze în 1922 o parte din colecția Constantin I. Istrati³⁶; cel de la Hîrșova, întemeiat pe lângă școala primară de profesorul Vasile Cotovu, în care au fost salvate importante monumente epigrafice; cel de la Silistra, ale cărui colecții erau studiate în 1915 de Ioan

³⁴ Vasile Pârvan, *Correspondență și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 134.

³⁵ Alexandru Bărcăcilă, arheolog român, născut în 1876. A făcut studii de filologie clasică la București, debutând în *Revista de pedagogie și filozofie*. La data mențiunii era profesor la Liceul Traian din Turnu-Severin. În 1912 a înființat *Muzeul Regiunii Porților de Fier*. Lucrările publicate, de preistorie și arheologie, se referă la același spațiu. „Am izbutit să pun la adăpost, în vestibulul liceului din Turnu-Severin, inscripțiunile și monumentele sculpturale expuse până acum deteriorării voite și nevoite la Turnu lui Sever, în grădina publică și în alte părți ale orașului”. Colecțiile Muzeului local din Turnu-Severin au fost îmbogățite prin achiziții și donații de obiecte arheologice descoperite în județ (*Raportul d-lui Al. Bărcăcilă (T. Severin)*, în „Analele Academiei Române. Dezbateri” pe 1915, București, 1916, p. 170-173).

³⁶ Inventar privind documentele Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” Turnu Severin aflate și păstrate în administrarea Arhivelor Naționale (1923-1955), Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale (http://arhivelenationale.ro/site/download/arhive_judetene/mehedinti/Muzeul-Dr.-Constantin-I.-Istrati-Turnu-Severin-1923-1955.pdf, link accesat la data de 23.08.2022).

Andrieșescu, condus de profesorii I. Arginteanu și apoi, P. Papahagi; muzeul Regional de Antichități și Etnografie din Craiova, înființat la sfârșitul lunii iunie 1915 prin străduințele lui Ștefan Ciuceanu, a cărui activitate de cercetări în domeniul preistoriei a fost îndrumată de Ioan Andrieșescu, secondat de studentul C. S. Nicolaescu-Plopșor; secția Cetatea Albă a Muzeului Național de Antichități, organizată în toamna lui 1919 de către Paul Nicorescu în spațiile liceului de băieți din localitate, sau Muzeul de Etnografie și Arheologie din Târgu Mureș, avându-l conservator pe Aurel Filimon. Vasile Pârvan a vegheat ca aceste instituții să asigure o inventariere riguroasă a patrimoniilor lor, conform legii el era răspunzător, în calitate de director, de întreaga avere arheologică națională.

În anul 1913, când a fost adoptată o nouă *Lege a conservării și restaurării monumentelor istorice* a fost înființată o nouă structură de control a situației patrimoniului mobil și imobil, Comisia Monumentelor Istorice. Continuatoare a Comisiei Monumentelor Publice, înființată prin *Legea conservării și restaurării monumentelor istorice* din 1892, aceasta căpăta și atribuții specifice arheologiei și muzeologiei. Tot prin *Legea* din 1913 a fost refăcută și componența Comisiei, de la cinci la nouă membri și alți membri onorifici corespondenți, ca reprezentanți în județe.³⁷ Măsura aceasta a fost luată pentru a avea un control și o mai bună evidență a situației patrimoniului în fiecare județ al țării, membrii corespondenți trimițând și ei rapoarte despre activitățile anuale: ce monumente au identificat, starea lor, fotografii cu elemente de arhitectură, pictură, recomandări privind conservarea, depistarea urmelor arheologice din județ, posibile descoperiri realizate fără autorizație sau recuperări de bunuri arheologice de la săpători clandestini, identificarea rețelelor de traficanți de antichități, metode de cercetare folosite de nespecialiști, precum și opinii ale cetățenilor locurilor cercetate, care se desprindeau în urma călătoriilor lor. Publicarea acestor rezultate era făcută anual în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”. Tot din paginile acestui periodic aflăm despre insubordonarea unora dintre membrii comisiei față de directorul Muzeului Național de Antichități, în acest caz, față de Vasile Pârvan. De exemplu, în 1911 raporta Ministerului abaterile lui Constantin Moisil de la îndatoririle sale de delegat permanent pentru Dobrogea al Comisiei Monumentelor Istorice: „În dorința de a exercita o supraveghere serioasă asupra monumentelor antice din Dobrogea, onor. Comisiunea Monumentelor Istorice a însărcinat – sunt acum aproape doi ani – pe d. C.

³⁷ Ioan Opreș, *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiție, destin, valoare*, București, Editura Meridiane, 1986, p. 100-109.

Moisil, pe atunci profesor la Liceul din Tulcea, cu această supraveghere, punându-i în vedere ca să corespundă în această privință cu Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. D. Moisil însă și-a început și continuat activitatea fără a se pune în legătură nici cu predecesorul nostru, d. prof. G. Murnu, nici cu subsemnatul. Și, deși în ultimul timp d-sa nu a dat ascultare, continuându-și activitatea ca și mai înainte, în mod tacit, pentru a publica apoi rezultatele în revistele noastre științifice, în special în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*³⁸.

Vasile Pârvan a fost mentorul multor arheologi ai școlii românești de arheologie, care în timpul studiilor și, mai târziu, în timpul carierei îl ajutau în organizarea activităților profesionale. De exemplu, când lipsea din capitală, de administrarea treburilor Muzeului Național de Antichități se ocupa D. M. Teodorescu³⁹, asistentul lui, care avea și răspunderea de a aviza cererile pentru săpături, explorări sau descoperiri de comori. El încerca și educarea petenților, prin reprezentanții lor în teritoriu, adică învățătorii, care trebuiau să cunoască legea și să aducă la cunoștința cetățenilor prevederile ei, precum și sancțiunile pe care le puteau primi, dacă se aflau în afara legii sau sfidau autoritățile. D. M. Teodorescu semnează un răspuns adresat învățătorului din comuna Murighiol, Tulcea, în calitate de director al Muzeului: „Am onoarea a vă face cunoscut că s-au primit la acest Muzeu obiectele trimise de Dv. cu pachetul nr. 86. Din examinarea acelor obiecte ne-am format convingerea că ruinele în care au fost găsite aparțin unei cetăți antice, care trebuiește studiată cu alte mijloace materiale și cu altfel de preocupări decât acelea ale unor simpli căutători de comori. De aceea, Direcțiunea acestui Muzeu a rugat pe onor. Minister să interzică săparea mai departe a ruinelor în cestiune. Cu mirare vedem acum că alți doi locuitori din Murighiol [...] cer să facă săpături în aceeași regiune. Vă facem cunoscut că în calitate de delegat al nostru să atrageți serioasă luare aminte locuitorilor despre dispoziția autorității superioare spre a nu mai strica rămășițe atât de importante pentru istoria țării noastre. Ele vor fi cercetate în curând de Direcțiunea acestui Muzeu. Până atunci D-voastră, care vă dați seama de importanța lucrurilor, vă rugăm să sfătuiți pe locuitori ca să se astâmpere, să nu-și mai piarză timpul și banii, scormonind pământul spre a nu găsi la urma urzii decât cioburi și stricând în același timp rămășițele istorice, care ar trebui păstrate cu sfințenie. De asemenea le veți atrage atenția asupra legii ce este foarte

³⁸ Vasile Pârvan, *op. cit.*, p 137.

³⁹ D. M. Teodorescu își va continua activitatea, ca discipol al lui Vasile Pârvan, la Universitatea înființată în 1919 la Cluj.

aspră cu cei ce sapă fără autorizație și că închisoarea așteaptă pe cel ce strică cumva vreo ruină. Iar dacă, cu toate acestea veți afla că cineva a îndrăznit să sape, sunteți rugat a ne comunica aceasta de urgență pentru a da pe vinovat pe mâna parchetului”⁴⁰.

O altă situație a implicării revizorului școlar la supravegherea cercetărilor arheologice, ca delegat al Muzeului Național de Antichități ne arată cum se punea în practică articolul 23 din legea 1892: „[...] după mai multe amânări făcute din cauza ploilor, în ziua de 10 iunie curent, m-am transportat împreună cu Dl Revizor comunal al plășii Ialomița la casa numitului locuitor, și punându-l să sape la locul ce ne-a arătat, am stat până a înaintat cu săpăturile la o adâncime peste trei metri, fără să scoată altceva decât numai pământ. Văzând că până la această adâncime nu s-a dat peste nici un alt corp străin decât pământ și în lipsă de orice alte indicii că în acel loc ar exista un tezaur, decât numai simpla declarațiune a acestui locuitor, că i-a spus unul din vecinii săi, că în noaptea de 9 martie a.c. i-a văzut perețele despre răsărit al casei luminat de o flacăară, și că în dreptul acelui perete nu poate fi decât o comoară, Dl. Revizor comunal, având și părerea subscrisului, și de acord și cu locuitorul în cestiune, a oprit săpăturile ca fiind zadarnice și a ordonat astuparea gropii.

Din declarația unui revizor școlar din județul Mehedinți despre cazul dezgropării unei comori în comuna Dobra, în luna ianuarie a anului 1894, adresată lui Gr. G. Tocilescu, putem afla cu exactitate modalitatea de cercetare a cazului și instrumentele folosite, adică un sfredel de un metru la care se putea atașa încă o bucată pentru ca sondajul să se facă la 2 m.⁴¹ Din declarații reiese că unii ar fi săpat și ar fi găsit o cameră cu obiecte de marmură și aur, dar pe care acum nu le mai are nimeni. În schimb nu apare nici vânzătorul nici cumpărătorul. Proprietarul ar fi auzit și și-ar dori să se descopere și la el în curte o comoară; ei au mai găsit și o cutie ferecată cu ceva înăuntru și căutau iarba fiarelor pentru a o deschide. De fapt, se temeau că autoritățile le-ar lua tot ce s-ar descoperi, dacă intervin. Uneori revizorii școlari veneau în sprijinul Muzeului Național de Antichități prin inspecțiile organizate periodic la școli pentru a vedea dacă dispuneau de material arheologic pentru a le trimite autorităților, având speranța că, ulterior, puteau primi bani pentru alte obiecte donate, așadar era și un interes material pe care unii revizori îl arătau, cum este cazul revizorului

⁴⁰ Arhiva Muzeului Național de Antichități, D 17, 1911, partea A, mapa 48, f. 103.

⁴¹ Biblioteca Academiei Române, Mss 5137, f. 76 r.v., f. 77 r.v. Tot episodul cu ancheta făcută de autorități și declarațiile părților implicate se întind până la f. 96. Vezi și Fig. 1.

școlar din Dobrogea, Ion Bănescu. Această practică arată faptul că exista o conștiință patrimonială educată în spiritul legii, însă nu prima întotdeauna importanța istorică și însemnătatea contribuției protecției moștenirii culturale, ci și interese personale, materiale, care atrag atenția asupra neregulilor unui sistem.

Modul în care s-au desfășurat aceste activități după intrarea în vigoare a *Legii* din 1913 au fost studiate până la intrarea României în Primul Război Mondial. Anii războiului au adus o grea lovitură acestor activități, protejarea descoperirilor nemaiputând fi controlată eficient de autoritățile române, iar activitățile muzeistice aflate în acel moment, în plină dezvoltare au avut de suferit în timpul ocupației străine, când clădirile muzeelor au fost devastate și colecțiile au fost distruse sau sustrase de trupele străine de ocupație. Așa se deschide un nou capitol în istoria noastră, delimitat de această primă conflagrație mondială.

Concluzii

Așadar, prin măsurile impuse de legile în vigoare, autoritățile încercau o mai bună administrare a descoperirilor întâmplătoare. Urmărind documentele emise de autorități în intervalul de timp studiat, acest lucru poate fi confirmat. Mai ales după intrarea în vigoare a *Legii* din 1913 s-a înregistrat o mai bună gestionare a situației protejării patrimoniului arheologic național și luarea unor măsuri concrete de valorificare și la nivel județean, prin înființarea muzeelor locale. Efectele *legilor* s-au produs treptat, la fel ca în celelalte situații. Eficiența măsurilor adoptate a fost vizibilă, treptat numărul cercetărilor sistematice a crescut și multe dintre cetățile antice, în cazul Dobrogei, au fost declarate monumente istorice, încercându-se protejarea lor prin pază și expunerea vestigiilor în muzeele de sit, cât mai aproape de locul descoperirii. Acest lucru va fi îmbunătățit de-a lungul timpului și prin următoarele prevederi legislative, adoptate după încheierea Primului Război Mondial.⁴² Rolul revizorilor școlari la îndeplinirea obiectivelor create prin lege a fost asumat, iar pe parcursul perioadei studiate poate fi înregistrată o creștere a conștientizării rolului lor în aplicarea măsurilor de protejare a patrimoniului arheologic,

⁴² După unirea din 1918, a fost adoptată, în privința patrimoniului cultural, o nouă lege. Astfel, la 29 iulie 1919 la inițiativa ministrului C. Angelescu, a fost publicată *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice*. O altă lege, care viza situația muzeelor din țară a fost propusă și adoptată în anul 1932. Numită *Legea pentru organizarea muzeelor și bibliotecilor publice*, aceasta avea rolul de a reglementa starea legislativă a celor două secțiuni: cea a bibliotecilor și cea a muzeelor.

supravegherea cercetărilor sau emiterea de înștiințări către Prefecturi sau Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Imaginea de ansamblu poate oferi câteva răspunsuri la întrebările adresate în cercetarea subiectului de față, însă, până acum, aceasta este ca un puzzle din care lipsesc piese. Astfel că, pentru a oferi câteva concluzii precise despre rolul pe care profesorii, revizorii, subrevizorii și ceilalți menționați l-au avut în a proteja vestigiile, cercetarea trebuie să continue și prin studierea mai detaliată a surselor și identificarea lor prin toate județele țării, nu doar la instituțiile centrale, Biblioteca Academiei Române și Arhivele Naționale ale României, ceea ce se constituie într-un deziderat pentru următoarele studii.

School Auditors and the Problem of Protecting Archaeological Heritage at the Turns of 19th-20th Centuries (Summary)

Key words: *archaeology, artefacts, laws, mobile cultural heritage, school auditors*

The involvement of teachers, professors and school inspectors in the activity of protecting the archaeological heritage became necessary following the organization of the first museums and collections in Romania and the establishment of legal measures by which archaeological discoveries are protected from destruction. These legislative initiatives were developed and specified under a legal relationship, at the end of 19th and the beginning of the 20th, by the *Regulation of exploration and purchases of ancient objects* from 1874, the *Law of the discovery of monuments and ancient objects* from 1892 and the related *Regulation* from 1893, as well as the one from 1913, the *Law of Conservation and Restoration of Historical Monuments*. At the same time, the imposition of strict control measures on occasional excavations was necessary, as a result of the increase in the search for treasures, especially at the end of the 19th century. The school auditors had the task of inspecting the school in the counties of the country, in order to detect some ancient objects, which could be kept in schools, brought by the students or the citizens of the places, following some accidental discoveries. The role of school inspectors in fulfilling the objectives created by law has been assumed and during the studied period an increase in awareness of their role in applying measures to protect archaeological heritage, supervising research or issuing notices to Prefectures or the Ministry of Cults and Public Instruction can be registered.

Autobiographic note: Vasilica Mîrza- Muzeul Universității/Romanian Young Academy; PhD in History when she studied about *Archaeology and Museology in Romania at the end of 19th and the beginning of 20th (methods and concepts)*

ANEXE

[f. 1]

București.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Serviciul Construcțiunilor și Contenciosului

Seria E – No. 1240-24 Martie 1893

N.R. La răspuns se va arăta seria și numărul

Domnule Prefect,

Inventarierea monumentelor noastre istorice fiind prima lucrare de căpetenie ce se impune prin legea promulgată No. 3658 din 17 Noembrie 1892 comisiunei pentru conservarea monumentelor, am onoarea a vă trimite formularul alăturat în 52 exemplare, pentru a binevoi să dispuneți, prin personalul ce aveți la dispozițiune, să se culeagă toate informațiunile coprinse într-însul cum și orice alte date, pentru a completa consecințele istorico-arheologice asupra ruinelor și monumentelor antice ale țării.

Exemplarele cu răspunsul trecut în ele vă rog să faceți a fi napoiate Ministerului cel mult până la 1 mai 1893/

Pentru mai buna lămurire a persoanelor însărcinate cu culegerea acestor sciințe, am onoarea a vă trimite pe lângă aceasta un număr de 35 exemplare:

„Legea și regulamentul pentru conservarea monumentelor publice”

Nu mă înduoesc Domnule Prefect că, apreciind însemnătatea conservării monumentelor publice, veți binevoi a da tot concursul D-voastră luminat și energic, pentru ca lucrarea ce se întreprinde să poată fi cât mai exactă și completă. De la ea atârnă în mare parte realizarea scopului ce legea promulgată cu decretul regal No. 3658 din 17 Noembrie 1892 urmărește.

Binevoiți a primi Domnule Prefect asigurarea prea distinsei mele considerațiuni

p. Ministru, Arion

Domniei Sale, Domnului Prefect al județului Iași

[f. 2v.]
Județul...

Numele localității	Edificii publice		Clădiri particulare		Valuri (șanțuri)	Lagăre de piatră	Cetăți de pământ	...
	Bisericești: Biserici, capele, monastiri, schituri și ruinele lor; cimitiruri cu monumente funeralii	Nebisericești: Ziduri vechi, turnuri, construcții de uz civil, fântâni etc.	Felul clădirei sau ruinei: Case vechi de locuit și palaturi și ruinele lor	Numele Profesorului				
1	2	3	4	5	6	7	8	

PENTRU INVENTARIEREA MONUMENTELOR ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE

AN-Iasi, Fond Prefectura Iasi, dosar 39/1893, f. 1, 2 v.

Fig. 1 (Biblioteca Academiei Române, Mss 5137, f. 97)

Primii profesori agronomi la Universitatea din Iași: Haralamb Vasiliu și Agricola Cardaș

Cătălin Botoșineanu *

Cuvinte cheie: *profesori agronomi, Universitatea din Iași, Haralamb Vasiliu, Agricola Cardaș*

Introducere

În cuprinsul universității moderne, cercetările agricole au fost atașate destul de târziu în lista disciplinelor academice. Studiile de profil au devenit fundalul unor instituții independente abia la începutul secolului al XIX-lea. Academii, institute sau colegii de agricultură au stat mărturie acestui efort de a îngloba spațiului academic cercetări prin excelență practice, cu un vădit scop utilitarist. Spațiul german, odată cu finalul secolului al XVIII-lea, a cunoscut dezvoltarea unor studii incipiente și a unor programe universitare de învățământ agricol. Prima catedră de agricultură s-a înființat în anul 1788, la Universitatea din Praga, sub conducerea profesorului Shönbauer, pentru a fi urmată apoi, în anul 1793, de cea de la Universitatea din Rostock. Debutul secolului al XIX-lea a marcat apariția primului centru științific de cercetare agricol. În 1806, la Moglin, lângă Berlin, s-au pus bazele primului colegiu independent de agronomie, fondator fiind profesorul Albrecht Thaer¹, cel care a influențat decisiv formarea primului mare agronom al Principatelor, Ion Ionescu de la Brad².

* Arhivist dr., Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași.

¹ Elmar Jäversoo, „Early agricultural education at Tartu University”, în *Journal of Baltic Studies*, vol. 11, nr. 4/1980, p. 341.

² Ecaterina Petrina, „Corn and development of agricultural science in Romania”, 1864-1939, în *Agricultural History*, vol. 69, nr. 1/1995, p. 61.

Știința agricolă a fost printre ultimele industrii care a beneficiat de pe urma inovațiilor tehnologice³. Lipsa unui învățământ superior a fost cauza acestor dezvoltări⁴. Și din acest motiv, cifrele producției agricole ale unui stat trebuie adnotate și puse în legătură cu alți indicatori, precum suprafața destinată culturilor, procentul de cultivare a solului cu un singur produs, geografia teritoriului, nivelul de dezvoltare a școlii agricole naționale.

România era la finalul secolului al XIX-lea un stat important la nivelul producției agricole. De exemplu, în anul 1900, tânărul stat de la Dunăre exporta a treia cantitate din lume la grâu (după Rusia și SUA)⁵. În anul 1914, peste 50% din suprafața arabilă era cultivată cu porumb, astfel încât la mijlocul anilor '20 România devine al doilea exportator de porumb din lume, după Argentina. La finalul anilor '30, trendul se păstrează, România rămâne în primele patru state, Italia și SUA adăugându-se listei marilor cultivatori de porumb la nivel mondial⁶.

În cazul românesc, se datorau aceste cifre unei științe agricole solide? Gheorghe Ionescu Șișești (1885-1967), cel mai important agronom al primei jumătăți a secolului al XX-lea, a formulat opinii nuanțate pe marginea acestui succes al productivității românești⁷. Marii arendași sau marii proprietari de fermă ignorau tot ceea ce presupuneau cunoștințele agronomice „marea proprietate [...] a hrănit o neîncredere iremediabilă în ceea ce se numea știința agricolă”⁸. Fără ocolișuri, agronomul bucureștean mergea mai departe în a stabili responsabilitățile, indicând statul român, „care s-a comportat ca un mare agricultor oarecare”, pentru starea precară a învățământului agricol. „Inutilă și poate chiar primejdioasă” erau cauzele reținerii statului de a organiza această secțiune a educației⁹. Inevitabil, ca și în alte domenii aflate în fază incipientă de dezvoltare în spațiul românesc, pentru formarea agronomică tinerii cursanți erau obligați să urmeze cursuri în străinătate.

³ Odo von Munzf, „Agricultural Schools in Austria”, în *The Irish Monthly*, vol. 58, nr. 679/1930, p. 9.

⁴ Stewart Richards, „Agricultural Science in Higher Education: Problems of Identity in Britain' First Chair of Agriculture, Edinburgh 1790-1831”, în *The Agricultural History Review*, 1985, vol. 33, nr. 1, p. 59.

⁵ Ecaterina Petrina, *op. cit.*, pag. 54.

⁶ *Ibidem*, p. 66.

⁷ Pentru o imagine rezumativă a agronomului, vezi: Iulian Viorel Peștean, *Oameni de seamă ai științei agricole românești*, Iași, Editura Cronica, 1997, p. 30-35.

⁸ G. Ionescu-Sișești, „Cronică școlară. Criza învățământului agricol superior din România”, în *Viața Românească*, IX, nr. 7-9/1914, p. 196.

⁹ *Ibidem*.

Și profesorii din Iași au indicat cauze structurale ale stării agriculturii românești, mergând dincolo de cifrele care puteau izola subiectul în sfera unor competențe privind cultivarea solului. Lipsa unui învățământ agronomic în țară era principala cauză identificată de profesorul ieșean Agricola Cardaș. La rândul său, Haralamb Vasiliu vedea la baza înapoierii lipsa de încredere a țăranului în învățământul agricol. Apoi, o constatare amară, specifică spațiului românesc, mai ales celor plecați din lumea satelor spre învățăturile înalte, cum era și cazul aceluiași Haralamb Vasiliu, absolvenții școlilor superioare de agricultură „nu erau destoinici pentru moșieri în exploatarea țăranimii”¹⁰. Acești absolvenți erau absorbiți în instituțiile reformei agrare, „consilierate” sau inspectorate agricole, camere de agricultură, dar din păcate, constata profesorul Vasiliu, în anul 1938, „agricultura săteanului a rămas aproape neinfluențată”¹¹. O cultivare științifică a solului, în opinia agronomului ieșean, putea mări cu cifre între 5% și 10% producția agricolă a României. Ceea ce nu au înțeles sau nu au putut impulsiona agronomii interbelici era faptul ca partidele politice nu au văzut dezvoltarea României legată de agricultură. Acest domeniu a fost minimalizat în toată perioada interbelică, abia la recensământul din 1941 fiind inventariate și realitățile incidente agriculturii, în cel din 1930 fiind vizate doar populația, clădirile și întreprinderile comerciale și industriale¹².

În linii mari, istoria domeniului agricol în spațiul românesc este realizată la nivel hagiografic. Lipsesc studiile serioase despre avaturile evoluției acestui profil. O permanentă evoluție și dezvoltare, redarea în detaliu a acumulărilor tehnice și profesionale au fost elementele de conținut din fundalul oricărei recuperări. Realizate în interiorul școlilor superioare agricole sau de către iubitorii științei agricole în cadrul manifestărilor Asociațiilor de istorie și retrologie agrară, de obicei acestea sunt rodul unor momente aniversare și conțin, inevitabil, o perspectivă limitată doar la istoria învățământului agricol și la „epopeea” marilor profesori sau agronomi care au ilustrat catedrele universitare¹³. De altfel,

¹⁰ H. Vasiliu, „Importanța învățământului agricol superior în timpurile nouă. Lecție de deschidere”, în Facultatea de Științe Agricole din Chișinău, *Deschiderea cursurilor anului universitar 1938-1938*, Chișinău, 1938, p. 21-22.

¹¹ *Ibidem*, p. 38.

¹² *Recensământul agricol al României din 1941. Date provizorii*, București, 1945, p. 7.

¹³ Cea mai bună recuperare a istoriei învățământului superior agricol din Moldova s-a realizat, în anul 2002, la aniversarea a nouă decenii de ani a domeniului: *90 de ani de învățământ agronomic universitar la Iași*, (coord.) Constantin Vasilică, Gerard Jităreanu, Iași, Editura „Ion Ionescu de la Brad”, 2002. La centenar, volumul editat de Universitatea

nu istoricii au frecventat istoria învățământului agricol, ci profesioniștii domeniului agronomic. Și în istoriografia Universității din Iași profesorii agriculturii au fost uitați în primul volum, care a prezentat „dezvoltarea științei” prin scurte biografii ale foștilor profesori¹⁴.

Cazul lui Haralamb Vasiliu, fondatorul învățământului agricol ieșean, este cel mai edificator, asupra sa persistând încă inexactități biografice sau legate de activitatea sa profesională¹⁵. Specializat în chimie, în secvența agricolă, chimia fiind în tot secolul al XIX-lea știința cea mai importantă pentru profilul agricol¹⁶, profesorul Vasiliu a devenit părintele spiritual al agronomilor din Moldova. Posteritatea sa îi consacră un rol determinant în înființarea secției agricole la Universitatea din Iași, mutarea apoi a facultății la Chișinău, rămânerea în Basarabia ocupată de ruși în 1940, refacerea învățământului agronomic după marele război¹⁷. Într-adevăr, agronomul și profesorul Vasiliu a trecut prin mai multe epoci și dictaturi, iar personalitatea sa ar merita o biografie adusă la zi¹⁸. Atât profesorul Haralamb Vasiliu cât și Agricola Cardaș au fost de fapt personalitățile sinonime cu dezvoltarea secției, apoi a facultății de agronomie până la autonomizarea domeniului în Institutul de profil, începând cu perioada comunistă.

O privire comparativă însă ar ajuta dezvelirea unor noi semnificații, cu atât mai mult cu cât sursele de arhivă au rămas încă nevalorificate. Până astăzi, puțin istorici s-au aplecat serios asupra învățământului superior agricol. Știm încă destul de puțin despre școala superioară de agricultură din Moldova, de pe ambele maluri ale Prutului. Multiplele granițe care trebuie depășite au inhibat probabil eforturile celor care au nevoie de

agronomică a reluat în sinteză temele mari (*Istoria învățământului agronomic universitar din Iași*, (coord.) Constantin Vasilică, Vasile Vîntu, Iași, 2012).

¹⁴ *Universitatea din Iași 1860-1985. Dezvoltarea științei*, redactori responsabili Gh. Platon, V. Cristian, Iași, 1986.

¹⁵ Ioan Străchinaru, „Sensul umanist al învățământului agronomic în gândirea și activitatea lui Haralambie Vasiliu”, în *Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza – Filozofie»*, XXX, secț. III b, 1984, p. 109-112.

¹⁶ Stewart Richards, *op. cit.*, p. 60.

¹⁷ *Haralamb Vasiliu, întemeietorul învățământului agronomic superior în Moldova. Lucrările Simpozionului omagial din 10 ianuarie 1974*, Iași, 1974 (exemplar litografiat).

¹⁸ Iulian-Viorel Peștean, Filip Canțar, *Haralamb Vasiliu. Omul și opera*, Iași, Editura Cronica, 1995. Volumul nu menționează sursele avute în baza demersului, bazându-se mult pe evocările foștilor studenți, deveniți între timp profesori la Institut. Imaginile fotografice și elementele biografice relevante prezentate în volum, de exemplu amintirile sorei lui H. Vasiliu, ar merita documentate suplimentar, în cazul în care s-a păstrat o arhivă personală a acestuia.

cunoștințe solide de istoria învățământului superior, de istoria agriculturii, a vieții politice, culturale și o bună amplasare în biografia agronomilor români.

Miza prezentării mele este aceea de a releva anvergura primilor doi profesori ieșeni de științe agricole, Haralamb Vasiliu și Agricola Cardaș, în comparație cu dezvoltarea învățământului superior agronomic românesc interbelic, dincolo de posteritatea lor locală, care este inevitabil una supralicitată. Nu mi-am propus să formulez calificative despre semnificația științifică a publicațiilor acestora. În textul de față voi face referire la istoria învățământului agricol, la dezvoltarea și evoluția disciplinei ieșene, la profilul carierei celor doi profesori, nu în ultimul rând la percepția publică a rolului avut de profesorii H. Vasiliu și A. Cardaș la fondarea unui învățământ superior agricol în Moldova. Am avut la îndemână câteva surse primare, arhivele Institutului Agronomic unde, alături de corespondența oficială, s-au păstrat și dosarele personale ale celor doi profesori, apoi lucrările științifice și luările publice de poziție ale acestora în chestiunile învățământului agricol și a agriculturii românești în general. Arhiva Institutului Agronomic din Iași, care conține și documentele secției agricole a Universității din Iași, începând cu 1907, apoi fermele facultății agronomice cu sediul de la Chișinău sunt încă surse nevalorificate în istoriografia învățământului agricol ieșean.

Evoluția învățământului agricol în România

În cazul României, în anul 1912, când s-a legiferat înființarea unor catedre ale învățământului tehnic aplicat, inclusiv a secției de științe agricole la Facultatea de Științe din Iași, funcționau 32 de școli medii, inferioare sau elementare de agricultură sau de horti-viticultură. Erau frecventate de 600-700 elevi, dintre care doar 6% continuau studiile la nivel universitar¹⁹. Era în uz și un sistem al învățământului agricol ambulant, adaptat nevoilor școlilor primare de către 11 învățători ambulanți, contabilizați de H. Vasiliu în anul 1909²⁰.

¹⁹ Restul erau distribuiți astfel: „22% deveneau agricultori pe cont propriu, 30% se plasau în exploatarea moșiilor sau ca funcționari agricoli, 425 se consacrau altor ocupații” (Gh. Ionescu-Sisești, *Învățământul agricol în România*, București, 1925, p. 5).

²⁰ *Raport adresat M.S. Regele Carol I asupra activității Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, de Spiru C. Haret Ministru, București, 1903, p. 102-103. Era o dezvoltare oarecum firească a învățământului agricol. Școlile rurale care reușiseră, prin intermediul Casei școalelor, să dețină mai mult pământ erau asistate la lucrările agricole

În anul 1916, funcționa o școală superioară de agricultură la Herăstrău, sub directa coordonare a Ministerului Agriculturii, o catedră de chimie agricolă la București și o secțiune la Iași, ambele în interiorul Facultății de Științe. În anul 1919, la nivelul României Mari, erau 69 de școli agricole, din care trei superioare (Academia Agricolă de la Cluj, secția agricolă la Iași și Școala de la Herăstrău); trei școli medii, 23 inferioare, din care 6 particulare. Începând cu luna noiembrie 1919, toate școlile au trecut la Ministerul Agriculturii, cu excepția secției agricole din cadrul Universității din Iași și Liceul tehnic-agricol din Soroca²¹. S-a înființat Direcția învățământ agricol, în subordinea Ministerului de profil, care coordona cele șapte circumscripții de inspecție pentru cele aproape 100 școli cu aceste profil. O imagine a funcționării acestui sistem lipsește încă în istoriografia învățământului agricol.

Problema dezvoltării învățământului agricol românesc era una structurală. Lipsa o lege particulară de organizare a domeniului, doar regulamentele ministerului de profil organizând periodic acest puzzle, mai curând normând o realitate existentă decât instituind o nouă arhitectură profilului agricol. Și aceste acte normative erau limitate și cu un grad de acoperire sectorială, cum era legea din 1904 care asigura organizarea Ministerului Agriculturii sau regulamentul din anul 1921 care definea catedrele la cele două școli superioare din București și Cluj. Un alt regulament era cel din anul 1922, care fixa catedrele la Școala națională de viticultură de la Chișinău și la școala medie din Roman²². Acesta era nivelul dezvoltării legislative a profilului școlilor secundare și superioare de agricultură din România. Cea mai importantă problemă rămânea aceea a proporției elevilor care terminau nivelul secundar și trebuiau apoi să aplice la învățământul superior. Cifrele nu încurajau o gândire de perspectivă asupra profilului de carieră pentru un viitor inginer agronom.

Oarecum atipic, în contextul învățământului superior românesc, cea mai importantă școală de agricultură din Principate, Școala Centrală de Agricultură de la Herăstrău a început ca școală inferioară, în 1862, Școala de Agricultură la Pantelimon. A fost mutată la Herăstrău în anul 1869, apoi a asumat profilul unei instituții medii, sub titulatura de Școala de agricultură, odată cu legea din timpul lui Petre Carp, din 1893, pentru ca treptat să fie asimilată învățământului universitar. În anul 1915 era

de acești învățători. În 1903 erau 32 de astfel de învățători ambulanți, câte unul pentru fiecare județ.

²¹ Gh Ionescu-Sisești, *Învățământul agricol ...*, p. 6-7.

²² *Ibidem, passim.*

cunoscută ca Școala superioară de agricultură Herăstrău²³. În anul 1929, instituția devine Academia de Înalte Studii Agricole Herăstrău. La Cluj, din anul 1919 s-au pus bazele Academiei de Agricultură. Cele trei centre de învățământ agricol superior, din care doar cel de la Iași se afla sub cupola Universității din localitate, au dezvoltat un profil aparte al domeniului cercetărilor agricole. Școala ieșeană era singura care depindea de Ministerul Instrucțiunii, din acest motiv orice solicitare sau propunere adresată Ministerului Agriculturii, sub egida căruia se aflau celelalte școli agricole, „nu era văzută cu ochi buni”, în termenii lui H. Vasiliu²⁴. Finanțarea primită de la ministerul Agriculturii era net superioară, din acest motiv în toată perioada interbelică învățământul agricol ieșean s-a aflat într-un deficit permanent.

În anul 1927, s-a înființat la București, ICAR, Institutul de Cercetări Agricole din România, primul de acest gen din țară și care coordona cercetările de profil. Doi ani mai târziu, în anul 1929, Institutul Internațional din Roma a organizat al 14-lea Congres de agronomie în România. Cei mai importanți cercetători în domeniul agricol se aflau în centrul din București, Gheorghe Ionescu-Sisești, Demetrius Andronescu sau Marin Chirițescu-Arva fiind cooptați de diriguitorii Fundației Rockefeller pentru burse în universitățile europene și americane. Cultura porumbului a devenit pilonul central al preocupărilor, cu soiuri aduse din SUA. Interesul era unul mai vechi, înainte de război, în Basarabia, s-au făcut primele încercări de aclimatizare a soiurilor de peste Ocean²⁵.

Așezământul din Herăstrău, ca de altfel toate școlile profesionale, se aflau în subordinea Ministerului Industriei, Comerțului, Agriculturii și Domeniilor. După 1898, odată cu noua lege a învățământului a lui Spiru Haret, aceste școli au trecut în subordinea Ministerului Instrucțiunii, cu excepția Școlii de la Herăstrău și cea de Silvicultură care au rămas la Domenii. Era una dintre cauzele stagnării învățământului agricol aplicat, după Ionescu-Sisești, care vedea prioritar rolul Ministerului Agriculturii prin finanțarea superioară și prin susținerea de specialitate. Fără a avea o bază legală în acest sens, după anul 1909, se cerea elevilor care intrau pe porțile Școlii de la Herăstrău să posede diploma de bacalaureat²⁶. În

²³ *Ibidem*, p. 4.

²⁴ H. Vasiliu, *Importanța învățământului agricol...*, p. 23.

²⁵ Ecaterina Petrina, *op. cit.*, p. 58-64.

²⁶ Și la Școala superioară de Medicină Veterinară erau aceleași condiții, elevii care urmau școala având nevoie de bacalaureat în timp ce profesorii erau asimilați universitarilor (G. Ionescu-Sisești, *Cronică școlară...*, p. 197).

schimb, diploma eliberată la finalul studiilor nu era recunoscută ca aparținând studiilor superioare. Efectul imediat a fost scăderea numărului elevilor, în 1914 fiind 10 absolvenți. Presiunea din mediul academic și exemplul bucureștean s-au făcut resimțite, așezămintele universitare românești îngăduind treptat disciplinele tehnice în cuprinsul cursurilor din învățământul superior. Catedra de chimie agricolă de la Facultatea de Științe din Iași a fost gândită ca o instituție omonimă Școlii de la Herăstrău. Din păcate, nu a avut parte de aceeași finanțare din partea Ministerului Instrucțiunii.

La începutul secolului, dezbaterile din jurul sistemului învățământului superior lăsa la lumină reținerile față de admiterea învățământului agricol în universități. Deși atentă la dezvoltările sistemului german, acolo unde așezămintele superioare aveau catedre sau facultăți de agricultură, dialogul din jurul legilor învățământului a îngăduit cu greu subiectul ca temă a legiferării. Abia în 1912, legea Arion a inclus, pentru prima dată în istoria școlii românești, învățământul tehnic aplicat la facultățile de științe ale celor două universități. Acela a fost momentul care a făcut posibilă, *de iure*, nașterea învățământului superior agricol în fosta capitală a Moldovei și intrarea în rândul fondatorilor a lui Haralamb Vasiliu.

La rândul său, celălalt fondator al învățământului agricol ieșean, în secțiunea zootehnică, A. Cardaș, deplângea starea învățământului agricol din România. Aducea ca termene de comparație câteva din țările europene. Vecina Bulgaria avea 75 de școli de agricultură și 36 de gospodărire rurală pentru fete. La nivelul învățământului superior, în anul 1912, în Germania, erau 12 universități care aveau o catedră de științe agricole și 25 în SUA²⁷. În anul 1938, când s-a reformat învățământul superior românesc, în sensul legiferării apartenenței la institutele politehnice a învățământului practic și utilitarist, profesorul ieșean Haralamb Vasiliu a făcut un inventar al dezvoltării învățământului agricol în lume. Astfel, erau 230 de institute de învățământ superior agricol, marea majoritate la universități, apoi unele formau școli de sine stătătoare, la fel de puține fiind facultățile agricole care țineau de politehnici, ca în cazul universităților din Munchen, Zurich, Teshen sau Lemberg²⁸.

În noiembrie 1938, când învățământul politehnic se pregătea să preia profilul agricol sub cupola noilor Institute Politehnice, profesorii ieșeni constatau o evoluție: „s-a făcut mult, dar acest mult înseamnă puțin față de

²⁷ Agricola Cardaș, „Cuvânt de deschidere”, în Facultatea de Științe Agricole din Chișinău, *Deschiderea cursurilor anului universitar 1938-1938*, Chișinău, 1938, p. 23.

²⁸ Lista școlilor superioare de științe agricole din lume în: *Ibidem*, p. 32-36.

ceea ce trebuie făcut”²⁹. În ciuda opoziției lor față de această mutare, regimul lui Carol al II-lea a scos de sub autoritatea Universității ieșene facultatea de agronomie de la Chișinău. La Iași, fondatorii au militat pentru rămânerea în Academia Mihăileană, numele pe care vechea Universitate îl purta din 8 decembrie 1933, odată cu aniversarea centenarului vechiului așezământ al secolului al XIX-lea. A Cardaș a rezumat cel mai bine asaltul derulat în toamna anului 1938 asupra universităților: „ar fi o concepție de oligarhie, de mandarinat universitar repudierea științelor imediat utile de sub cupola universității”³⁰. Și profesorul H. Vasiliu susținea rămânerea facultății din Chișinău ca fiică a Universității ieșene. În schimb, Gh. Ionescu-Sisești, în aceeași ședință inaugurală a anului universitar 1938-1939 a facultății de agronomie din Chișinău, în noiembrie 1938, în calitate de ministru al Agriculturii le-a răspuns acestora, hotărând destinul învățământului agricol superior: „care se cultivă și se învață în politehnice, care nu sunt altceva decât universități tehnice”³¹.

Haralamb Vasiliu: profilul intelectual

Într-o adeverință eliberată lui Haralamb Vasiliu, în anul 1951, de către nou-înființatul Institut Agronomic din Iași, profesorul Vasiliu era considerat „întemeietorul primului învățământ Superior Agricol din țară”³². Pensionat forțat în anul 1941 și apoi pentru limită de vârstă în 1946, decizii asupra cărora se va reveni în cele din urmă, profesorul Vasiliu a mai fost „întrebuințat” de școala agricolă sau de Ministerul de profil, astfel încât în acel an, în 1951, își finaliza în cele din urmă dosarul pentru ieșirea definitivă la pensie. Era o consacrare a celui care a depus eforturi supraomenești pentru a pune bazele a ceea ce a crezut întreaga sa viață, posibilitatea funcționării unui învățământ superior agricol în fosta capitală a Moldovei. De altfel, la începuturile activității sale, în anul 1914, Ionescu-Sisești vedea fundamental rolul lui Haralamb Vasiliu în edificarea învățământului agricol, care funcționa la Iași doar „datorită stăruinței neînduplecate și muncii fără preget a profesorului de chimie agricolă, care

²⁹ *Ibidem*, p. 38.

³⁰ *Ibidem*, p. 6.

³¹ „Cuvântarea dlui prof G. Ionescu-Sisești”, în *Ibidem*, p. 17.

³² AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1906, f. 9v. Într-o recuperare ulterioară a Institutului Agronomic, profesorul ieșean era catalogat drept „inițiatorul și creatorul învățământului superior agricol din Iași” (AN- Iași, fond Institutul Agronomic-Rectorat, dosar 2/1961, f. 12).

- cu prețul sănătății și a averii sale personale - luptând cu dezinteresarea descurajantă a autorității superioare” a așezat baze solide pentru viitoarea școală agricolă ieșeană³³. Aceste lucruri aveau să rămână o realitate a întregii cariere didactice a profesorului ieșean, salariul său avea să-l consume pentru nevoile fermelor și ale cercetărilor studenților săi, în timp ce abia la 65 de ani, în anul 1945, avea să se căsătorească cu Valentina Suscevschi, din Chișinău, pe care o cunoscuse în perioada funcționării învățământului agricol în Basarabia³⁴.

Merită a fi redat un scurt profil intelectual al profesorului Haralamb Vasiliu, așa cum rezultă din dosarul personal păstrat în fondul Institutului Agronomic. Dosarul personal conține câteva acte personale, fișe de prezentare succintă a activității științifice, adeverințe sau certificate eliberate de-a lungul vremii de instituțiile unde a lucrat, precum și corespondență cu instituțiile școlare sau cu Ministerul privitoare la salarizarea avută, contextul ieșirii la pensie. Aduug faptul că Institutul Agronomic este, alături de cel Politehnic, singura instituție de învățământ superior care are în fondul de arhivă dosarele personale ale profesorilor.

S-a născut în 1880, la 17 ianuarie, în satul Hoisești, comuna Păușești, jud Iași, ca fiu a lui Manole și a Mariei, care erau simpli țărani. A decedat în 1953, la Iași. A absolvit Liceul Internat din Iași, în 1898, apoi a urmat cursurile Facultății de Științe a Universității din Iași, fiind licențiat în științe fizico-chimice în anul 1901. Student meritoriu, a atras atenția unor profesori importanți ai Facultății, Petru Poni sau Paul Bujor, care decid să îl direcționeze pe tânărul student pe un tărâm nefrecventat în spațiul universitar românesc. Bursa „V. Adamache” a Academiei Române i-a permis să-și continue studiile în străinătate³⁵. Astfel, H. Vasiliu ia calea Germaniei, acolo unde va absolvi, în 1905, studiile Academiei/Școlii Superioare de Agricultură din Hohenheim, lângă Stuttgart, finalizând, în același timp, în anul 1906, un doctorat în chimie agricolă la Universitatea

³³ G. Ionescu-Sisești, *Cronica școală...*, p. 198. În chiar acele zile se finaliza proiectul legii care stabilea trecerea facultății de agronomie din Chișinău în subordinea Institutului Politehnic din Iași.

³⁴ AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1906, f. 26. O mențiune, destul de malițioasă, o găsim în jurnalul lui Ionescu-Sisești, legat de rămânerea în Basarabia, și după 28 iunie 1940 a lui Haralamb Vasiliu. Cel mai probabil, viitoarea sa soție era „femeia” pentru care H. Vasiliu a mai rămas în Chișinău o perioadă și după raptul sovietic, din vara anului 1940. 10 zile ar fi perioada de timp în care a întârziat acesta, deși receptarea ulterioară îl localizează până în septembrie și îi alocă un rol în gestiunea patrimoniului rămas la Chișinău (G. Ionescu Sisești, *Jurnal*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 624).

³⁵ AN-Iași, fond Institutul Agronomic-Rectorat, dosar 2/1961, f. 11.

din Breslau. Întors în țară, devine suplinitor, din noiembrie 1906, al catedrei pe care o va ilustra întreaga sa viață, aceea de chimie agricolă. În februarie 1909 a fost numit profesor agregat la aceea catedră, pentru ca începând cu 1 septembrie 1916 să fie numit profesor titular. În perioada primului război mondial, a fost mobilizat la Marele Cartier General, la serviciul Intendență, unde s-a ocupat de îmbunătățirea condițiilor de fabricare a conservelor și de păstrarea, prin uscarea, a unor legume și plante. În mod curios, nu avea decorații ale statului român³⁶. A militat, începând cu anul 1909, pentru organizarea unei secții agricole, fapt ilustrat de efortul său de a preda, în mod benevol, câte cinci sau șase cursuri/discipline complementare profilului. Astfel, în anul 1912, când secția devenise o realitate școlară, multe etape erau deja parcurse, spre deosebire de celelalte două secțiuni nou-înființate, cea de chimie tehnologică și de electrotehnică³⁷.

După 1934, devine profesor și decan în mai multe rânduri a Facultății de Agronomie din Chișinău, în 1944, prorector al Institutului Politehnic, facultatea agronomică fiind integrată noului Institut începând cu noiembrie 1938. După pierderea Basarabiei, H. Vasiliu va fi integrat facultății omonime din București începând cu noiembrie 1940, pentru ca după 1942 să se reîntoarcă la Facultatea de Agronomie din Iași, reînființată în cadrul Institutului Politehnic. Va funcționa și după 1949 ca profesor a nou-înființatului Institut Agronomic din Iași, deși din octombrie 1946 este „pus în retragere, din oficiu, pentru limită de vârstă”³⁸. Taica Vasiliu, cum era cunoscut profesorul în rândul cunoscuților, a fost profesorul tuturor licențiaților din perioada interbelică în domeniul învățământului agricol.

Activitatea sa științifică a avut două componente majore, în care s-a ilustrat prin lucrări de referință. Chimia compușilor din sol și nutrirea animalelor au fost domeniile în care a publicat mult, inclusiv în spațiul german. Cele două volume a tratatului său de *Chimie agricolă*, publicate în 1937 și 1940 dovedesc profilul său profesional³⁹. Fermele de la Iezăreni,

³⁶ *Anuarul Universității pe anul 1935-1936*, Iași, 1937, p. 93.

³⁷ AN-Iași, fond Institutul Agronomic-Rectorat, dosar 2/1961, f. 12.

³⁸ AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1906, f. 14. Rămânerea sa în rândul profesorilor Institutului Politehnic pare mai mult o legendă, întrucât nu este dovedită de procesele verbale de ședință ale profesorilor pentru anul școlar 1949-1950 (AN- Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Rectorat, dosar 1/1949, *passim*).

³⁹ Vol. I *Studiul substanțelor chimice din corpul plantelor*, vol. II *Nutriția animalelor domestice și a omului*.

unde a dezvoltat renumita specie de porumb portocaliu⁴⁰, și de la Aroneanu, gândite și organizate încă de la început de profesorul Vasiliu, apoi fermele din Basarabia dovedesc râvna acestuia de a asigura câmpuri de experiențe pentru studenții care aspirau la statutul de inginer agronom.

În 1932 a fost ales președinte al Camerei agricole din Iași. Probabil, ca urmare a susținerii politice arătată față de PNL aripa Gh. Brătianu⁴¹, după care și-a retras adeziunea⁴². Nu pot documenta, în acest stadiu al cercetării, și nici nu am informații certe despre modul în care s-au raportat la H. Vasiliu autoritățile comuniste. Având în vedere mai ales activitatea sa în Basarabia cred că a fost supus unor verificări din partea noilor autorități. Probabil, aura sa de fondator a studiilor agricole și vârsta înaintată l-au salvat de la detenție. Sau opțiunile sale interbelice legate de „obștea agricolă cooperatistă”, care cuprindea pe toți sătenii de pe o rază de cca. 2500 de ha, să fi fost un alibi pentru regândirea sa într-o cheie salvatoare de către foștii săi elevi, profesori ai noului Institut Agronomic și care aplicau și justificau valențele noii reforme agrare sau a noii organizări comuniste a agriculturii.

Contribuția lui Agricola Cardaș

S-a născut la 3 octombrie 1893, la Galați, în fostul județ Covurlui, părinții săi profesori în școlile din oraș. A decedat la Iași, în 1955. A absolvit cursurile liceului V. Alecsandri din localitate și a facultății de științe din Iași, în 1906. Apoi, urmare a recomandării lui Paul Bujor, primește o bursă din partea Academiei Române pentru a urma studii doctorale la Universitatea din Bonn, fiind doctor a facultății de filozofie, specializarea științe agricole⁴³, cu tema *Ameliorarea taurinelor românești*. Întors în țară, este numit director al fermei de la Țigănași-Tecuci, aflată sub coordonarea Academiei Române. Această fermă funcționa ca teren de

⁴⁰ Între 1930-1935, la Institutul de agronomie din București s-a reușit să se dezvolte prima specie de porumb hibrid din România, pe baza metodologiei de lucru experimentată de agronomii din SUA (Ecaterina Petrina, *op. cit.*, p. 55).

⁴¹ Informația apare în: *Monografia Institutului Agronomic „Ion Ionescu de la Brad”*, 1955, în AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Rectorat, dosar 1/1955.

⁴² O capcană, în care, inițial am intrat și eu, este aceea de a-l confunda cu doctorul Haralamb Vasiliu, medic la Botoșani și liderul LANC din localitate. Acesta era un antisemit virulent și adept al ideilor lui A. C. Cuza. Vezi articolele lui dr. Haralamb Vasiliu din „Chemarea”, perioada 1925-1927, publicația oficială LANC de la Botoșani sau cele din „Cetatea Moldovei”, din perioada 1941-1942.

⁴³ AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 245.

aplicație pentru o Școală superioară de agricultură, avându-l drept patronim pe „Tache D. Atanasiu”, directorul școlii fiind numit profesorul Cardaș, funcție pe care a exercitat-o până în noiembrie 1914.

Este numit, cu 1 ianuarie 1913, conferențiar suplinitor la Facultatea de Științe, cursul de zootehnie și economie rurală, din cadrul catedrei lui H. Vasiliu. Din aprilie 1919, este numit conferențiar definitiv, la aceeași conferință, pentru ca începând cu 1 aprilie 1924 să devină profesor titular la catedra de zootehnie, catedră înființată la Facultatea de Științe în noiembrie 1923. A fost o personalitate mult mai prezentă public decât H. Vasiliu, întreținând o vie activitate de publicist agricol, dublat de o carieră politică liberală în perioada interbelică. De altfel, Agricola Cardaș a înființat Sindicatul ziaristilor și publiciștilor agricoli din România. Era membru în Academia de Științe din România, Ofițer al meritului Agricol din Franța, Mare ofițer la meritului Phoenix al Greciei, în țară fiind decorat cu Steaua și Coroana României⁴⁴.

A avut doi copii, născuți în 1910 și 1912. S-a căsătorit civil, în anul 1930, cu Maria Grozdenchke, de confesiune ortodoxă, probabil mama copiilor săi. Cununia religioasă a săvârșit-o la Chișinău, în anul 1939, la catedrala orașului și de față cu oficialitățile regiunii. Era deja o personalitate marcantă în provincia de peste Prut, la Chișinău, în anul 1925, organizând marea expoziție agricolă, iar în februarie 1938 primul Congres al crescătorilor de oi karakul⁴⁵. Liberalii îl numiseră imediat după război director al reformei agrare în Basarabia⁴⁶, funcție pe care a ilustrat-o la un nivel înalt, întrucât a fost nominalizat, în perioada 1919-1925, să coordoneze înființarea de ferme și școli de agricultură în provincie.

Cercetările sale în domeniul reproducerii și ameliorării rasei sura de stepă și a oilor karakul sunt marile realizări în domeniul zootehnic. A fost reprezentantul României la multe congrese de agricultură, la Roma, Budapesta, Haga, Tripoli sau Zurich. Era un academic în sensul clasic al termenului, ținea periodic conferințe pe teme agricole la radio, asumând un profilul public destul de conturat, mai ales în Basarabia, lucru ilustrat de cursurile pe care le ținea cu agricultorii la Camera Agricolă de Chișinău. A fost ales președinte al acestei Camere profesionale în mai multe rânduri, fiind reprezentantul acesteia în Senatul României timp de patru legislaturi.

⁴⁴ *Anuarul Universității pe anul 1935-1936*, Iași, 1937, p. 40.

⁴⁵ Au participat peste 200 de mari crescători de oi din România Mare, lucrările congresului fiind tipărite, volumul având 168 de pagini, moțiunile finale fiind înaintate autorităților din Ministerul Agriculturii (*Anuarul Universității Mihăilene pe anul academic 1937-1938*, Iași, 1939, p. 214).

⁴⁶ Agricola Cardaș, *Aspecte din reforma agrară din Basarabia*, Chișinău, 1924.

În Moldova din dreapta Prutului, a dezvoltat ferma zootehnică de la Popăuți, de lângă Botoșani, care a continuat să funcționeze inclusiv în perioada comunistă⁴⁷.

În memoriul său de titluri și lucrări figurează 60 de cărți și studii, în limbile germană, franceză, italiană și română. Cursul său de *Zootehnie specială și generală*, litografiat, număra 1500 de pagini⁴⁸. Apoi, a fost coordonatorul celor două reviste de profil agricol, cu apariții lunare, care asigurau popularizarea cunoștințelor de specialitate: „Foaia Agricultorilor” editată la Iași și „Foaia Plugarilor”, la Chișinău, în total 14 ani de apariții, până în iunie 1940⁴⁹.

În perioada refugiului din Basarabia, a funcționat ca profesor de zootehnie la facultatea agronomică din cadrul Institutul Politehnic din București, până în februarie 1942, din acel moment fiind reintegrat la facultatea de agronomie Chișinău, care urma să-și deschidă cursurile la Iași. Din octombrie 1943, a fost detașat în cadrul Ministerului Culturii Naționale și Cultelor, având însărcinări de organizare a învățământului practic agricol, la școlile primare normale și la seminariile teologice⁵⁰. În septembrie 1944, Ministerul înștiința pe toți profesorii facultății de agronomie din Chișinău, detașați la București sau la Timișoara, să revină la Iași, acolo unde facultatea ar fi trebuit să își reia cursurile⁵¹. Profesorul Cardaș nu a dat curs invitației, pentru că, în decembrie 1945, era rugat de către decanul facultății agronomice din Iași să își „clarifice” situația, întrucât catedra sa era suplinită onorific de către profesorul Gh. Stoicescu⁵². În iulie 1945, motivat fiind de sănătatea precară, suferind de

⁴⁷ Am copilărit în satul din proximitatea fermei, rude ale mele lucrând chiar la ferma de la Popăuți. În vulgata publică, rolul de fondator îi era atribuit dictatorului Nicolae Ceaușescu, cel căruia i se confecționa căciulile din pielea unor miei cu o anumită culoare crescuți în fermă, rasa karakul de România. Aceasta rasă a fost dezvoltată prin strădaniile profesorului ieșean, memoria publică însă evacuându-l nedrept pe Agricola Cardaș.

⁴⁸ *Anuarul Universității Mihăilene din Iași. 1930-1935*, Iași, 1936, p. 503.

⁴⁹ Prof. Cardaș Agricola, *Memoriul de titluri și lucrări*, în: AN Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 47.

⁵⁰ Prof. Agricola Cardaș, *Învățământul practic-agricol trebuitor țării noastre*, raport care a însoțit Decizia ministrului Agriculturii privind organizarea învățământului agricol, în februarie 1944, în: AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 53.

⁵¹ AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 81. Facultatea de Agronomie din Chișinău a fost evacuată, în iunie 1940 în comuna Geoagiu, județul Hunedoara.

⁵² AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 79.

colecistită acută, A. Cardaș solicita pensionarea sa, având 39 de ani lucrați în domeniul învățământului agricol⁵³.

Haralamb Vasiliu și Agricola Cardaș, două experiențe fondatoare

Învățământul agricol nu a debutat în spațiul est-carpatic odată cu secolul al XX-lea și nici nu este legat exclusiv de numele lui Agricola Cardaș sau Haralamb Vasiliu. Un curs de agricultură a fost inaugurat în cadrul Academiei Mihăilene începând cu anul 1841, profesor fiind Ion Ionescu, patronul spiritual al Universității agricole de astăzi. Cursul său purta numele de economie rurală, teoretică și practică⁵⁴. Apoi, cursuri de agronomie s-au predat inclusiv în seminarul de la Socola, iar ulterior, la finalul secolului al XIX-lea, în școlile rurale de învățătorii ambulante. Încercări, eșuate în schimb, au fost și în jurul înființării unei școli de agricultură la Galata, care a funcționat doar în perioada 1867-1871. Începând cu anul 1885, la Roman avea să funcționeze o școală practică de agricultură⁵⁵.

O școală agricolă solidă lipsea în Moldova și mai ales la Iași. Fortând lucrurile, în condițiile în care încă nu funcționa o școală agricolă secundară, în anul 1905, Universitatea din Iași a solicitat înființarea a două noi catedre, una de chimie agricolă și alta de chimie tehnologică. S-a aprobat doar cea de chimie agricolă, din anul școlar 1906-1907, Haralamb Vasiliu fiind numit suplinitor al catedrei. Se puneau bazele unei tradiții a învățământului agricol, care a depășit cele mai optimiste așteptări. H. Vasiliu a obținut câmpuri de experiențe, unde a organizat adevărate ferme la Iezăreni (112 ha) și Aroneanu (60 ha), a ținut cursuri suplimentare, organizând de unul singur profilul unei secții sau facultăți agronomice⁵⁶. Rezultatele obținute atât de rapid au obligat autoritățile universitare ieșene să îi dea concursul. Au încercat să mai aducă un specialist al învățământului agricol, pentru a-l degreva pe H. Vasiliu de munca imensă.

⁵³ AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 84.

⁵⁴ *Monografia Institutului Agronomic...*, f. 5. Gh. Ionescu-Sisești pune rolul lui Ion Ionescu în rândul fondatorilor, plasând în schimb în alt interval cronologic cursul său la Academia Mihăileană, anume în perioada 1843-1846 (Gh. Ionescu-Sisești, *Învățământul agricol ...*, p. 3).

⁵⁵ Gh. Ionescu-Sisești, *Învățământul agricol ...*, p. 4.

⁵⁶ Erau cursuri de fitotehnie, pomicultură, viticultură, ameliorarea plantelor, industrii agricole, geniu agricol (AN-Iași, fond Institutul Agronomic Iași-Personal, dosar 1/1907, f. 25).

Numirea, în anul 1911, a lui A. Cardaș, la disciplina de zootehnie era anulată de Minister, întrucât nu era cuprinsă între cursurile bugetate. Totuși, profesorul Cardaș va ține cursuri libere de zootehnie, în timp ce dr. A. Georgescu, directorul Abatorului din Iași, avea să asume cursurile de medicină veterinară, urmând a primi doar diurnă lunară. Așadar, până la momentul înființării secției agricole, în 1912, profesorul Vasiliu a rămas în continuare aproape singur să asigure cursurile agricole și organizarea fermelor.

Anumite temeri existau în rândul universitarilor ieșeni, legate de avântul acestui profil, care aveau un pronunțat contur practic și tehnic, aceștia încă nefiind convinși de aportul teoretic, considerat definitoriu în epocă, pentru a primi statutul de disciplină universitară. Cu toate acestea, memoriul lui H. Vasiliu, prin care a cerut decanului Facultății de Științe sprijin de la Minister pentru înființarea secției agricole a fost semnat și de alți profesori prestigioși (P. Bujor, Ion Simionescu, Al. Popovici). După înființarea secției agricole, în anul școlar 1912-1913, din 89 de studenți ai facultății, 19 urmau secția agricolă, pentru ca în anul următor să fie un număr de 39 de studenți⁵⁷. Anul 1915 consemnează primii studenți absolvenți ai secției, șase la număr⁵⁸.

Calificările care recomandau catedra universitară de chimie agricolă erau specifice învățământului teoretic, văzut ca aparținând spațiului academic. Însă, postul, dar mai ales titularul catedrei au iradiat către disciplinele agricole, pe care H. Vasiliu le predă benevol și pentru care era calificat aproximativ. De aici și temerea, în primii ani de activitate, că va transforma secția agricolă într-o școală profesională de agricultură. Era o imagine care îi contraria pe universitarii ieșeni, obișnuiți cu un seminar sau un laborator, atașat de obicei catedrei și în proximitatea Universității. Or, laboratorul în domeniul agricol, pe care îl dezvoltă H. Vasiliu, era constituit de fermele agricole. Disciplinele conexe, precum zoologia, botanica, chimia, geologia sau meteorologie erau predate de profesorii de la facultatea de științe.

O întregă dilemă s-a iscat, imediat după conflagrația mondială, în jurul identității absolvenților, dacă titlul de titrați/licențiați ai secției agricole a facultății de științe satisfăcea cerințele momentului. În joc era

⁵⁷ *Monografia Institutului Agronomic...*, f. 23.

⁵⁸ Constantin Vasilică, Vasile Vântu, *Universitatea de științe agricole și medicină veterinară „Ion Ionescu de la Brad” Iași. Absolvenții (1915-2012)*, Iași, Editura Universității „Ion Ionescu de la Brad”, 2012.

statul de inginer agronom, titlu pe care totuși, începând cu anul 1920, facultatea începe să îl acorde, cumva forțând limitele legii învățământului superior și a regulamentelor în uz, care lăsa doar școlilor politehnice/superioare să elibereze acest titlu⁵⁹. Și celelalte secții ale Universității acordau titlul de inginer. Era o amânare și, în același timp, o soluție compensatorie pentru profesorii care doreau mutarea învățământului tehnic aplicat în școli politehnice. În acest moment, H. Vasiliu a fost adeptul acestei soluții. Nici soluția organizării unei facultăți de științe aplicate la Universitatea ieșeană, solicitată în anul 1920, apoi în 1924 și în 1926, nu a fost agreată la nivel central. Inclusiv Senatul Universității din Iași evita susținerea autonomizării unor facultăți tehnice, profesorii ieșeni susținând mai curând înființarea unor institute de cercetare separate de universități.

După război, odată cu creșterea numărului studenților (în anul școlar 1919-1920, erau înscriși 99 de studenți, în 1921-1922 erau 217 studenți în cei 3 ani de studiu) a devenit o miză finanțarea unor noi laboratoare și, mai ales, a bugetării unei ferme zootehnice⁶⁰. În mai 1919, Federația Băncilor Populare dona facultății de științe suma de 10.000 de lei pentru înființarea stațiunii zootehnice din Copou. În anul următor, Ministerul Agriculturii a alocat suma de 100.000 de lei pentru înzestrarea fermei demonstrative de la Ezăreni și a stațiunii din Copou⁶¹. Memoriile trimise de cei doi profesori în primii ani interbelici arată subfinanțarea învățământului agricol ieșean, lipsa materialelor necesare funcționării laboratoarelor și a fermelor. Făcând comparații cu celelalte școli, situația de la Iași era prezentată ca fiind mult inferioară. În 1923, bugetul școlilor superioare agricole de la Cluj și București se apropia de 3,5 mil lei, având 60, respectiv 70 de studenți. Secția agricolă de la Iași, cu 309 studenți, avea un buget de 90.000 de lei⁶². La Iași erau bugetate o catedră, cu 3 asistenți, și o conferință, cu un singur asistent, Clujul și Școala de la Herăstrău aveau în total 17 catedre și 7 conferințe⁶³. Anul 1925 consacră un nou moment fondator, fiind proclamat primul doctor a secției agricole, specialitate agropedologie, viitorul profesor Neculai Florov.

⁵⁹ Școala superioară de la Herăstrău și Academia agricolă de la Cluj acordau acest titlu (*Monografia Institutului Agronomic...*, f. 38).

⁶⁰ Odată cu regulamentul secțiilor aplicate de la facultatea de științe din Iași, din 15 septembrie 1923, durata studiilor a fost majorată la 4 ani (*Ibidem*, f. 52).

⁶¹ *Ibidem*, f. 34

⁶² *Ibidem*, f. 50

⁶³ *Ibidem*, f. 56.

Anul 1927 a marcat cea mai importantă manifestare a profesorilor Facultății de Științe în sensul constituirii unei facultăți de științe aplicate. Profesorii C. Otin, Șt. Procopiu, H. Vasiliu și A. Cardaș chiar sunt propuși să redacteze ante-proiectul de lege, care era supus aprobării Senatului Universității, înainte a fi trimis Ministerului Instrucțiunii⁶⁴. Documentul prezenta în detaliu conferințele și catedrele celor 3 secții care urmau să formeze noua facultate a Universității ieșene. Ideea nu a primit avizul forurilor centrale. Erau încercări de a obține același statut pentru secțiile aplicate de la Iași, asemeni Politehnicilor din București sau Timișoara și a Academiei agricole de la Cluj sau Școlii superioare de la Herăstrău. Cei doi agronomi ieșeni au fost destul de curajoși, denunțând concepția centralistă manifestată de colegii agronomi din București. La Iași, aveau o singură sală de curs, pentru întreaga secție, stăteau la rând pentru a-și putea ține orele. Și dezbaterile de la legea învățământului superior din timpul guvernul Iorga a amânat o soluție, preferând amânările și rezolvări punctuale.

În ciuda acestor sincop, învățământul agricol a continuat să se dezvolte. În anul universitar 1931-1932 erau înscriși 357 de studenți, în timp ce la secția de electrotehnică erau înscriși 80 de studenți și 192 la chimie tehnologică. În anul următor, 1932-1933, numărul studenților de la secția agricolă ajunsese la cifra de 444⁶⁵. O cerință mai veche a Basarabiei a fost repusă din nou în discuție, așa încât secția de științe agricole, care se transformă într-o facultate, se mută la Chișinău⁶⁶. Majoritatea profesorilor facultății, 15 din 17, în ședințele din martie 1933 au consimțit la acest nou început pentru învățământul agricol ieșean. Legea din 9 aprilie 1933 consacră înființarea facultății de științe agricole și mutarea sa la Chișinău⁶⁷. Începând cu anul academic 1933-1934, capitala Basarabiei avea să primească, pe lângă învățământul superior teologic, și științele agricole. Fosta clădire a Sfatului Țării, ocupată atunci de Liceul nr. 3 de băieți, și fosta clădire a Zemstvei Guberniale, ocupată în 1933 de Inspectoratul Școlar Chișinău și Arhivele Statului din Chișinău, aveau să-

⁶⁴ *Ibidem*, f. 60

⁶⁵ *Ibidem*, f. 70-71.

⁶⁶ Mulți studenți ai secției de științe veneau din Basarabia, așa încât, în 1932, agronomii ieșeni cereau ca din veniturile provenite din exproprierile necesare reformei agrare din Basarabia și repartizate Camerelor Agricole din regiune pentru nevoile învățământului agricol, o cotă parte să fie relocalată secției agricole de la Iași (AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 4/1932, f. 71-72).

⁶⁷ *Anuarul Universității pe anul 1935-1936*, Iași, 1937, p. 266-267.

i fie alese drept sediu⁶⁸. În legea din 9 aprilie 1933 era menționat inclusiv imobilul „Ograda Armenească” ca trecând în zestrea noii facultăți.

În noua facultate erau încadrați patru profesori: H. Vasiliu, A. Cardaș, N. Florov, fostul director al Muzeului istorico-natural din Chișinău, și C. Motaș, care ocupau catedrele de chimie agricolă, zootehnie, agrogeologie și, respectiv, zoologie aplicată, șase conferențieri, un șef de lucrări și trei asistenți. Primul decan este ales, în mod firesc, fondatorul învățământului agricol în Moldova, profesorul Haralamb Vasiliu. A fost nevoie din nou de devotamentul și de dăruirea profesorilor H. Vasiliu și A. Cardaș, singurii agronomi dintre profesori, pentru a pune pe picioare laboratoarele, fermele și pentru a le înzestra cu cele necesare. Din suma prevăzută de 30 de milioane pentru a satisface nevoile inițiale, s-au alocat puțin peste 1 milion⁶⁹. Primii ani au fost foarte grei, cursurile au început cu greutate și mult mai târziu, alocările bugetare au fost minime, de aceea s-a pus în discuție soarta existenței noii facultăți. Rapoartele celor doi profesori sunt destul de dure, cerând aplicarea legii de înființare a facultății. Au înțeles că soarta facultății era legată de orașul Chișinău, că renunțarea la noua fizionomie instituțională putea aduce cu sine revenirea la Iași, implicit la vechiul statut al secției agricole. Deci, urmau să lupte pentru dezvoltarea facultății, a cărei existență urma să fie legată de realitățile Basarabiei: „înțelegem să facem o facultate vie, legată adânc de nevoile regiunii în care trăim”⁷⁰. Agronomii basarabeni din Societatea cu același nume au primit cu entuziasm mutarea la Chișinău, solicitând în același timp să fie consultați atunci când se vor trasa liniile conducătoare și profilul de dezvoltare ale fermelor și stațiunilor din regiune⁷¹.

S-au contractat împrumuturi, s-au organizat ferme zootehnice și câmpuri experimentale. Nu mai puțin de 16 astfel de ferme, care dețineau în jur de 1800 de ha, au fost organizate în Basarabia interbelică⁷². Numărul

⁶⁸ AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 11/1933, f. 20.

⁶⁹ În 1938, statul român alocase doar 9 milioane din cei 30 stabiliți prin legea de transformare a secției agricole în facultate pentru înzestrarea așezământului de la Chișinău (Agricola Cardaș, „Cuvânt de deschidere...”, p.8).

⁷⁰ *Ibidem*, p. 7.

⁷¹ AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 9/1933, f. 5.

⁷² Cele mai importante erau: ferma Vasilcău-Trifăuți din jud. Soroca (450 ha), pepiniera Bucovăț din jud. Lăpușna (168 ha), punctul agricol Todirești (45 ha) și ferma Manzar din jud. Tighina (979 ha), ferma și via experimentală din Costiugenii jud. Lăpușna (177 ha, respectiv 39 ha), stațiunea viticolă nr. 2 Chișinău (AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 7/1933, f. 1-2.). Arhivele contabile ale acestora, cu fluxurile financiare curente, ca de altfel arhiva secției și a facultății de științe agricole, integrate în arhiva Institutului Agronomic, se află la Arhivele ieșene. Nu pot documenta, în acest

studenților a crescut față de cifrele avute la Iași. Deficitul de legitimitate a școlii superioare de agricultură ieșene, relocată la Chișinău, a fost suplinit odată cu publicarea, începând cu anul 1937 a primei reviste științifice a facultății, intitulată „Buletin științific”, primul număr însumând 637 de pagini. Institutele anexă ale facultății erau, în 1936: Muzeul de Istorie Naturală Chișinău, bibliotecile facultății și a muzeului, Stațiunea pentru ameliorarea plantelor și controlul semințelor Iași. Astfel încât, pe lângă sumele alocate de la Minister, în scurt timp, așezământul din Chișinău își va putea dubla bugetul⁷³. Începând cu anul școlar 1938-1939, facultatea avea în componență 9 catedre, 7 conferințe, 6 șefi de lucrări, 7 asistenți și 12 preparatori⁷⁴. În acel an școlar, patrimoniul facultății avea să fie evaluat la o suma cuprinsă între 80 și 100 de milioane lei⁷⁵.

Rapida inserție a învățământului agronomic în Basarabia poate debusola pe un privitor neavizat. Basarabia este din această perspectivă un caz inedit. 85% dintre studenții secției agricole de la Iași erau basarabeni, deci profilul viitorilor agronomi era legat de regiunea de proveniență⁷⁶. Încă din 1910, autoritățile Basarabiei imperiale au solicitat sprijin și suport în privința culturilor agricole către SUA. Un profesor de la Universitatea din Yowa, Louis G. Michel, a venit la Chișinău înainte de primul război mondial. A publicat o carte, *More corn for Bessarabia*, în care explica cum a reușit să impună noua metodă de cultivare a porumbului în regiune. A rămas până în anul 1935 în țările Europei de Est, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia sau Turcia. Și din acest motiv, în Basarabia erau mai mulți agronomi raportat la numărul de sate decât în România interbelică⁷⁷. Încă din 1921, dar și în anul 1923, în urma doleanțelor înregistrate la Congresul Zemstvelor, aceștia au solicitat înființarea unui Institut Agronomic la Chișinău. Lucrările și ședințele Comisiei numite în acest sens sunt

moment, modul cum au fost salvate în urma refugiului din iunie 1940, facultatea de agronomie fiind evacuată la Geoagiu, în jud. Hunedoara. Din păcate, o altă arhivă evacuată din Basarabia, arhiva facultății de teologie de la Chișinău s-a pierdut.

⁷³În anul 1938, la deschiderea cursurilor pentru noul an universitar, decanul Agricola Cardaș menționa că, pe lângă suma de 5,5 mil bugetată, facultatea a putut suplimenta bilanțul contabil cu încă 5,8 mil. din venituri proprii (Agricola Cardaș, „Cuvânt de deschidere...”, p. 5).

⁷⁴*Ibidem*, p. 4.

⁷⁵ *Anuarul Universității Mihailene pe anul academic 1937-1938*, Iași, 1939, p. 217.

⁷⁶ AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 4/1932, f. 71.

⁷⁷Ecaterina Petrina, *op. cit.*, pag. 65; Vezi și: Gheorghe Bernaz, *Agronomi români de elită născuți pe plaiuri bucovinene și basarabene*, Iași, Editura Pim, 2015.

edificatoare pentru actualitatea temelor legate de învățământul agricol în capitala Basarabiei⁷⁸.

Aprobarea înființării facultății de științe agricole a Universității din Iași, începând cu anul 1933, cu sediul la Chișinău, avea să particularizeze și mai mult situația științelor aplicate din așezământul ieșean. Primii doi ani aveau să desfășoare cursurile la Iași, anii III și IV urmând a finaliza studiile la Chișinău. Doi ani mai târziu, în anul universitar 1935-1936, și studenții anilor I și II vor urma cursurile la Chișinău. Înființarea Institutului Politehnic, în anul 1937, a fost un epilog al tuturor acestor eforturi. Astfel încât, în noiembrie 1938, deznodământul final nu a mai putut fi evitat, științele agricole părăsind definitiv Universitatea din Iași.

Concluzii

Este greu de realizat o comparație a activității științifice a agronomilor ieșeni, rolul lor fiind aproape exclusiv legat de realitățile Moldovei și a Basarabiei interbelice. În epocă, Gh. Ionescu-Șișeti (1885-1967) era liderul agronomilor români, ministru al Agriculturii în mai multe rânduri, cel care a propus o terminologie agronomică standardizată în România. Avea studii de licență la Universitatea din Hohenheim, specializarea în agronomie, doctorat la Jena. A fost la baza mai tuturor inițiativelor de organizare ale agronomilor români. Societatea inginerilor agronomi din România și cele două reviste editate, „Viața agricolă” și „Câmpul” au impus direcțiile de dezvoltare în domeniul agricol⁷⁹. Sub egida Ministerului Agriculturii era editată cea mai importantă publicație de profil, „Buletinul Agriculturii”.

Tot la București, nume importante în științele agronomice, cu referințe internaționale, erau Marin Chirițescu-Arva (1874-1935), cu studii în Germania și Anglia, care era specialist în genetică și Demetrius Andronescu (1889-1958), cu un doctorat în SUA, în 1915, la Universitatea din Illinois, specialist în cultura porumbului⁸⁰. Ambii au fost bursieri ai Fundației Rockefeller, iar după 1925, Andronescu și Ionescu-Sișești au făcut parte din comitetul Fundației de recrutare a potențialilor candidați pentru burse la universitățile europene sau americane. Relațiile dintre aceștia și agronomii ieșeni au rămas în mare parte un mister.

⁷⁸ Dosarul ședințelor Comisiei, cu dezbaterile și deciziile aferente în: AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 1/1921, dosar 2/1923 *passim*.

⁷⁹ AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 5/1932, f. 34.

⁸⁰ Ecaterina Petrina, *op. cit.*, p. 58-64.

Observatorii străini îl receptau pe Haralamb Vasiliu drept un periferic, în ciuda unor realizări notabile, mai cu seamă în chimia unor compuși animali sau vegetali, soiul de porumb „portocaliul de Moldova”. Mai mult, secția agricolă de la Iași nu era contabilizată între școlile superioare de agricultură, doar Școala de la Herăstrău și Academia agricolă de la Cluj având acest statut⁸¹. În istoriografia cultivării porumbului în România interbelică rolul lui H. Vasiliu este unul minor. Subiectul cercetărilor sale erau legate de mult prea multe domenii: plante, compuși chimici, animale, soluri, pentru a putea fi competitiv într-un domeniu. S-a dăruit efectiv studenților săi și agricultorilor și a investit enorm în formarea viitorilor agronomi. Foștii săi studenți, agronomii Basarabiei, în memoriul prin care salutau mutarea la Chișinău a studiilor agricole, îi rețin acestuia calitatea de „profesor neobosit, care a luptat în continuu pentru ridicarea agriculturii noastre”⁸². A ținut cursuri populare, cu crescătorii de oi, a organizat târguri agricole unde a împărtășit idei despre mașinile agricole, instalațiile necesare proceselor agricole. Din acest punct de vedere, Agricola Cardaș a avut un profil mult mai individualizat, datorat studiilor sale și activității în domeniul zootehnic. În patru rânduri senator al Camerei Agricole din Chișinău, a asumat un rol preponderent public, fiind profesionistul din spatele aplicării reformei agrare în Basarabia, pentru care a publicat un volum solid. Fără îndoială, a beneficiat de o vizibilitate mai mare în rândul publicului provinciei, dublând activitatea de profesor și agronom cu aceea de politician abil.

Amândoi au realizat o activitate de pionierat la Iași, și ulterior la Chișinău. Îndeosebi H. Vasiliu a ținut de unul singur câte cinci sau șase cursuri studenților secției agricole, suplinind astfel o parte din nevoile formării viitorilor agronomi. Nu de puține ori se declara „epuizat”, condiționând acest parcurs profesoral de bugetarea unor conferințe care să-l degreveze de-o „încrâncenare extraordinară”. Teoriile lor agricole, expuse la multiplele târguri organizate, frontierele experimentate dincolo de curricula agronomică i-au transformat mai curând în buni practicieni, în ciuda literaturii de specialitate produsă. Articolele și volumele lor încă își așteaptă cercetătorul interesat de istoria științei agronomice. Activitatea la catedrele de chimie agricolă și de zootehnie, precum și moștenirea uriașă lăsată școlii ieșene și a celei din Moldova fac ca numele Haralamb Vasiliu și Agricola Cardaș să fie sinonime cu cele ale unor fondatori.

⁸¹ *Ibidem*, p. 60.

⁸² AN-Iași, fond Institutul Agronomic- Rectorat, dosar 9/1933, f. 5.

Importanța secției și ulterior a Facultății de Științe Agricole la Iași și Chișinău, în ciuda celor aproape trei decenii de existență a fost una relevantă pentru agricultura Moldovei istorice. Cursurile făcute cu învățătorii rurali au fost decisive, deși subiectul merită încă cercetat. Impunerea de noi culturi, precum cultura viermilor de mătase, îmbunătățirea solului sau folosirea îngrășămintele naturale pot fi documentate pentru câmpurile experimentale ale multor școli din regiune. Procesele verbale de control ale unor revizori și inspectorii școlari stau mărturie acestor împrumuturi de cunoștințe agricole bazate pe un suport științific. Apoi, elevii celor doi profesori ieșeni au format baza profesorilor de la viitorul Institut Agronomic din Iași. Activitatea lor trebuie așezată însă într-o perspectivă mai largă, dincolo de contextul geografic sau de cel al limitelor învățământului agricol. Sunt exclusiv priviți drept părinți fondatori, tonul oricăror receptări fiind până acum unul mult prea hagiografic. Evident, în epoca comunistă s-a insistat pe teoriile lui Haralamb Vasiliu, retrospectiv fiind asimilat în descendența unor agronomi ruși interbelici. Un volum de amintiri, publicat doar litografiat, i-a potențat aura sa. Așa încât bustul marelui agronom a fost așezat, în anul 1978 în fața Institutului agronomic. Și Liceul agricol din Podu-Iloaiei, în apropierea Iașului, îi poartă după 1990 numele. După anul 2000, în fața Universității „Ion Ionescu de la Brad”, au fost așezate monumentele celor doi profesori, ctitorii învățământului agronomic.

The First Agronomist Professors at the University of Iași:

Haralamb Vasiliu and Agricola Cardaș

(Summary)

Key words: *agricultural higher education, Iași Faculty of Agricultural Sciences, Haralamb Vasiliu, Agricola Cardaș*

In the history of the modern university, agricultural research was a rather late addition to the list of academic fields of study. Dedicated programs became the foundation of independent institutions as late as the end of the nineteenth century. Agricultural academies, institutes or colleges bear witness to the effort of trying to integrate essentially practical research with an obviously utilitarian purpose into academia. After the end of the eighteenth century, the German area saw the development of budding agricultural studies and academic programs. The first department of agriculture was established in 1788 at Prague University under the leadership of professor Shönbauer.

Romania was, at the end of the nineteenth century, an important state at the level of agricultural production. For example, in 1900, the young Danube state exported the third amount of wheat in the world after the USSR and the USA. In 1914, corn had been planted on over 50% of the cultivated area, so that in the mid-'20s Romania became the second largest exporter of corn in the world after Argentina. At the end of the '30s this trend continued, Romania staying in top four states of corn producers in the world, alongside Italy and the USA. These facts were not due to any solid agricultural knowledge. The great Romanian agricultural scientists lamented the Romanian state's lack of involvement in the process of developing agricultural higher education. Agricultural colleges could not replace the needs of agricultural scientists with a solid theoretical and scientific background.

It was only at the beginning of the twentieth century that agricultural chemistry became part of the Iași and Bucharest curricula. At the University of Iași, Haralamb Vasiliu in agricultural chemistry, starting with 1907, and Agricola Cardaș in zootechnics, starting with 1913, were the professors who shaped agricultural education in the former Moldavian capital. The goal of my study is to reveal the importance of the two agricultural sciences professors of Iași, Haralamb Vasiliu and Agricola Cardaș, compared to the development of the interwar Romanian higher education, beyond their inevitably exacerbated local posterity.

They were both pioneers first in Iași, then in Chișinău. H. Vasiliu in particular giving five or six classes to agricultural students, thus meeting some of the training needs of future agricultural specialists. Their agricultural theories, exhibited at multiple fairs, the frontiers they pushed beyond the agricultural curricula made them better practitioners despite the limited literature produced at the time. Their work in the agricultural chemistry and zootechnics departments, as well as the huge legacy left to the school of Iași and Moldova have turned the names Haralamb Vasiliu and Agricola Cardaș into synonyms for founders.

Preocupările de educator ale orientalistului Vasile Radu

Rozvita-Monica Cosac*

Cuvinte cheie: *școala românească de orientalistică, Vasile Radu, limbi orientale și semitice, Biserica Antiohiei, arabi creștini*

Introducere

Începuturile arabisticii și ale ebraisticii românești, ilustrate exemplar de Pr. profesor Vasile Radu la cel mai înalt nivel științific, au avut loc cu întârziere față de alte culturi europene. Cu toate acestea, eforturile sale și dedicația cu care a lucrat întreaga viață au condus la rezultate practice, în volume și studii tipărite, asemănătoare ca erudiție și rigurozitate orientalisticii din țări cu vechi tradiții în domeniu. Studiul pe care îl propun este primul dedicat preocupărilor de educator ale Pr. profesor Vasile Radu și cel de al doilea dintre cele dedicate orientalistului român, în contextul activității de cercetare pe care o desfășor în cadrul programului doctoral pe care îl urmez la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, sub coordonarea doamnei Dr. habil. Ioana Feodorov.

Pentru întocmirea acestui studiu am inventariat o serie de surse directe privitoare la viața și activitatea profesorului Radu. Astfel, am studiat dosarele descoperite în urma cercetărilor făcute în arhivele Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în prezent aflate la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale din Iași. Am folosit în continuare sigla DJANI pentru a denumi aceste dosare după cum urmează: dosar DJANI nr.1170/1927 care conține 100 f., dosarul DJANI nr. 1167/1927 alcătuit din 108 file, dosar DJANI 1168/1927 alcătuit din 263 file. Importanța acestor documente este cu atât mai mare cu cât ele conțin file scrise de Vasile Radu în perioada în care acesta s-a aflat la Paris. Printre documentele redactate de orientalistul român se numără *Memoriul de titluri, studii și lucrări, Scrisoarea adresată rectorului Universității din Iași, Referatul comisiei pentru cercetarea dosarelor candidaților la catedra vacantă de la Facultatea de Teologie din Chișinău, Scrisoarea de răspuns a comisiei*. Aceste pagini mi-au permis să prezint în acest articol biografia Pr. profesor Vasile Radu. Am alcătuit de asemenea o descriere a

* Doctorand, SCOSAAR, Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. Email: monicacscl@gmail.com

primelor lucrări publicate de orientalistul român. În același scop am cercetat și Arhivele Patriarhiei Române, Fondul Sfântului Sinod din București, cataloagele tradiționale și cele electronice ale Bibliotecii Academiei Române și Arhivele Societății Române de Radiodifuziune din București.

Formarea ca teolog și orientalist

Vasile Radu s-a născut la 16 decembrie 1887 în localitatea Panciu, într-una dintre vechile regiuni ale Putnei. Și-a început studiile religioase la Seminarul Central din București și a urmat cursurile Facultății de Teologie din București. A obținut în 1921 titlul de doctor în Teologie al acestei Facultăți în domeniul Exegeza Vechiului și a Noului Testament, prezentând teza *Profetul Michea, studiu exegetic-filologic*.¹ Din acest an și până în 1927, a fost superiorul Bisericii românești din Paris. Înainte însă de a pleca la Paris, a fost vicar la Biserica Adormirea Maicii Domnului din Giurgiu, în perioada 1915-1919, preot la Biserica din cadrul Institutului Teologic din București în 1919-1921, duhovnic la Internatul Institutului Teologic, în aceeași perioadă, și profesor de Teologie. Între 1926 și 1940 a predat la Facultatea de Teologie a Universității din Chișinău. Pr. Vasile Radu a murit la data de 4 septembrie 1940, la vârsta de 53 de ani.

Vasile Radu își datorează formarea ca orientalist și specializarea în limbile ebraică și arabă perioadei în care a fost preot la Biserica românească din Paris (august 1921-octombrie 1927), timp în care a studiat la École Pratique des Hautes Études² și la Institutul Catolic din Paris, ca bursier al Casei Școalelor din București. Scopul plecării Pr. Vasile Radu în Franța a fost, pe de o parte, de a reprezenta Biserica Ortodoxă Română, pe de altă parte, de a se specializa în studiul Vechiului Testament și în științele auxiliare, după cum a notat el însuși în documentul intitulat *Memoriu de titluri, studii și lucrări* anexat la o scrisoare adresată în 1927 rectorului Universității din Iași.³

¹ Mircea Păcurariu (coord.), *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010, p. 521.

² École Pratique des Hautes Études (în continuare EPHE) a fost înființată în anul 1868 cu obiectivul de a preda metodele practice ale formării în cercetare. A devenit în scurt timp una dintre cele mai mari instituții de învățământ pentru specializările în studii religioase și istorie.

³ Scrisoarea se păstrează în dosarul DJANI nr. 1168/1927, f. 11. Memoriul a fost publicat ulterior: Pr. dr. Vasile Radu, *Memoriu de titluri, studii și lucrări*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea românească”, 1927, p. 1-3.

Interesul său pentru limba arabă l-a condus mai târziu la dobândirea unor cunoștințe bogate privitoare la cultura și civilizația arabă creștină⁴. La EPHE s-a format ca editor de manuscrise și traducător din mai multe limbi orientale și a avut prilejul să studieze cu profesori recunoscuți pentru experiența lor didactică și de cercetare. Pr. Vasile Radu a avut acces, la Paris, la publicațiile academice ale vremii din aceste domenii și și-a pregătit pentru publicare o mare parte dintre lucrări.

În *Memoriul* său, Radu a menționat faptul că a primit titlul de licențiat în limba arabă („Diplomé d’arabe de l’Institut Catholique de Paris”) în luna iunie a anului 1927. El a primit astfel recunoașterea formării sale ca specialist în domeniul limbilor orientale și al altor discipline, așa cum vom explica în continuare. Educația, buna cunoaștere a limbii arabe și formarea sa ca orientalist cu specialiști recunoscuți ai vremii au fost temeinice, iar acest lucru poate fi dovedit prin multitudinea și complexitatea disciplinelor pe care le-a studiat la Paris și prin diplomele obținute. Radu a precizat că a audiat la EPHE și la Institutul Catolic din Paris, în perioada 1921-1927, următoarele materii și discipline:

1. Arheologia evreilor și arheologia orientală, cu Charles Simon Clermont-Ganneau, timp de doi ani⁵.

2. Epigrafia semitică, descifrarea papirusurilor din Aswan, curs de un an, predat de Mgr. Jean-Baptiste Chabot⁶.

3. Asiriologia: gramatică, descifrare de texte, *Analele lui Assurbanipal*, *Aurnasirpal*, *Creația asirobabiloniană*, *Codul lui Hammurabi*, curs de patru ani, predat de profesorul Jean-Vincent Scheil.⁷

⁴ Despre creștinii din Orientul Apropiat care în secolele al XVI-lea și al XVII-lea vorbeau și scriau în „araba creștină”, o varietate a limbii arabe medii, vezi Paul din Alep, *Jurnal de călătorie Siria, Constantinopol, Moldova, Valahia și Țara Cazacilor*, traducere din limba arabă, studiu introductiv și note de Ioana Feodorov, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, vol. 1, 2020, p. 133-135.

⁵ Charles Simon Clermont-Ganneau (1846-1923) a fost un orientalist și arheolog francez. ([www. Encyclopædia Iranica](http://www.encyclopaediairanica.org), online edition, New York, 1996, accesat la 21.09.2022).

⁶ Jean-Baptiste Chabot (1860-1948) a fost preot catolic, orientalist, de asemenea specialist în limba arameană și titular al Catedrei de limba și literatura arameană la Collège de France.

⁷ Jean-Vincent Scheil (1858-1940) a fost filolog, cercetător, arheolog și specialist în asiriologie. A studiat la Sorbona civilizațiile vechi ale Orientului Mijlociu, a urmat cursuri de egiptologie și asiriologie la Collège de France și la École du Louvre. Din 1887 a fost lector în Teologie la Mănăstirea Saint-Jacques din Paris. ([https://iranicaonline.org/](http://iranicaonline.org/), *Encyclopædia Iranica*, online edition, New York, 1996, accesat la 21.09.2022).

Radu a explicat de asemenea modul în care se desfășurau cursurile și seminariile cu profesorul Scheil și a explicat că descifrarea textelor originale era însoțită de comentarii și de prezentarea istoriei epocii respective. El a făcut precizarea că a pregătit pentru acest curs o lucrare cu titlul: *Zeul Nabu în literatura asiro-babiloniană*.

Pr. Vasile Radu a studiat cu profesorul Adrien Barthélemy⁸ limba arabă timp de patru ani și a parcurs următoarele materii: *Literatura arabă modernă*; *Filologie*; *Gramatica limbii arabe vulgare* (dialectul din Siria); *Descifrare de texte și manuscrise*. La finalul acestor cursuri, el a pregătit lucrarea *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche*, un comentariu al manuscriselor și traducerilor existente pe atunci, care va deveni primul capitol publicat de el în seria *Patrologia Orientalis* în 1927⁹.

Materiile studiate în 1921-1926 cu prof. Mayer Lambert¹⁰, indicate de Radu în *Memoriul* sus-menționat, au fost:

1. Exegeza *Vechiului Testament*, Filologie, *Iosua*, *Profeții mici* și *Pentateuhul*.
2. Gramatica comparată a limbilor semitice.
3. Limba siriacă: traducere din Crestomația lui Bernstein.
4. Psalmii.
5. Filologie comparată.

Pentru absolvirea acestui ciclu de cursuri, pr. Vasile Radu a pregătit o teză de licență coordonată de prof. Lambert.

La Institutul Catolic din Paris, Radu a urmat cursuri de orientalistă timp de șase ani, respectiv:

1. Istoria Asiriei, Babiloniei și Egiptului, cu profesorul Louis Delaporte¹¹.

⁸ Adrien Barthélemy (1859-1949) a fost diplomat și orientalist francez, cunosător al limbilor persană, turcă și arabă, autor al lucrării: *Dictionnaire Arabe-Français. Dialectes de Syrie: Alep, Damas, Liban, Jérusalem*, Paris, Librairie orientale Paul Geuthner, 1935-1954. ([www. Encyclopædia Iranica](http://www.Encyclopædia Iranica), online edition, New York, 1996, accesat la 21.09.2022).

⁹ Vasile Radu, *Memoriu de titluri, studii și lucrări*, p. 2.

¹⁰ Mayer Lambert (1863-1930) a fost orientalist francez dintr-o familie de rabini, profesor de ebraică, siriacă și arabă și de Exegeză biblică la EPHE.

¹¹ Louis Delaporte (1874-1944) a fost orientalist, arheolog, specialist în studiul limbii hittite din ramura anatoliană, a făcut studii de matematică, iar din anul 1901 s-a îndreptat către studiul limbilor asiriană și siriacă.

2. Limba ebraică, cu profesorul Jules Touzard¹², după cum urmează: Comentarii la *Vechiul Testament*, comparații cu traduceri *Septuaginta*, *Aquila*, *Simach*, *Teodotion*, *Peshitta*, și cu versiuni arabe, *Înțelepciunea lui Iisus*, *fiul lui Sirah*, text ebraic, exerciții de vocalizare și traducere, *Pentateuhul* (*Geneza*), *Regii*, *Samuel*, *Iov*, *Isaia*, *Judecătorii*, Introducere în *Vechiul Testament* și *Istoria poporului evreu*.

Tot la Paris, la Institutul Catolic, Radu a studiat cu profesorul Jean Périer limba arabă literară și dialectală, codicologia și paleografia manuscriselor arabe (din părinții siriaci – Efrem Sirul și Afraat), precum și Gramatica și sintaxa limbii arabe literare.

Limba siriacă a învățat-o în perioada 1926-1927 sub îndrumarea Mons. René Graffin¹³. Întâlnirea Pr. Vasile Radu cu acest mare cărturar și orientalist a fost un eveniment formator al vieții sale de cercetător al lumii creștine răsăritene. Printre cursurile urmate de Radu la Institutul Catolic din Paris, cursuri predate de Mons. René Graffin și de P. Federlin, au fost Coranul (10 surate, texte nevocalizate) și toate părțile din *Vechiul Testament*, scrise în arameeana biblică.

La punctul II din *Memoriu*, intitulat *Lucrări*, Radu face următoarea mențiune: „Pentru studierea *Vechiului Testament*, a diferitelor probleme în legătură cu el și a științelor auxiliare, am consacrat timpul de la 1921 până la 1927. A trebuit deci, în afară de cunoașterea limbilor clasice și moderne, să învăț și limbile semitice, așa că astăzi posed tot aparatul critic cerut de școala apuseană unde m'am perfecționat”. În aceeași scrisoare adresată rectorului Universității din Iași la data de 9 noiembrie 1927, Radu afirmă că a luat cunoștință din „Monitorul Oficial” despre înființarea Facultății de Teologie din Chișinău și despre o catedră vacantă la această Facultate¹⁴.

¹² Jules Touzard (1867-1938) a fost profesor de Exegeză la Institutul Catolic din Paris. Din ianuarie 1909 a fost succesorul lui Graffin la catedra de ebraică a acestui Institut (www.institut-catholique-de-paris.fr/, accesat la 21.09.2022).

¹³ René Graffin (1858-1941) a fost profesor de limbi și literaturi orientale (siriacă și ebraică) între 1886-1909, la Facultatea de Teologie a Institutului Catolic din Paris. Graffin a fondat *Revue de l'Orient Chrétien* în 1896, apoi seria *Patrologia Orientalis*, în 1899, împreună cu François Nau. În această revistă academică, Vasile Radu va publica o mare parte din opera sa de orientalist.

¹⁴ Facultatea de Teologie din Chișinău a fost înființată prin Decizia Ministrului Instrucțiunii Publice nr. 97118/1926 și a funcționat un an doar cu cadrele pentru anii I și II. În primăvara anului 1927 a fost depusă în Parlament *Legea pentru înființare*. Regele Ferdinand a deschis lucrările parlamentare și a spus: „Înființarea Facultății de Teologie în capitala scumpei noastre Basarabia a fost un act patriotic în care Moldova a dat, cum se cuvenea, tributul cel mai mare!” Legea a fost supusă votului în Camera Deputaților și în Senat. După cuvântările deputaților, a fost votată în Cameră în unanimitate, apoi a trecut

În același document, Radu a explicat faptul că obținuse în 1921 titlul de doctor în Teologie al Facultății de Teologie din București, în domeniul exegezei *Vechiului și Noului Testament*. Tot aici el amintea și limbile pe care le cunoștea: „Pentru studiile mele cunosc următoarele limbi: limba greacă, limba latină, limba germană, limba franceză, limba engleză, limba rusă, limba greacă modernă, limba ebraică, limba asiriană, limba arameană biblică și limba arabă.”

Primele lucrări

La punctul II din *Memoriu*, orientalistul român a prezentat atât lucrările tipărite cât și pe cele aflate în manuscris la data întocmirii acestui inventar de titluri. În 1927, prima sa lucrare publicată a fost: *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche. Étude préliminaire. Valeur des manuscrits et des traductions*, colecția *Patrologia Orientalis*, revistă editată de René Graffin și François Nau, Paris, Imprimerie Polyglotte, 1927, IX + 99 p.

Lista lucrărilor Pr. Vasile Radu aflate în manuscris în anul 1927 cuprindea titlurile:

1. *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche. Texte et traduction française*, în curs de publicare în aceeași colecție.
2. *Profetul Michea*, studiu exegetic-filologic, teză de doctorat.
3. *Capitolul XIV din Geneză în lumina Orientului* (Epoca lui Hammurabi).
4. *Profession de foi du Patriarche Macaire d'Antioche*, după Ms. Arab 224 de la Biblioteca națională a Franței din Paris.
5. *Profession de foi du patriarche Matthieu d'Alexandrie*.
6. *La présence réelle*, după Ms. 225-226-227 de la Biblioteca națională a Franței din Paris.

în dezbaterile celui alt corp legiuitor, Senatul, unde ctitorul Facultății, Arhiepiscopul Gurie, a ținut următoarea cuvântare: „Facultatea de Teologie este o citadelă de culoare creștinească [...]. Facultatea ridică prestigiul țării în fața celor străini [...]. Cetățile unui neam astăzi sunt Universitățile.” O altă cuvântare rostită înainte de votarea Legii a fost cea a fostului ministru al Cultelor, senatorul liberal Alexandru Lapedatu: „Facultatea de Teologie să fie ca floarea soarelui, să se orienteze totdeauna cu fața spre soarele culturii românești ce răsare și apune aici, în capitala Țării, la București.” Legea a fost votată de toți senatorii și în felul acesta Facultatea de Teologie de la Chișinău a fost acreditată, „și-a îmbrăcat veșmântul legal”. Cf. Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Chișinău, Cartdidact, 2018, p. 520- 521.

7. *Notes de Paul d'Alep sur la vie de son père*, după Ms. Ar. 17 de la Muzeul Asiatic din Sankt Petersburg (actualul Institut de Manuscrise Orientale).

8. *Lettre du patriarche Macaire à Louis XIV*, după un manuscris de la Biblioteca națională a Franței, Paris.

9. *Histoire des patriarches d'Antioche écrite par Macaire*, Ms. Ar. 30 de la Muzeul Asiatic din Sankt Petersburg.

10. *Analele lui Assurbanipal*, traducere în limba română.

Ca urmare a competențelor înalte de orientalist dobândite în anii de studiu la Paris, Pr. Vasile Radu a fost solicitat în 1933 să întocmească un referat cu privire la lucrarea de doctorat a lui T. (Atanasie) S. Negoită¹⁵, *Proorocul Nahum. Traducere și comentar*. Referatul a apărut apoi sub formă de articol cu titlul *Critică și metodă. Cu prilejul unei teze de doctorat*, în revista „Biserica Ortodoxă Română”¹⁶. În referatul întocmit, Pr. prof. Vasile Radu a indicat aspectele care trebuie avute în vedere atunci când se elaborează o lucrare academică, îndeosebi pentru una dintre disciplinele secției de Teologie biblică, și a comentat felul în care autorul lucrării a apreciat calitatea unor traduceri anterioare. Bazându-se pe formația sa strălucită și pe experiența de editor și traducător de texte în limbi orientale, Pr. Vasile Radu și-a îngăduit, desigur cu intenții constructive, unele critici cu privire la lucrarea lui Negoită, critici a căror înrâurire asupra evoluției profesionale a candidatului se vede limpede în calitatea excepțională a lucrărilor publicate ulterior de acesta. Atanasie Negoită și-a publicat teza de doctorat în 1932 (București, Tipografia „România Mare”, 133 p.). El a scris apoi și a publicat numeroase lucrări din domeniul studiilor filologice orientale și studii privitoare la Vechiul Testament și la manuscrisele de la Marea Moartă¹⁷, precum *Limba aramaică în Noul Testament*, *La râul Babilonului*, *Sabathul Vechiului*

¹⁵ Atanasie Negoită (1903-1994) a fost preot și orientalist, membru al Asociației Orientaliștilor din România. A studiat teologia și literele în București și a susținut licența la amândouă specializările (1926-1930) iar apoi doctoratul în Teologie (1932). A urmat studii de specializare pentru *Vechiul Testament* la École Biblique et Archéologique Française din Ierusalim (1930-1932). A fost conferențiar de Studii biblice la Facultatea de Teologie din București în perioada 1933-1938, lector de Limba ebraică la Institutul Teologic Universitar din București în perioada 1948-1952. Cf. Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 304-305.

¹⁶ Pr. Vasile Radu, *Critică și metodă. Cu prilejul unei teze de doctorat*, „Biserica Ortodoxă Română”, LL, 1933, nr. 1-2, p. 68-87.

¹⁷ Vezi Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 304-305.

Testament, Codul lui Hammurapi (toate publicate la București în 1935), *Metoda misionară a profeților Vechiului Testament* (București, 1936), *Câteva numiri de geografie și topografie biblică* (București, 1937) ș.a.

Traducător și editor al Jurnalului lui Paul din Alep

Cea mai importantă lucrare de arabistică a Pr. Vasile Radu este traducerea și editarea *Jurnalului* lui Paul din Alep care cuprinde relatări despre viața politică, cu toate aspectele ei, cea religioasă, culturală și socială, a ținuturilor pe care ierarhii sirieni le-au vizitat. Paul din Alep a călătorit împreună cu tatăl său, patriarhul Macarie al III-lea ibn al-Za'im al Bisericii Antiohiei și Întregului Răsărit, în Muntenia, Moldova, Țara Cazacilor (Ucraina de azi) și Țara Moscovei (Rusia). Călătorii sirieni au rămas în Țările Române trei ani și jumătate, perioadă în care au cunoscut bine locurile, istoria și obiceiurile românilor. Acest lucru i-a îngăduit arhidiaconului Paul să consemneze în *Jurnal* evenimentele la care a fost martor, să descrie orașe, monumente și tradiții. Autorul *Jurnalului* a prezentat cetăți, sate și clădiri de toate felurile, a descris palate domnești și colibe de lut situate pe malul Dunării, așezăminte religioase și culturale, drumuri și vămi pe care ierarhii sirieni le-au întâlnit în ținuturile vizitate. *Jurnalul* conține relatări despre biserici și mănăstiri dintre care unele nu se mai păstrează în prezent: Mitropolia veche din Târgoviște, clădirile de la Mărgineni ale Cantacuzinilor, biserica veche cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Curtea de Argeș sau clopotnița bisericii din Golești, ruinată de un cutremur la începutul secolului al XVIII-lea.

Cea mai însemnată parte a informațiilor cuprinse în scrierea lui Paul din Alep face referire la întâmplări sau fapte trăite de el și reprezintă mărturii directe, de mare valoare. O altă parte a informațiilor din *Jurnal* o reprezintă conversațiile pe care ierarhul sirian le-a avut cu oamenii pe care i-a întâlnit, persoane din toate clasele sociale, de la patriarhul țării sau domnitor până la slujbași de rând. Din paginile *Jurnalului* înțelegem că strângerea impozitelor în Siria era dificil de înfăptuit și lucrul acesta făcea ca situația Patriarhiei Antiohiene și relațiile cu pașa Damascului să fie dificile. Situația financiară a Patriarhiei era una foarte grea în momentul alegerii patriarhului Macarie al III-lea, în consecință, orice ajutor era binevenit. Prin urmare, motivația financiară a fost prima care a condus la această călătorie.

Notele de călătorie pe care Paul din Alep le consemnează în scrierea sa sunt continuarea jurnalului pe care el îl ținea dinainte de a pleca spre Europa de Est și acest aspect face ca scrierea sa reprezinte un miscelaneu

format din câteva secțiuni distincte. Autorul prezintă drumul spre capitala Imperiului Otoman, în iulie 1652, și lunile petrecute la Constantinopol, urmate de timpul petrecut în Moldova (din 25 ianuarie 1653 până la jumătatea lui octombrie) și Valahia (cea de a doua jumătate a lunii octombrie până după Paște, în 22 mai 1654), traversarea Țării Cazacilor (la 10 iunie au traversat Nistrul în direcția Rașkov), șederea la Moscova și călătoria înapoi către Iași, apoi cea de a doua ședere în Moldova și în Valahia (la 29 mai 1656 au plecat din nou către Moldova, unde au ajuns în 23 august 1656, au rămas la Iași de la 1 septembrie până la 16 octombrie, dată la care au pornit spre Valahia, rămânând la Târgoviște din 8 noiembrie până în iunie 1657) și întoarcerea la Damasc (1 iulie 1659). În Țările Române, călătorii sirieni au petrecut aproape trei ani și jumătate. Ultimele pagini ale *Jurnalului* descriu situația conflictuală pe care a găsit-o patriarhul Macarie la întoarcerea în eparhia sa (de unde lipsise timp de 7 ani, 4 luni și 20 de zile), măsurile luate de el pentru a restabili ordinea, cum au fost reparate unele clădiri sau cum au fost achitate datoriile către autoritățile otomane.

Jurnalul lui Paul din Alep este o sursă documentară importantă privitoare la istoria românilor, ucrainenilor, rușilor și arabilor creștini din cuprinsul Imperiului Otoman. Arhidiaconul Paul a consemnat cu multă atenție pentru detaliu toate evenimentele trăite iar acest aspect arată atât sentimentul său de răspundere față de cititorii de acasă pentru care a întocmit *Jurnalul*, cât și firea sa curioasă. Notele de călătorie sunt completate cu informații și comentarii de tot felul, iar acestea au fost adunate de-a lungul întregii vieți. Mai întâi, Paul din Alep a avut în vedere informarea enoriașilor, a creștinilor din Levant, pentru care accesul la educație și la cultura scrisă și tipărită era diminuat de statutul lor inferior în societatea musulmană. A avut în vedere și reunirea unor date folositoare despre țările vizitate, acesta fiind și un mod de a nu uita detaliile importante, în eventualitatea reîntoarcerii sale în acele locuri. Un alt motiv pentru care a întocmit *Jurnalul* a fost acela de a ajuta alți călători, arhierei ai Bisericii Antiohiene sau mireni, care ar fi dorit să călătorească în aceste ținuturi îndepărtate.

Jurnalul începe cu o scurtă introducere biografică și înfățișează aspecte despre viața și păstoria patriarhului Macarie al III-lea, despre nașterea, educația și situația fiului său Paul, după care prezintă istoria Patriarhiei Antiohiene de la mutarea ei la Damasc pentru prima dată în secolul al XIII-lea până la momentul păstoririi acesteia de către tatăl său. Este o cronică a patriarhilor și episcopilor antiohieni, care a fost întocmită de Paul din Alep în urma unor ani de cercetări și prezintă o listă a celor 15

Scaune episcopale ale Bisericii Antiohiene până la mijlocul secolului al XVII-lea, la alegerea ca Patriarh a tatălui său. Perioada de început a păstoririi patriarhului Macarie al III-lea precum și vizitarea eparhiei timp de mai multe săptămâni sunt relatate în prima secțiune a *Jurnalului*.

Ziua de 20 iulie 1652 a fost considerată de Paul data plecării în călătorie a ierarhilor sirieni spre Europa. La această dată, Paul din Alep și tatăl său, Patriarhul Macarie al III-lea, însoțiți de mai mulți preoți antiohieni, au plecat din Alep către Constantinopol și au sosit aici la 20 octombrie. Primul popas a fost la Iskenderun, în 5 august, apoi la Adana, în 14 august, la Konya, 1 septembrie, și Brusa, 28 septembrie. Sirienii au rămas două luni și jumătate în Constantinopol și în această perioadă ei au oficiat slujbe în bisericiile cetății, au vizitat monumente, moschei, cartiere vestite și mai ales cele mai importante așezăminte creștine. La data de 8 ianuarie 1653, sirienii au pornit din nou pe mare către Dobrogea și au sosit la Constanța la 17 ianuarie, după care au mers la Galați, au traversat Moldova și la 25 ianuarie 1653 au ajuns la Iași. Pe parcursul călătoriei în Țările Române, oaspeții arabi au asistat la multe prefaceri politice, lupte pentru tron și năvăliri ale turcilor otomani, ale tătarilor și cazacilor, prin urmare, informațiile despre evenimentele și întâmplările de la Curțile domnești sunt deosebit de prețioase. Patriarhul Macarie și suita sa au fost oaspeții domnitorului Vasile Lupu la Iași, aici au vizitat biserici și mănăstiri mari și mici, au fost martorii bătăliilor dintre domnitor și Gheorghe Ștefan, care s-au încheiat cu victoria celui din urmă. Paul a aflat de la interlocutorii săi despre evenimentele din anii anteriori și despre invazia cazacilor și a tătarilor, care în 1650 au năvălit în Moldova, devastând cetatea Iașului.

Autorul *Jurnalului* a notat cu atenție și minuțiozitate, din prima zi a intrării în Constantinopol, toate așezămintele și monumentele vizitate, slujbele la care a participat alături de tatăl său, întâlnirile cu călugări sau ierarhi greci. A notat de asemenea primirile la Patriarhie și oficierea Sfintei Liturghii în biserica de acolo, unde Patriarhul Macarie a slujit de mai multe ori, într-un sobor de înalți arhieri, în frunte cu Patriarhul ecumenic, Paisie I (1652-1653, 1654-1655). În aceeași măsură, Paul a arătat interes pentru istoria veche a Constantinopolului și a evocat mai mulți împărați în scrierea sa, îndeosebi dintre cei care au săvârșit fapte ieșite din comun și despre care a aflat atât din surse scrise cât și de la localnicii care l-au însoțit. În această lungă călătorie, Paul a avut prilejul să constate trăsăturile specifice ritului bizantin, care i-au dat ocazia să noteze frecvente comentarii despre conținutul și ceremonialul slujbelor bisericești. Arhidiaconul antiohian a scris lungi pasaje despre viața duhovnicească din

țările vizitate: rânduieli liturgice, praznice și ceremonii, sărbătorile din timpul anului, sfințiri de biserici, hirotonii, posturi, nunți, botezuri și înmormântări, cărți bisericești, veșminte și odoare, venerarea moaștelor. Autorul *Jurnalului* a notat cu grijă toate deosebirile pe care le-a remarcat între rânduielile urmate în Biserica Antiohiană și cele urmate în alte Biserici ortodoxe pe care le-a cunoscut în timpul călătoriei.

În perioada în care s-a aflat la Paris, Vasile Radu a cercetat, comparat și editat mai multe manuscrise ale *Jurnalului* lui Paul din Alep. În acest scop, el a conceput o metodologie proprie, de pionierat pentru România, în domeniul filologic arab. A editat și a tradus apoi în limba franceză o treime din *Jurnal*, până la plecarea călătorilor sirieni din Țara Cazacilor către Țara Moscovei. Vasile Radu a publicat în Colecția *Patrologia Orientalis* filele 1r-84r din Ms. Ar. 6016 de la BnF Paris, colaționat cu manuscrisul păstrat la British Library, Londra (din 1765) și cu manuscrisul din 1699 de la Muzeul Asiatic din Sankt-Petersburg (astăzi, Institutul de Manuscrise Orientale), pe acestea trei considerându-le cele mai valoroase dintre cele cunoscute. Ediția și traducerea franceză au apărut în Colecția *Patrologia Orientalis* de la Paris astfel: XXII, fasc. I, 1930, Partea I; XXIV, fasc. IV, 1933, Partea II; XXVI, fasc. V, 1949, Partea III. Ultimele pagini pe care Radu le-a editat și tradus se referă la vizitarea orașului Kiev și a Bisericii Sfânta Sofia. Greutățile de editare precum și împrejurările neprielnice au făcut ca traducerea întocmită de orientalistul român să nu poată fi terminată până în 1940 (anul trecerii sale la cele veșnice).

Împreună cu Pr. Cyrille Charon (Kiril Karalevskij)¹⁸, cu care a stabilit o frumoasă prietenie spirituală, Vasile Radu a editat și a tradus integral din limba greacă scrierea lui Athanasie Dabbās intitulată *Istoria Patriarhilor Antiohiei* (*Synopsis peri ton hagioton patriarchon Antiocheias*). Traducerea lor a fost publicată în revista „Biserica Ortodoxă Română” între anii 1930-1931¹⁹.

¹⁸ Istoric și orientalist, Kiril Karalevskij sau Cyrille Charon (16 decembrie 1878-19 aprilie 1959) a fost hirotonit preot în Biserica greco-catolică melkită de patriarhul Chiril al VIII-lea. El s-a aflat o vreme în serviciul Colegiului Patriarhal greco-catolic din Beirut. După 1908 și-a desfășurat activitatea la Roma, în calitate de atașat pe lângă Biblioteca Vaticanului, fiind și consultant al Congregației pentru Bisericile orientale. A călătorit în România și a colaborat cu Ioan Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române din București, și cu alți intelectuali români, între care și Pr. Vasile Radu. Cf. Cyrille Korolevskij, *Kniga Bytija Moego. Le livre de ma vie. Mémoires autobiographiques*, texte établi, édité et annoté par Giuseppe M. Croce, tome I-V (1878-1964), du Vatican, Archives Secrètes Vaticanes, 2006-2007, p. 5-49.

¹⁹ Vasile Radu și Kiril Karalevskij, „Istoria Patriarhilor Antiohiei. Synopsis peri ton hagioton patriarchon Antiocheias”, ediția textului grecesc, traducere în limba română și

În introducerea textului grecesc, Atanasie Dabbās relatează despre patriarhii marii cetăți a Antiohiei începând cu Sfântul Apostol Petru, cel dintâi Patriarh al ei, despre viața unora dintre ei și cât timp au ocupat fiecare acest Scaun apostolic. Sunt menționați cei care au luat parte la sinoadele ecumenice, cei care au fost canonizați și data când sunt sărbătoriți. Reiese că toate aceste informații au fost strânse cu muncă și strădanie de către autor, motivat de ideea că deși mai înainte au fost cunoscute de toți, totuși, din cauza deselor năvăliri și nenorociri care s-au întâmplat în diferite timpuri și ani, au fost lăsate în părăsire de către istorici sau au fost pierdute și astfel erau necunoscute contemporanilor săi. Urmează o cronică a ierarhilor Bisericii Antiohiene începând cu secolul al X-lea și până la momentul în care Macarie al III-lea este ales patriarh. În final, cei doi traducători au făcut observații cu privire la trăsăturile filologice ale textului și la cronologie, afirmând că aceasta este adeseori inexactă, ca și datele sinoadelor.

Profesor de limba ebraică și exegeza *Vechiului Testament*

La punctul III al *Memoriului de titluri, studii și lucrări*, Radu preciza următoarele: „Suplinesc de un an catedra de Limba ebraică și Exegeza *Vechiului Testament* de la Facultatea de Teologie din Chișinău, pentru care am fost recomandat de Senatul Universitar și de comisiunea respectivă”²⁰.

Traducătorul român își motiva interesul pentru studiul *Vechiului Testament* în lumina descoperirilor arheologice făcute recent și întărea ideea că această nevoie era simțită la vremea respectivă mai mult decât oricând: „Exegeza are mai mult înțeles iar Cuvântul lui Dumnezeu viu și veșnic capătă o forță nebănuită încă în fața scepticilor și a materialiştilor, prin sprijinul și dovada făcute asupra faptelor istorice descrise în Vechiul Testament, în lumina inscripțiunilor și textelor descoperite până astăzi.”

Din cercetarea referatului întocmit la Iași, la 29 noiembrie 1927, de comisia pentru analiza lucrărilor candidaților la Catedra vacantă de Limba ebraică și Exegeza *Vechiului Testament* de la Facultatea de Teologie din Chișinău, aflăm că pentru ocuparea catedrei vacante s-a prezentat candidatul Vasile Radu, Doctor în Teologie al Facultății de Teologie din București²¹. Sunt menționate în referat lucrările publicate de Radu: *Voyage*

studiu introductiv, *Biserica Ortodoxă Română*, XLVIII, oct. 1930, nr.10, p. 851-864, 961-972, 1039-1050, 1136-1150; XLIX, febr.-mar. 1931, nr. 2-3, p. 15-32, 140-160.

²⁰ *Memoriu de titluri, studii și lucrări*, p. 2.

²¹ DJANI, dosarul nr. 1170/1927, f. 7.

du patriarche Macaire d'Antioche. Valeur des manuscrits et des traductions, Paris, Imprimerie Polyglotte, 1927 și *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche. Texte et traduction française*, în curs de publicare în colecția *Patrologia Orientalis*, editori René Graffin și François Nau, Paris. În continuarea referatului, cei doi preoți care semnează documentul – Pr. econom Ioan Popescu Mălăești și Pr. Vasile Tarnavski – au argumentat că aceste două lucrări publicate dovedesc că „părintele Radu Vasile cunoaște destul de bine limbele fundamentale și absolut trebuitoare exegezei *Vechiului Testament*”²². Totuși, explicau aceștia în continuare: „Cum însă candidatul nu a publicat în afară de teza de doctorat nici o altă lucrare de Exegeză, comisiunea dorind a-i da prilejul să-și arate prin lucrări de seamă cunoștințele căpătate în studiile făcute la Paris asupra acestui obiect, este de părere a fi recomandat ca agregat pentru catedra de Exegeza *Testamentului Vechi* la Facultatea de Teologie din Chișinău”.

Pr. Vasile Radu a devenit în 1927 profesor la Catedra de Limba ebraică și Exegeza *Vechiului Testament* a Facultății de Teologie din Chișinău. În perioada cât a predat aici, el a lucrat împreună cu părintele Gala Galaction²³ la traducerea *Bibliei* în limba română, cu colaborarea Mitropolitului Nicodim al Moldovei, devenit mai târziu Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1939-1948).

Colaborarea cu Gala Galaction

Vasile Radu și Gala Galaction s-au întâlnit în perioada în care au fost amândoi profesori la Facultatea de Teologie din Chișinău. Prietenia dintre ei este prezentată de Gala Galaction în *Jurnalul* său²⁴. Într-o notă datată 18 mai 1936, cuprinsă în volumul al treilea al *Jurnalului* (la p. 248-249), Gala Galaction prezenta modul în care ei au lucrat: „Dacă va fi plăcut Domnului, în *Biblia* regelui Carol al II-lea, totul va trece prin mâna mea, căci multe cărți vor fi traduse de mine iar partea lui Radu va fi temeinic revizuită. Până acum, am, afară de *Noul Testament: Psaltirea, Cântarea Cântărilor, Iov, Ecclesiastul, Geneza, Exodul, Leviticul* și *Cartea lui Josua*, fiul lui Nun. Astăzi, traduc *Cartea Judecătorilor*. Până pe la Sf. Ilie, trebuie să termin și *Cărțile lui Samuel*. Radu a tradus: *Numerii*,

²² Pr. Vasile Tarnavski este prezentat de Gheorghe Speranța în articolul „Clerici români orientaliști”, *Studii teologice*, XIX, 1967, nr. 5-6, p. 359-374.

²³ Gala Galaction, pe numele său de mirean Grigore Pișculescu (16 aprilie 1879 – 8 martie 1961).

²⁴ Gala Galaction, *Jurnal*, București, Editura Albatros, 4 vol., 1996-2000 (ed. a II-a, București, Editura Vestala, 2007).

*Deuteronomul, Cărțile regilor și aproape tot restul Vechiului Testament. Îmi revine mie munca de revizuire și de euritmie*²⁵. Tot aici, Gala Galaction l-a descris pe colegul și prietenul său Radu ca fiind „un adevărat erudit, un bun cunoscător al limbilor clasice și orientale”.

Gala Galaction și Vasile Radu au întocmit traducerea textelor biblice în mod diferit față de traducătorii de dinaintea lor. Aproape toate traducerile apărute înaintea celor făcute de Radu și Galaction erau indirecte, prin limbi intermediare, pe când cei doi traducători au recurs la textele originale în limbile ebraică și elină.

Motivația unei noi traduceri a *Bibliei* a fost explicată de Pr. Vasile Radu prin faptul că toate descoperirile și studiile făcute până în acel moment aduseseră informații noi despre mediul în care cuvântul lui Dumnezeu s-a descoperit omenirii, informații care lipsiseră traducătorilor de până atunci și vechilor diortositori ai *Bibliei*. Numai așa se explică de ce lucrul traducătorilor a fost mereu nedesăvârșit, căci, în opinia sa, „în ultimul timp, studiile biblice au făcut un mare și nebanuit progres prin studiul aprofundat al *Bibliei* în lumina filologiei comparate semitice, a arheologiei biblice și orientale, a istoriei orientale și mai cu seamă a descoperirilor făcute în urma săpăturilor din Palestina, Egipt, Asiria și Babilonia”²⁶. Toate aceste detalii contribuiau la limpezirea multor aspecte din Vechiul Testament care până nu demult erau socotite încurcate și de domeniul fanteziei.

Mai întâi, pr. Vasile Radu a tradus și a publicat împreună cu Gala Galaction următoarele cărți și fragmente din Vechiul Testament: *Psaltirea proorocului și împăratului David* (București, 1929), *Cântarea Cântărilor* (București, 1934), *Cartea lui Iov* (București, 1935), *Eclesiastul și Cântarea Deborei* – fragment (București, 1936). În timpul vieții lui Radu au fost publicate două versiuni ample care reluau aceste texte: *Biblia adică dumnezeiasca Scriptură a Noului și Vechiului Testament, tradusă după textul grecesc al Septuagintei, confruntat cu cel ebraic*, publicată la București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol I”, în 1936, traducere întocmită de Mitropolitul Nicodim, Vasile Radu și Gala Galaction și *Biblia adică Sfânta Scriptură. Traducere după textele originale ebraice și grecești*, realizată de Vasile Radu și Gala Galaction și publicată la București la Fundația pentru Literatură și Artă, în anul 1938.

²⁵ Gala Galaction, *Jurnal*, vol. 3, 1999, p. 248-249.

²⁶ Scrisoarea aflată în Arhiva Societății Române de Radiodifuziune din București, semnată și datată de Pr. Vasile Radu: „București, 15 februarie 1939”; Arhiva SRR, dosar nr. 2/1939, p. 1-8.

Principiile care i-au călăuzit pe cei doi în realizarea noii traduceri au fost următoarele: din punct de vedere tehnic exactitatea textului, din punct de vedere lingvistic, o limbă cât se poate de literară, ținând însă seama și de exactitatea textului, iar din punct de vedere practic, cei doi traducători au pus la îndemâna profesorilor de religie, literaților, preoților, studenților cât și întregului neam românesc o traducere care să poată fi folosită pentru studiu, la predarea religiei în școli, la combaterea sectelor prin scoaterea de dovezi dintr-o *Biblie* fără tendințe confesionale, așa cum textul *Bibliei* a fost tâlcuit de sfinții părinți și mari dascăli ai Bisericii, „adică de Biserica însăși, de la început și până azi”²⁷.

Pr. Vasile Radu și modernizarea învățământului românesc

După întoarcerea de la Paris, în anul 1927, Vasile Radu a fost preocupat de reorganizarea învățământului românesc și a dorit să pună în practică ceea ce învățase în marile școli franceze. Pentru el, educația teologică din România se cerea „îndreptată”, după cum a explicat pe larg în *Reorganizarea învățământului teologic*, studiu sub formă de foileton pe care l-a publicat în mai multe numere din ziarul „Mișcarea” în anul 1932²⁸.

În aceste articole, el a prezentat modul în care erau organizate Facultățile de Teologie din Occident și cea din Ierusalim și a propus metode de modernizare a educației teologice din România. La Romano-catolici, a explicat Radu, Facultățile de Teologie sunt încadrate în Universități libere: „Biserica fiind mai presus de orice putere lumească, ea trebuie să fie ajutată de filosofie și de științele profane”. De aceea, în Occident, Facultățile de Teologie au ca anexe o Facultate de Filosofie unde se predă filosofia scolastică și nescolastică, o facultate de drept canonic și mai întotdeauna o școală de limbi orientale (în lipsa acesteia, limbile orientale se află repartizate la Facultatea de Litere). La Roma există o Facultate de Teologie cu 15 catedre și cu trei anexe: Facultatea de drept canonic are trei catedre, Institutul de Studii orientale, 11 catedre, iar

²⁷ *Ibidem*, p. 7.

²⁸ Toate cele 57 de articole au fost publicate în ziarul *Mișcarea*, cotidian al Partidului Național Liberal editat la București, în 1932, astfel: ianuarie, nr. 17, p. 1; februarie, nr. 21, p. 1, nr. 24, p.1, nr. 27, p. 1; martie, nr. 5 p. 1-2, nr. 10, p. 1, nr. 12, p. 1, nr. 18, p. 1, nr. 31, p. 1; aprilie, nr. 9, p. 1, nr. 15, p. 1, nr. 28, nr. 29, p. 1, nr. 30, p. 1; mai, nr. 4, p.1, nr. 13, p.1; iunie, nr. 9, p. 2, nr. 22, p. 2, nr. 24, p. 2-3; iulie, nr. 2, p. 3, nr. 8, p. 2, nr. 14, p. 2, nr. 19, p. 3, nr. 21, p. 2, nr. 22, p. 1, nr. 23, p. 2, nr. 24, p. 2, nr. 26, p. 2, nr. 27, p. 2, nr. 29, p. 2, nr. 31, p. 2; august, nr. 3, p. 2, nr. 6, p. 2, nr. 7, p. 2, nr. 9, p. 2.

Institutul Biblic, 12 catedre, în afară de filosofie. La Louvain, Facultatea de Teologie are 16 catedre. În felul acesta s-ar putea aduce mai multe exemple, a spus Radu, „pentru a vedea că teologia este mai bine organizată în Apus”. Facultatea de Teologie catolică din Strasbourg, subvenționată de statul francez, are 15 catedre, o facultate de drept canonic și un Institut de teologie dogmatică.

Pr. Vasile Radu s-a referit și la Școala Biblică și Arheologică franceză din Ierusalim, care avea numai pentru studiul Sfintei Scripturi și al Filologiei 12 catedre, între care: Introducerea și Exegeza *Noului Testament*, Introducerea istorică a *Noului Testament* și Limba Greacă. Radu a dat aceste exemple, cu explicații și comentarii, din dorința de a fi urmat și la noi acest model al învățământului european modern. Radu a notat în scrisoarea din 6 iulie 1927 adresată ministrului Educației de la acea vreme, Constantin Angelescu, că toate aceste cursuri „au fost făcute în vederea aprofundării lor cu istoria Asiriei, Babiloniei și Egiptului și a punerii lor în serviciul *Vechiului Testament*, care trebuie studiat numai așa”²⁹.

Devenit profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău în anul 1927, Pr. Vasile Radu a formulat propuneri și comentarii care erau rezultatul anilor de studiu la marile școli de orientalistă din Paris. Acestea dovedeau preocupările sale cu privire la modernizarea învățământului românesc. El a evocat competențele sale în domeniul orientalisticii, unice în România în peisajul academic al timpului, exprimând necesitatea de a fi predate studenților Facultății de Teologie noțiuni de istorie antică și de limbi clasice și orientale pe care le necesită o bună înțelegere a *Vechiului Testament*. Astfel, în articolul publicat în data de 8 ianuarie³⁰, profesorul Vasile Radu descrie felul în care este organizat învățământul teologic românesc și vorbește despre trei categorii de școli: Seminarii (școli bisericești în felul liceelor, unde pe lângă cultura laică se predă și o cultură teologică restrânsă), Academii Teologice și Facultăți de Teologie. Pentru ca toată lumea să poată înțelege cum se predau științele religioase la seminarii, Radu a inclus o schiță de programă pentru Seminar, după cum urmează:

- * clasa I: Istoria *Vechiului Testament* – 3 ore pe săptămână
- * clasa a II-a: Istoria *Noului Testament* – 2 ore pe săptămână
- * clasa a III-a: Explicarea *Evangheliilor* – 2 ore pe săptămână

²⁹ DJANI, dosarul nr. 1168/1927, f. 16.

³⁰ Vasile Radu, „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Mișcarea*, vineri, 08 ianuarie, 1932, p. 1.

* clasa a IV-a: Catechismul – 2 ore pe săptămână

* clasa a V-a: Istoria Bisericii universale până la 1054 – 2 ore pe săptămână, Arheologie Biblică – 1 oră pe săptămână, Introducere în Vechiul Testament – 3 ore pe săptămână

* clasa a VI-a: Teologie dogmatică – 3 ore pe săptămână, Omiletică – 2 ore pe săptămână, Istoria Bisericii universale, partea a II-a – 2 ore pe săptămână, Introducerea în Noul Testament – 2 ore pe săptămână

* clasa a VII-a: Morală – 3 ore pe săptămână, Liturgică teoretică – 1 oră pe săptămână, Pastorală – 1 oră pe săptămână, Drept bisericesc – 2 ore pe săptămână, Predici – 1 oră pe săptămână, Ermeneutică – 1 oră pe săptămână, Istoria Bisericii române – 1 oră pe săptămână

* clasa a VIII-a : Exegeza Noului Testament – 4 ore pe săptămână, Predici – 6 ore pe săptămână, Practică liturgică – 4 ore pe săptămână.

Pr. Vasile Radu observă de asemenea că la fiecare clasă de seminar se mai predă câte o oră de practică liturgică pe săptămână, muzică bisericească, 2 ore pe săptămână până în clasa a V-a, iar în clasa a VI-a și a VII-a câte o oră.

În continuarea articolului său, el prezintă Academiiile teologice și a amintit că înainte de război exista în Transilvania, pentru pregătirea preoților, Institutul Teologic Andreian de la Sibiu, unde erau primiți candidații la preoție, elevi de liceu cu bacalaureatul și fără bacalaureat. Radu a afirmat că după un studiu minimal de materii teologice, pe parcursul a trei ani, Institutul dădea dreptul candidatului să fie hirotonit preot în Transilvania, iar „diploma era valabilă doar pentru atâta, căci pentru alte funcțiuni în statul ungar se cereau studii superioare și speciale”³¹. Pentru o cultură teologică solidă, a explicat el în același articol, cei ce absolveau cursurile Institutului Teologic de la Sibiu „își îndreptau privirile și pașii” spre vechea și bine organizată Facultate de Teologie din Cernăuți, unde se făceau studii serioase „prin trecerea de examene severe” și se putea obține astfel un Doctorat în Teologie ortodoxă. A mai precizat și faptul că după război, „ierarhii de peste munți au profitat de împrejurări și au extins această formă de învățământ, „urcând” numărul anilor de studii la patru, și au adăugat materii din programa Facultăților de Teologie. La acea vreme, existau Facultăți de Teologie la București, Cernăuți și Chișinău, iar cea mai bine organizată Facultate dintre cele trei era, în opinia autorului, Facultatea de la Chișinău.

³¹ *Ibidem*.

Într-un alt articol³², plecând de la exprimarea opiniei că reorganizarea învățământului teologic se impunea mai mult decât oricând și că „va trebui să se urmărească un îndoit scop”, și anume pregătirea de preoți pentru popor și pregătirea de preoți pentru intelectualitate, adică profesori, cercetători și oameni de știință, care trebuie „să satisfacă anumite cerinți absolut indispensabile vremii în care Biserica își desvoltă activitatea sa.” Pr. Vasile Radu considera foarte grav faptul că tinerii seminariști nu cunoșteau limbile clasice (greaca și latina), întrucât se știe că această cultură clasică este necesară studiului Sfintei Scripturi și al scrierilor Părinților Bisericii. Sfânta Scriptură trebuie studiată din punct de vedere științific și exegetic și „în lumina nevoilor de astăzi”³³, a afirmat el, iar „interpretarea ei va trebui să fie educativă și atractivă, făcută de profesori preparați într-adins pentru această ramură de studiu așa de grea și de necesară.” Sfânta Scriptură va trebui interpretată și cu ajutorul filosofiei, „așa cum făceau odinoară părinții bisericești, cari nu neglijau sistemul de gândire al vremii lor, ci dimpotrivă îl puneau în slujba cuvântului Dumnezeu, pentru răspândirea și întărirea lui.” Rolul viitorilor preoți, considera Radu, va fi de a explica Sfânta Scriptură în chip deosebit, atât pentru intelectualitate care „cere să înțeleagă cuvântul divin în toate subtilitățile lui”, cât și pentru popor.

Într-un alt număr al ziarului³⁴, Radu a făcut comentarii despre felul în care vedea formarea tinerilor seminariști: „Înmulțirea cunoștințelor se va face pe cât e cu putință, în același chip familiar cu dezvoltarea conștiințiozității”. El era de părere că trebuie să dispară frica de nota rea, iar școala noastră teologică „să urmeze modelul copiilor care îi ajută pe părinți și frați la lucrul gospodăriei”, să dea posibilitatea de a pune întrebări asupra diferitelor probleme, iar profesorii să explice totul. „Prin multă dragoste și voioșie să se facă predarea astfel ca în copil să se desvolte cât mai multă hărnicie și conștiințiozitate”, astfel încât „florile copilăriei să se resfețe în cât mai multe raze de lumină și căldură, ca fructele să iasă cât mai coapte și cât mai frumoase”, Pr. Vasile Radu considera că severitatea nu este prea bună, „severitatea le scutură înaintea de vreme, iar fructele ori cad ori es cu totul chircite”.

Cât privește învățământul academic cu specializare în Teologie, Pr. Radu a explicat că nu concepe decât profesori preoți și aceasta pentru că

³² „Reorganizarea învățământului teologic”, *Mișcarea*, miercuri, 13 ianuarie, 1932, p. 1.

³³ *Ibidem*.

³⁴ „Reorganizarea învățământului teologic”, *Mișcarea*, miercuri, 03 august, 1932, p. 2.

nu vedea o mai convingătoare și mai însuflețitoare catedră decât amvonul bisericii unde profesorul este slujitor: „Unde ar fi un curs de dogmatică, de morală, de patrologie, de apologetică, etc. mai solemn și mai pătrunzător ca de pe amvonul unei biserici, ascultat și de studenți și de alți auditori ?”³⁵.

În articolul din 27 februarie³⁶, Radu arăta că Facultățile de Teologie din București, Iași și Cernăuți trebuie să aibă și menirea de a forma studenți „cari să se ocupe cu știința teologică în diferitele ei specialități” și acest lucru mărește prestigiul Bisericii și al Statului. El a explicat că pentru doctorat nu există cursuri speciale, iar pentru unele specializări lipsesc profesorii. A dat exemplu Facultatea din Cernăuți, unde pentru admiterea la doctorat se dădea un examen din toată Teologia, materia fiind împărțită în două secțiuni.

Concluzii

Preot, teolog și profesor universitar, Radu a fost primul român care s-a specializat în limba și literatura arabă creștină și a dezvoltat o metodologie riguroasă, științifică, de editare, traducere și cercetare a manuscriselor arabe. Opera sa a contribuit în mod hotărâtor la studiul culturii și limbilor Orientului Apropiat antic, al textelor biblice și al relațiilor dintre românii și arabii creștini din Biserica Antiohiană, cu Scaunul patriarhal la Damasc. Lucrările sale publicate, îndeosebi traducerile comentate din *Vechiul Testament* și din *Jurnalul* arhidiaconului Paul din Alep, au îmbogățit studiile teologice și filologice din România iar preocupările sale de ebraistică și arabistică au dus la publicarea unor lucrări de pionierat și au devenit un model pentru editorii și traducătorii de texte orientale care l-au urmat.

În scrierile sale prezentate mai sus, Pr. profesor Vasile Radu apare ca un educator modern care, cunoscând modelele occidentale, nu pierde din vedere eforturile înaintașilor din spațiul românesc de a organiza pe baze temeinice învățământul teologic. Textele publicate de Pr. profesor Vasile Radu cu privire la reorganizarea învățământului teologic românesc au avut o mare însemnătate în contextul istoric și cultural al epocii iar activitatea sa de profesor universitar a îmbogățit cultura și educația teologică românească.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ „Reorganizarea învățământului teologic”, *Mișcarea*, sâmbătă, 27 februarie, 1932, p. 1-2.

Întreaga activitate didactică a Pr. prof. Vasile Radu are o importanță deosebită în contextul în care preocupările intelectualilor români din acea vreme erau îndreptate către punerea bazelor unui învățământ teologic național temeinic, cu solide baze științifice. De aceea, cercetarea activității sale de profesor și orientalist și a lucrărilor pe care le-a pregătit și le-a publicat poate conduce la cunoașterea mai bună a începuturilor studiilor de orientalistă în România și a eforturilor de modernizare a învățământului teologic românesc.

The Teaching Interests of the Orientalist Vasile Radu (Summary)

Keywords: *Oriental Studies, Vasile Radu, Church of Antioch, Christian Arabs, methodology of Arabic texts*

This study highlights the scholarly interests of Professor Vasile Radu, a pioneer of Oriental Studies in Romania, one of the first Romanian scholars who learned and used several Eastern languages and developed a coherent research program that he carried out throughout his life. Professor Vasile Radu can be considered the first Romanian orientalist and researcher of Christian Arabic texts concerning the Romanians. His first published works show his interest in the close relationship between the Patriarchate of Antioch, with its Seat in Damascus, and the Romanian Orthodox Church, starting with the last decades of the 16th century.

This paper begins with Professor Vasile Radu's biography and presents information from researched sources, especially from direct sources written by Radu himself, with a focus on his higher education in Paris. This paper provides data concerning the professors whose courses the Romanian orientalist followed in Paris, as well as a description of how their courses were conducted. Also presented here is a list of Radu's works, both published and left in manuscripts, the first inventory of titles bearing his signature.

Emphasis is placed on a latter period in Vasile Radu's life, his time spent in Chișinău as professor at the newly established Faculty of Theology, attached to the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași. This marks another element of novelty in presenting the contribution of Professor Radu to the reorganization of Romanian higher education, following in the footsteps of the renowned foreign universities of the time.

Concerning Radu's translations and editorial work on Paul of Aleppo's *Diary*, one of the professor's most important works in the field of Arabic studies, this paper explores the *Diary's* importance as a documentary source regarding the history of Romanians, Ukrainians, Russians and Christian Arabs throughout the Ottoman Empire.

Another topic addressed in this paper concerns the formative relations that the Romanian orientalist had with great scholars who shaped his scientific interests. It describes the friendship and the results of the collaboration with Gala Galaction, with whom Vasile Radu met during his tenure at the Faculty of Theology in Chișinău. Another person with whom Radu established a fruitful spiritual friendship was Cyrille Charon (Kiril Karalevskij), with whom he edited and translated from Greek the work of Athanasios Dabbās, the Patriarch of the Church of Antioch, *History of the Patriarchs of Antioch*.

This study illuminates the importance of the contributions made by Professor Vasile Radu as a scholar of Hebrew and Arabic studies to the founding and continuity of the Department of Exegesis of the Old Testament at the Faculty of Theology in Chișinău, as well as to the wider discussion in the academic environment at the time concerning the reorganization of the theological higher education in Romania.

ANEXE

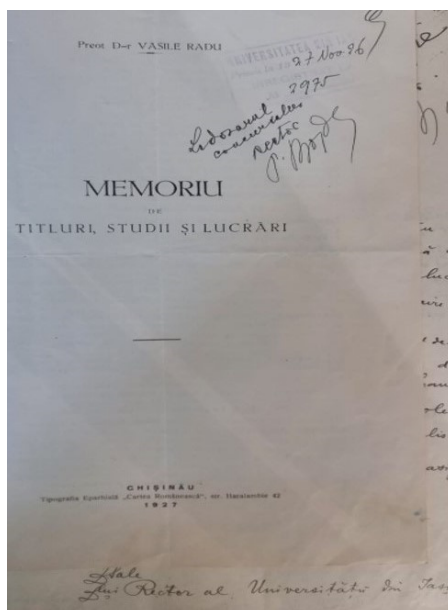

Pr. prof. dr. Vasile Radu (1887-1940).

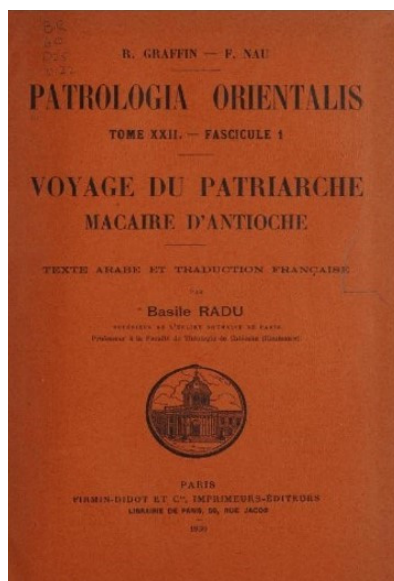
A handwritten signature in cursive script. The text reads: "Preot Vasile Radu", "Supérieur de l'Eglise Roumaine", "9bis Rue Jean de Beausais", and "Paris (re)". The signature is written in dark ink on a light-colored background.

Preot Vasile Radu
Supérieur de l'Eglise Roumaine
9bis Rue Jean de Beausais
Paris (re)

Semnătura Pr. Vasile Radu.

Memoriul de titluri, studii și lucrări întocmit de Pr. Vasile Radu în anul 1927.

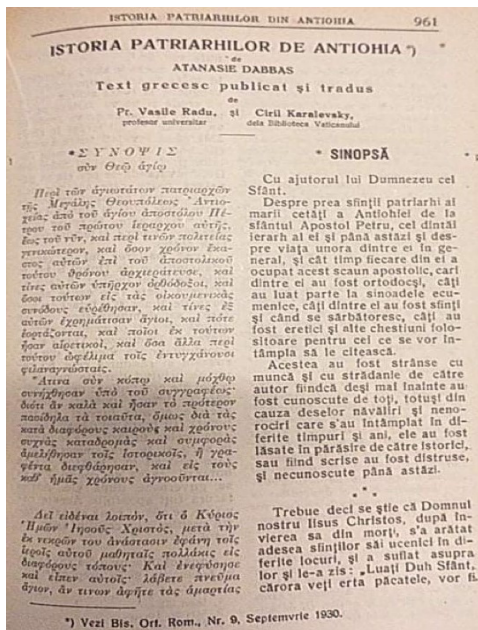

Coperta vol. *Patrologia Orientalis*, revistă editată la Paris de Mons. René Graffin și François Nau, în care Vasile Radu a publicat textul arab și traducerea franceză a *Jurnalului de călătorie* al patriarhului Antiohiei Macarie III ibn Al-Za'im în Țările Române și Ucraina (1652-1658).

Sunt doctor în Teologie din Junii 1921, de la Facultatea
Teologie din București, pentru specialitatea « Exegese » în
am mi-am trecut teza cu subiectul indicat la nr 7.
La Paris am avut timp de 6 ani cursuri speciale
de Exegese Vechieului Testament la Hautes Etudes, (unde
mi-am pregătit și teza), cu profesorul Lambert și la Insti-
tutul Catolic cu profesorul Courard.
Am urmat apoi cursuri de Asiriologie (descifrarea de
texte și comentarii) cu profesorul Schall. Sineica (părinte
siriac) cu profesorul Lambert, iar la Institutul Catolic cu
J. Berier, Araba (literară și vulgară, descifrarea de texte
după manuscrise) cu profesorul J. Berier la Institutul
Catolic și A. Barthélemy la Hautes Etudes.
Toate aceste studii suplimentare le-am făcut în vederea
aprofundării lor - cu istoria Siriei, Babiloniei și Egiptului,
- și a punerii lor în serviciul N. Testament, care trebuie
studiat numai așa.
Promiți, în răz, domnule Ministru, asigurarea
distincției noastre considerabile.

Drept Asile Radu
Supărat de l'Ōfice Române
gle Rue Jean de Beaumont
Paris (XX)

Scrisoarea adresată ministrului Educației, Constantin Angelescu (6 iulie 1927).

Istoria Patriarhilor de Antiohia de Atanasie Dabbas, text tradus din limba greacă și publicat de Vasile Radu și Cyrille Charon.

Reorganizarea învățământului teologic

STUDIU de preot VASILE RADU
profesor universitar

Înmulțirea cunoștințelor se va face pe cât e cu putință, în același chip familiar cu dezvoltarea conștiințelor. Să dispară tremurul cu frica numai de nota rea și fantoma babei cu porția lăudă, înlocuindu-se cu copilul ajutat pe părinți și frați la lucrul gospodăriei, ne mai slăbindu-i cu fireabă asupra diferitelor probleme, iar mai marii cu sursul pe buze, le explică totul, așa să fie și școala noastră teologică.

Studiile se vor ține mai puțin pe dezvoltarea copilului. Cât mai multă dragoste și voință, ca în copil să se desvolte cât mai multă hărnicie și conștiințiozitate. Florile copilului să se restie în cât mai multe raze de lumină și căldură, ca fructele să iasă cât mai coapte și cât mai frumoase. Severitatea le scutură înainte de vreme, iar fructele

spirituali și cântări în slăuna deivovă și de elevi, dar și pentru contemplarea de moment a viitorilor păstori.

Gruparea studiilor

În vârsta frământărilor sufletești (16-20 ani) când problemele credinței și ale științei, năvălesc cu furie asupra acestor tineri, trebuie o sistematizare și o grupare mai temeinică. Elevii să găsească puternice stăvile și luminoase clarificări. Un prim stăvilor în deprinderile tari și conștiința virtutilor în traiul zilnic, am văzut că este biserica cu ale ei alușe dumnezeiești. Într-o vreme elevii, nefericiți, dar conduși cu dragoste exemplară, vor trece pe nesimțite, cu ale lor rugămintele, dela imitația inconștientă, cu frica de necunoscut la adărușul conștiinței în misticismul sublim și și vor croi căi de viață după pădurea lor. Pentru înălțarea deplină a gândurilor de viață însă, au nevoie și de gruparea multimei cunoștințelor preluate la diferite obiecte, ce li se cer și li se impun prin forța împrejurărilor.

Nu poate fi o grupare mai

frecască în învățământul teologic decât împrejurul Sf. Scripturii și a studiului filosofic. Adărușul în Sf. Scripturi, nu se poate face decât pe baza legilor gândirii, iar studiul obiectelor de cultură teologică, în baza acelorăși legi, însă cu materialul de artă, în special trebuie mulțumirea de seamă la trecerea dela copilăria imitativă (dreșaj anilor 11-15) la bărbăția cercetătoare (numară caracterului între 16 și 20 ani). Odată cu exemplul în rugă și faptă, cu acești bunătate părintească erititoare, să crească prietenia și discuția în măsura dezvoltării trupului și sufletului. Misticul inconștient al episcopului să fie condus cu muiță atenție spre convingerea bărbătească, dându-i elevului adevărate ajutoare părintești pentru stăpânirea de sine și trairii în virtuți creștine. Părghia în viața bisericii, cu ajutorul lui și să trăiească Sf. Tatăl. Totul însă prin exemplul și fără nici o impunere. Capela să fie deschisă la totdeauna, pentru si jba de soară și din dimineața, fiecare zi, oficiată cu toată căldura de

are să cultive virtuțile și să desăvârșască traiul credinței: a) Sf. Scriptură a învățământului filosofic pentru formarea convingerilor și înmulțirea cunoștințelor.

Învățământul academic

Cât privește pentru studiul academic de specializare teologică, nu concep decât profesori proci. A-asta peirid nu vād o mai convingătoare și mai înfăptuitoare catedră decât cea a profesorului care este profesorul este slujitor.

De ce am admie cindei de boli trupești pentru profesorii mediciniști și am privi cu neîncredere clinicile de boli se fetești bisericile pentru profesorii teologi? Unde ar fi curs de dogmatică, de morală, de patrologie, de apologetică... mai solemn și mai pătrunzător ca de pe avusul unei biserici, ascultat și de studenți și de aii auditorii?

Profesorii mediciniști descură trupurile, profesorii teologi și discepe e sufletele. Medicinici trebuie să-și adură trupurile bolnave sau neinsuflete, pentru a le studia. În prajna asvoanelor sufletele vor răi

„Reorganizarea învățământului românesc”, articol publicat de Vasile Radu pe 3 august 1932, în *Mișcarea*.

MISCAREA

BULENDAR ST. BUCUREȘTI (FOT. S. BUCUREȘTI)

Cum e reprezentată Basarabia în guvern

București sau ugarina?

Un articol din ziarul „Marea” din 12 februarie 1932, care prezintă o analiză critică a reprezentării Basarabiei în guvernul român. Autorul discută despre influența politică și socială a basarabienilor în structurile de stat, evidențind o lipsă de coerență și o manipulare a intereselor locale în favoarea unor grupuri de interese străine.

Sănătatea satelor noastre

Un articol care descrie starea deplorabilă a infrastructurii și sănătății publice în zonele rurale ale României. Se menționează lipsa de apă curată, condiții de igienă precare și absența serviciilor medicale adecvate, ceea ce duce la o mortalitate ridicată și la boli contagioase.

Conversarea în Comisiile Camerei

Un raport asupra activității parlamentare, în special asupra discuțiilor din cadrul comisiilor de lucru ale Camerei Deputaților. Se analizează modul în care sunt abordate problemele naționale și locale, criticându-se lipsa de transparență și eficiență în unele proceduri.

O politică can nervoasă

Un comentariu politic care explorează tensiunile și conflictele interne din cadrul clasei politice românești. Se discută despre strategiile diferite ale diferitelor grupuri și impactul acestora asupra populației.

Noi atacuri împotriva partidului

Un articol care prezintă o analiză a poziției și activității diferitelor partide politice în contextul schimbărilor sociale și politice din România. Se discută despre alianțe, rivalități și impactul asupra procesului de guvernare.

Reorganizarea învățământului teologic

de Vasile Radu

Un articol academic care propune schimbări fundamentale în sistemul de învățământ teologic românesc. Autorul argumentează necesitatea unei abordări moderne, care integreze studiile teologice cu cele științifice și sociale, pentru a forma tineri capabili să servească comunitatea.

Prima pagină din ziarul liberal *Mișcarea*, în care apare studiul Pr. Vasile Radu despre reorganizarea învățământului teologic românesc.

Studentii străini în URSS. Experiințe formative în spațiul sovietic ale profesorului Ariton Vraciu

Iana Balan *

Cuvinte cheie: *Ariton Vraciu, Universitatea din Iași, istorie academică, schiță biografică, profesor, studenți străini în URSS*

Introducere

Istoria Universității din Iași oferă multiple posibilități de investigație, cele mai frecvente fiind analizele instituționale. Lucrări privind relațiile externe ale Universității și mai ales cele consacrate experiențelor formative internaționale ale studenților și profesorilor sunt mai puține. De menționat, în acest registru, sunt capitolele semnate de Adrian Vițalaru¹ și Alexandru-Florin Platon² în volumul aniversar privind istoria Universității din Iași. De asemenea, un articol apărut în *Historia Universitatis Iassiensis* tratează relațiile cu instituțiile din URSS, în special cu Universitatea de stat din Chișinău³. Informații despre parcursul academic la contactul cu străinătatea sunt cuprinse și în unele monografii dedicate profesorilor

* Muzeograf, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Adrian Vițalaru, „Legăturile externe ale Universității” în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 509-512.

² Alexandru-Florin Platon, „Relațiile internaționale ale Universității (1945-1989)” în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *op.cit.*, p. 615-639.

³ Iana Balan, „Schimburi academice româno-sovietice în perioada Războiului Rece” în *Historia Universitatis Iassiensis*, XI/2020, 125-164.

școlii ieșene, cum ar fi Ștefan Procopiu⁴, Mircea Ion Savul⁵, Vespasian V. Pella⁶, George Călinescu⁷ sau Garabet Ibrăileanu⁸.

În mod evident, în tot acest ansamblu instituțional, Facultatea de Litere⁹ ocupă un loc însemnat, fiind nu doar una dintre cele patru facultăți în momentul înființării Universității din Iași, ci și un organism dinamic, cu multe specializări și figuri emblematice nu doar pentru analiza și critica literară, ci și pentru viața politică sau gazetăria românească. Unul dintre profesorii și cercetătorii de marcă ai Literelor ieșene a fost Ariton Vraciu, despre care au mai scris Adrian Poruciu¹⁰, Stelian Dumitrăcel¹¹, Al. Zacordoneț¹² sau Rodica Miron¹³. Cu toții l-au plasat pe Vraciu în succesiunea unor figuri majore ale filologiei românești, precum: V.A. Urechia, Alexandru I. Philippide, Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Th. Simenschy, G. Călinescu, Petru Caraman etc.¹⁴ și a unor slaviști cu renume, cum ar fi: Vasile Harea sau Petru Caraman¹⁵. Nu în ultimul rând,

⁴ Cesar Buda, *Viața și opera lui Ștefan Procopiu. O pagină din istoria științei*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 384 p.

⁵ Viorel Erhan (ed.), *Mircea Ion Savul – ctitorul geochimiei românești*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, 170 p.

⁶ Aurora Ciucă (coordonator), *100 de ani de gândire juridică românească. Vespasian V. Pella și dezvoltarea dreptului penal internațional și național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, 150 p.

⁷ Ion Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, ed. a II-a, București, Editura Libra, 1994, 448 p.

⁸ Al. Piru, *G. Ibrăileanu. Viața și opera*, București, Minerva, 1971.

⁹ Titulatura Facultății de Litere s-a schimbat periodic: Facultatea de Litere – în 1860, din 1864 - Facultatea de Filosofie și Litere, apoi Facultatea de Litere și Filosofie până în 1948, Facultatea de Filologie-Istorie-Filosofie între 1948-1960, Facultatea de Filologie - între 1960-1989 și Facultatea de Litere începând cu 1989 (Lăcrimioara Dorina Petrescu, „Facultatea de Litere” în Gheorghe Iacob (coord.), Cornelia-Mirela Medeleanu, Ionuț Nistor, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”-Iași. Anuar (1989-2009)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 265).

¹⁰ Adrian Poruciu, „Lingvistica istorică ieșeană: între realizări și promisiuni de onorat” în *Philologica Jassyensia*, an II, nr. 2, 2006.

¹¹ Stelian Dumitrăcel, „Ariton Vraciu (1927-1987)” în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, tom XXXIII, 1992-1993, A. Lingvistică.

¹² Al. Zacordoneț, *Filologia slavă în Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. II, București, 1960.

¹³ Rodica Miron, „Ariton Vraciu – o viață și o mare pasiune” în *Ateneu*, an 55, nr. 591-592, noiembrie-decembrie 2018, Bacău.

¹⁴ Lăcrimioara Dorina Petrescu, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 265.

¹⁵ Ariton Vraciu – un indoeuropeist de seamă în Onufrie Vințeler, *Portrete și cărți*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2007, p. 387.

preocupările teoretice și practice de traductologie au stârnit interesul cercetătorilor care i-au analizat parcursul universitar¹⁶.

În studiile ce au avut ca preocupare viața și activitatea lui Ariton Vraciu, acesta este caracterizat ca un lingvist de excepție, cunoscător al limbilor clasice (greaca și latina) și al altor limbi vechi (paleoslava și sanscrita), cunoscător la perfecție a limbilor slave (rusa, bulgara, polona, ucraineana, ceha, slovacă, sârba, croata) și a unor limbi de circulație internațională (franceza, germana, engleza și italiana)¹⁷. În același timp, ca lingvist, Vraciu a fost plasat alături de alți mari profesori, cum ar fi Theofil Simensky, Gheorghe Ivănescu¹⁸ sau Cicerone Poghiră¹⁹. Această statură înaltă a activității sale a fost justificată de activitatea complexă, în fonetică și fonologie, lexicologie, morfologie și sintaxă, etnologie, lingvistică generală și comparată, în limbajul poetic sau traduceri²⁰.

Cercetând mențiunile și studiile, ce prezintă fragmente din viața și activitatea profesorului, dar și documentele din arhiva Universității din Iași sau alte surse documentare ne propunem realizarea unei schițe biografice și intelectuale a profesorului Ariton Vraciu, din perspectiva impactului pe care l-a avut formarea sa în spațiul sovietic. Vom urmări mecanismele de selecție a candidaților pentru bursele în URSS, contactele academice și experiențele formative.

Schiță biografică

Născut la 20 ianuarie 1927, în satul Tarnița, comuna Oncești, județul Bacău, Ariton Vraciu a făcut parte dintr-o familie numeroasă formată din opt frați. A rămas timpuriu orfan de tată. Tatăl lui, Jănică, dascăl de

¹⁶ Corina Ciubotaru (ed.), *Ariton Vraciu, Studii de traductologie*, Editura Stef, Iași, 2011, p. 8-14.

¹⁷ Ionel Maftei, *Personalități ieșene*, vol. VII, Iași, Editura Opinia SRL, p. 334. Calitatea sa de poliglot i-a permis realizarea unor studii comparative și cercetarea raporturilor corelative dintre limbile baltice și slave, baltoslave și germanice, balcanice, baltoslave și iraniene etc. și să scoată în evidență un număr însemnat de elemente autohtone ale limbii române în rolul lor de substrat în formarea limbilor romanice, slave, germanice și altor limbi vechi indoeuropene (Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 388).

¹⁸ Adrian Porciuc, *op. cit. în loc. cit.*, p. 289. Ariton Vraciu a avut viziuni diferite de Ivănescu, datorită formării sale la școala bulgară a lui Vladimir Georgiev – școala bulgară, dar și indoeuropeniștii sovietici, au mers pe linia „autohtonistă” prin care au încercat să demonstreze că indo-europenii au avut o patrie originară în Balcani încă din neolitic, teorie neacceptată de Ivănescu și alți indoeuropeniști de seamă.

¹⁹ *Ibidem*. Vraciu, alături de Ivănescu și Poghiră au contribuit la studiul substratului limbii române, mai ales în „Limba daco-geților” (1980).

²⁰ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 392.

biserică, a murit în 1931²¹. Familia s-a mutat la Bacău când copii au ajuns la vârsta școlarității. Mama Maria, Tătărușanu numele de familie înainte de căsătorie²², a crescut copiii în oraș și inițial a păstrat pământul la Târnița, dar l-a predat ulterior statului pentru a evita exmatriculările²³.

La Bacău Ariton Vraciu a urmat clasele primare la Școala de Băieți nr. 2 (în prezent Școala „Al. I. Cuza”) și apoi Liceul de băieți „George Bacovia (în prezent Liceul „Ferdinand”²⁴). În 1949, a absolvit liceul și a fost admis, pe bază de concurs, la Universitatea din Leningrad. Conform „repartiției” din perioada comunistă a urmat un an cursurile la Facultatea de Geologie. În „Autocaracterizare” susține că a vrut să urmeze Filologia, dar a fost „repartizat”²⁵ la Institutul Minier (Facultatea de prospecțiuni geologice)²⁶. La Leningrad a învățat limba rusă, dar și alte limbi străine dovedindu-și abilitatea pentru limbile străine, permițându-i-se în acest fel reorientarea spre Filologie. Astfel, după cinci ani de studiu (1950-1955) stăpânea rusa, bulgara, polona, ucraineana, ceha, slovacă, sârba și croata²⁷. În lucrarea de diplomă a cercetat problema originii și evoluției funcțiunilor sintactice ale acuzativului în limba rusă, în comparație cu celelalte limbi slave și indo-europene (parțial, neindo-europene) („Происхождение и развитие основных значений винительного падежа в русском языке”)²⁸.

²¹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitate, subfond Rectorat (în continuare AUAIC, Rectorat), dosar 76/1971, f. 59.

²² AUAIC, Rectorat, dosar 832/1965, f. 6.

²³ Rodica Miron, *op. cit. în loc. cit.*, p. 29. În „Autobiografia” din dosarul de promovare pentru postul de „profesor” a oferit mai multe detalii. S-a născut în satul Târnița, comuna Oncești-Zeletin, care pe atunci aparținea județului Tecuci (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 59).

²⁴ În perioada liceului a întâmpinat mai multe dificultăți, familia nu avea de unde plăti taxele școlare, a fost înscris la Școala de arte și meserii, la Liceul Industrial, dar nu a vrut să meargă. Apoi, a fost nevoit să ia liceul de la capăt, fapt pe care nu l-a considerat un minus, deoarece „a avut timp să citească mai mult” (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 59). Din cauza problemelor materiale primii doi ani de liceu i-a urmat „în particular”, apoi la frecvență (AUAIC, Rectorat, dosar 832/1965, f. 2).

²⁵ În perioada comunistă s-a folosit termenul repartizare în producție, dar am regăsit termenul de „repartizare” folosit de Ariton Vraciu în rapoartele sale din dosarul 76/1971 din AUAIC, Rectorat.

²⁶ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 60.

²⁷ Rodica Miron, *op. cit. în loc. cit.*, p. 29. A făcut Școala primară în perioada 1934-1938, apoi cursul complementar/supraprimar în 1938-1941 și Liceul teoretic, secția umanistă în 1941-1949 (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 59.)

²⁸ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 61.

În 1955²⁹, Ariton Vraciu a revenit în țară și din septembrie a fost încadrat pe postul de asistent la Catedra de limba și literatura rusă a Universității „Al.I. Cuza” din Iași. În acest fel a început o carieră academică care s-a întins pe parcursul mai multor decenii. În anul universitar 1955/1956³⁰, a predat cursul de Limba rusă, iar în februarie 1956 a avansat pe postul de lector³¹ la catedra de Limba și literatura română, unde a activat până în 1960. Până în acel an a predat în cadrul Catedrei de Limba și Literatura română și a celei de Limba și literatura rusă cu trei norme didactice și a avut mai multe cursuri importante: Istoria limbii ruse, Limba rusă contemporană, Curs practic de fonetică, Limba sârbo-croată, Limba polonă, dar și cursuri și seminarii speciale de limbă - Teoria părților de vorbire, Aspectul verbal, Morfologia și sintaxa verbului, Sintaxa infinitivului, Problemele fundamentale ale sintaxei etc.³²

Un pas important în formarea profesorului Ariton Vraciu a fost deplasarea în Bulgaria, la Universitatea „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia. Aceasta s-a realizat în cadrul Acordului cultural dintre R.P. Română și R.P.

²⁹ În februarie 1955, s-a căsătorit cu Tamara V. Petrova, cu aprobarea Consiliului de Stat al R.S. România (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 61.)

³⁰ În anul universitar 1955/1956, a predat la catedra de limba română disciplinele Introducere în lingvistică și Lingvistică generală (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, p. 486), (apare ca lector, iar la Catedra de limba și literatura rusă apare ca asistent, apoi iar lector), iar la Catedra de limba și literatura rusă a predat Limba rusă (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, p. 489) și Gramatica istorică (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, p. 554), la fel și în 1956/1957 și 1957/1958 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, p. 621) și 1958/1959 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, p. 693). În anul universitar 1959-1960 disciplina Gramatica istorică la secția de limba rusă la anii III și IV (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1959-1960*, p. 232) În anul următor, 1961-1962, a predat disciplinele Gramatica istorică a limbii ruse la anul III și Limba rusă contemporană la anul IV (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1961-1962 și 1962-1963*, p. 334), iar în anul 1963/1964 a predat Gramatica comparată a limbii slave la anul IV și Curs special de limbă la anii IV și V (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1963-1964*, p. 246), la fel și în anul 1964/1965 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1964-1965*, p. 221). În anul universitar 1966/1967 a predat Gramatica comparată a limbilor slave la anul IV, Cursul special de limbă și Seminarul special de limbă la anii IV și V la Catedra de limba și literatura rusă (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1966-1967*, p. 224). În anul universitar 1966/1967 a predat în cadrul Catedrei de limba română la anul I disciplina Introducere în lingvistică și la anul II Limba română contemporană (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1966-1967*, p. 323), la fel și în anul 1967/1968 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1967-1968*, p. 409).

³¹ Avansarea pe postul de lector a lui Ariton Vraciu ar fi venit în contextul plecării lui Jean Livescu la București (Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 398).

³² AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 38.

Bulgaria, Arition Vraciu fiind însărcinat cu predarea limbii române. Experiența bulgară a contribuit semnificativ la fructificarea interesului deosebit pe care l-a avut pentru studiul limbii române, a raportului dintre limbile slave și alte limbi indo-europene, îndeosebi relațiile balto-slave, și a urmat cursurile unor specialiști în lingvistica comparativ-istorică indoeuropeană³³. Totodată, sub îndrumarea renumitului lingvist bulgar Vladimir Georgiev³⁴ a elaborat teza de doctorat cu titlul „Elemente autohtone ale limbii române” susținută la Universitatea din Sofia³⁵ în 1967. A fost o teză de doctorat în specialitatea Lingvistică generală comparată (indo-europeană) și balcanică cu subiect în limba română (elemente traco-dace transmise graiului nostru cotidian)³⁶. Din păcate, sunt puține surse privind activitatea profesorului Arition Vraciu la Universitatea din Sofia, informațiile expuse fiind câteva fragmente din fișele personale și caracterizările colegilor. Însă, în ciuda perioadei scurte de formare în

³³ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 388.

³⁴ Vladimir Ivanov Georgiev, lingvist și lexicograf bulgar (Gabare, 3 februarie 1908 - Sofia, 14 iulie 1986). Licențiat în filologie clasică la Universitatea „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia (1930). S-a specializat în lingvistică indo-europeană, slavă și generală la Universitatea din Viena (1933-1934), unde și-a luat doctoratul. S-a mai specializat la universitățile din Berlin, Florența (1939-1940) și Paris (1946-1947). Asistent universitar la Universitatea din Sofia (1931-1941), conferențiar (1936-1945), profesor (1945), șef al Catedrei de lingvistică istorică generală și comparată la Facultatea de istorie și filologie, Universitatea din Sofia (1948-1974); Decanul Facultății de Istorie și Filologie (1947-1948); Prorector (1948-1951), Rector (1951-1956). Director al Institutului de Limbă Bulgară din cadrul Academiei Bulgare de Științe (1951-1957); secretar al Departamentului de Lingvistică, Studii Literare și Studii de Artă la Academia Bulgară de Științe (1956-1963); vicepreședinte al Academiei Bulgare de Științe (1959-1972); director al Centrului Unificat de Limbă și Literatură (din 1972). Președinte al Comitetului Internațional al Slaviștilor (1958-1963; din 1963 - Vicepreședinte); președinte al Comitetului Național al Slaviștilor din Bulgaria (din 1955). Președinte al Asociației Internaționale pentru Studiul Europei de Sud-Est (1965-1967; din 1967 - Președinte de onoare). Vicepreședinte al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii (din 1973). Membru al Biroului Consiliului de Administrație al Comitetului Internațional de Miconologie. Redactor-șef al „Scurtei Enciclopedii Bulgare” (1962-1969), al Enciclopediei „A-Z” (1974), al Enciclopediei „Bulgaria” (vol. 1, 1978). Redactor-șef al „Revistei în limba bulgară” și al „Revistei de lingvistică balcanică”. Academician (1952). Doctor onorific al Universității Humboldt din Berlin (1960) și al Universității Caroline din Praga (1968). Membru corespondent al Academiei Franceze de Științe (1967), Academiei Finlandeze de Științe (1966), Academiei Saxone de Științe din Leipzig (1968), Academiei Belgiene de Științe (1971), Academiei de Științe din Atena (1977), http://web.archive.org/web/20080213172245/http://www.libsu.uni-sofia.bg/slavica/Georgiev_V.html, (accesat pe 16.03.2022).

³⁵ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 14.

³⁶ *Ibidem*, f. 38.

Bulgaria, activitățile care l-au antrenat în capitala bulgară au contribuit la orientarea sa în domeniul balcanisticii³⁷.

În perioada șederii la Sofia, în 1963, a candidat la Iași pentru postul de conferențiar, titlu obținut în octombrie 1963³⁸ și foarte repede a primit recomandări pentru avansarea în grad de profesor. În ședința Consiliului științific al Universității din 29 noiembrie 1965, membrii consiliului au dezbătut recomandarea pentru acordarea gradului de profesor³⁹. În februarie 1968, a devenit doctor în Științe filologice ca urmare a susținerii tezei de doctorat, Comisia superioară de diplome a certificat și emis Hotărârea propriu-zisă.⁴⁰ În decembrie 1969, a primit dreptul de conducere de doctorat în specialitatea Gramatica comparată a limbilor slave⁴¹ și în anul universitar 1970/1971 a fost declarat admis pentru ocuparea postului de profesor la Catedra de limba și literatura rusă, disciplinele Gramatica comparată a limbilor slave și Curs special de limbă⁴².

Ca profesor în cadrul Facultății de Litere, Ariton Vraciu a fost o personalitate cu interese multiple și a inițiat direcții noi de cercetare, oferind o perspectivă mult mai variată intereselor sale. Alături de alte cursuri predate, menționate mai sus, profesorul ieșean a fost interesat și de *esperanto*⁴³, limbă predată pentru prima dată la Universitatea din Iași și care a oferit o notă de originalitate lingvistului⁴⁴. De asemenea, Ariton Vraciu a manifestat interes și pentru orientalistă (timp de mai multe luni predând la Iași limba hindi⁴⁵; ca și de domeniul tracologiei, ca parte a istoriei limbii române⁴⁶).

³⁷ Stelian Dumitrăcel, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 305.

³⁸ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 13.

³⁹ *Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1965-1966*, p. 12.

⁴⁰ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 13.

⁴¹ *Ibidem*, f. 39.

⁴² *Ibidem*, f. 1.

⁴³ *Esperanto* – limbă artificială, formată din elemente de vocabular și de gramatică împrumutate din cele mai răspândite limbi europene, creată cu scopul de a deveni limbă internațională, <https://dexonline.ro/definitie/esperanto>, (accesat pe 28.02.2022), a fost înființată în 1887 de filologul polonez Lazarus Zamenhof, în România primii care au învățat și predat limba *esperanto* a fost Heinrich Fischer-Galați și Grigore Trancu-Iași, https://m.adevarul.ro/locale/targu-jiu/cum-aparut-limba-universala-esperanto-reguli-impus-filologul-polonez-creat-o-1_55b8f14ff5eaafab2c1033f0/index.html, (accesat pe 28.02.2022).

⁴⁴ Ionel Maftei, *op. cit.*, p. 335.

⁴⁵ Ariton Vraciu, *op. cit.*, p. 24-25.

⁴⁶ Stelian Dumitrăcel, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 305.

Formarea sa în domeniul slavisticii, cu un accent deosebit pe problematica limbilor balto-slave, a deschis perspectiva cercetării limbii române în context Est și Sud-Est european cu direcția spre cunoașterea substratului (autohton) și adstratului (slav) al dacoromâniei. Această preocupare a fost fructificată în cursurile susținute la Universitatea ieșeană: „Cursul de gramatică comparată a limbilor slave” (publicat în 1971) și „Cursul de lingvistică generală și comparată” (1980). Publicate, alături de volumul „Studii de lingvistică generală” (1972), acestea sunt lucrări de referință pentru lingvistica românească, și pun accent pe factorul etnologic, unul determinant în formarea limbilor indo-europene. De asemenea, acestea analizează și caracterele generale ale limbilor baltice⁴⁷ și problematica elementelor autohtone ale limbii române⁴⁸. Acest ultim domeniu avea să fie aprofundat în „Limba daco-geților” (1980), unde a abordat problema caracterelor generale ale limbii populației autohtone de pe teritoriul Daciei preromane, poziția acesteia în cadrul ansamblului lingvistic indo-european și analiza elementelor de proveniență geto-dacă în structura dacoromâniei. În acest fel a trasat câteva repere privind protoistoria limbii și poporului român, plasând tema în problematica dialectologiei indo-europene⁴⁹. A ajuns la aceste concluzii datorită cunoașterii mai multor limbi, ce i-a permis o analiză comparată a raporturilor dintre limbile sau grupurile de limbi ce aparțin familiei indo-europene⁵⁰.

Cursurile lui Ariton Vraciu au fost destinate studenților filologi, dar puteau fi consultate „cu folos și de alte categorii de studenți (de exemplu, de la istorie, sociologie, filozofie, pedagogie, geografie etc.), cadre didactice, eventual doctoranzi, cercetători (lingviști, literați, folcloriști, istorici, arhiviști, antropologi, arheologi etc.), și, în general, de cititorii dornici de a se informa și a se orienta în câmpul interesant al lingvisticii

⁴⁷ Interesul deosebit pentru limbile baltice s-au fructificat în comunicări „Prima gramatică lituaniană” și „Primele gramatici letone” (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1959-1960*, p. 303), „Asupra vechilor raporturi lingvistice dintre balto-slavă și germană” (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1960-1961*, p. 200) și inițierea unor studii: „Raporturile lingvistice dintre balto-slavă și indo-iraniană” (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1960-1961*, p. 201).

⁴⁸ Stelian Dumitrăcel, *op. cit.* în *loc. cit.*, 305.

⁴⁹ *Ibidem* 305-306. „Limba daco-geților” apărută în 1980 este rezultatul unei preocupări fundamentale ale activității profesorului Ariton Vraciu: problema substratului limbii române, această lucrare însumează activitatea doctorală, dar și numeroasele cercetări ulterioare susținerii din 1967 (Ariton Vraciu, *op. cit.*, p. 27-28).

⁵⁰ *Ibidem*, 306.

generale și comparate”⁵¹ după cum afirma chiar autorul. Cursurile sunt bine structurate, teoretice, cu o bibliografie consistentă și cu aplicarea unor metode „complexe de interpretare a faptelor lingvistice în sincronie și diacronie (metode structurale, metoda comparativă-istorică și comparativă tipologică, geografia lingvistică, datele psiholingvisticii, ciberneticii etc.)”⁵². De asemenea, „Cursul de lingvistică generală și comparată (pentru studenții anului al III-lea, Rusă A). Fonetica și morfologia comparată a limbilor slave”, care este unul teoretic, cu un studiu aprofundat al problemelor de fonetică și morfologie comparată a limbilor slave⁵³, este bine structurat, cu metode de cercetare și abordări teoretice care ajută studentul să înțeleagă domeniul⁵⁴.

Alături de activitatea didactică remarcabilă, activitatea științifică și de cercetare laborioasă a fost fructificată prin participarea la diferite conferințe științifice naționale și internaționale și prin prezența pe paginile revistelor științifice de renume. În 1958, a făcut parte din delegația României la cel de-al IV-lea Congres internațional de studii slave de la Moscova⁵⁵. În 1962, a participat la cea de-a VI-a Conferință Internațională de Studii clasice de la Plovdiv și la Congresul Internațional al Slaviștilor de la Sofia. În 1968, a fost delegat la cel de-al VI-lea Congres Internațional al Slaviștilor de la Praga; a ținut numeroase comunicări sau prelegeri, ca invitat, la Bochum, Bologna, Bonn, Bruxelles, Freiburg, Moscova, München, Leningrad etc.⁵⁶ A participat la congrese internaționale de tracologie (Sofia, 1972; București, 1976), de albanologie (Innsbruck, 1972) și la alte conferințe din Germania, Bulgaria sau Iugoslavia⁵⁷.

A acordat o atenție deosebită publicării cursurilor sale: „Curs de gramatică istorică a limbii ruse” (1963), „Gramatica comparată a limbilor slave” (1971), „Studii de lingvistică generală” (1972), „Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie comparată a limbilor slave” (1975), „Limba daco-geților” (1980), „Lingvistică generală și comparată” (1980), „Teoria părților de vorbire” (1982). Lor li se adaugă alte peste 300

⁵¹ Prefață la Arion Vraciu, *Lingvistică generală și comparată*, București, Editura didactică și pedagogică, 1980, p. 9.

⁵² *Ibidem*, p. 8.

⁵³ Prefață la Arion Vraciu, *Curs de lingvistică generală și comparată (pentru studenții anului al III-lea, Rusă A). Fonetica și morfologia comparată a limbilor slave*, pentru uzul studenților, Iași, 1982, p. 5.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 8-9.

⁵⁵ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 62.

⁵⁶ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 398-399.

⁵⁷ Stelian Dumitrăcel, *op. cit. în loc. cit.*, p. 307

de lucrări, studii, articole, note, recenzii în domeniul lingvisticii generale, istoriei lingvisticii, lingvisticii balcanice, slavisticii⁵⁸, rusisticii, istoriei limbii române, stilisticii comparate și contrastive etc.⁵⁹

De asemenea, Arition Vraciu a fost membru în colegiul de redacție al revistei Institutului de Lingvistică „A. Philippide”⁶⁰ și secretar al Filialei Iași a Asociației slaviștilor din R.S. România, unde a studiat și dezvoltat problemele de slavistică generală. Profesorul ieșean a reprezentat România, din partea Asociației, în Comisia pentru studierea raporturilor lingvistice și literare balto-slave (cu sediul la Vilnius) pe lângă Comitetul Internațional al Slaviștilor, unde a activat din 1959⁶¹. Arition Vraciu a mai activat în Comisia de informare și bibliografie, în cea de studii balcanice și sud-est europene, în cadrul Societății Române de Lingvistică Romanică și în Societatea de studii clasice etc.⁶², membru în Asociația de Studii Orientale, în Societatea de Studii Clasice, în Societatea Română de Lingvistică Romanică, în Asociația Internațională pentru Cercetarea și Difuzarea Metodelor Audiovizuale și Structurale Globale - AMIN de la Bruxelles, în Centrul Superior de Logică și Studii Comparate de la Bologna, în Asociația de Limbă Portugheză de la Lisabona și în Societatea de Științe Filologice de la București etc.⁶³

Între 1976-1982, profesorul Arition Vraciu a fost șeful Catedrei de limbi slave⁶⁴. De asemenea, a avut o serie de funcții administrative în cadrul Facultății. A fost membru al Consiliului științific al Facultății de

⁵⁸ A predat cursuri în domeniul slavisticii: gramatica comparată a limbilor slave, gramatica istorică a limbii ruse, limba rusă contemporană, limba sârbo-croată, limba poloneză, cursuri speciale asupra aspectului verbal, teoria părților de vorbire și cursul de lingvistică generală și introducere în lingvistică, a elaborat cursul de gramatică comparată (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 13). A primit laude deosebite în elaborarea cursului de gramatică istorică a limbii ruse, unde a avut o contribuție majoră și care este folosit ca suport în cadrul secțiilor de limba rusă de la toate Universitățile din țară (AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 19).

⁵⁹ Ionel Maftei, *op. cit.*, p. 335.

⁶⁰ Stelian Dumitrăcel, *op. cit. în loc. cit.*, p. 306.

⁶¹ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 63.

⁶² *Ibidem*, f. 39.

⁶³ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 399.

⁶⁴ Ionel Maftei, *op. cit.*, p. 334.

Filologie⁶⁵ în anul universitar 1965/1966⁶⁶, apoi în 1967/1968⁶⁷. De asemenea, a fost membru în Consiliul profesoral al Facultății de Filologie⁶⁸ și secretarul științific al acestuia⁶⁹.

S-a stins din viață pe 24 iulie 1987⁷⁰ răpus de o boală incurabilă⁷¹.

Pentru cei interesați de activitatea științifică a profesorului Arion Vraciu, editorul volumului dedicat activității profesorului a structurat o Bibliografie selectivă⁷² cu lucrări științifice încă din perioada studenției (1954) și până la publicarea *post mortem* a lucrării *Introducere în lingvistica balcanică*⁷³.

Schimbări politice și instituționale. Studentii străini în URSS

Viața și activitatea profesorului, slavistului, poliglotului, traducătorului și lingvistului Arion Vraciu, în care observăm preocupări multilaterale, cu influențe diferite, nu poate fi separată de anii de formare în URSS. Cu ajutorul fiicei sale, doamna profesoară Marina Vraciu⁷⁴, care ne-a pus la dispoziție dosarul de student al tatălui, am putut reconstitui destul de amănunțit această perioadă a biografiei sale.

Contextul istoric după cel De-al Doilea Război Mondial este esențial pentru a înțelege experiența studiilor unor tineri români în URSS. Relațiile politice și culturale dintre București și Moscova au influențat radical atât evenimentele și fenomenele politice din România cât și formarea

⁶⁵ Ordinul Ministrului nr. 4016/1963 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1963-1964*, p. 216).

⁶⁶ Ordinul Ministrului nr. 4711/1965 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1965-1966*, p. 199).

⁶⁷ Ordinul Ministrului nr. 1525/1967 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1967-1968*, p. 208).

⁶⁸ Ordinul Rectorului nr. 15870/20.09.1968 (*Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1968-1969*, p. 219).

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Ionel Maftei, *op. cit.*, p. 335.

⁷¹ A suferit de Parkinson (Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 399).

⁷² Corina Ciubotaru, *op. cit.*, p. 287-306.

⁷³ Klaus Steinke, Arion Vraciu, *Introducere în lingvistica balcanică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1999, 270 p.

⁷⁴ Cu această ocazie vrem să mulțumim pentru ajutorul acordat, pentru colaborarea și bunăvoința din timpul cercetării.

intelectuală a tinerilor români din acei ani⁷⁵, cultura și învățământul fiind instrumente esențiale pentru noul regim dependent de Kremlin⁷⁶.

După război, schimbările au fost imediate. Din 1946 au fost primele semne ce au anticipat schimbarea metodelor în învățământul universitar ieșean. Metamorfozele politice din România ce au provocat epurările din Universități au fost continuate și în anul electoral 1946. Astfel, noul cadru legislativ trebuia să corespundă intențiilor politice și noii imagini impuse, iar trecerea la o nouă etapă de eliminări trebuia să fie asigurată de un control politic asupra schimbărilor și numirii noilor cadre. *Autonomia universitară* era o piedică importantă pentru noul regim⁷⁷. Drept consecință, decretul nr. 658/24.08.1946 a desființat această *prerogativă academică* și, în acest fel, atribuțiile Senatelor Universităților (alcătuirea programelor de învățământ, numirea profesorilor etc.) au fost împărțite unor comisii numite de ministru fără ca forurile universitare să fie consultate. Opoziția unor profesori, cum a fost Gr. T. Popa, decanul Facultății de Medicină din București, a avut consecințe grave: profesorul a fost înlăturat din funcția de decan și din Senatul Universității, iar în 1947 a fost înlăturat din învățământ⁷⁸.

Un alt decret, nr. 658/24 august 1946, a anulat alte principii de bază ale învățământului superior: cel al concurenței și al competenței (art. 64 bis)⁷⁹; acest articol făcea referire la normele de aplicare în cazul chemărilor la catedră⁸⁰. Universitățile românești au protestat pe parcursul anilor 1946-1947 împotriva decretului din august 1946, nemulțumite că nu au fost consultate în cazul completărilor și modificărilor la Legea Învățământului Superior. La Iași, atât Consiliile Profesoriale, cât și Senatul Universității au considerat amendamentele antidemocratice, anticonstituționale, dar și abuzive⁸¹.

⁷⁵ Iana Balan, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 125-164.

⁷⁶ O analiză a legislației privind învățământul în perioada regimului comunist (1948-1989) este în lucrarea lui Adrian Gorun și a lui Tiberiu Horațiu Gorun (Adrian Gorun, Tiberiu Horațiu Gorun, *Regimul comunist din România și legiferările din Educație*, București, Pro Universitaria, 2014).

⁷⁷ Maria Someșan, *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade și documente*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 258.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 258-259.

⁷⁹ C. Turliuc, Marian Nicoleta Turliuc, „Universitatea „Al.I. Cuza” în anii comunismului” în Gheorghe Iacob (coord.), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 271.

⁸⁰ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă. Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al doilea Război Mondial*, vol. I, Iași, Editura Vasiliana '98, p. 160.

⁸¹ *Ibidem*.

Noua Lege a Învățământului din august 1948 prevedea „centralizarea, controlul total și politizarea instituțiilor de învățământ”⁸². Ideologia a devenit un element important reflectată în introducerea unor materii specifice, cum era Marxism-Leninismul⁸³. Cele trei legi ale învățământului din perioada comunistă au solidificat acest aspect și au dovedit alinierea și influența regimului sovietic. Decretul nr.175/1948 a fost o copie a modelului sovietic, a principiilor și obiectivelor acestuia⁸⁴. Au fost distruse elemente valoroase ale României interbelice: învățământul confesional și privat, organizarea diversificată a liceului și a învățământului superior, compatibilitatea învățământului românesc cu cel din vestul Europei⁸⁵.

Printre schimbările apărute în învățământul românesc, forțate de reformele în domeniu, se numără interesul deosebit pentru studiul limbii ruse. Astfel, unii dintre inițiatori a fost ARLUS (Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică), ce avea drept obiectiv „cunoașterea reciprocă între România și URSS și strângerea legăturilor de prietenie între aceste două țări”⁸⁶. De asemenea, aceasta a întreprins o serie de acțiuni privind introducerea învățământului obligatoriu în limba rusă. Ulterior, „s-a specializat” în organizarea și răspândirea cursurilor populare de limbă rusă⁸⁷. În același timp, reforma din 1948 a adus schimbări instituționale în acest domeniu. Astfel, la Facultatea de Filologie apare Catedra de limba și literatura rusă, alături de Catedra de limbi slave din cadrul Universității din Iași care funcționa încă din 1905⁸⁸. Noua catedră propunea un program de studiu diversificat ce includea disciplinele: Limba rusă contemporană (fonetică, lexicologie, morfologie, sintaxă), Gramatica istorică a limbii ruse (curs și seminarii), Istoria literaturii ruse și sovietice (curs și seminarii), Folclorul rus, Metodica predării limbii ruse, Teoria traducerii, Curs practic de limba rusă (fonetică, lexic și gramatică)⁸⁹. În

⁸² Maria Someșan, *op. cit.*, p. 267.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ <https://lege5.ro/Gratuit/g42domzq/decretul-nr-175-1948-pentru-reforma-invatomantului>, (accesat pe 16.09.2020).

⁸⁵ C. Turliuc, Marian Nicoleta Turliuc, *op. cit. în loc. cit.*, p. 271-272.

⁸⁶ Arhivele Naționale ale României, *Prefață* la Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu URSS, număr inventar 1773, p. 1.

⁸⁷ Mihaela Botnari, „Pe cine citim în original: pe Lenin sau pe Marx și Engels? Desființarea Institutului Pedagogic «Maxim Gorki» și atitudinea membrilor CC al PMR”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, VII/2016, p. 87.

⁸⁸ Al. Zacordonet, *op. cit. în loc. cit.*, p. 291.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 294.

același timp, limba slavă a continuat să fie în planul de învățământ, atât la secția de limba română, cât și la secția de limba rusă⁹⁰.

Extinderea studiului limbii ruse, în cadrul mai multor facultăți din cadrul Universității, a dus la creșterea numărului cadrelor didactice, la un moment dat peste 25, printre aceștia s-au numărat Vasile Pavelcu, V. Harea, V. Levițchi, A. Zacordoneț, N. Bivol și A. Vraciu⁹¹. De asemenea, la Iași mai activa și Filiala Iași a Asociației Slaviștilor din R.P. Română, printre membrii acesteia se numărau și mulți profesori de la Catedra de limba rusă⁹².

Aceste schimbări politice și legislative în cadrul învățământului românesc au adus o nouă tendință în privința direcției studiilor superioare românești. Astfel, dacă în perioadele anterioare tinerii români preferau Occidentul, după cea de-a doua conflagrație mondială direcția Est a devenit una frecventă. Cazul lui Arion Vraciu a fost unul de referință. Acesta a studiat la una dintre cele mai bune și influente universități din URSS, care are o tradiție foarte bogată⁹³. În același timp, pentru partea

⁹⁰ *Ibidem*, 294.

⁹¹ *Ibidem*, p. 294-295.

⁹² *Ibidem*, p. 294-295.

⁹³ Momentul de înființare a Universității din Sankt Petersburg ar fi 28 ianuarie/8 februarie 1724, când a fost dat ucazul lui Petru I, nr. 4443, privind înființarea Academiei din Sankt Petersburg în cadrul căreia era și Universitatea, o dată considerată oficială de conducerea Universității (<https://spbu.ru/history/osnovanie-sankt-peterburgskogo-universiteta>, accesat la 21.02.2022). În acest ucaz a fost indicat rolul Academiei unde trebuiau „să fie studiate limbile, precum și alte științe și arte nobile și ar traduce cărți” (*Polnoye sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, s" 1649 goda*, tom VII, 1723-1727, Pechatano v" Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii, 1830, p. 220). De asemenea, ucazul oferă mai multe definiții: „Pentru aranjarea artelor și științelor se folosesc de obicei două tipuri de cunoaștere: prima se numește Universitatea, a doua este Academia sau societatea artelor și științelor” și definiția Universității care este „o întrunire a oamenilor de știință/învățați care predau științe înalte, precum teologia sau Jurisprudența, Medicina și Filosofia...” (*Polnoye sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, s" 1649 goda*, tom VII, 1723-1727, Pechatano v" Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii, 1830, p. 220). De lungul istoriei sale, Universitatea a avut mai multe titlaturi: 28 ianuarie 1724 – înființarea Academiei prin ucazul lui Petru I în cadrul căreia era și Universitatea, până în 1755 s-a numit simplu Universitatea, deoarece în Rusia nu mai era o asemenea instituție, după 1755 se numea Universitatea din Sankt Petersburg, în istoriografie chiar s-a menținut titulatura de Universitatea Academică. Din 1783, paralel cu Universitatea academică apare Seminarul Pedagogic transformat în 1803 în Gimnaziul Pedagogic și în același an a fost numit Institutul Pedagogic, din 1816 apare numele Institutul Pedagogic Principal care din 8 februarie 1819 din nou s-a numit Universitatea din Sankt Petersburg (între 1758-1765, conducător al instituției a devenit M.V. Lomonosov, acesta a depus

sovietică, problema studenților străini la Universitățile din URSS a avut un temei ideologic și istoric cu rădăcini încă din Rusia țaristă.

Primii studenți străini au venit în Rusia în anii '70 ai secolului XIX, când Consiliul Ministrului Educației a considerat oportun studiul la universitățile sau instituțiile teologice din Sankt Petersburg, Moscova sau alte orașe universitare. Studiile erau considerate „ajutor” al Rusiei oferit statelor prietene și celor ce sufereau de pe urma „jugului turcesc”. Astfel, au sosit studenți din Bulgaria și alte state balcanice: Albania, Bosnia, Herțegovina sau Serbia. Pentru aceștia guvernul lui Alexandru al II-lea a stabilit o bursă și au fost scutiți de la plata studiilor⁹⁴. În ciuda avantajelor oferite de statul rus, această politică nu a avut succes. Mai mult decât atât, chiar rușii mergeau la studii în străinătate și se specializau cu precădere în domeniile tehnice⁹⁵.

După „Revoluția din octombrie”, Sovietul Comisarilor Poporului a emis un ucaz prin care cei patru milioane de străini ce locuiau în Rusia au obținut posibilitatea să învețe gratuit în instituțiile superioare de

eforturi de transformare a Academiei, încercări ce nu au fost susținute de cercurile conducătoare și în acest fel la sfârșitul secolului XVIII și-a încetat activitatea, astfel că abia în 1819 pe bazele Institutului Pedagogic Principal a fost recreată Universitatea; <https://bigenc.ru/education/text/3533032>, accesat pe 21.02.2022). Între 1821-1914, titulatura este clară - Universitatea Imperială din Sankt Petersburg; 1914-februarie 1917 - Universitatea Imperială din Petrograd; Februarie 1917-iunie 1918 - Universitatea din Petrograd; Iunie 1918-octombrie 1919- prima Universitate din Petrograd; Octombrie 1919-ianuarie 1921 - Universitatea din Petrograd; Ianuarie 1921-ianuarie 1924 - Universitatea de Stat din Petrograd; Ianuarie 1924-aprilie 1933 - Universitatea de Stat din Leningrad; Aprilie 1933-octombrie 1937 - Universitatea de Stat A.S. Bubnov din Leningrad; Octombrie 1937-februarie 1944 - Universitatea de Stat din Leningrad; Februarie 1944-octombrie 1948 - Universitatea de Stat cu Ordinul Lenin/Ленинградский ордена Ленина государственный университет; Octombrie 1948-1969- Universitatea de Stat A.A. Jdanov cu Ordinul Lenin/Ленинградский ордена Ленина государственный университет имени А.А.Жданова; 1969-ianuarie 1989 - Universitatea de Stat A.A. Jdanov cu Ordinul Lenin și Ordinul Steagul Roșu al Muncii/Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет имени А.А.Жданова; Ianuarie 1989-1991 - Universitatea de Stat cu Ordinul Lenin și Ordinul Steagul Roșu al Muncii/Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет; Din 1991 - Universitatea de Stat din Sankt Petersburg (<http://old.journal.spbu.ru/97-98/no16-97/5.html>, accesat pe 21.02.2022).

⁹⁴ A.V. Kazakov, „Inostrannyye studenty v Rossii s kontsa XIX veka i v nachale Vtoroy mirovoy voyny” în *Vestnik Mariyskogo gosudarstvennogo universiteta*. Seriya Sel'skokhozyaystvennyye nauki. Ekonomicheskiye nauki, Ioșkar-Ola, 2016, nr. 1(5), p. 28.

⁹⁵ *Ibidem*.

învățământ și apoi primeau garanția angajării pe teritoriul statului⁹⁶. Reluarea politicii Rusiei țariste privind străinii a avut urmări concrete și deja la începutul anilor '20 în Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă studiau gratuit cetățeni din Turcia, Persia (actualul Iran), Afganistan și Mongolia⁹⁷.

Implicarea politică, ideologică și administrativă pentru acest „ajutor” a fost semnificativă, ținând cont de faptul că majoritatea studenților din Orient au studiat la Universitatea Comunistă a Muncitorilor Orientului, ce a activat în perioada 1921-1938. Aceasta a fost, de fapt, o instituție internațională înființată special în scopul instruirii străinilor, unde au învățat studenți din peste 70 de state. Universitatea avea un program de studiu de trei ani, cu discipline specifice: economice, administrative și juridice, activități de partid și instruire politică, mișcări sindicale⁹⁸. Totodată, studenții acestei universități urmau pregătirea militară în taberele de vară⁹⁹. Alături de această instituție, în anii '20-'30, străinii studiau la Universitatea Comunistă a Minorităților Naționale ale Occidentului¹⁰⁰, iar la mijlocul anilor '20, în contextul apropierei de Partidul Comunist Chinez, a fost înființată Universitatea Muncitorilor din China. În aceste Universități, programul de studiu era unic, cu accent pe disciplinele social-politice, umane și specifice (istoria și practica mișcărilor revoluționare în anumite state). Planurile de învățământ evidențiau studiul mișcărilor revoluționare, mai ales cea din URSS, studenții erau instruiți în acele domenii în care ar fi trebuit să activeze, predominantă fiind pregătirea militară și practica în producție¹⁰¹.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ Universitatea Comunistă a Muncitorilor Orientului destinată locuitorilor Asiei, iar Universitatea Comunistă a Minorităților Naționale ale Occidentului pentru pregătirea cadrelor din statele europene, cu filiala la Petrograd căreia în 1925 i s-a alăturat Școala Internațională Leninistă, erau instituții orientate spre pregătirea cadrelor pentru mișcările revoluționare din Europa și Asia. Programul de studiu era concentrat în special spre bazele leninismului, istoria mișcării revoluționare, economie politică, activități militare și clandestine etc. (V.A. Khripun, „Inostrannyye studenty v vuzakh Leningrada v 1950-ye - seredine 1960-kh godov” în *Trudy Istoricheskogo Fakul'teta Sankt-Peterburgskogo Universiteta*, Sankt Petersburg, 2013, nr. 14, p. 281).

¹⁰¹ T.YA. Anokhina, Ye.V. Panin, „Istoriya osobennosti obucheniya inostrannykh studentov v sovetskikh i rossiyskikh vuzakh” în *Vestnik RUDN, seriya Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, Moscova, 2014, nr. 4, p. 135.

Schimbări semnificative au intervenit în a doua jumătate a anilor '30. În 1936, s-a închis Universitatea Comunistă a Minorităților Naționale ale Occidentului, iar în 1938 Universitatea Comunistă a Muncitorilor Orientului¹⁰². Cea din urmă și-a încheiat activitatea din cauza schimbării politicii externe a URSS, care a renunțat la „ideea aprinderii focului revoluției mondiale”, dar și a lipsei necesității pregătirii muncitorilor politici pentru acest scop¹⁰³. Însă, acest pas ar putea fi interpretat și printr-un regres și dezinteres față de studiile în URSS. De exemplu, comparativ cu SUA sau cu alte state din Europa, când în anii '30 a fost un flux de studenți străini, în URSS s-a micșorat numărul lor din cauza închiderii societății sovietice și suspiciunilor față de străini. Totuși, erau și câteva abateri de la această regulă, cum ar fi unele instituții sovietice de partid sau școli comsomoliste și sindicale unde continuau să vină emigranți comuniști din Europa susținuți de organizațiile comuniste, de obicei Comintern. După unele date, în acea perioadă au studiat tineri din Germania, Ungaria, Bulgaria, Italia, Spania etc.¹⁰⁴ Implicarea URSS în acest domeniu a reprezentat un factor important al politicii sale externe, care s-a manifestat prin pregătirea specialiștilor străini în Universitățile sale, acordarea ajutorului organizațiilor prin pregătirea cadrelor, selecția și repartizarea specialiștilor pentru practica științifică și lingvistică, schimb de studenți, aspiranți, practicanți și cercetători, participarea la simpozioane, conferințe și congrese internaționale¹⁰⁵. De fapt, a fost un element important al diplomației culturale sovietice.

După al Doilea Război Mondial, Moscova și-a îndreptat atenția asupra studenților din „lagărul socialist” sau spre statele lumii a treia pentru pregătirea „profesională a cadrelor care ar fi reprezentat baza influenței sovietice în statele eliberate de sub jugul colonialist”¹⁰⁶. Noua politică a fost justificată prin faptul că statele „democrației populare” aveau nevoie de specialiști calificați. Uniunea Sovietică, în ciuda propriilor necesități și a deficitului de cadre, a început, din 1946, să primească mii de

¹⁰² *Ibidem*, p. 137.

¹⁰³ Vera Igorevna Skorobogatova, „Obucheniye inostrantsev v Rossii: ot „myagkoy sily” k yeksportu obrazovaniya” în *Obrazovaniye i Pravo*, Moscova, 2020, nr. 5, p. 166.

¹⁰⁴ A.V. Kazakov, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 30.

¹⁰⁵ V.V. Petric, „Vyssheye obrazovaniye SSSR kak faktor ukrepleniya mezhdunarodnogo sotrudnichestva v oblasti podgotovki spetsialistov (konets 50-kh – nachalo 90-kh gg. xx v.)” în *Vestnik TGPU (Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta)*, Seriya: PEDAGOGIKA, Tomsk, 2007, nr. 7(70), p. 132.

¹⁰⁶ Vera Igorevna Skorobogatova, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 166.

candidați din aceste state¹⁰⁷. Această acțiune a presupus alocarea de sume colosale pentru susținerea studenților din „lagărul socialist” și din Lumea a Treia. Indiscutabil, partea ideologică a acestei politici a primat, dar „revoluția mondială” de tipul celei din anii 20 nu mai era un obiectiv principal, ci pregătirea „specialiștilor bine calificați”, instrumente abil folosite pentru instaurarea și menținerea unor regimuri comuniste fidele Moscovei¹⁰⁸. De asemenea, politica educațională sovietică a fost justificată de faptul că noile conduceri comuniste din statele europene și asiatice ar fi fost interesate de schimbările socialiste după model sovietic (industrializarea, colectivizarea, revoluția culturală) ce presupuneau un număr mare de cadre calificate și loiale ideologic. Astfel, în 1946, în URSS au venit 494 de studenți din statele „democrației populare”: 120 de studenți și aspiranți bulgari, 15 studenți din Ungaria, 14 din Polonia etc.¹⁰⁹ De remarcat este că trimiterea studenților în URSS, de exemplu din Bulgaria, a început încă înainte de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Înainte de stabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două state, pe 9 ianuarie 1945, reprezentanța bulgară, la indicația Ministerului Educației, a cerut Comisariatului Poporului pentru Afaceri Externe al URSS să ofere posibilitatea cetățenilor bulgari de a studia în Universitățile din URSS, iar pe 8 martie 1945, Comisariatul a răspuns pozitiv¹¹⁰.

Conform unor surse ruse, începând cu 1946, în URSS au început să vină studenți din Albania, Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, Cehoslovacia și Iugoslavia, din 1947- din Coreea de Nord, din 1949 - din China, din 1951 - din Republica Democrată Germană, Vietnam, din 1960 - din Cuba. În 1946, în URSS erau 20 de studenți români¹¹¹. Totuși, unele din aceste date nu au fost clarificate, deoarece la acel moment nu era un sistem bine pus la punct al relațiilor cu studenții străini¹¹². Aceștia studiau

¹⁰⁷ V.V. Petric, *op. cit. în loc. cit.*, p. 132.

¹⁰⁸ T.YA. Anokhina, Ye.V. Panin, *op. cit. în op. cit.*, p. 137.

¹⁰⁹ V.A. Khripun, *Inostrannyye studenty v vuzakh Leningrada v 1950-ye - seredine 1960-kh godov* în „Trudy Istoricheskogo Fakul'teta Sankt-Peterburgskogo Universiteta”, Sankt Petersburg, 2013, nr. 14, p. 281-282.

¹¹⁰ D.N. Androsova, *Obucheniye studentov iz sotsialisticheskikh stran v vuzakh SSSR (1956-1964): Pravovoy aspekt* în „Vestnik Rossiyskogo Gosudarstvennogo Gumanitarnogo Universiteta, Seriya "Mezhdunarodnyye otnosheniya. Regionovedeniye", Moscova, 2012, nr. 7, p. 109.

¹¹¹ Andrey Yur'yevich Zvyagol'skiy, *Gosudarstvennoye sotrudnichestvo s zarubezhnyimi stranami i sovershenstvovaniye pravovogo stratusa inostrannykh studentov v SSSR (1945-1953 gg.)* în „Obshchestvo i pravo”, Moscova, 2010, nr. 1(28), p. 13.

¹¹² *Ibidem*, p. 13-14.

conform înțelegerilor de colaborare culturală sau conform celor privind studiul cetățenilor în Universitățile din URSS dintre guvernul sovietic și guvernele statelor socialiste¹¹³. Totodată, realizarea programelor de învățământ și schimbul de studenți s-au stabilit în contextul relațiilor culturale. Cu România a fost încheiată o asemenea înțelegere în 1947, ulterior reînnoită și completată în 1952¹¹⁴.

Dezvoltarea rapidă a relațiilor cu statele „democrației populare” a reprezentat un element important al politicii sovietice de după cel de-al Doilea Război Mondial. Totodată, o fost diversificată treptat geografia amplasării studenților străini. Astfel, dacă înainte de război aceștia veneau la Moscova și Leningrad, ulterior, o dată cu apariția mai multor Universități, au fost repartizați aproape pe tot teritoriul Uniunii Sovietice. De asemenea, sistemul însuși a cunoscut o dezvoltare. Departamentul pentru străini din cadrul Ministerului studiilor superioare al URSS a fost păstrat după reforma din 1946 și în contextul perioadei a fost mai bine coordonat în relația cu studenții străini și chiar a apărut postul de inspector pentru activitatea cu studenții străini¹¹⁵. Totuși, birocratizarea și centralizarea tot mai mare a produs și o serie de dificultăți. De exemplu, politica de încheiere a numeroaselor înțelegeri de colaborare a creat și o situație foarte complicată, deoarece lipsea un regulament și o politică unitară¹¹⁶. Încercarea de a reorganiza sistemul s-a produs în 1949, la cea de-a doua sesiunea a CAER, desfășurată la Sofia. Atunci au fost stabilite principiile unor acțiuni comune în privința pregătirii specialiștilor, au fost fixate direcțiile ce includeau pregătirea cadrelor științifico-tehnice în instituțiile de învățământul superior și mediu, organizarea conferințelor teoretice și practice comune etc.¹¹⁷ Totodată, au fost evidențiate înțelegeri speciale privind studenții străini în Universitățile din URSS; o asemenea înțelegere a fost semnată în 1948 cu Cehoslovacia, Moscova acordând „ajutor” pentru pregătirea specialiștilor¹¹⁸.

Începuturile și evoluția relațiilor educaționale ale Kremlinului cu sateliții săi au fost clar delimitate de istoricii ruși. Istoriografia problemei în URSS a stat de multe ori sub auspiciile „datoriei internaționale”,

¹¹³ D.N. Androsova, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 109. După al XX-lea Congres au fost semnate o serie nouă de înțelegeri și chiar dacă au fost semnate în contextul „dezghețului” lui Hrușciiov acestea erau după modelul vechi și au păstrat vechile tipologii.

¹¹⁴ Andrey Yur'yevich Zvyagol'skiy, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 15.

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹¹⁷ V.V. Petric, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 132.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 15.

„ajutorului dezinteresat” al Uniunii Sovietice privind învățământul străinilor, iar prezența lor a fost privită ca dorința de a cunoaște „bazele teoriei marxist-leniniste” și de a se educa în „spiritul internaționalismului proletar”¹¹⁹. Strategia URSS în relațiile cu sateliții a urmat două direcții: în primul rând una militară, care s-a dezvoltat fulgerător¹²⁰, și în al doilea rând cea științifico-tehnică, de pregătire a propriilor specialiști și cercetători¹²¹. Dubla direcție s-a observat și în modul de organizare al studiilor pentru străini. Astfel, în 1954, în cadrul Universității „M.V. Lomonosov” din Moscova a fost înființată Facultatea pregătitoare, unde nou veniții puteau să studieze limba rusă înainte să fie admiși în anul întâi, iar în anii următori asemenea facultăți au fost înființate în cadrul tuturor Universităților care primeau studenți străini¹²².

Un alt factor foarte important ce s-a amplificat în această perioadă a fost centralizarea procesului de recrutare și distribuire a tinerilor. Astfel, conform deciziei nr. 595 din 8 mai 1956 al Consiliului de Miniștri al URSS, numărul studenților din statele „democrației populare” era stabilit de Ministerul Învățământului Superior din URSS în înțelegere cu Comisia Economică de Stat al URSS și MAE al URSS (până în 1956, numărul studenților străini era confirmat de Consiliul de miniștri al URSS)¹²³. Specific perioadei a fost schimbarea ce a intervenit la nivelul statelor „democrației populare”. Astfel, acestea aveau deja proprii specialiști și și-au reorganizat învățământul superior, fiind, ele însele, destinație pentru specialiștii sovietici¹²⁴.

În a doua jumătate a anilor 50, Uniunea Sovietică a început să acorde ajutor statelor Lumii a Treia în privința dezvoltării învățământului superior și pregătirii cadrelor de stat¹²⁵. Totodată, la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, a scăzut numărul studenților străini, în contextul creșterii numărului specialiștilor din statele „democrației populare”, dar și al îndepărtării URSS de China. Totuși, unii istorici semnalizează un flux din altă direcție. Moscova s-a concentrat pe pregătirea cadrelor din Lumea a Treia în contextul decolonizării și la începutul anilor '60 a fost un flux

¹¹⁹ V.A. Khripun, *op. cit. în loc. cit.*, p. 280.

¹²⁰ Caracterul militar al relației dintre state s-a reflectat în faptul că primii studenți ce au venit la studii în instituțiile de învățământ sovietic au fost soldații.

¹²¹ Andrey Yur'yevich Zvyagol'skiy, *op. cit. în loc. cit.*, p. 14.

¹²² T.YA. Anokhina, Ye.V. Panin, *op. cit. în loc. cit.*, p. 137.

¹²³ D.N. Androsova, *op. cit. în loc. cit.*, p. 110.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 111-112.

¹²⁵ V.V. Petric, *op. cit. în loc. cit.*, p. 134.

masiv al studenților din Africa, Asia, America Latină¹²⁶. Un alt factor al cererii de specialiști în anii '50-'60 a fost determinată de două premise. În anii '50 a luat amploare direcția tehnico-științifică, iar în anii '60 s-a intrat într-o etapă „fierbinte” a Războiului Rece, iar competiția înarmărilor cerea tehnicieni în domeniu. În acest fel, sistemul sovietic a fost supus unor noi transformări¹²⁷.

Un rol important în pregătirea specialiștilor pentru statele tinere din Africa, a fost acordat Universității de prietenie a popoarelor. Înființată în 1960, aceasta este numită din 1961 „Patrice Lumumba”¹²⁸, funcționând până în 1985. Aproximativ 10.000 de studenți din 110 state ale lumii au primit diploma acestei Universități (din 1992, Universitatea și-a reluat activitatea și a primit numele Universitatea de prietenie a popoarelor din Rusia/Российский университет дружбы народов-РУДН)¹²⁹.

La mijlocul anilor '70, 106 universități sovietice aveau încheiate acorduri de colaborare cu 136 de universități din statele membre CAER. Aceste acorduri prevedeau schimburi de experiență în pregătirea reciprocă a cadrelor: ofereau un cadru de colaborare asupra planurilor și programelor de studiu, facilitau cercetări comune și participarea la conferințe naționale și internaționale¹³⁰. Sistemul de învățământ sovietic avea o serie de avantaje și dezavantaje: era complet ideologizat, dar, era considerat unul bun, tinerii ce studiau în URSS fiind apreciați ca specialiști de primă clasă¹³¹. Totodată, sovieticii au depus eforturi mari pentru pregătirea „cadrelor revoluționare” cu scopul realizării programului „revoluției mondiale”¹³², pentru extinderea influenței sovietice și a ideologiei marxist-leniniste.

În privința statutului aspiranților și studenților străini în anii '50, aceștia se supuneau regulamentului comun al studenților din URSS, exceptând unele înțelegeri separate. Studiile urmau în mod identic sau asemănător planurile de învățământ sovietic, alteleori erau personalizate în funcție de înțelegeri bilaterale¹³³. Partea financiară era și ea stabilită foarte

¹²⁶ V.A. Khripun, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 286.

¹²⁷ T. V. Molchanova, *Osobennosti priyema studentov v leningradskiy vuzy v 1950-1960-ye gody* în „Voprosy istorii”, Moscova, nr. 1, 2012, p. 27.

¹²⁸ Patrice Lumumba (1925-1961) – primul premier al Republicii Democrate Congo după declararea independenței acesteia în 1960; erou național și unul dintre simbolurile luptei popoarelor Africii pentru independență.

¹²⁹ V.V. Petric, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 135.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 133.

¹³¹ T.YA. Anokhina, Ye.V. Panin, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 134.

¹³² *Ibidem*, p. 135.

¹³³ D.N. Androsova, *op. cit.* în *loc. cit.* p. 111.

clar: URSS plătea burse conform înțelegerilor, studenții primeau 500 de ruble, iar aspiranții 900. Doar aspiranții din China, „la propunerea părții chineze”, primeau 700 de ruble. Părțile înțelegerii împărțeau bugetul, dar URSS își asuma cheltuieli destul de consistente privind studiile: practica, transportul din capitala statului până la destinația finală, cheltuielile legate de studii și cazare (studenții străini stăteau în cămine în condiții asemănătoare cu studenții din URSS)¹³⁴. De fapt, de cele mai multe ori, studenții străini din URSS se aflau în totalitate în întreținerea părții sovietice¹³⁵.

În URSS toți studenții străinii erau încorporați în *zemlyachestva*¹³⁶ în cadrul cărora funcționau organizații de partid și tineret¹³⁷. Programul de studiu al străinilor în URSS era de obicei structurat în funcție de necesitățile statului în domeniile tehnico-științific sau pedagogic de la acel moment, dar fără să se stabilească numărul și calitatea acestei solicitări. De asemenea, o dificultate pentru instituțiile sovietice o reprezenta și diferențele în nivelul de pregătire al studenților din diferite state, atât în privința cunoașterii limbii ruse, cât și a disciplinelor de profil. În acest context, în perioada martie-august 1952, între guvernul sovietic și guvernele statelor „democrației populare” au fost încheiate înțelegeri bilaterale privind studenții străini din instituțiile de învățământ superior din URSS, conform cărora numărul studenților și aspiranților trimiși în URSS, dar și al specializărilor pe care trebuiau să le urmeze, erau stabilite între părți cu cel puțin patru luni înainte de începutul anului universitar¹³⁸.

În Universitățile sovietice erau admiși cei care aveau studii medii terminate, iar la aspirantură cei ce aveau studii superioare; examenele de admitere erau pe discipline, stabilite de Ministerul sovietic. Străinii care nu cunoșteau bine limba rusă erau trimiși la cursuri de pregătire care durau de la șase la douăsprezece luni. Studenții din statele de „democrație

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Vera Igorevna Skorobogatova, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 166.

¹³⁶ Termenul *zemlyachestva* ar putea fi tradus mot à mot ca o comunitate, dar în contextul dat ar putea fi echivalat cu cel de „pământenie”, cum a fost cazul „pământeniei” basarabene din Dorpat. Echivalarea termenului este justificată de faptul că studenții se întruneau în asemenea comunități în funcție de locul de origine, țara de proveniență (*zemlya* - pământ) și de faptul că aceste comunități și-au păstrat tradiția din Rusia țaristă. Erau asemenea *zemlyachestva* ale bielorușilor, ucrainenilor, georgienilor; în funcție de guberniile sau regiunile Rusiei – Petersburg, Novgord sau Siberia. Una dintre cele mai numeroase din Petersburgul imperial de la sfârșitul secolului XIX a fost *zemlyachestva* basarabenilor.

¹³⁷ V.A. Khripun, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 282.

¹³⁸ *Ibidem*.

populară” se supuneau acelorași reguli precum cei sovietici: aveau dreptul la bursă, la vacanță, desfășurau practica productivă etc.¹³⁹ Criteriile de selecție și admitere erau decise la nivel central și erau coordonate de Ministerul Învățământului superior și mediu specializat al URSS, apoi Comitetului de Stat al URSS privind învățământul popular¹⁴⁰.

În ciuda criticilor, avantajelor și dezavantajelor, în perioada 1958-1991, numărul studenților străini în URSS a crescut de la 9.000 la 74.500, pregătiți în 450 de instituții de învățământ. Peste 10.000 de specialiști, în special din statele socialiste și în curs de dezvoltare au absolvit universități din URSS¹⁴¹. De remarcat că în perioada 1980-1990, Uniunea Sovietică ocupa locul trei în lume, după SUA și Franța, după numărul de studenți străini¹⁴².

Ariton Vraciu – student la Universitatea din Leningrad

Pe 4 februarie 1948 a fost semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu Uniunea Sovietică¹⁴³, ceea ce a însemnat alinierea politică și economică totală a României față de Moscova. Tratatul prevedea și dezvoltarea legăturilor culturale și educative dintre cele două state, ceea ce fundamenta trimiterea la studii în URSS pe baza unor acorduri culturale bilaterale. O asemenea înțelegere, privind colaborarea culturală dintre URSS și Republica Populară România, a fost semnată pe 7 aprilie 1956¹⁴⁴, următoarea fiind pe 7 iulie 1970.

În cazul lui Ariton Vraciu nu avem date directe referitoare la anii de studii în URSS, dar citind memoriile scriitorului Ion Ianoși¹⁴⁵, care a urmat studiile la Leningrad în aceeași perioadă, am putea realiza o paralelă în privința perioadei de formare. Astfel, la sfârșitul lunii iulie 1949, erau

¹³⁹ *Ibidem*, p. 283.

¹⁴⁰ Vera Igorevna Skorobogatova, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 166.

¹⁴¹ V.V. Petric, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 136.

¹⁴² *Ibidem*, p. 132.

¹⁴³ Paul Nistor, *Admiterea României comuniste în ONU. Între negocieri diplomatice și discreditare simbolică*, Institutul European, Iași, 2014, p. 87. Un nou Tratat de prietenie, colaborare și asistență mutuală între Republica Socialistă România și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, a fost semnat, la București, pe 7 iulie 1970.

¹⁴⁴ D.N. Androsova, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 110.

¹⁴⁵ Ion Ianoși (1928-2016), scriitor, eseist, profesor de filozofie și estetică, teoretician, specialist în filosofie și literatura rusă, membru de onoare al Academiei Române. Am ales cazul lui Ion Ianoși, deoarece l-am considerat apropiat de cercetarea noastră, ținând cont de faptul că a fost trimis la studii tot un vara anului 1949 la aceeași Universitate – A.A. Jdanov.

cunoscuți deja candidații care urmau să continue studiile în străinătate. Aceștia au fost convocați la București, într-un „cantonament” pregătitor. Marea majoritate a candidaților urmau să facă studiile în URSS, dar mai erau și grupuri restrânse pentru R.P. Bulgaria, R.P. Ungară, Cehoslovacia, R.P. Polonă, Republica Democrată Germană și foarte puțini în Republica Populară Chineză¹⁴⁶. Din punct de vedere logistic, organizatorii au avut grijă ca viitorii studenți să fie cazați și să ia masa la cantină.

În memoriile sale, Ion Ianoși considera că autoritățile ar fi vrut ca până la plecare candidații să învețe „cât de cât” limba rusă. Totodată, dintre cei ajunși la București nu toți au primit aprobare să plece în străinătate, deoarece s-au mai făcut selecții pe parcurs și au fost retrimiși la Universitățile din țară. De asemenea, a mai fost o etapă a verificărilor amănunțite pe care membrii de partid nu le-ar fi examinat anterior sau urmau să analizeze detalii ce au scăpat¹⁴⁷.

Următoarea etapă a selecției a fost distribuirea pe facultăți. Astfel, chiar dacă candidaților li s-a cerut să indice trei specializări în ordine descrescătoare, repartizarea a fost de fapt în funcție de locurile oferite de partea sovietică și a fost realizată fără să se țină cont de cererea candidaților, adică mai mult au „nimerit” decât au ales¹⁴⁸. De multe ori repartizările s-au făcut fără nici o logică sau să țină cont de vreun criteriu¹⁴⁹. De exemplu, în cazul lui Ion Ianoși, acesta a fost repartizat la Filozofie, chiar dacă aceasta a fost de-abia a treia sa opțiune (prima: Institutul de Literatură „Maksim Gorki” de la Moscova, a doua opțiune fiind Filologia). Totuși, au fost și candidați care în locul opțiunilor umaniste au fost repartizați la specializări tehnice și chiar s-au retras¹⁵⁰. Din documentele cercetate am identificat aceeași problemă și în cazul lui Ariton Vraciu. El ar fi vrut să urmeze Filologia, dar a fost repartizat la Institutul Minier (Facultatea de prospecțiuni geologice)¹⁵¹. Totuși, nu s-a retras, iar după un an de studiu s-a transferat la facultatea la care a aspirat inițial. Justificarea unor asemenea repartizări ministeriale „eronate” afirma că „știința cea mai avansată din lume», cea sovietică, desigur, era capabilă să te familiarizeze cu orice ramură a ei, indiferent de preferințele personale sau de cât de nepregătit ai fi fost în respectivul domeniu”¹⁵².

¹⁴⁶ Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iași, Polirom, 2012, p. 173.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 175.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 176-177.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 177.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 176-177.

¹⁵¹ AUAIC, Rectorat, dosar 76/1971, f. 60.

¹⁵² Ion Ianoși, *op. cit.*, p. 177.

Un mare avantaj al studiilor în URSS, după părerea lui Ion Ianoși, ar fi fost faptul că bursele erau destul de mari, iar studenții își permiteau mai multe lucruri comparativ cu localnicii care încă își reveneau din război. Bursele studenților români era duble față de cei autohtoni: peste 500 ruble „ale lor” mai primeau 500 de la Ambasada română. Însă, în martie 1950, la propunerea colegilor moscoviți, au renunțat din „propria inițiativă” la o cincime din bursă „cu argumentul patriotic de a oferi astfel țării posibilitatea să întrețină, în anul următor, 200 de studenți în plus”¹⁵³. Ion Ianoși aprecia că studenții trăiau modest, dar fără griji, în timp ce populația civilă încă suferea de lipsurile lumii postbelice, unii studenți chiar ar fi trimis acasă făină și zahăr, deoarece Moscova și Leningrad ar fi fost mai aprovizionate în timp ce problemele reale ar fi fost în alte orașe și sate mai îndepărtate¹⁵⁴.

Problema limbii ruse a fost una elementară pentru studenții străini. Astfel, pe tot parcursul anului întâi studiau limba rusă, dar aceasta de multe ori trebuia însușită de sine-stătător¹⁵⁵. Studiul în masă al limbii ruse pentru studenții străini la Universitatea de Stat din Leningrad a început după al Doilea Război Mondial, din anul universitar 1945/1946 când au început să vină studenți din Albania, Bulgaria, România, Cehoslovacia și Iugoslavia. Organizarea acestor studii a fost încredințată profesorului asociat/docentului catedrei de Limba rusă din cadrul Facultății de Filologie, Maria Alexandrovna Sokolova (1894-1970) – lingvist sovietic, specialist în istoria limbii ruse, doctor în științe filologice (1953) – care a atras în acest proces profesorii de la catedră. În cadrul acesteia chiar a fost creată o secție de predare a limbii ruse pentru străini, iar profesorii au conceput cursuri speciale de predare a limbii ruse cu accent pe problemele de sintaxă, lexic și stilistică¹⁵⁶.

Considerăm, pe baza datelor mult mai puțin numeroase, că experiența lui Ion Ianoși a fost împărtășită și de Ariton Vraciu. Detalii privind studiile la Leningrad au fost identificate în dosarul de student al slavistului ieșean, însă din cauza condițiilor de păstrare multe pagini sunt ilizibile¹⁵⁷. Dosarul

¹⁵³ *Ibidem*, p. 200-201.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 202.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 206.

¹⁵⁶ <http://rki.spbu.ru/iz-istorii-kafedry.html>, (accesat pe 21.02.2022).

¹⁵⁷ Dosarul personal nr. 4909/40 al studentului Vraciu Hariton (numele ulterior tăiat și scris Ariton, Hariton probabil intenția de rusificare a numelui), Facultatea de Filologie, datele extreme ale dosarului 1 septembrie 1950-16 iunie 1955, dosar cu 37 de file (Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat (coperta dosarului).

conține fișe personale, cereri și adeverințe, dar și o copie a diplomei de studii și a suplimentului la diplomă/foaia matricolă (anexă). Documentele confirmă mențiunile colegilor din cadrul facultății. Ariton Vraciu a fost un student de excepție, ce a făcut față cu ușurință programului facultății și alături de slavistică și rusistică și-a arătat interesul pentru limbile baltice și indoeuropenistică, preocupări ce vor fi fructificate în anii următori¹⁵⁸. Calitatea de student excelent este dovedită și de o cerere prin care cere susținerea anticipată a unor examene¹⁵⁹.

Fișele personale completate de studentul Ariton Vraciu nu oferă detalii privind viața personală, dar este interesantă mențiunea că „în 1949, când am terminat gimnaziul, statul nostru m-a trimis în URSS”¹⁶⁰. De asemenea, în dosar este o adeverință din 2 noiembrie 1950, eliberată lui Vraciu Hariton¹⁶¹, care confirmă că a fost înscris în anul întâi cu data de 1 septembrie 1950 în cadrul Facultății de Filologie prin transfer de la Institutul Minier¹⁶². De asemenea, în carnetul de student identificăm că a făcut parte din a doua grupă rusă, specializarea rusă-franceză¹⁶³. În dosar am identificat copia diplomei de studii nr. 191017 ce confirmă studiile din 1950 până în 1955, specializarea Limba și literatura rusă și faptul că a susținut examenul de stat pe 30 iunie 1955¹⁶⁴ și a terminat facultatea ca șef de promoție¹⁶⁵.

Suplimentul la diploma de studii nr. 191017 sau poate fi catalogată ca o foaie matricolă oferă detalii privind studiile și cursurile urmate. Aici descoperim detalii privind planul de învățământ care, specific regimurilor comuniste, avea cursuri cu tematică ideologică. În acest caz, menționăm:

¹⁵⁸ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 385.

¹⁵⁹ Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat, f. 6. Cererea studentului Vraciu Ariton, din cursul doi, a doua grupă rusă, ca să dea înainte de termen/ în presesiune examenul la limba latină, lectura de acasă care ar trebui programată deja a fost susținută, deoarece trebuie să se pregătească în continuare de limba și literatura rusă și în semestrul doi va fi un examen suplimentar la limba rusă, cererea a fost aprobată de adjunctul decanului - Koroș pe 23 noiembrie 1956.

¹⁶⁰ Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat, f. 5, „Autobiografia”. Considerăm această mențiune interesantă, deoarece Ariton Vraciu nu a scris că a vrut să plece la studii în URSS sau ar fi fost interesat să plece ci anume că a fost „trimis”.

¹⁶¹ În adeverință cu alt pix a fost scris Ariton (în partea de jos a adeverinței numele Ariton este în ghilimele, explicațiile sunt ilizibile).

¹⁶² Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat, f. 1.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 8.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ Onufrie Vințeler, *op. cit.*, p. 386-387.

Bazele marxism-leninismului, Economie politică, Materialismul dialectic, Materialismul istoric, Istoria URSS. Totodată, fundamentul studiilor a fost unul direcționat spre filologie, studiind Limba franceză, Limba latină, Limba ucraineană sau cea sârbă¹⁶⁶. A fost un student excelent, cu calificative „Foarte bine” și „Admis”, doar la „Istoria literaturii ruse din sec. XX” și la „Istoria URSS” a avut „Bine”, iar la examene de stat a avut două calificative „Foarte bine” la „Bazele marxism-leninismului” și la „Limba rusă”, iar la „Istoria literaturii ruse” a avut „Bine”¹⁶⁷. Proiectul de diplomă „Происхождение и развитие основных значений винительного падежа в русском языке”/„Originea și dezvoltarea semnificațiilor de bază ale cazului acuzativ în limba rusă”, susținut pe 28 aprilie 1955, a primit calificativul comisiei – „отлично с отличием”, adică „Foarte bine cu laude” sau un echivalent *Magna cum laude*¹⁶⁸.

De asemenea, în supliment regăsim Nota privind aplicarea curriculumului și admiterea la examenele de stat. Astfel, studentul a îndeplinit complet toate cerințele și a fost admis prin ordinul nr. 1703/30.05.1955 la examenele de stat. A susținut 36 de examene, din care 34 cu calificativul „Foarte bine” și două cu „Bine”. Probele la examenele de stat au fost:

1. Основы марксизма- ленинизма – отлично/Fundamentele marxism-leninismului – Foarte bine, 27 mai 1955
2. Русский язык – отлично/ Limba rusă - Foarte bine, 7 iunie 1955
3. История русской литературы – хорошо/ Istoria literaturii ruse - Bine, 25 iunie 1955¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat, f. 9-10.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*. Documentele din dosar unele sunt originale, altele sunt copii. Suplimentul trebuia semnat de rectorul Universității de la acel moment Alexandr Alexandrov (Alexandr Danilovici Alexandrov (1912-1999), student al facultății de Fizică din Cadrul Universității de Stat din Leningrad (1929-1933), membru al Institutului Optic de Stat și a Institutului de Fizică al Universității (1930-1936), profesor al Universității din Leningrad (1933), candidat în științe (1935), doctor în științe fizico-matematice (1938), cercetător principal în Cadrul Institutului de Matematică Steklov din Moscova (1938-1953), membru corespondent al Academiei de Științe al URSS (1946), Rector al Universității de Stat din Leningrad (1952-1964), carieră politică, a primit diferite ordine, membru de onoare a Societății Matematicienilor din Moscova (1997) *vezi* http://www.math.nsc.ru/LBRT/g2/english/ssk/alex_bio.pdf, accesat pe 21.02.2022) și de decanul facultății de Filologie, Boris Larin (Boris Alexandrovici Larin (1893-1964) – om de știință remarcabil, lingvist și specialist în estetica limbajului, cariera sa s-a concentrat pe trei ramuri ale filologiei: indologie, studii lituaniene și studii slave, lucrări direcționate

Formarea profesorului Ariton Vraciu în spațiul sovietic, în ciuda lipsei unor surse mult mai consistente, a fost una temeinică ce a fundamentat o carieră didactică și științifică extraordinară. Studiile la Leningrad au fost fără cusur, dovedite de notele foarte bune și de faptul că Ariton Vraciu a terminat ca șef de promoție. Totodată, diversitatea cursurilor l-a ajutat ulterior să fie un lingvist și poliglot remarcabil, să fundamenteze și să teoretizeze mai multe cursuri pe care le-a predat la Universitatea din Iași. De asemenea, în ciuda unor materii ideologice, specifice vremii și regimului, nu trebuie să negăm avantajele cunoștințelor acumulate la Leningrad și avantajele școlii sovietice care a avut reputația academică de mare valoare.

Concluzii

Profesorul Ariton Vraciu a fost o personalitate marcantă în cadrul Facultății de Litere a Universității ieșene. Cu o activitate bogată, cu abordări și metodologii noi, Ariton Vraciu a lăsat în urmă numeroase lucrări. Filele documentelor de arhivă, articolele de presă și câteva lucrări de profil ne-au ajutat să refacem, fie și schematic, viața și activitatea profesorului Ariton Vraciu. Demersul a fost destul de anevoios, dar am conturat o primă imagine a formării și parcursului profesorului, slavistului, traducătorului, lingvistului, cercetătorului și rusistului cunoscut în cercurile academice românești și străine.

Am încercat să încadrăm contextual perioada și cu ajutorul unor asocieri și paralelisme. Elevul Ariton Vraciu a fost trimis la studii în URSS datorită unor abilități și cunoștințe deosebite, a fost supus unei selecții dure, ținând cont de faptul că admiterea a fost centralizată, a trecut prin câteva etape de selecție unde erau comisii ce trebuiau să respecte elemente

spre dialectologia slavă, lexicologia și lexicografia rusă etc. Larin este fondatorul unei școli științifice, rolul principal al vorbirii vii, colocviale, care recunoaște primatul conținutului semantic în procesul dezvoltării lingvistice, acordă o atenție deosebită funcțiilor sociale și estetice ale limbajului. A fost ales membru corespondent al Academiei de Științe a RSS Ucrainene (1945), academician al RSS Lituanene (1949), i s-a acordat titlul de om de știință de onoare al Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (1957), în perioada 1951-1953 a activat la Vilnius, apoi a venit la Universitatea de Stat din Leningrad, unde a condus Catedra de limba rusă (1953-1954), Lingvistică Generală (1958), Filologie Slavă (1961-1964). Din 1954 a fost decan al Facultății de Filologie, în 1960 a fondat un Centru de lexicografie științifică la Universitate – Sala de Vocabular/Dicționar Interdepartamental ce s-a angajat în pregătirea unei serii de dicționare; a scris peste 152 de lucrări *vezi* <http://www.ruthenia.ru/apr/textes/larin/larin.html>, accesat pe 21.02.2022).

clare de departajare. De asemenea, nu trebuie să evităm criteriile principale de selecție și apreciere a activității sale ca student: notele și cunoștințele foarte bune, abia apoi partea ideologică.

La Universitatea din Leningrad, Ariton Vraciu s-a confruntat cu neajunsurile generate de repartizarea centralizată, dar, în cele din urmă, transferul la Facultatea de Filologie s-a dovedit a fi o șansă pentru o carieră de succes în domeniu. Aici a reușit să se afirme ca un student foarte bun, cu rezultate excelente, a reușit să își fundamenteze cunoștințe vaste în domeniul filologiei și lingvisticii ce au fost fructificate și dezvoltate ulterior în activitatea sa didactică și științifică.

Studii viitoare privind activitatea la Sofia sau relațiile cu mediul academic din străinătate de pe ambele frontiere ale Cortinei de Fier ar putea contura și mai bine această imagine.

Foreign students in the USSR. Formative experiences in the Soviet space of Professor Ariton Vraciu

Keywords: *Ariton Vraciu, University of Iași, academic history, biographical sketch, professor, foreign students in the USSR.*

The academic school from Iași has many personalities in multiple fields, who either trained in Iași or have achieved an exceptional academic career here. The Faculty of Letters has many outstanding professors at international and national level. They have asserted themselves through the numerous individual and collective volumes, but also through the training of teachers for pre-university, university, and of researchers in the philological field. Among the outstanding members of the Faculty of Letters is Ariton Vraciu, well-known philologist, slavist, polyglot and linguist with an exceptional activity in phonetics and phonology, lexicology, morphology and syntax, ethnology or general and comparative linguistics.

Ariton Vraciu followed the first stages of its formation in Romanian educational institutions, then, after graduating from high school, he was admitted to the University of Leningrad. Given the historical and political context, he was "assigned" to Geology, then, proving his ability for foreign languages, he was allowed to move to Philology. Here he learned Russian and other foreign languages and after five years of study (1950-1955) he was fluent in Russian, Bulgarian, Polish, Ukrainian, Czech, Slovak, Serbian and Croatian. In addition to these Slavic languages, Ariton Vraciu was a good connoisseur of the classical languages (Greek and Latin), of other ancient languages (Paleo-Slavic and Sanskrit) and other foreign languages (French, German, English and Italian).

Admission to studies in the USSR was a centralized procedure, given the historical and political context, but it was an objective one from the point of view of the outstanding results during school. Foreign students in the USSR had a special status, but studied according to curricula, similar to the Soviets. The Soviet education system had a number of advantages and disadvantages. It was a completely ideological one, but it was a good one, the graduates were appreciated as well-trained.

Ariton Vraciu was an exceptional student with very good results and graduated from the faculty as the top of his class. In Leningrad, he managed to base his vast knowledge in the field of philology and linguistics, which were later used and developed in his teaching and scientific activity. At the same time, the diversity of the courses later helped him to be a remarkable linguist and polyglot, to substantiate and theorize several courses that he taught at the University of Iași. Also, despite ideological subjects specific to the time and regime, we must not deny the advantages of the knowledge gained in Leningrad and the advantages of the Soviet school, which had a high academic reputation.

Ariton Vraciu returned to Romania in 1955 and from the academic year 1955/1956 he was employed at the University of Iași. This was followed by a teaching and research career that spanned several decades. He also followed a period of training and specialization in Sofia, where he defended his doctoral thesis. The teacher distinguished himself with interesting, diversified, theoretical and well-structured studies and courses. He initiated new research directions and opened other perspectives on issues related to Romanian language research.

Professor Ariton Vraciu was a prominent figure in the Faculty of Letters of the University of Iași. With a rich activity, with new approaches and methodologies, Ariton Vraciu left behind many papers. He was not only a teacher, but he also distinguished himself by his very rich administrative, scientific and research activity.

This approach shows only a part of the life and activity of Professor Ariton Vraciu. Even if here are exposed many details, there are still a series of questions regarding the training and activity of Ariton Vraciu: How did the training course in Sofia take place? What were Professor Vraciu's connections with the academic environment abroad? Seemingly trivial questions, but possible answers could clarify his special personality.

Иностранные студенты в СССР. Опыт формирования в советском пространстве профессора Аритона Врачу

Ключевые слова: *Аритон Врачу, Ясский университет, академическая история, биографический очерк, профессор, иностранные студенты в СССР.*

В Ясском университете имени А.И. Кузы работают много деятелей разных областей, которые либо прошли обучение в Яссах, либо сделали здесь выдающуюся академическую карьеру. На факультете литературы работают много выдающихся профессоров национального и международного уровня. Они заявили о себе через многочисленные индивидуальные и коллективные тома, а также через подготовку преподавателей довузовского и университетского образования или исследователей в области филологии. Среди выдающихся членов факультета литературы - Аритон Врачу, известный филолог, славист, полиглот, лингвист с исключительной активностью в области фонетики и фонологии, лексикологии, морфологии и синтаксиса, этнологии или общего и сравнительного языкознания.

Аритон Врачу прошел первые этапы своего обучения в румынских учебных заведениях, затем, после окончания средней школы поступил на учёбу в СССР. С учетом историко-политического контекста того времени, он был «распределен» в Горном институте на Факультет геологической разведки, затем, доказав способность к иностранным языкам, ему разрешили переориентироваться на филологию в Ленинградском ордена Ленина государственном университете имени А.А. Жданова. Здесь он выучил русский и другие иностранные языки и через пять лет обучения, с 1950 по 1955 года, он свободно говорил на русском, болгарском, польском, украинском, чешском, словацком, сербском и хорватском языках. Помимо этих славянских языков, Аритон Врачу был хорошим знатоком классических языков (греческого и латыни), других древних языков (палеославянского и санскрита) и некоторых международных языков (французский, немецкий, английский и итальянский).

Прием на учебу в СССР был централизованной процедурой с учетом исторического и политического контекста, но объективной с точки зрения выдающихся результатов в школе. Иностранные студенты в СССР имели особый статус, но учились по учебным планам, которые были аналогичны советским. Советская система образования имела ряд преимуществ и недостатков. Она была совершенно идейной, но хорошей, выпускников ценили как хорошо подготовленных и первоклассных специалистов.

Аритон Врачу был выдающимся студентом с очень хорошими результатами и он был лучшим на своем курсе. В Ленинграде ему удалось закрепить свои обширные знания в области филологии и языкознания, которые впоследствии использовались и развивались в его преподавательской и научной деятельности. В то же время разнообразие курсов впоследствии помогло ему стать замечательным лингвистом и полиглотом, обосновать и теоретизировать несколько курсов, которых он преподавал в Ясском университете. Также, несмотря на характерные для того времени и режима идеологические сюжеты, нельзя отрицать

преимущества знаний, накопленных в Ленинграде, и преимущества советской школы, имевшей высокую академическую репутацию.

Аритон Врачу вернулся в Румынию в 1955 году и с того года работал в Ясском университете. За этим последовала преподавательская и исследовательская карьера, которая длилась несколько десятилетий. Затем последовал период обучения и специализации в Софии, где он также защитил докторскую диссертацию. Преподаватель отличился интересными, разносторонними, теоретическими и хорошо структурированными занятиями и курсами. Он инициировал новые направления исследований и открыл другие точки зрения на вопросы, связанные с исследованиями румынского языка.

Профессор Аритон Врачу был видным деятелем факультета литературы Ясского университета. Богатой деятельностью, новыми подходами и методологиями он оставил после себя много работ. Он был не только педагогом, но и отличался очень богатой административной, научной и исследовательской деятельностью.

Это исследование представляет собой лишь часть жизни и деятельности профессора Аритона Врачу. Даже если я раскрыла много подробностей, остается ряд вопросов, касающихся обучения и деятельности Аритона Врачу: Как проходил курс обучения в Софии? Каковы были связи профессора Врачу с зарубежной академической средой? Казалось бы тривиальные вопросы, но возможные ответы могли бы прояснить его особую личность.

ANEXE

Suplimentul la diploma nr. 191017/Foaia matricolă

Приложение к диплому No. 191017
ВЫПИСКА ИЗ ЗАЧЕТНОЙ ВЕДОМОСТИ
/без диплома недействительна/

ВРАЧУ Аритон за время пребывания в Ленинградском ордена Ленина государственном университете имени А.А. Жданова с 1950 по 1955 г. сдал экзамены и зачеты по следующим дисциплинам:

1. Основы марксизма-ленинизма - отлично
2. Политическая экономия - отлично
3. Диалектический материализм - отлично
4. Исторический материализм - отлично
5. История философии - отлично
6. Введение в языкознание - отлично
7. Введение в литературоведение - отлично
8. Современный русский язык - отлично
9. Старославянский язык - отлично
10. Французский язык - отлично
11. Латинский язык - отлично
12. Украинский язык - отлично
13. История русского языка - отлично
14. История русского литературного языка - отлично
15. Русский фольклор - отлично
16. Русская диалектология - отлично
17. История древне-русской литературы - отлично
18. История русской литературы XVII XIX вв. - отлично
19. История русской литературы XX в. - хорошо
20. История советской литературы - отлично
21. История античной литературы - отлично
22. История зарубежных литератур / Средние века и Возрождение/ - зачет
23. История зарубежных литератур / XVII-XVIII в./ - зачет
24. История зарубежных литератур / новая и новейшая / - отлично
25. История СССР - хорошо
26. История литературы народов СССР - отлично
27. Педагогика - отлично

28. Логика - отлично
29. Психология - отлично
30. Семинар по основам марксизм-ленинизма - зачет
31. Семинар по политической экономии - зачет
32. Спецкурс - зачет
33. Спецсеминар - зачет
34. Общее языкознание - зачет
35. Методика преподавания - зачет
36. Педагогическая практика - отлично
37. Французский язык - зачет
38. Латинский язык - зачет
39. Современный русский язык - зачет
40. Сербский язык - зачет
41. Курсовая работа - отлично

ВРАЧУ Аритон защитил дипломную работу на тему „Происхождение и развитие основных значений винительного падежа в русском языке” с оценкой - отлично

Сдал государственные экзамены:

1. Основы марксизма- ленинизма - отлично
2. Русский язык - отлично
3. История русской литературы - хорошо

Ректор
Ленинградского ордена Ленина государственного
университета имени А.А. Жданова

Декан
Филологического факультета

Секретарь

г. Ленинград

1955 г.

Регистрационный No. 1971¹⁷⁰

Suplimentul la diploma nr. 191017
EXTRAS DIN REGISTRUL CALIFICATIVELOR
/fără diplomă nu este valid/

VRACIU Ariton în timpul șederii sale la Universitatea de Stat „A.A. Jdanov” din Leningrad din 1950 până în 1955 a promovat examene și teste la următoarele discipline:

1. Fundamentele marxism-leninismului – Foarte bine
2. Economie politică – Foarte bine
3. Materialismul dialectic – Foarte bine
4. Materialismul istoric – Foarte bine
5. Istoria filozofiei – Foarte bine
6. Introducere în lingvistică – Foarte bine
7. Introducere în Studii Literare – Foarte bine
8. Limba rusă modernă - Foarte bine
9. Limba slavonă bisericească veche – Foarte bine
10. Limba franceză - Foarte bine
11. Limba latină - Foarte bine
12. Limba ucraineană - Foarte bine
13. Istoria limbii ruse - Foarte bine
14. Istoria limbii literare ruse - Foarte bine
15. Folclor rusesc - Foarte bine
16. Dialectologie rusă – Foarte bine
17. Istoria literaturii ruse vechi - Foarte bine
18. Istoria literaturii ruse, secolele XVII-XIX - Foarte bine
19. Istoria literaturii ruse, secolul XX - Bine
20. Istoria literaturii sovietice – Foarte bine
21. Istoria literaturii antice – Foarte bine
22. Istoria literaturilor străine / Evul Mediu și Renaștere / - Admis
23. Istoria literaturilor străine / Secolele XVII-XVIII / - Admis
24. Istoria literaturilor străine / nouă și recentă / - Foarte bine
25. Istoria URSS - Bine
26. Istoria literaturii popoarelor URSS - Foarte bine
27. Pedagogie - Foarte bine

¹⁷⁰ Dosarul studentului Ariton Vraciu, Arhiva personală Marina Vraciu, dosar neinventariat, f. 9-10.

28. Logica - Foarte bine
29. Psihologie - Foarte bine
30. Seminar despre fundamentele marxism-leninismului - Admis
31. Seminar de economie politică - Admis
32. Curs special - Admis
33. Seminar special - Admis
34. Lingvistică generală - Admis
35. Metodologia predării - Admis
36. Practica pedagogică – Foarte bine
37. Limba franceză - Admis
38. Limba latină - Admis
39. Limba rusă modernă - Admis
40. Limba sârbă – Admis
41. Lucrarea de curs - Foarte bine

VRACIU Ariton și-a susținut proiectul de diplomă pe tema „Originea și dezvoltarea sensurilor de bază ale cazului acuzativ în limba rusă” cu nota - Foarte bine.

Examine de stat promovate:

1. Fundamentele marxism-leninismului – Foarte bine
2. Limba rusă - Foarte bine
3. Istoria literaturii ruse – Bine

Rector

Decan

Facultatea de Filologie

Secretar

Leningrad

1955

Nr. de înregistrare. 1971

Învățământul biologic universitar în anii '70 sub impactul „reformei”. Proiecte, dezbateri, reacții

Petronela Buruiană*

Cuvinte cheie: *învățământ universitar, învățământ biologic, reforma învățământului, Olga Necrasov*

Introducere

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, Partidul Comunist din România a acaparat societatea românească pe toate planurile. Începea un proces complex de sovietizare a României și de creare a unui individ devotat partidului și ideologiei comuniste. În acest context, învățământul românesc a intrat sub lupa noului regim, iar cea mai evidentă schimbare a venit prin Decretul nr. 175 din 3 august 1948, în care se preciza că învățământul „este organizat exclusiv de stat pe temeiul unității de structură și este așezat pe baze democratice, populare și realist-științifice”¹. Alături de această prevedere, școala a fost ghidată și de legile din 13 mai 1968 și 21 decembrie 1978², care își propuneau ca învățământul superior să fie bazat pe domeniul tehnic, iar deviza principală să fie „modernizarea și perfecționarea procesului de învățământ”³. Toate aceste modificări legislative au condus către schimbări în structura organizatorică a învățământului superior din România.

Modelul de organizare a învățământului urmat în primul deceniu după instaurarea regimului a fost cel sovietic. Odată cu legea din 1968 puterea

* Muzeograf, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Adrian Vițalaru, „Structura Universității” în *Istoria Universității din Iași* (coord. Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon) Iași, 2010, p. 525.

² Institutul de Științe ale Educației, *Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 346-397.

³ Adrian Gorun, Horațiu Tiberiu Gorun, *Regimul comunist din România și legiferările din educație*, București, 2014, p. 114.

politică a dorit să abandoneze modelele educaționale sovietice. Prin noua reglementare „i se va asigura absolventului o mai mare mobilitate socială în profesia sa și o pregătire mai profundă într-o anumită specialitate”⁴. Totodată, legea prevedea ca programele școlare și universitare să fie „stabilite și întocmite de Minister, cu consultarea specialiștilor și a organelor centrale interesate”⁵, conform imperativelor ideologice. Pe acest fundament, programa universitară a unor discipline a fost comasată. Astfel, Ministerul propunea o „reformare” a învățământului biologic universitar, sub semnul „modernizării”⁶. Ce însemna, de fapt, această modernizare? Care erau costurile, cine pierdea și cine beneficia pe de urma acestui proces de modernizare?

În secolul al XIX-lea, s-a evidențiat un salt în modernizarea sistemului de învățământ prin „dezvoltarea învățământului sătesc, extinderea învățământului elementar la orașe, dezvoltarea celui secundar și crearea universităților”⁷. Modernizarea impunea „adaptarea la cerințele și ritmul Europei dezvoltate”⁸, iar „factorul fundamental al procesului de modernizare îl reprezenta influența ideilor din Apus”⁹. Pentru anii ’70 aceasta însemna o deschidere limitată către produsele și ideile occidentale, fără a se renunța la o ideologie bine implementată, aceea de industrializare. Propunerile venite de la București nu reprezentau o dezvoltare a învățământului, ci o „reorganizare până la dezorganizare”, ceea ce a însemnat o anulare a progreselor perioadei precedente¹⁰.

În demersul de față ne propunem o incursiune în istoria științelor aflate sub asaltul ideologiei plecând de la cazul biologiei. Ne interesează cine a reacționat la proiectul propus, poziția socială și universitară în care se aflau acești intelectuali la momentul respectiv, cât și finalitatea dezbaterilor (măsura în care propunerile lor au fost incluse în planul de cercetări biologice, în perioada 1974-1980). Nu urmărim, așadar,

⁴ *Ibidem*.

⁵ Adrian Gorun, Horațiu Tiberiu Gorun, *op. cit.*, p. 114.

⁶ În toate scrisorile adresate Ministrului Învățământului apare expresia „modernizare a învățământului biologic”, iar cuvântul „modernizare” este scris cu ghilimele, ceea ce denotă faptul că profesorii-specialiști în aceste științe nu erau de acord cu cele propuse de cei de la Centru.

⁷ Dan Berindei, „Dezvoltarea culturală în perioada 1848-1878” în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2015, p. 905-965.

⁸ Gheorghe Iacob, *România de la 1859 la 1939. Împliniri și limite ale modernizării*, Iași, 2020, p. 30.

⁹ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, 1995, p. 297.

poziționarea partidului sau a structurilor de forță (Securitatea) față de profesori, și nici raportul acestora din urmă cu PCR și Securitatea, ci proiecția regimului cu privire la soarta unor discipline și reacția profesională a unor specialiști în domeniu.

O nouă programă academică

La începutul anilor '70, Ministrul Învățământului, Mircea Malița¹¹ a convocat Comisia pentru învățământul biologic de toate gradele, prezidată de Eugen Pora¹², cu scopul de a întocmi o nouă programă academică pentru specializările din cadrul facultăților de Biologie. Proiectul a fost înaintat în vara anului 1971 de către directorul general al învățământului universitar din Ministerul Învățământului, profesorul Cicerone Poghirc¹³, către consiliul profesoral al facultăților de Biologie din cadrul universităților din Iași, Cluj și București. Conform legii din 1968, „consiliile profesorale aveau dreptul să aducă modificări planurilor de învățământ, în funcție de profilul către care era orientată facultatea sau

¹¹ Mircea Malița (1927-2018) a absolvit facultățile de Științe (Matematică) și de Filosofie din București, iar în 1972 și-a susținut teza de doctorat „Modele matematice pentru negocieri”. A fost preparator, asistent, lector, conferențiar și profesor la Facultatea de Matematică a Universității București. Director al Bibliotecii Academiei Române (1950-1956), consilier al primei Misiuni permanente a României pe lângă ONU (1956-1961), director al Direcției culturale din cadrul Ministerului Afacerilor Externe (1961-1962), ministru adjunct pe probleme ONU și al organismelor internaționale (1962-1970), ministru al învățământului (28 februarie 1970-13 octombrie 1972), consilier pentru probleme externe și ministru de stat, membru al consiliilor pregătitoare ale conferințelor mondiale ale ONU pentru populație, știință și tehnologie, pentru dezvoltare (1974-1979). A fost ambasador al României în Elveția și la ONU (Geneva) (1980-1982), apoi în SUA (1982-1984), de unde a fost rechemat în 1984 și îndepărtat din toate funcțiile publice. Vezi, <https://fumn.eu/acad-mircea-augustin-malita-presedinte-fondator/>, 19.04.2022.

¹² Eugen A. Pora (1909-1981), zoolog, ecofiziolog și oceanograf român, membru al Academiei Române. Până în 1945 a fost cadru didactic la Universitatea din Iași, apoi s-a mutat la Cluj, la Facultatea de biologie-geografie-geologie (catedra de Fiziologia animalelor). Vezi, <https://peoplepill.com/people/eugen-a-pora/>, 19.04.2022.

¹³ Cicerone Poghirc (1928-2009), clasicist, specialist în lingvistică generală, indoeuropeanistică, indianistică și istoria religiilor, profesor universitar la Universitatea din București. Devine conferențiar la Catedra de filologie clasică și lingvistică generală (1963), apoi profesor, șeful Catedrei de limbi orientale (1968), iar din 1974 șeful Catedrei de limbi clasice. A fost prodecan al Facultății de limbi romanice, clasice și orientale între 1963 și 1970, când a fost numit director general al învățământului universitar în Ministerul Învățământului, de unde își va da ulterior demisia. Vezi, Sorin Olteanu, „Cicerone Poghirc (1928-2019)” în *Studii clasice*, XLV, 2009, p. 254-263.

secția. Aceste modificări erau supuse aprobării Ministerului Învățământului”¹⁴.

Întâlnirea comisiei de la București a fost considerată de antropologul Olga Necrasov ca una secretă și „ca toate lucrurile secrete, unele aspecte ale planului au putut transpira și am fost puși în cunoștință că disciplinele morfologice sunt complet sau aproape complet eliminate”¹⁵. Olga Necrasov a fost înștiințată de cele discutate la această întrunire înainte ca planul de învățământ să ajungă la Catedră, cel mai probabil de specialiștii care au făcut parte din cadrul Facultății de Biologie-Geografie de la Iași. În una dintre scrisorile sale, Olga Necrasov precizează faptul că „inclusiv cei patru profesori de la Iași care sunt în această Comisie nu sunt de acord cu proiectul propus” și că „o bună parte din membrii acestei comisii nu au fost de acord cu modul cum s-a lucrat, nici cu proiectul de plan prezentat de prezidiul acesteia”¹⁶. Gestul era o reacție normală din partea unui cadru didactic cu multă experiență, care predă cursul de Antropologie la Universitatea ieșeană de câteva decenii, având în vedere faptul că procentual, disciplinele de biologie erau cu mult reduse în raport cu celelalte discipline: era vorba de o comasare de aproximativ 70%.

Sub semnul modernizării învățământului, noua programă de la Universitatea ieșeană nu cuprindea cursul obligatoriu de Antropologie, care până în acel moment avea această titulatură sau pe cel de Citologie-Histologie-Embriologie. În plus, cursul de Anatomie comparată și a omului a rămas unul obligatoriu, dar cu mai puține ore. Dacă în programa universitară de până atunci aceste discipline se desfășurau pe două semestre, cu câte trei ore de curs și trei ore lucrări practice, în proiectul propus, disciplinei respective i se acorda doar un singur semestru¹⁷.

Primele reacții: memoriul Olgăi Necrasov

Pe fondul celor discutate, o parte dintre cadrele didactice de la Iași, Cluj și București au întocmit scrisori către ministrul Învățământului, privind reintroducerea disciplinelor de Antropologia României, Citologia-Histologia-Embriologia și suplinirea orelor pentru alte materii, de exemplu Anatomia comparată și a omului. De la Iași, cele mai multe scrisori au fost

¹⁴ Adrian Gorun, Horațiu Tiberiu Gorun, *op. cit.*, p. 114.

¹⁵ Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (în continuare Arhiva Muzeului), fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 45.

¹⁶ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II. 3, f. 60.

¹⁷ *Ibidem*, f. 48.

înaintate de Olga Necrasov¹⁸, care a pledat pentru menținerea disciplinelor morfologice și a argumentat importanța păstrării unei concepții pe deplin fundamentată în evoluția învățământului biologic.

Într-un asemenea memoriu¹⁹ (vezi *Anexa 1*) referitor la planul de învățământ „modernizat”, Olga Necrasov susține că „planul de învățământ nu constituie o modernizare, ci „o ciuntire,, sau „o mutilare” în unele din bazele sale fundamentale: „Anatomia comparată și a omului, Histologia și Embriologia, cu nimic justificată nici din punctul de vedere al necesității învățământului, nici din punctul de vedere al caracterului disciplinelor vizate, nici din punctul de vedere al concepției noastre fundamentale materialist-dialectice și nici din punctul de vedere al tradițiilor noastre”²⁰. Mai degrabă „are un puternic iz de...să zicem lipsă de principialitate”. Necrasov și-a manifestat nemulțumirea încheind una dintre scrisorile sale cu următoarea frază: „Ne putem întreba, dacă nu cumva acei biologi care au participat la întocmirea acestui plan cred în o desmaterializare a funcțiilor vieții”²¹. Alături de Olga Necrasov, de la Catedra de Biologie din Iași au mai trimis scrisori similare Petre Jitariu²², Ecaterina Adăscăliței²³ și Sergiu Haimovici²⁴.

¹⁸ Olga Necrasov (1910-2000), profesor de Antropologie, Anatomie comparată, Citologie-Histologie și

Embriologie la Universitatea ieșeană. Pentru mai multe date despre biografia sa intelectuală, vezi Petronela Podovei, „Dialoguri academice în epoca monologului. Corespondența științifică a antropologului Olga Necrasov” în *Historia Universitatis Iassensis*, nr. XI/2020, Iași, p. 105-124.

¹⁹ Toate scrisorile asumate de cadrele didactice și trimise către ministrul Învățământului au purtat denumirea de „memoriu”. Cu acest sens, expunere scrisă asupra unei situații, vom folosi și noi în text termenul de „memoriu”/„memorii”.

²⁰ Arhiva Muzeului UAIC, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.4, f. 10.

²¹ *Ibidem*.

²² Petre Jitariu (1905-1989), profesor la Catedra de Fiziologie Generală a Universității ieșene, inițiator al școlii românești de biomagnetism. La începutul anilor '70, Petre Jitariu era director al Centrului de Cercetări Biologice din Iași, în prezent Institutul de Cercetări Biologice din Iași. Vezi, <http://150.uaic.ro/personalitati/biologie/petre-jitariu/>, 15.03.2022.

²³ Ecaterina Adăscăliței, profesor la Catedra de Morfologie animală și Antropologie. La începutul anilor '70, Ecaterina Adăscăliței era șef de lucrări la disciplina Citologie-Histologie-Embriologie. Vezi, *Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, 1970-1971, Iași, p. 100.

²⁴ Sergiu Haimovici (1929-2009) a fost profesor la Catedra de Morfologie animală și unul dintre cei care au dezvoltat cercetările arheozoologiei de la Iași. La începutul anilor '70, Sergiu Haimovici era conferențiar la Catedra de Antropologie a Universității ieșene. Vezi, Luminița Bejenaru, „Profesorul Sergiu Haimovici, la a 75-a aniversare”, în *Analele*

Nemulțumirile s-au instalat în toate centrele universitare. Profesorul Vasile Gh. Radu²⁵ de la Universitatea din Cluj, cu care Olga Necrasov a purtat discuții prin corespondență, era „întru totul de acord cu principiile pe care se sprijină deciziile Dvs. și le voi susține cu orice ocazie”²⁶. Profesorul Emil Pop²⁷ afirma faptul că: „am constatat că sub protecția principiului modernizării unele discipline biologice, zise „clasice”, au fost vitreg și nedrept considerate, iar printre ele în mod cu totul avar disciplinele botanice de îndelungată tradiție: sistematica, anatomia și organografia vegetală”. Aceleași reacții au venit și din partea Facultății de Biologie din cadrul Universității din București, care spune Olga Necrasov, „suntem informați că în mod asemănător a procedat și Consiliul profesoral al Facultății de Biologie din București”.

Dezbaterrea fără auditori

În urma distribuirii proiectului de schimbare a planului de învățământ biologic, au existat mai multe ședințe în cadrul consiliilor științifice ale facultăților de Biologie din principalele centre universitare. La Iași,

Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași, secția Biologie animală, Tom L, 2004, p. 461-463.

²⁵ Vasile Gh. Radu (1903-1982), zoolog, specializat în zoologia nevertebratelor și membru corespondent al Academiei Române, din 1 noiembrie 1948. În 1922 a fost admis la Facultatea de Științe, Secția Științele Naturii a Universității din Iași, unde s-a specializat în morfologie animală, sub conducerea profesorului universitar Paul Bujor. În 1926 a fost numit preparator în Laboratorul de Morfologie Animală al Universității din Iași, în 1927 asistent, din 1933 șef de lucrări, iar din 1935 conferențiar. Din 1940 a plecat la Cluj ca profesor la Facultatea de Științe Naturale a Universității Regele Ferdinand I. A fost decan al Facultății de Biologie-Geografie al Universității din Cluj și director al Institutului de Zoologie și Anatomie Comparată din oraș. Vezi, Ioan Coroiu, Nicolae Tomescu, László Rákossy, „In Memoriam: Profesorul Vasile Gh. Radu (1903 – 1982)” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Biologia*, LVIII, 2, Cluj, 2013, p. 7-17.

²⁶ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. VII.3, f. 41.

²⁷ Emil Pop (1897-2007), botanist, fondatorul paleopalinologiei românești, creatorul școlilor românești de citofiziologie, fitofiziologie, fitogeografie și palinologie. În anul 1922 si-a susținut examenul de licență în specialitatea „Geografie -Botanică”, iar la 1 octombrie 1922 a fost numit asistent suplinitor la Facultatea de Științe din Cluj. Un an mai târziu este numit asistent suplinitor la Catedra de Botanica a Academiei de Înalte Studii Agronomice din același oraș. În anul 1939, Emil Pop a fost numit profesor titular la Catedra de Fiziologie vegetală a Facultății de Științe din Cluj. Vezi, Ștefan Negrea, „Naturalistul Emil Pop (1897-2007). 110 ani de la naștere” în *Noema*, vol. VII, Cluj, 2008, p. 194-201.

profesorul Napoleon Topală²⁸, reprezentant și în comisia de la București a participat la toate întâlnirile organizate la Catedră, exprimându-și în același timp și dezacordul pentru proiectul propus. În schimb, specialiștii consultanți de la Universitatea din Cluj au absentat de la aceste ședințe, după cum amintește Vasile Gh. Radu, „au lipsit unii din membrii importanți pentru dezbateră prevăzută: profesor Pora, președintele comisiei, profesor Csürös, șeful Catedrei de Botanică, conferențiar T. Persecă, prodecan. Toți trei în comisia biologică autoare a proiectului de plan”²⁹. În urma acestor întâlniri la nivel local, ministrul Învățământului a convocat la București un cerc mai larg a cadrelor didactice universitare de la Facultățile de Biologie, iar specialiștii în domeniu au adus în discuție importanța disciplinelor morfologice și a Antropologiei. La această ședință s-a prezentat caracterul modern al disciplinelor și s-a subliniat faptul că ele „sunt acelea care formează una din bazele concrete ale oricărei biologii (fie veche, fie modernă), beneficiind de numeroase noțiuni cristalizate”³⁰. Altfel spus, s-a încercat să se arate importanța noțiunilor predate în cadrul acestor discipline, cât și valoarea lor formativă în ceea ce privește dezvoltarea „concepției evoluționiste și materialist dialectice asupra lumii vii, inclusiv omul”³¹. Pe scurt, în aceste memorii se arată că pe de o parte disciplinele propuse spre eliminare fac parte dintr-o categorie modernă a științelor morfologice, iar pe de alta că aceste discipline fac parte din categoria „disciplinelor de bază” în formarea viitorilor profesori, medici, asistenți etc.

Disciplinele care au fost înlăturate sau comasate în programa școlară, erau considerate fie „învechite”, fie „doar descriptive”, de către cei care au luat aceste decizii. Deși comisia a fost alcătuită din mai mulți specialiști, Eugen Pora a fost cel „acuzat” de luarea acestor decizii: „Eugen Pora este cel care împarte disciplinele biologice în discipline sistematico-morfologice și discipline experimentale și de sinteză. Primele, cele morfologice sunt considerate drept descriptive, în timp ce celorlalte li se

²⁸ Napoleon D. Topală (1928-1988) a fost creatorul Școlii ieșene de Microbiologie. A absolvit în anul 1950 cursurile Facultății de Științe Naturale a Universității ieșene sub îndrumarea profesorilor Petre Jitariu, Petru Șuster, Constantin Papp etc. Având o temeinică pregătire biologică generală, lui Napoleon Topală (doctor în fiziologie animală, sub conducerea acad. Petre Jitariu, în anul 1960) i s-a încredințat în anul 1961 disciplina de Microbiologie generală. Vezi, <http://150.uaic.ro/personalitati/biologie/napoleon-d-topala/>, 19.04.2022.

²⁹ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. VII.3, f. 41.

³⁰ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 50.

³¹ *Ibidem*.

atribuie calificativul de discipline raționale”³². O concepție cu care profesorii nu sunt de acord, deoarece, spun ei, „științe învechite nu există”³³. Ba mai mult, aceștia au accentuat faptul că toate disciplinele biologice au cunoscut în dezvoltarea lor o evoluție, de la discipline descriptive la discipline comparative, urmărind nu doar o descriere a lor, ci și o interpretare.

De asemenea, corpul profesoral a argumentat caracterul modern „în ceea ce privește Histologia și Embriologia, ale căror progrese realizate în ultima vreme le conferă un caracter fundamental, fără care nu se poate concepe formarea unui biolog modern”³⁴. Problema „ecologiei umane” intră în preocupările Programului biologic internațional (Secția Adaptabilitate umană) și în acelea ale Programului „Omul și biosfera” (MAB), cu caracter interguvernamental, din cadrul UNESCO, la care a aderat și țara noastră³⁵. Cât de modernă era această direcție de cercetare, rezultă și din faptul că în 1972 a luat ființă în Franța o nouă asociație profesională de Antropologie și Ecologie umană, cu participare internațională, care a organizat în două centre la Paris și Geneva cursuri supra universitare de instrumant în Ecologie umană și Antropologie³⁶. Totodată, în perioada 1974-1980, specialiștii din Iași și-au propus să realizeze Atlasul Antropologic al României³⁷.

De asemenea, după cum afirma Olga Necrasov, într-unul dintre memoriile trimise la București, „Citologia și Histologia clasică au fost înnoite prin introducerea metodelor de cercetare modernă (microscopia electronică, cito și histochimie etc.). Ele sunt astăzi discipline de prim plan în ceea ce privește caracterul lor actual și modern. Cu privire la Embriologie se știe că embriologia descriptivă a fost înlocuită de multă vreme de o embriologie comparată, experimentală și cauzală, în ultima vreme dezvoltându-se chiar o embriologie biochimică”³⁸. Altfel spus, cercetarea actuală rivalizează cu metodele propuse în noile programe, acțiunile viitoare vor cere noi metode, noi principii, și mai ales din ce în ce mai mulți specialiști cu pregătire superioară. Prin urmare, planul a fost considerat ca fiind întocmit defectuos „dat fiind că nu ține seamă de toate necesitățile legate de formarea profesorilor de biologie pentru școlile de

³² Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 45.

³³ *Ibidem*, f. 29.

³⁴ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.4, f.9.

³⁵ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 3.

³⁶ *Ibidem*, f. 4.

³⁷ *Ibidem* f. 5.

³⁸ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 47.

cultură generală, profesionale, licee de diferite tipuri și învățământul supra-liceal (școli tehnice)”³⁹.

Semnatarii scrisorilor mai subliniau că nu se gândeau neapărat la problema acoperirii normei de profesor, deoarece „orice individ pregătit ca să muncească poate găsi o valorificare a pregătirii și experienței sale”. Interesele lor erau legate strict de „învățământul biologic universitar și de învățământ în general”, întrucât „studiile universitare de biologie prepară în primul loc profesori din învățământul mediu (clasele V-VIII, liceul teoretic, școli medii și licee tehnice) și „ne putem întreba cum acești profesori vor putea face față predării Anatomiei și Fiziologiei fără a cunoaște structura corpului omenesc?!....”⁴⁰, pentru a nu mai vorbi de „absolvenții care au studiat în licee unde această materie este predată de profesori care nu au studiat ei însăși nici Anatomia omului și nici Anatomia comparată la Universități vor putea face față la un concurs de admitere și nici nu vor dispune de o bază apercceptivă necesară pentru a urma cursurile din aceste institute”⁴¹.

De aceea, o stagnare a evoluției unei discipline, indiferent de profilul acesteia, va conduce la repercusiuni serioase asupra pregătirii generale a studenților, iar proiectul propus „constituie o anomalie față de planurile similare ale universităților evaluate”⁴². La o analiză atentă, profesorii de la Iași, Cluj și București constată faptul că au fost „scoase de la anii inferiori noțiuni care constituie baza celorlalte discipline din anii superiori și fără de care acestea nici n-ar putea exista”⁴³. Argumentele pe care specialiștii în domeniu le-au susținut arată, încă o dată, că aceste discipline nu erau supuse „modernizării”, ci mai degrabă eliminării. În condițiile acceptării unei astfel de programe „nu se va putea realiza nimic serios și nu se va putea atinge scopul dorit de informare; o astfel de planificare nu este utilă”⁴⁴.

³⁹ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.4, f. 8.

⁴⁰ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. II.3, f. 51.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f. 61.

⁴³ Arhiva Muzeului, fond personal Olga Necrasov, dosar nr. VII.3, f. 41.

⁴⁴ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (în continuare AUAIC), fond Rectorat, dosar nr. 266/1971, vol. I, f. 42.

Concluzii

Cei care au luat inițiativa de a înainta scrisorile către ministrul Învățământului⁴⁵ sunt profesori care au inițiat și dezvoltat noi direcții de cercetare la Iași. Olga Necrasov era șef de catedră la specializarea Antropologie, Sergiu Haimovici era conferențiar la catedra de Antropologie, Petre Jitaru era profesor la Catedra de Fiziologie generală și comparată și director al Centrului de Cercetări Biologice din Iași⁴⁶, Ecaterina Adăscăliței era titular al cursului de Citologie-histologie-embriologie, Emil Pop era profesor pensionar în domeniul fiziologiei vegetale, iar Vasile Gh. Radu, era șef de catedră la secția de Zoologie.

Cu toate că au fost înaintate adrese către aparatul administrativ central și au fost organizate mai multe dezbateri pe această temă, în planul de învățământ pe anul universitar 1974-1975, cursul de Antropologie nu se regăsește în programa academică⁴⁷. Deși cei responsabili cu alcătuirea planurilor aveau datoria, conform Legii, să se consulte cu specialiștii din domeniu, acest lucru nu a fost dus până la capăt. Cursul de Antropologie nu a fost reintrodus în planul de învățământ, cursul de Citologie, Histologie și Embriologie apare sub această denumire, însă cu un număr redus de ore, iar cel de Anatomie comparată și a omului se găsește sub denumirea de Anatomia comparată a vertebratelor.

Unele scrisori au fost semnate de profesori titulari ai catedrelor vizate, iar altele de profesori de la alte catedre, neafectate de noua programa universitară. În semn de solidaritate și respect, aceștia și-au exprimat punctul de vedere. Să fii vocal într-o asemenea perioadă era un act de curaj, chiar dacă mai mulți dintre ei se apropiau de perioada pensionării sau aveau un „nume cu ecou” pe plan național. Cei care erau la început de drum profesional, conform documentelor, și-au dezvoltat în anii următori cariera academică la Universitatea ieșeană: Sergiu Haimovici va fi numit la catedră în locul Olgăi Necrasov, după pensionarea acesteia, iar Ecaterina Adăscăliței va rămâne titularul disciplinei de Citologie, Histologie și Embriologie, ceea ce ne arată că nu au existat repercusiuni asupra

⁴⁵ Până în anul 1972 a fost ministru Mircea Malița. Începând cu toamna anului 1972, a fost numit Paul Niculescu-Mizil (1923-2008), care a fost propagandist comunist, rector al Scolii Superioare de Partid Stefan Gheorghiu, ministru al Educației și Învățământului (1972-1981), ministru al Finanțelor (1978-1981), vice prim-ministru al guvernului. Vezi, http://biografii.famouswhy.ro/paul_niculescu-mizil/, 19.04.2022.

⁴⁶ În prezent, Institutul de Cercetări Biologice din Iași.

⁴⁷ În procesul verbal de la ședința Consiliului profesoral s-a consemnat faptul că începând cu anul 1974 specializarea Antropologie nu va mai fi în programa universitară. Vezi, AUAIC, fond Rectorat, dosar nr. 258, vol. I, f.31.

profesorilor semnatari, dar nici disciplinele nu au fost reintroduse în programa universitară, decât mai târziu, în cazul Antropologiei, reintrodusă abia după 1980, sau cu un număr mult mai redus de ore.

Reacția cadrelor didactice a fost una strict profesională, venită din partea unor specialiști în domeniu. După părerea lor, era în joc atât soarta unor discipline de bază în dezvoltarea sistemelor biologice cât și formarea elevilor, studenților și viitorilor profesori din domeniu.

Biology Higher Education in the 1970s and the Impact of the "Reform". Projects, Debates, Reactions (Summary)

Keywords: *University education; biological education; education reform; Olga Nekrasov*

Education in the 1970s evolved in close connection with the development of science and technology, the requirements of the economy and culture, and in line with party policy. In this respect, school and university curricula were established and drawn up by the Ministry in accordance with the ideological imperatives. By the mid-1970s the political power wanted to abandon foreign educational models and sought to focus on the national foundations of science and culture. Thus, the curricula of some disciplines were merged, aiming, for example, to eliminate the morphological disciplines in the Faculty of Biology-Geography, for the biology specialization. The Ministry of Education wanted a reform of university biological education at a time when attention was focused on the dismantling of institutes and faculties.

In this regard, several professors from Iasi (Petre Jitariu, Olga Necrasov, etc.), Cluj (Emil Pop) and Bucharest submitted memoirs regarding the reintroduction of some courses (Human Ecology, Anthropology of Romania, and Paleoanthropology) and the substitution of classes for other disciplines (Cytology-Histology-Embryology), as a reaction to the "reform" initiated by the Ministry. Most letters were submitted by Olga Necrasov, Professor of Morphology and Anthropology at the Faculty of Biology-Geography in Iasi, who advocated the continuation of morphological disciplines and argued the importance of maintaining a fully grounded concept in the evolution of biological education.

This paper represents an incursion into the history of science by analyzing the projects which came from the authorities and the reactions that followed these initiatives. We are interested both in those who had proposals for maintaining the disciplines in the school and university curricula, the position in which they were at the time, and the finality of the debates, the extent to which their proposals were included in the biological research plan, for the period 1974-1980.

Note și recenzii

*

Book Reviews

V. A. Urechia, *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840-1882)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note și glosar de Leonidas Rados, Editura Polirom, 2014, Iași, 552 p.

Cu o imagine profund negativă, creată de unii intelectuali ai timpurilor în care a trăit, precum Titu Maiorescu sau Nicolae Iorga, cărturarul cu origini nemțene Vasile Alexandrescu Urechia a resimțit spre sfârșitul vieții nevoia de a-și publica biografia, sub forma unei confesiuni, în periodicele românești *Apărarea Națională* și *Secolul XX*, sperând ca scrierea sa memorialistică să fie percepută ca un document istoric, prin prisma relațiilor și a colaborărilor pe care le-a avut cu cei mai de seamă reprezentanți ai națiunii române din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Deși umbra uitării s-a așternut pentru o perioadă, după trecerea în veșnicie a ilustrului academician, totuși reabilitarea personalității și operei sale a început timid în perioada interbelică și a continuat cu unele sincope în a doua jumătate a secolului trecut.

În acest registru, de reconfigurare a percepției asupra mult criticatului literat, putem plasa și demersul cunoscutului istoric Leonidas Rados care, în lipsa unui *manuscris* al memoriilor eruditului savant, a reunit pentru prima dată, într-un singur volum, intitulat *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840-1882)*, evocările autobiografice ale acestuia, din jurnalele amintite anterior.

Specializat în domeniul culturii și în studierea istoriei învățământului românesc, renumitul cercetător ieșean și-a motivat încă din *Studiul introductiv* inițiativa publicării acestei lucrări memorialistice, apărută în anul 2014, sub egida Editurii Polirom, prin rolul semnificativ pe care scriitorul, istoricul, publicistul și ministrul liberal l-a jucat pe scena publică din România a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Avantajat de contextul epocii în care a trăit, V. A. Urechia a fost martor al evenimentelor definitorii pentru națiunea română, precum: revoluția de la 1848, domnia lui Grigore Alexandru Ghica, în timpul căruia viitorul literat i-a cerut domnitorului luminat nu slujbă, ci școală, Unirea Principatelor Române, pentru care a făcut lobby în Orașul Luminilor, pe când se afla la studii, detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, aducerea principelui Carol I la conducerea statului român modern, obținerea și recunoașterea independenței României, ca urmare a războiului ruso-turc (1877-1878) și proclamarea Regatului (1881).

Profesor universitar la Iași, iar din 1864 la Universitatea din București, secretar general (director), ministru interimar, iar ulterior chiar

ministru la Culte și Instrucțiune Publică, cărturarul nemțean a fost o prezență activă în spațiul public, focalizându-și atenția și energia în varii direcții, dar în special asupra culturii și învățământului, domenii în care a fost un deschizător de drumuri pentru generația sa și cele succesive, după cum aprecia însuși editorul lucrării.

Dincolo de critica istorică și critica literară, care l-au vizat încă din timpul vieții, prodigioasa activitate științifică a lui V. A. Urechia a rămas o dovadă a nedreptății cu care adesea a fost tratat de posteritate. Acest *arhanghel al entuziasmului*, cum l-a numit Bogdan Petriceicu Hașdeu, a militat încă din 1859 pentru înființarea Societății Literare Române (viitoarea Academie Română), creată în 1866, a fost membru corespondent al Academiei din Madrid (1868) și a participat la congrese internaționale, precum cel de preistorie de la Copenhaga (1869), la care a luat parte alături de Alexandru Odobescu, sau Congresul etnografic organizat la Paris (1878), guvernul francez oferindu-i un an mai târziu, pentru prestația sa, distincția *Ofițer al instrucțiunii publice*. În 1882 Societatea Etnografică din capitala Franței a instituit premiul internațional *V. A. Urechia*, ca o recunoaștere a contribuțiilor cărturarului la știința europeană, datorată lucrărilor publicate și care vizau diferite chestiuni privitoare la popoarele din Balcani. În ultima decadă a secolului al XIX-lea a fondat Biblioteca ce îi poartă numele (1890), la Galați, a aderat la ideea înființării *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor* (1891), cunoscută și ca *Liga Culturală*, iar în 1899 s-a aflat în fruntea delegației României la al XII-lea Congres internațional de orientalistă ținut la Roma. Cumpăna veacurilor XIX-XX a fost și cea mai prolifică din punct de vedere editorial: a publicat primul volum, din 14, din monumentala *Istoria românilor* (1891), cel dintâi tom din *Istoria școalelor de la 1800-1864* (1892) și o carte de povestiri ce îi atesta talentul narativ. În anul în care a trecut în eternitate (1901) a fost propus pentru a candida la Premiul Nobel pentru Pace (1901) „drept recunoaștere a prestației sale în cadrul Uniunii Interparlamentare, ca președinte al grupului român”, însă întârzierea depunerii actelor a împiedicat candidatura efectivă a savantului. A desfășurat o muncă de pionierat în domenii precum istoria, arheologia și etnografia, ba, mai mult, a scris și proză, teatru sau critică literară, e drept, cu entuziasm adesea taxat de contemporani.

Activitatea publicistică a lui V. A. Urechia a fost și ea una densă: încă din adolescență îi apar primele broșuri *Mozaicu literar*, *Grinda de aur* (1851) și satira contra curentului latinizant, *Un vis* (1852). În anul unirii Principatelor Române era redactor al jurnalului *Zimbrul și Vulturul*, în 1860 a înființat societatea și revista *Ateneul român*, iar în 1863 începea

colaborarea la ziarul *Românul* al lui C. A. Rosetti, pașoptist pe care literatul l-a cunoscut la Paris, în perioada studiilor. De altfel, în acest jurnal Urechia a publicat la 1871 un articol în care își manifesta opoziția față de *direcțiunea nouă* de la Iași și față de perspectiva culturală junimistă. Replica lui Titu Maiorescu a venit doi ani mai târziu, în *Convorbiri literare*, prin studiile sarcastice *Beția de cuvinte* și *Răspunsurile Revistei contemporane*, momentul fiind unul de cotitură în cariera cărturarului nemțean. Astfel se explică, probabil, apropierea de mediul academic european și stabilirea unor contacte cu personalități din state neolatine, de a căror admirație și prietenie s-a bucurat.

Pe scena politică din țară s-a alăturat liberalilor, fiind ales deputat de Ismail în mai mult rânduri (1869, 1870, 1876) și de Covurlui (1881). După războiul ruso-turc (1877-1878), recunoașterea independenței României a fost condiționată de pretențiile Rusiei asupra sudului Basarabiei, V. A. Urechia devenind în acest context o voce contestatară a raptului teritorial injust. În 1881 a fost numit ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (în locul filosofului Vasile Conta), în guvernul Dumitru Brătianu și a organizat serbările încoronării regelui Carol I și a reginei Elisabeta, din data de 10 mai.

Radiografia societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe care memorialistul a proiectat-o prin evenimentele și personalitățile evocate, se împletește cu anecdote și episoade savuroase, relatate într-un stil jovial și detașat, care vizează viața de familie (copilăria, adolescența) sau călătoriile și întâmplările pline de peripeții din străinătate (într-un restaurant din Polonia, neștiind limba, insista să i se aducă ultimul fel de mâncare din meniu, fără a ști că de fapt comandase „poftă bună!”; adorator al scriitoarei George Sand, pe care și-o închipuia ideală din toate punctele de vedere, se bucură de ocazia de a o cunoaște la Paris, însă rămâne dezamăgit să întâlnească în realitate „o doamnă corpulentă, cu ochelarii pe nas, cu o bonetă de bunică pe cap, [...] și, mare Doamne! – împletind un ciorap.”). Ca într-o veritabilă confesiune, cititorul devine părtaș și al momentelor nefericite care au marcat destinul academicianului: așteptările înșelate de fosta elevă R. (prima dragoste a savantului), moartea primei soții, adulterul celei de-a doua, trecerea în eternitate a doi dintre copiii săi, Tancred și Corina.

Ediția volumului *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840-1882)* este una critică pentru că istoricul Leonidas Rados continuă *Periplul biografic* al memorialistului cu o analiză obiectivă a modului în care figura centrală a lucrării a fost percepută de contemporani și de posteritate. Cu un stil mult prea entuziast și expansiv de a scrie, dornic de a se afirma în

diverse domenii ale culturii, de a fi în centrul proiectelor naționale și de a ocupa funcții înalte, guvernat de un patriotism fervent și de un antisemitism asumat, V. A. Urechia a fost criticat, ironizat și atacat publicistic, cu intensități variabile, de personalități ale epocii, precum amicul și, în funcție de circumstanțe, inamicul Bogdan Petriceicu Hașdeu, Mihai Eminescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ronetti Roman, Lazăr Șăineanu, Nicolae Iorga, fiind totodată o victimă a *Junimii* și a mentorului ei, Titu Maiorescu. Din nefericire, critici literari, precum Eugen Lovinescu, dar mai ales George Călinescu, au deformat puternic efigia memorialistului, preluând doar aversiunea junimiștilor și a liderului lor față de acest intelectual român, pe care au amplificat-o cu excese impardonabile, în mod inevitabil propagate într-o epocă în care se urmărea defăimarea reprezentanților Vechiului Regim.

Travaliul demersului, greutățile întâlnite, modificările și îndreptările ortografice se desprind din *Nota asupra ediției*, iar pentru a facilita lectura volumului memorialistic, în condițiile în care scriitorul nu a avut un stil consecvent de a-și evoca amintirile, editorul a recurs la sfârșitul publicației pentru o secțiune de note, un glosar și indice de nume, pentru a simplifica înțelegerea textului și pentru a deveni astfel accesibil unui spectru larg de cititori.

Personaj complex, cu calități și defecte, cu o energie debordantă pe care și-a consumat-o în multiple domenii, Urechia nu a lăsat posterității, din păcate, scrieri perene; totuși opera istoricului rămâne una valoroasă dacă ne raportăm la monumentală lucrare *Istoria românilor*, bază documentară pentru studierea și scrierea istoriei patriei, și la celebra *Istoria școalelor*, absolut necesară pentru orice demers profesionist de investigare a trecutului educației românești. Persiflat adesea pentru stilul mult prea grăbit de a scrie, din primele decenii de activitate, pentru patriotismul entuziast, dar sincer, pentru etnocentrismul cu care aborda trecutul poporului român, pentru vanitatea și egoul său supradimensionat, savantul nu a meritat minimalizarea rolului jucat în epoca în care a trăit și nici brutalitatea cu care criticii literari i-au distrus efigia.

Încercarea de schimba percepția asupra unei figuri publice nu poate fi una facilă, e drept. În cazul lui V.A. Urechia, cu atât mai mult. Nutrim însă speranța ca prin ca demersurile trecute, prin lucrări precum cea de față și, de ce nu, prin altele de asemenea factură în viitor, adevărata personalitate a memorialistului să poată fi cunoscută și acceptată cu mai puține clișee de mediul nostru livresc.

Nicoleta Roman (coordonator), *Copilăria românească între familie și societate (secolele XVII-XX)*, București, Editura Nemira, 2015, 417 p.

Volumul conține studii cu privire la „copilăria românească între familie și societate”, de la începuturile modernității în lumea românească până la sfârșitul „epocii de aur”. Chiar dacă nu este foarte ușor de înțeles de ce „copilăria românească”, dar mai ales de ce s-ar opune familia societății, respectiv, dacă poate exista un „între” între cele două, această intenție problematizantă pe care o sugerează partea a doua a titlului sugerează una dintre notele lucrării.

Ceea ce numim „istoria copilăriei” este o temă nouă în istoriografia noastră. Înaintea apariției acestei lucrări, putem enumera abia câteva studii și demersuri, în general cu caracter monografic și nu mai vechi de două decenii¹. Mult timp, în fapt, interesul pentru „copilărie” a fost atașat cercetărilor asociate demografiei istorice ori istoriei familiei, iar mai nou istoriei educației, în care tema apărea ca o perspectivă oarecum reziduală, de plan secund.

Suntem așadar încă pe terenul mișcător al începuturilor. Ce vrea să spună „istoria copilăriei”, dar și „copilăria” ca obiect al demersului istoric? „Dorind să pună probleme, să lanseze direcții de cercetare și să creeze dezbateri”, după cum se afirmă și în scurta notiță care deschide volumul, demersul coordonat de Nicoleta Roman, care s-a afirmat ca specialistă în istoria socială, microistorie și istoria familiei, își propune înainte de toate să configureze o formă de legitimitate intelectuală și epistemică acestui domeniu de cercetare.

Din punctul de vedere al editoarei, demersul trebuie integrat istoriei sociale, încă embrionară și aceasta („mereu în umbră și în așteptare”, cum spune Nicoleta Roman), dar și în proximitatea „unor inițiative înrudite, legate de istoria familiei sau istoria mentalităților” (p. 5.). Un teritoriu istoriografic pe cât de întins, pe atât de greu de controlat, al cărui obiect de studiu are contururi cu geometrie variabilă². Cu o excepție sau două, cele

¹ Luminița Dumănescu (ed.), *9 ipostaze ale copilăriei românești: istorii cu și despre copii de altădată*, Cluj-Napoca, International Book Acces, 2008; Ioana Popescu, Simina Bădică, „Two Introductions”, *Martor* 18/2013, p. 9-15 <http://martor.muzeultaranuluiroman.ro/archive/revista-martor-nr-18-din-2013/>

² Cu privire la frontierele de vârstă, vezi, de exemplu, o discuție la: Pierre Bourdieu, „La jeunesse n'est qu'un mot”, în *Questions de sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1980, p. 143-154.

treisprezece contribuții care au fost integrate în structura volumului lucrarea reprezintă studii de istorie în registru tradițional, preponderent factuale, este drept unele de mare interes pentru istoriografia generală.

Astfel că organizarea materialului narativ în patru părți este oarecum aleatorie: de altfel, titlurile acestora, prea vagi, nu spun nimic în sine. La acestea se adaugă un studiu introductiv cu caracter normativ al editoarei, precum și un bogat și foarte interesant grupaj de fotoreproduceri, la finalul volumului. Întrucât prezentarea fiecăreia dintre cele treisprezece studii în parte ar fi fastidioasă și implică o discuție care depășește cadrul demersului de față, mă voi referi mai departe la contribuțiile care au o legătură mai apropiată cu istoria educației, domeniul revistei noastre. Această selecție nu implică se înțelege nici un fel de judecată de valoare *a priori*.

Introducerea editoarei, Nicoleta Roman, intitulată „Pentru o istorie a copilăriei românești” (p. 9-28) nu se remarcă prin claritate, dar oferă câteva repere în ce privește istoriografia domeniului. Două sunt tezele sale de plecare. Mai întâi în ce privește construcția obiectului ca atare. Pentru a exista o istorie a copilăriei ”românești”, susține autoarea, „cunoașterea primei vârste a omului” ar trebui „să devină un domeniu de cercetare în care să se pătrundă în chip interdisciplinar, prin intermediul folclorului și al etnologiei, al istoriei, al sociologiei, al antropologiei, muzeologiei și al altor discipline” (p. 10).

A doua teză pleacă de la constatarea că „există mai multe copilării nu numai din punct de vedere al claselor sociale, dar și al perspectivelor de lucru”, precum și „copilării trăite și copilării imaginate” (p. 10). Drept urmare, autoarea încearcă să ia în discuție acest caracter „cultural” al definiției copilăriei, ținând cont atât de mutațiile cronologice și de disparitatea reprezentărilor celorlalți asupra copilăriei (statul, familia), cât și de „modul în care micul personaj se imagina pe sine, prin raportare la alții”. Până la 1918, legislația cu privire la copii nu este aceeași pe tot teritoriul național. Fie și din acest motiv, a existat „o oarecare confuzie între copilărie, adolescență și tinerețe”, arată autoarea (p. 11).

În Principate, fundamentul religios și influența dreptului bizantin se observă în modul de formare a terminologiei vârstelor, chiar dacă aceasta nu era prea riguroasă. Termenii de cocon, copil, tânăr, cătărig și voinic (sau june, uneori) desemnau principalele categorii care delimitau vârstele copilăriei (de fapt mai curând ale imaturității!): până „la 4 ani se vorbea despre cocon, de la 4-14 ani de copil, de la 15 la 22 de cătărig, iar de la 23 la 42 de voinici sau de june” (p. 11). Situația era diferită însă atunci când se defineau circumstanțele de reducere a pedepselor: „cocon se cheamă până la al șaptelea an de vârstă. Tânăr se cheamă parte bărbătească de la

zece ani și jumătate până la 14 ani; iară partea femeiască de la 9 ani și jumătate până la 12 ani” (p. 12).

Dar aceste delimitări nu sunt prea riguroase. Odată căsătorite, fetele, după 12 ani, deveneau femei din punct de vedere juridic, în timp ce la băieți căsătoriți deveneau bărbați la 14 ani. În *Codul Callimachi* (1817) s-au introdus trei vârste: „pruncii” (până pe la 7 ani), „nevârstnicii” (fete până la 12 și băieți până la 14) și „sprevrâstnicii” (între 12/14 ani și 25 de ani); în Moldova, majoratul juridic era la 25 de ani, iar în Valahia, la 21 de ani. Emanciparea timpurie era posibilă juridic dar numai cu acordul părinților (doar al tatălui, în Moldova, a ambilor părinți în Țara Românească), dar numai începând cu 20 de ani (p. 12).

Interesul statului pentru copii ca „grup social” (i-aș spune mai bine ca *vârstă socială*) apare în perioada regulamentară când observăm o serie de politici școlare, sanitare (vaccinarea, printre altele), sociale (p. 15.) cu referire explicită la copii. Faptul arată o preocupare mai largă al societății, după cum o indică de altfel și succesul literar al lui Ion Creangă și al cunoscutelor sale *Amintiri din copilărie*, în anii șaptezeci ai secolului XIX. Deja anterior, în 1865, Maria Rosetti (1819-1893), soția de origine engleză a lui C. A. Rosetti înființează un „ziar” (de fapt un săptămânal care apărea duminică: *Mama și copilul: diariu de duminică*, no. 1, an I, 4 iulie 1865). Într-o notiță publicată de aceasta adresată copiilor în primul număr, Maria Rosetti încerca să le sugereze copiilor ce este un ziar. Textul reprodus de autoare este interesant prin faptul că documentează, fie și episodic, adoptarea punctului de vedere al copilului de către adulți. Astfel vedem cum se naște o convenție literară, respectiv, lumea văzută prin ochii unui copil, căruia i se dă dreptul la opinie, chiar dacă în mod ficțional; mai mult, deși naivă și poate incompletă, privirea copilului devine singurul martor în afara oricărei suspiciuni.

Pornind de aici, teza autoarei este că începând cu a doua parte a secolului XIX, „privirea asupra copilului ca interlocutor se amplifică”, iar această tendință atinge apogeul în comunism, prin apariția unor reviste dedicate (*Luminița, Cutezătorii, Șoimii Patriei*). În opinia autoarei, „copiii devin acum un grup social care contează”, care reprezintă viitorul; noile forme de mobilizare socială a copiilor, îndeosebi ritualurile legate de statutul de „pionier”; acestea „uniformizează, dar creează solidarități și istorii comune” (p. 18). Autoarea distinge totuși discontinuitatea provocată de instaurarea comunismului: în timp ce în secolul XIX, „se dorea o formare și o cultivare într-un spirit cât mai liber”, în comunism idealul formării este etatizat, fiind atașat ideologiei de partid.

În partea a doua a studiului, destul de neinspirat organizat, de altfel, intitulată „Istoriografia și copilăria românească” (p. 18-26), autoarea discută problema istoriografiei problemei; un demers salutar, pentru că deși tema istoriografică are propria istorie, aceasta este totuși marginală, cum observă de altfel autoarea, fiind valorificată mai ales în lucrări colective, prea puțin cunoscute, chiar dacă lucrarea fondatoare a lui Philippe Ariès (*L'Enfant et la Vie Familiale sous l'Ancien Régime*, 1960), are deja peste șaizeci de ani.

Autoarea observă aici „că nu avem o istorie a copilăriei propriu-zise, ci doar frânturi, încercări și trimiteri la copil și această perioadă a vieții, care sunt însă prea puține pentru a constitui un reper stabil și perfect discutabil” (p. 20). Autoarea distinge totuși pe acest teren existența trei școli istoriografice, „Iași, București și Cluj, fiecare ajungând la copil și copilărie pe un drum propriu” (p. 20), pe care le trece în revistă, pe larg. Un demers lăudabil și util.

Prima secțiune a volumului, *Imagine, loc și amintire*, conține patru studii cu privire la reprezentarea copilăriei/copilului. Aparținând unor cercetători din generații diferite, aceasta este secțiunea cea mai inovativă, metodologic și tematic. Mai întâi, cunoscutul cercetător Adrian-Silvan Ionescu ne oferă un adevărat studiu seminal cu privire la reprezentarea fotografică a copilului, cuprinzând numeroase observații tehnice și de antropologie culturală de mare finețe: „Portretistica infantilă de studio – între statut socială și arta fotografică (p. 29-40). Cercetătoarea clujeană Luminița Dumănescu, deja cunoscută ca autoare a unor studii pe tema copilăriei, prezintă „Crâmpoie din viața școlarilor de altădată (p. 41-64). Studiul Elenei Bărbulescu, „Copilărie rurală contemporană. Cadre noi, perspective vechi” (p. 65-84), este conceput dintr-o perspectivă diferită, apropiată de antropologia culturală. Conține și o bună perspectivă teoretică, istorică și metodologică, care trebuie semnalată în mod special. O abordare a biograficului românesc la Andi Mihalache, „Trecuturi în miniatură: universul simbolic al copilăriei în literatura autobiografică românească” (p. 86-134).

Cea de a doua secțiune a volumului, *Familie și lege*, conține de asemenea patru contribuții, dar tematica lor este mai compactă, fiind în general studii istoriografice în sens propriu, fondate pe cronologie, preeminența faptului documentat, evidențierea contextului istoric etc. Elena Bedreag vorbește „Despre copii, reglementări juridice și mărturii documentare în Moldova veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” (p. 137-158), Lia Bradd-Chisacof, „Copii lungului secol al XVIII-lea românesc” (p. 159-188), Constanța Vintilă-Ghițulescu, „Să-și ia copii să și i crească:

despre copiii și lumea copilăriei (1700-1850), p. 189-206, Bogdan Mateescu, „Legitimitatea în parohia Putna în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, p. 207-244; un studiu excelent metodologic, în ciuda titlului;

Secțiunea a III-a, *În grija statului și a celorlalți*, conține doar trei studii, dar este probabil cel mai unitar: problema sănătății infantile, a asistenței sociale, a copilului ca obiect al mizeriei; Nicoleta Roman, „Pentru sănătatea celor mici: vaccinarea, un proces medical din Țara Românească (1831-1856). Deziderate, obstacole, practici (p. 245-287); Constantin Bărbulescu, „Risipim prea multă viață precum am risipit prea mulți bani”. Mortalitatea infantilă și degenerarea rasei în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor” (p. 288-313); Luciana Jinga, „Copilărie și abandon familial în România anilor 80” (p. 314-342).

La fel de omogenă, deși nu mai puțin interesantă este secțiunea ultimă, a IV-a, A învăța, a educa, a forma. Cele trei studii au ca temă, relațiile: între părinți și copii, între educatori și copii etc.: Andrei Pippidi, „Părinți și copii în Geneva lui Töpffer (p. 343-360), Ramona Caramela, Un instrument pentru disciplinarea elevilor: pedeapsa școlară (p. 361-380), Cătălina Mihalache, „Mic, naiv și necesar. O istorie politică a grădinițelor de copii”, (p. 381-417).

Dintre acestea, doar patru contribuții au o legătură directă cu sistemul educativ: este vorba de studiile semnate de Luminița Dumănescu, Andrei Pippidi, Ramona Caramela, Cătălina Mihalache. Le voi prezenta mai pe larg pe acestea. Aș exclude studiul Cătălinei Mihalache, pentru că se ocupă de ceea ce astăzi se numește „preșcolaritate”, un teritoriu epistemic în afara intereselor publicației de față.

Din primul grupaj, demersul semnat de cercetătoarea clujeană Luminița Dumănescu, de la Centrul de Studiere a Populației, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, „Crâmpoie din viața școlarilor de altădată (p. 41-64), exploatează un fond de manuscrise aparținând (la origine cel puțin) „unui preot din Apuseni, Nicolae Coroiu Ponoreanu” care cuprinde amintiri și corespondență din perioada studiilor sale de la Seminar din Blaj, începând cu anii 1870. Corespondența ca și unele pagini de amintiri nu sunt inedite, totuși, interesul lor depășește cadrul istoric local. Din păcate autoarea este nepermis de colocvială, de aici abundența oralității, puțină rigoare stilistică și istorică. Înțelegem că subiectul „viața școlarilor de altădată se leagă de un subiect mai vast aprofundat în prezent, al cărui scop vizează reconstituirea universului copilăriei la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea” (p. 43 sq.). Dar autoarea nu insistă prea mult asupra acestui fond documentar: nici pentru a-i propune o

interpretare istorică, nici pentru a-i face o critică metodologică. Autoarea se rezumă doar la a publica mai departe douăsprezece dintre scrisorile provenind de la sursa amintită.

Contribuția cunoscutului istoric Andrei Pippidi, („Părinți și copii în Geneva lui Töpffer”) vorbește mai puțin despre copilărie și poate nici măcar despre copii în sensul lucrării care este găzduit demersul său. Un demers în sens tradițional, dar cu soliditatea și rigoarea istoriografice pe care i le cunoaștem de multă vreme autorului.

„Mărturiile spontane, de caracter privat, despre sentimentul părintesc și despre și despre introducerea inovațiilor în educația copiilor sunt rare”, arată istoricul în frugala sa introducere. Prin urmare, autorul crede că în fond tema copilăriei trebuie tratată dintr-o perspectivă mai largă conceptual vorbind. Astfel, el își propune să vorbească aici mai ales despre „sentimentul părintesc și despre inovația în educația copiilor”. În speță este vorba de a atesta explicit ceea ce doar se presupunea până acum, respectiv, preocuparea părinților „pentru dezvoltarea copilului într-un climat igienic și moral nou” (p. 344).

Se știa că doi dintre fiii lui Dinicu Golescu (respectiv, Radu și Alexandru) au studiat la Academia lui Rodolphe Töpffer din Geneva în anii treizeci ai secolului XIX. Grație unei contribuții a lui Iorga din 1925, pornind de la însemnările lui Töpffer alături de unele documente administrative ale școlii (*Goleștii și alți elevi...*), am putut afla câte ceva din ambianța acestor studii precum și numele altor tineri din Principate care frecventaseră instituția în anii treizeci și patruzeci ai secolului XIX.

Andrei Pippidi recitește documentele folosite de Iorga și le completează cu altă mărturie îndeosebi cu caracter epistolar din fonduri geneveze sau bucureștene. Este vorba întâi de toate „un caiet ajuns la Biblioteca Națională”, cuprinzând printre altele o scrisoare din aprilie 1836 cu „sfaturile pe care „prințesa” Șuțu, din Iași le trimitea într-o scrisoare fiului său, Alexandru, aflat la pensionul din Geneva. Avem aici mai ales un act de transmisiune a unei cunoașteri spontane, fondată pe experiența de viață; dar și al unei memorii de familie, de „status” cumva, prin care tânărul este în același timp pregătit pentru viață dar și pentru a ști cine este ca membru al unei mari familii: o îngrijire a corpului și a rangului deopotrivă. Astfel, zilnic acesta trebuia să se preocupe de igiena orală de dimineață, rugăciunea de dimineață și de seară, igiena generală a corpului; reguli de sănătate, dar și de regimul corespondenței familiale, respectiv, de a avea grijă să trimită scrisori părinților, dar și de a se asigura că le va primi pe cele de acasă: „Chaque deux semaines vous devez écrire à vos parents

et de leur donner compte de vos études et de vos actions, ainsi que de l'état de votre santé... ”

Sunt expuse reguli ale unui mod de viață în care grija față de igiena corporală și mentală sunt centrale; i se permite chiar tânărului să meargă de două ori pe lună la teatru, dar numai cu acordul lui Töpffer. Totul cu multă chibzuință și atenție: chiar și exercițiile fizice alături de ceilalți colegi trebuie făcute cu măsură: „vous aurez soin de ne pas en faire qui soit au-dessus de vos forces” (p. 346). De asemenea trebuia să exerseze în greacă, atât vorbitul, cât și scrisul și cititul, să respecte calendarul ortodox și regimul restricțiilor religioase: posturile, împărtășania și spovedania, fiind obligat să meargă la biserica greacă de două ori pe lună. În fine, i se atrăgea atenția să respecte regimul medicațiilor prescrise de un doctor în caz de boală, să fie supus și respectuos cu familia Töpffer, ai cărei membri ar trebui considerați drept a doua sa familie.

Nu lipsesc desigur din aceste îndrumări materne interdicțiile, în unele cazuri: să nu fumeze, mai ales, „car c'est une chose que je déteste et que je ne vous permettrai pas de faire” (p. 347).

Din mărturiile oferite în articolul dlui Pippidi vedem că Töpffer are o corespondență destul de bogată cu părinții, precum și legături strânse cu tutorii elevilor din Elveția, care probabil administrau banii trimiși de familiile elevilor. Surprinde poate relația cu Capodistria, care era atunci președintele interimar al Greciei independente. Autorul crede că „având vechi legături cu Geneva, acesta îi trimitea lui Töpffer elevi care urmau să fie educați pentru a-i forma noului stat administrația”.

O contribuție excepțională a acestui studiu este identificarea multora dintre elevii aflați la instituția geneveză. Chiar dacă nu se ocupă de copilărie în sens propriu, ajutat de excepționala sa cunoaștere a mediilor aristocratice greco-române din epocă, Andrei Pippidi le schițează biografiile celor implicați, le proiectează în contextul epocii: „Niculescu era dintr-un neam de boieri bogați din Râmnicu-Sărat, cu proprietăți întinse pe Podul Mogoșoaiei. Nicu Manu, maior în 1842, căsătorit cu Maria Grădișteanu, va fi mare logofăt în 1847 și deputat în 1848. Ghica nu poate fi Ion, despre care știm că, fiind la Sfântu Sava până în 1833-1834, a plecat după aceea la studii la Paris. Rămâne posibil Iancu Al. Ghica (1816-1894), fiul marelui vornic Alexandru Scarlat Ghica „Barbă Roșie”. Ioan Șuțu era fiul fostului domn al Moldovei, Mihail Șuțu, și va ajunge ministru plenipotențiar al Greciei la Petersburg, unde s-a căsătorit cu Caterina Obreskov” (p. 349 sq.).

Astfel putem observa dimensiunea raporturilor lui Töpffer cu societatea greco-română din Principate, strategiile sale de a-și cultiva

clientela; apoi câte ceva despre atmosfera de la școală și relațiile dintre elevi și instituție (cultivarea unei ambianțe familiale, exigente și afectuoase de proximitate, în același timp). De altfel, poate că partea cea mai interesantă a studiului profesorului Pippidi este evidențierea conținutului educației primite de tinerii elevi ai lui Töpffer: de la lista tuturor materiilor care se predau în instituția condusă de Töpffer, respectiv, greaca, latina, aritmetica, geometria, algebra, istoria antică, geografia, limba franceză, muzica, călăria, adică „tot ce trebuie să știe un om perfect educat”, cum observă conchide autorul (p. 351.), la retorică și literatura generală. De asemenea, alături de studiile formale, elevii erau implicați și în activități formative, precum excursiile montane (în care Töpffer era un maestru recunoscut) sau participarea la „spectacole de teatru și plimbări pe lacul Lemman cu un vaporas cu aburi, când nu spărgeau geamuri” (p. 350).

Studiile în instituția geneveză rămân de altfel experiențe esențiale pentru mulți dintre elevii din Principate, iar raporturile acestora cu profesorul Töpffer își păstrează intensitatea afectivă mult după plecarea lor din Geneva, după cum o arată o scrisoare a acestuia către un fost elev aflat în Moldova. De aceea este oarecum surprinzătoare observația concludivă a autorului: „Oamenii la care se referă documentele prezentate aici au intrat în istoria României și a Greciei pentru motive care țin mai mult de cariera lor decât de cultura primită în străinătate” (p. 360).

Observația este de altfel cumva contrazisă imediat, atunci când observă că tinerii care au studiat în instituția lui Rodolphe Töpffer „au fost propagatori ai civilizației occidentale”, apoi că „relațiile pe care și le-au format peste hotare au putut contribui la cunoașterea în Elveția a compartimentului sud-est european, așa de izolat până la începutul secolului XIX” (p. 360). De asemenea, veniți în Academia geneveză la vârste între 14 și 18 ani, „între copilărie și adolescență”, pentru a a-și forma „cunoștințele și caracterul”, aici și-au format o cultură burgheză, a egalității, Töpffer fiind „un discipol al lui Rousseau”.

Următorul studiu care ne interesează prin tematica sa aparține Ramonei Caramela („Un instrument pentru disciplinarea elevilor: pedeapsa școlară, p. 361-380) și are ca subiect relația dintre educație și pedeapsă. Plecând de la analiza pedepselor școlare „utilizate în școlile secundare românești la sfârșitul secolului XIX”, demersul se concentrează însă „doar asupra profesorilor, după cum ne previne autoarea, rămânând ca un studiu viitor să se ocupe și de ceilalți actori: elevii și părinții”. Pentru aceasta autoarea ne anunță că va „interoga funcțiile pedepsei așa cum se reflectă în literatura de specialitate, precum și modul în care profesorii se raportează la pedeapsă. Se plasează ei pe linia teoriilor educaționale ale

vremii, sau atribuie pedepsei alte semnificații?”. De asemenea, Ramona Caramelia își propune să insiste asupra „instrumentelor prin care se aplică pedepsele, precum și asupra mecanismelor care le fac posibile” (p. 361 sq.).

Sursele la care apelează autoarea sunt „texte cu caracter educațional (articole și lucrări de pedagogie), legislația școlară și fondul documentar al Ministerului Instrucțiunii”. Această triadă ar traduce cel puțin patru nivele ale problemicii în discuție: „Primele două tipuri de surse reconstituie o imagine „oficială” a subiectului. Teoriile educaționale ale vremii dezbăt intens rolul și formele pedepselor, iar legislația școlară operează o selecție și instituționalizează o parte din pedepsele propuse oamenii școlii. Fondul documentar al Ministerului Cultelor cuprinde mecanismul de aplicare a pedepsei, diferențe dintre teorie și realitatea socială. Consemnează părerile și reacțiile profesorilor, părinților și în câteva cazuri pe cele ale elevilor, demonstrând că problematica pedepselor este mult mai complexă, depășind simpla sancțiune. Prezența elevilor conferă un caracter excepțional acestor documente, cu atât mai mult cu cât în toate celelalte surse avem de-a face cu reprezentări ale adulților despre elevi. Ele demonstrează că elevii nu lipsesc din istorie, cu sunt o voce activă, că nu se sfiesc să-și facă publice revendicările și chiar să ia poziție atunci când se consideră nedreptățiți” (p. 362).

În ce privește pedeapsa școlară „în literatura de specialitate”, cercetătoarea observă că aceasta trebuia însoțită de explicații din partea profesorului pentru a se evita ca elevii s-o perceapă ca o răzbunare. Instrumentarul punitiv conține pedepse „psihice” („dojana, mustrea, dezaprobarea”), scăderea notei la purtare, eliminarea din școală. Pedepsele fizice (bătaia, mai ales) erau în general respinse, fiind preferate cel mult arestul, carcera sau unele pedepse fizice moderate, cum ar fi exercițiile de gimnastică. Dar pedeapsa școlară avea și o componentă socială, morală, care nu privea deci numai școala, căci se viza „rușinea socială” a celui împlicat și a familiei sale.

Chiar dacă existau regulamente și aparent norme de aplicare, totuși, autoarea nu crede că am putea „vorbi de un cod al pedepselor, de o corespondență între pedeapsă și o abatere” (p. 368): contextul și pasivul celui împlicat fiind decisive, la acestea adăugându-se „personalitatea profesorului”, felul în care acesta vedea logica disciplinării în școală. Dar care era aceasta? Care era importanța acordată disciplinei școlare ca parte a procesului educativ? Era o formă de reproducere a discursului de ordine din societate? Autoarea nu este prea interesată de aceste aspecte.

În general, observă d-sa, „abaterile elevului” (motivația demersului punitiv) erau văzute ca încălcări ale regulamentelor școlare și datoriiilor elevului. Abaterile cele mai frecvente ale elevilor erau „actele de insubordonare față de profesori, absentarea de la ore, încăierarea, părăsirea școlii sau internatului fără acordul profesorilor și refuzul de a ispăși pedeapsa” (p. 371). Dintre acestea, insubordonarea era cea mai gravă, fiind definită de autoare drept „sinonimă cu nesupunerea față de autoritate” (p. 371). Un fapt capital: „Pentru corpul didactic, susține autoarea, noțiunea de ordine școlară era primordială, garanta buna funcționare a instituției școlii. Încălcarea regulilor submina această ordine și ridica un semn de întrebare asupra capacității profesorului de a-și exercita funcția” (p. 377).

Problema cu aceste constatări cam prea bruște este că nu știm prea bine la ce epocă anume se referă. Este legată de un context anume sau de rațiuni pur disciplinare, în speță, de tendința elevilor de a nu respecta regulile? Poate ar fi meritat o discuție cu privire la rezultatele acestui demers ca și la contextul său pedagogic și chiar politic. De altfel raportarea la contextul istoric și cronologie nu este întotdeauna riguroasă. Ceea ce era valabil în Muntenia nu era valabil și în Moldova, iar o decizie normativă avea o durată de viață foarte relativă în lumea românească, la fel ca și astăzi.

Cu regretul de a nu putea prezenta și restul contribuțiilor, trebuie să încheiem prin observa că în ciuda numeroaselor erori de corectură, grafica, hârtia folosită, formatul (neobișnuit de prietenos din fericire) facilitează lectura acestei cărți cu adevărat pasionante. Un index ar fi fost însă extrem de util.

Florea Ioncioaia

Ion Eremia (coordonator), *Istoria Universității de Stat din Moldova*, Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic al USM, 2016, 739 p.

Semnalez în rândurile de față un volum de istorie a unei universități aflate în proximitatea Iașului universitar, dar doar din punct de vedere geografic. Din perspectiva unei familiarități academice însă, se află la o distanță uriașă. La șase ani de la apariția publicației, bibliotecile ieșene

încă nu adăpostesc în rafturile lor tomul la care fac referire¹. Menționi asupra istoriei instituției universitare din Chișinău puteam afla doar într-un volum apărut la semi-centenar, în anul 1996², ale cărui limite sunt destul de serioase.

O istorie a învățământului superior din Chișinău conține o componentă ideologică greu de evitat. Aproape că nu poți analiza așezământul universitar în afara evoluției Basarabiei din secolul al XX-lea. Această particularitate traumatică a provinciei s-a transferat inevitabil și asupra memoriei publice a istoriei Universității de Stat din Moldova. Refuzul autorităților românești interbelice de a acorda Chișinăului statutul de oraș universitar, fiindu-i rezervat doar rolul de gazdă a facultăților de Teologie și Agronomie ale Universității din Iași, au accentuat „dizidența” istoriei învățământului superior din Basarabia. Acesta a fost, aproape jumătate de secol, o parte componentă a sistemul de învățământ sovietic. Anul 1946, momentul fondării Universității de Stat din Chișinău de către autoritățile Moscovei, este privit în cheie fondatoare. Perioada interbelică este astfel eludată, oarecum justificat din punct de vedere cronologic și al rigorilor unei istorii instituționale. Însă, din punct de vedere simbolic, experiența academică românească probabil că ar fi fost altfel privită dacă evoluția Republicii Moldova nu ar fi cunoscut atâtea momente complicate după anul 1991.

La cea de-a 70-a aniversare, un colectiv de istorici ai Facultății de Istorie ai Universității, Ion Eremia, Anatol Petrencu, Liliana Rotaru, Pavel Cocârlă, Otilia Dandaram, Emil Dragnev, Tudor Candu, Ion Gumenăi, Sergiu Matveev, Elena Muraru, Gheorghe Palade, Dumitru Sârghi, și Valentin Tomuleț au cuprins într-un tom impresionant dezvoltarea *Alma Mater* din capitala Moldovei din stânga Prutului. Este o istorie, aș putea spune, clasică a unui așezământ universitar. Sunt prezentate contextul fondării, stabilirea sediului, inventariați profesorii și facultățile debutului, contabilizată baza materială, apoi sunt trecuți în revistă studenți și disciplinele reunite sub cupola noii Universități, nu în ultimul rând sunt radiografiate imaginile succesive ale relațiilor internaționale în care a fost implicată instituția. Acest desfășurător este urmat de autori și după sfârșitul anilor '80, perioada „renașterii și eliberării naționale” în

¹ Am primit acest volum de la profesorul Igor Șarov, rectorul actual al Universității de Stat din Moldova, în vara anului 2022, în timpul unei vizite la Chișinău. Îmi fac o datorie de onoare de a dona exemplarul Bibliotecii Central Universitare „Mihai Eminescu” din Iași.

² Valeriu Cosma, *Istoria Universității de Stat din Moldova 1946-1996*, redactor responsabil Valeriu Rusnac, Chișinău, 1996.

Republica Moldova. Aceasta este, în opinia mea, cheia în care trebuie să receptăm impresionantul volum. Autorii au analizat nu doar evoluția unui școli superioare, ci au privilegiat o instituție de învățământ care a căutat să lumineze o provincie a cărei elite se străduiau să nu își uite rădăcinile. Astfel, studenții formați la Chișinău au trebuit să împace permanent comandamentele sovietice și ethosul românesc al Basarabiei.

Era o nevoie resimțită mai ales de noua generație de istorici, dar și de unii profesori din generația mai veche, atașați de scrierea profesionistă a istoriei. Volumul care a marcat semicentenarul, în anul 1996, din această perspectivă nu mai putea fi catalogat drept cartea de vizită a prestigioasei instituții basarabene. Cele aproape cinci decenii de existență a Universității erau cumva atemporale, analizate fără contextul puterii sovietice. Era o istorie pentru uz intern, care se raporta teleologic la istoria așezământului universitar, văzut într-o continuă evoluție și diversificare.

În schimb, volumul de față se prezintă drept unul extrem de dens și atent la detalii. Probabil este o cercetare fără rest în cartografierea datelor cantitative ale generațiilor de studenți, a personalului didactic, ale catedrelor și evoluțiilor presupuse de actul didactic. Inclusiv numărul volumelor bibliotecii universitare este redat exhaustiv. Sunt semnalate, fie și în treacăt, istorii ale despărțirii anevoioase de marxism-leninism, sunt dezvelite de aura mitologizată personalitățile care „au făcut cinste” științei sovietice sau care au întârziat vocația europeană a instituției. Din acest punct de vedere, este o întreprindere care valorifică surse impresionante, punând în circulație date și interpretări noi asupra evoluției instituției. Este o bază solidă de la care se pot construi cu adevărat recuperări punctuale ale unor discipline, ale titularilor, ale avatarurilor ideologice care au marcat decenii întregi fizionomia catedrelor. O reușită solidă a profesorilor Facultății de Istorie, consonantă cu drumul dificil în care s-a înscris cea mai importantă *Alma Mater* a Republicii Moldova.

Cătălin Botoșineanu

Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”, IV, Isidor Todoran, volum coordonat de Ioan Chirilă, Presa Universitară Clujeană, 2017, 207 p.

În continuarea prezentării colecției dedicată personalităților Universității „Babeș-Bolyai, colecție publicată în cadrul Direcției de Patrimoniu Cultural Universitar și Muzeul Universității, avem în vedere

pentru acest număr al revistei „Historia Universitatis Iassiensis” volumele IV-XI. În acest fel, aducem mai aproape de cititorii noștri un crâmpel din viața universitarilor clujeni și nu numai.

Volumul se deschide cu un *Cuvânt înainte* (p. 7-10) scris de Părintele Ioan Chirilă, care ne atrage atenția, prin cuvintele sale, despre ce este această carte: „Nu este un simplu panegiric, ci este o mărturie a modului în care se poate accede la transcendere și la recuperarea în unitatea discursului educațional și cultural a metafizicii, la observarea, analiza și demonstrarea tainei creației, taină care ne revendică mereu, prin expozițiile sale gnoseologice, la sesizarea și trăirea unității ontologice ca mod concret de a fi viu”.

Prima parte a volumului, *Studii despre profesorul Isidor Todoran*, se deschide cu studiul lui Mircea Păcurariu, *Fișa biografică a lui Isidor Todoran* (p. 13-15). În cele trei pagini, autorul face o scurtă trecere în revistă a principalelor momente din formarea profesională și cariera lui Isidor Todoran, precum și a lucrărilor publicate.

Al doilea studiu, *Isidor Todoran- portret bibliografic* (p. 17-23), îl are ca autor pe Ioan Ică senior, iar textul reluat aici a mai fost publicat integral și în volumul Isidor Todoran, *Scrieri alese-volum omagial*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, p. 5 și p. 10-14. La fel se întâmplă și cu cel de-al treilea studiu scris tot de Ioan Ică senior, *Despre „Simbolul credinței. O sinteză dogmatică”* (p. 25-32). Și aceasta a mai fost publicat inițial în Isidor Todoran, *Simbolul credinței. O sinteză dogmatică*, (editori Ioan Ică senior și Dorel Man), Cluj-Napoca, Editura Renașterea. 2008, p. 5-12. Merită menționate sursele care formează baza acestor studii, arhiva personală a lui Isidor Todoran păstrată de fiica acestuia, Lia Onițiu.

Al treilea studiu, *Sub semnul armoniei și frumuseții rațiunii (discursul filosofic al lui D.D. Roșca și sfera valorilor eterne)*, semnat de Ioan Chirilă (p. 33-39) a mai fost publicat în volumul Sandu Frunză (ed.), *Filozofie și religie: o abordare multidisciplinară*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2001, p. 174-180. Concluziile autorului ne atrag atenția: „D. D. Roșca ar fi putut fi un teolog de excepție dacă s-ar fi eliberat de strictețea matematismului contractualității și de nu ar fi apărut gândirea roșie, iar Isidor Todoran ar fi fost un excepțional filosof, dacă nu ar fi simțit telosul psiheului propriu aprins de harul teologisirii ca vestire din întrupare”.

Al patrulea studiu, *Eclesiologia protestantă din perspectivă ortodoxă, în scrierile Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran*, (p. 41-54), este scris de Dacian But-Căpușan și a mai fost publicat într-o altă variantă, în *Studia*

Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa, XLVIII, 2003, nr. 1-2, p. 189-198.

Din al cincilea studiu, *Necrolog al Prot. Stavr. Prof. Dr. Isidor Todoran*, (p. 55-52) autor Prof. Ioan Zăgrean, publicat inițial în 1985, în revista *Mitropolia Ardealului*, XXX, 1985, nr. 5-6, p. 398-402, aflăm care a fost cauza decesului și cum a decurs perioada de priveghere și slujba de înmormântare a lui Isidor Todoran.

Ce-a dea doua parte a volumului, *Studii și cercetări ale profesorului Isidor Todoran* se deschide cu o *Prolegomena* a lui Ioan Chirilă (p. 65). Studiul lui Isidor Todoran, *Precizări naționale: ordine, lege, scop, finalitate, hazard* (p. 67-75), este primul redat în această parte și acesta fiind publicat de alte două ori în alte volume. Studiul *Ideea de scop și argumentul teleologic* (p. 77-83) redă perspectiva filosofică a termenului scopul lumii. Studiul *Argumentul teleologic la Kant* (p. 85-92): „Ca o observație de ansamblu. Se poate menționa aici că, în problema care ne interesează, critica lui Kant, peste care prea puțin s-a mai spus de la el încoace, are înțeles doar în cadrul unei concepții noetice care respinge orice metafizică; nu are însă valoare pentru o filozofie realistă, care recunoaște în dosul fenomenelor o realitate cu raporturi și legi obiective, cum ar fi de exemplu legea cauzalității. Asupra criticilor vom reveni. *Critici de după Kant* (p. 93-96) emite părerile altor filosofi (J. St. Mill, Ioh. Reinke, Ed. Le Roy) despre ideea existenței lui Dumnezeu, ceea ce nu poate fi probat după unii, atât timp cât el există, „evidența nu precede adeziunea”, p. 94. „Criticele care s-au mai făcut se pot reduce cu ușurință până aici”.

Al cincilea studiu, *Imperfecțiunile lumii față de înțelepciunea divină* (p. 97-116): „Unele obiecții în contra înțelepciunii divine s-au formulat încă demult, tot pe aceeași bază a răului din lume – totdeauna au existat nemulțumiți și vor exista, ca și eretici – și filosofia creștină a răspuns la vreme [...] Pentru credință, unele din relele lumii sunt opera creaturii, care s-a îndepărtat de Creator și ca atare nu se pot imputa acestuia. *Tehnică și știință* (p. 117-121), *Tehnică și mediu de viață* (p. 123-126), *Influența culturii asupra tehnicii* (p. 127-137), *Influența tehnicii asupra culturii* (p. 131-137), *Creștinismul și tehnica* (p. 139-142): „Creștinismul este religia prin excelență a spiritului și a mântuirii”. *Principiul economiei din punct de vedere dogmatic* (p. 143-158), ce înseamnă „plan, ordine, întocmire, dispoziție sau orânduire a părților unei lucrări în vederea realizării cât mai bine a scopului și, se înțelege, urmând cea mai potrivită cale, adică utilizând cele mai potrivite mijloace sau teologie a mântuirii”. *Însemnătatea elementului mirean în biserică și participarea lui la*

exercitarea puterii bisericești (p. 143-144): „În rezumat, conținutul este următorul: a. sub aspect dogmatic: mirenii sunt parte constitutivă a Bisericii. Așa fiind, o participare corespunzătoare a lor la exercitarea puterii bisericești este firească; b. sub aspect istoric-canonic: respectarea drepturilor ce se cuvin mirenilor în biserică și apărarea lor înseamnă respect și continuitate a instituțiilor creștinismului primare și patristic; c. sub aspect practic: expunerea justă a drepturilor mirenilor în Biserică evidențiază armonia interioară bisericească și cultivă conștiința răspunderii mirenilor ca parte a întregului, întărindu-se astfel și mai mult legăturile Bisericii cu poporul credincios, și viceversa.” (p. 170).

Problema unei sociologii creștine (p. 171-188). *Har și Dar* (p. 189-202) este ultimul studiu ales de coordonatorul volumului pentru a fi redat în paginile acestui volum, iar de aici aflăm că: „După învățătura Bisericii noastre, ne mântuim prin har, credință și fapte bune în Biserică; iar harul ne este dat în dar, nu ca plată datorată de Dumnezeu pentru faptele noastre”. Toate studiile au mai fost publicate în revista *Studii Teologice* sau revista *Mitropolia Ardealului*, ori în Isidor Todoran, *Scrieri alese – volum omagial*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006; Isidor Todoran, *Tehnică și Spirit*, Sibiu, Tipografia, „Cartea Românească din Cluj”, 1944.

Vasilica Mîrza

Personalities of the Babeș-Bolyai University, vol. V, Romanian University and Country Founders: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu, and Nicolae Iorga, volume coordinated by Claudia-Septimia Sabău and Flaviu Vasile Rus, Cluj University Press, Cluj-Napoca 2018, p. 247 [Personalități ale universității Babeș Bolyai, vol. V, Universitatea românească și fondatorii națiunii: Vasile Pârvan, Onisifor Ghibu și Nicolae Iorga, volum coordonat de Claudia-Septimia Sabău și Flaviu Vasile Rus, Presa Universitară clujeană, Cluj-Napoca 2018, p.247].

Ioan Aurel Pop, actualmente Președinte al Academiei Române, deschide volumul cu un *Cuvânt înainte* intitulat *A book on University and Country Founders [O carte despre Universitate și Fondatorii unei țări]* (p. 7-10): „[...] acest volum are aceeași importanță pentru noi, oamenii din Transilvania, precum o carte despre Părinții Fondatori ai unei națiuni ar avea-o pentru toți românii. Universitatea este patria spiritului, garanția cunoașterii, și cheia pentru viitorul nostru.[...] Acesta este un volum în

amintirea acestor personalități din România, o colecție a gândurilor lor despre istoria poporului român, care sunt reunite aici, pentru ca prețioasele momente ale trecutului nostru și ale înțelepciunii strămoșilor noștri să nu cadă în uitare.

Primul capitol, *Vasile Pârvan*, se deschide cu studiul *Gaudeamus Igitur* (p. 13-18) scris de Ioan Aurel Pop. Varianta în limba română poate fi găsită în Vasile Pârvan, *Universitatea națională a Daciei Superioare și Datoria vieții noastre* (ediție anastatică), Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2012, p. I-IX. Al doilea text este scris de Vasile Pârvan și se numește „Datoria vieții noastre”, iar aici a fost tradus în engleză la paginile 19-43.

Al doilea capitol dedicat lui Onisifor Ghibu se deschide cu studiul *Onisifor Ghibu's outlook on the role of the University and Education in Culture and Society* (p. 47-52), scris de Flaviu Vasile Rus. La p. 49 aflăm care era concepția despre educație a lui Onisifor Ghibu și că aceasta era legată de principiul național. „Datorită acestei concepții, el a promovat studierea domeniilor și științelor care ne asigurau cu identitate națională a principiilor care ne definesc lumea de astăzi, de asemenea, și ne leagă de creația spirituală, artistică și culturală a poporului român. Conștient de realitățile și provocările puse societății după 1919, fiind un vizionar al misiunii sale pedagogice, Ghibu a trasat liniile fondatoare pentru universitate și dezvoltare culturală și a lăsat răspunsuri și soluții pentru problemele care privesc secolul XXI pentru viitoare generații. În opinia sa, problema fundamentală a întregii trăiri naționale a poporului poate fi redusă la educație. Nici calitățile rasiale sau unitatea națională sau bogățiile țării sau relațiile diplomatice nu au nici o valoare, dacă oamenii nu urmează să fie ghidați în concordanță cu cele mai importante principii, în cele mai adecvate moduri printr-o nouă educație. Fără existența unor politici naționale bine definite, împlinirea idealului național ar implica uriașe dificultăți”.

Onisifor Ghibu nu a căzut în naționalism sau în exclusivitatea națională, în multe cazuri el promova înțelegerea și pacea spunând că „noi românii, care eram subiectul altor state străine înaintea războiului, nu vrem să fim astăzi nedrepti cu cei care au fost nedrepti cu noi în trecut...”. În scrierile sale el sublinia importanța educației în mediul familial, și privea familia ca o barieră-valoare a civilizației, contribuind la perpetuarea umanității (p. 50). Biserica și Universitatea, instituțiile românești principale ale spiritualității și culturii, cu potențial să instaureze pacea și coeziunea în societate (p. 51). Un popor oprimat care nu a fost protejat de nici o lege nu poate fi salvat de la distrugere decât printr-o conștiință națională bazată prin cultura națională (p. 52).

Al doilea studiu, Onisifor Ghibu, *The Nationalist Character of Education and the Shaping of National Consciousness* (p. 53-68) a fost publicat în limba română în Onisifor Ghibu, *Pedagogia militans. Antologie de idei pedagogice* (editat de Patița Silvestru și Octavian O. Ghibu), București, Editura Semne, 1998, p. 54-69: „Individul nu poate fi pe deplin fericit într-o colectivitate nefericită. El/ea va trebui să își găsească fericirea în fericirea tuturor membrilor comunității căreia îi aparține, și această comunitate nu poate fi alta decât propria națiune.”

Al treilea studiu, Onisifor Ghibu, *On the Meaning of National Culture* (p. 69-76) a fost publicat în limba română în ziarul *România Nouă*, Chișinău, nr. 26-27, 20-21, II, 1918. Aici ne atrage atenția următoarea afirmație: „Oamenii nu rămân vii prin viețile lor, ci prin cultura lor”, făcând referire la civilizația greacă și cea romană.

Al patrulea studiu, Onisifor Ghibu, *The University of Dacia Superior and Romanian Pedagogy* (p. 77-103) a mai fost publicat și în limba română, în Onisifor Ghibu, *Prolegomena la o Educație Românească*, București, Editura „Cultura Românească”, S. A. R., 1941, p. 546-573.

Al cincilea studiu, Onisifor Ghibu, *The Romanian University of Dacia Superior on its Anniversary of fiveyear of activity* (p. 104-117) îl găsim publicat în limba română, în Onisifor Ghibu, *Universitatea românească a Daciei Superioare: cu prilejul împlinirii a cinci ani de activitate*, Editura Viața, Cluj, 1924.

Al șaselea studiu, Onisifor Ghibu, *Womens role in education* (p. 118-125) a fost publicat în limba română în Onisifor Ghibu, *Pedagogia militans. Antologie de idei pedagogice* (editat de Patița Silvestru și Octavian O. Ghibu), București, Editura Semne, 1998, p. 259-263.

Capitolul al III-lea este dedicat lui Nicolae Iorga. Primul studiu îi aparține Septimiei-Claudia Sabău, *Nicolae Iorga in the service of his Nation* (p. 125-129). „Ideea privitoare la unitatea fundamentală a poporului român și omogenitatea dezvoltării sale reprezintă direcția centrală a lucrărilor istoriografice și oratorice a lui Nicolae Iorga. Scrierile sale politice, culturale și, în special, istorice, certifică faptul că savanții români au fost unii dintre personalitățile cele mai implicate în împlinirea Unirii de la 1918. Autoarea alege să prezinte cronologic cele mai importante lucrări ale lui Nicolae Iorga, care relevă concepția sa despre idealul național. Primul studiu, Nicolae Iorga, *Some facts about the Romanian Ardeal* (p. 130-157) a fost publicat mai întâi în limba română, în Nicolae Iorga, *Ceva despre Ardealul românesc și Viața culturală românească de azi. Două conferințe cu privire la românii din Ardeal și Ungaria*, București, Editura Librăriei M. Onișor, 1907, p. 1-38. Al doilea,

Nicolae Iorga, *Romanian National Consciousness since the time of Michel the Brave until today* (p. 158-198) se găsește într-o variantă românească în Nicolae Iorga, *Ideea unității românești*, editat de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, București, Editura Minerva, 1987, p. 174-213. Al treilea studiu, Nicolae Iorga, *National Unity reflected in Romanian Literature* (p. 199-205), publicat în română în Nicolae Iorga, *Ideea unității românești*, editat de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, București, Editura Minerva, 1987, p. 264-270. Al patrulea articol, *The Historical Meaning of the Union* (p. 206-222), publicat și acesta în aceeași lucrare la p. 276-292. Al cincilea studiu, Nicolae Iorga, *The Romanian Union* (p. 223-237) publicată în limba română în Nicolae Iorga, *Unirea românească: conferința de la 24 ianuarie ținută la Societatea „Tinerimea Română”*, București, Editura Societății Culturale „Tinerimea Română”, 1934. Al șaselea studiu, Nicolae Iorga, *National Solidarity* (p. 238-244), publicat în română în Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec. Conferințe la Radio*, editat de Valeriu și Sanda Râpeanu, volumul I, 1931-1936, București, Editura Minerva, 1996, p. 173-179. Aceste preluări sunt însoțite de note explicative, care mai adaugă o corespondență peste timp a oamenilor și locurilor ce apar de-a lungul textelor, informații simple și nu de natură analitică sau critică.

Vasilica Mîrza

Florea Ioncioaia, Leonidas Rados (coordonatori), *Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în istoria universității*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2018, 380 p.

Istoria academică prezintă interes deosebit din partea istoricilor, dar rămâne în continuare un teren eclipsat de subiecte ce par de impact mai mare. În ciuda apariției multor monografii dedicate marilor centre universitare din România, problema nu este epuizată. Cercetătorii urmăresc în continuare rezolvarea unor chestiuni aparent minore, dar de interes major și, în același timp, universitatea nu este privită doar ca un spațiu educațional, ci și unul cu rol social și politic. Studiile de istorie universitară analizează și explică multe detalii ce reprezintă o contribuție majoră la istoria și istoriografia universității românești. Una dintre contribuțiile recente este lucrarea coordonată de Florea Ioncioaia și Leonidas Rados, recunoscuți și specializați în istoria educației și a universităților. Volumul *Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în*

istoria universității a apărut la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în 2018 și este parte a colecției *Historica*.

Volumul conține studii diverse, organizate cronologic și tematic, ce propun o analiză a rolului universitarilor în cadrul istoriei universității, analiza trecutului istoric, dar și contextualizarea acestui trecut pentru a înțelege deciziile și opțiunile celor menționați. Volumul debutează cu un *Cuvânt înainte* al celor doi coordonatori unde descoperim obiectivele propuse, cele de a contribui la istoriografia istoriei universitare în spațiul românesc, alegere justificată de faptul că aceasta de multe ori a fost umbră și puțin cercetată. De asemenea, ideea proiectului a pornit de la lucrările unui simpozion desfășurat la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași plus alte câteva contribuții ale unor istorici consacrați preocupărilor de istorie universitară. Partea introductivă este completată de o listă a contribuitorilor unde sunt toți autorii și afilierea lor instituțională.

Coordonatorii au structurat volumul în patru părți, respectiv: *Istoriografie, discuții, surse; Istorii instituționale: începuturi și traume; Periferie, politică și politici universitare și Experiențe ale formării, experiențe ale identității*. Structura propusă a fost stabilită pe criterii tematice și cronologice și formează cadrul volumului care este unul consistent, bogat în surse documentare și inedit din perspectiva unor subiecte abordate.

Prima parte a volumului, *Istoriografie, discuții, surse*, cuprinde trei studii ce propun o abordare istoriografică și metodologică privind sursele și scrierea istoriei universității. Florea Ioncioaia în *Istoria și istoriografia universității: construcția unui câmp de cercetare* face o amplă analiză asupra evoluției istoriografiei universității de la începuturi până în prezent. Punctul de plecare este istoricul universităților germane și continuă cu inventarierea lucrărilor de referință cu o clasificare și o analiză a acestora. Autorul contextualizează curente culturale și politice ce au influențat istoriografia universităților, dar analizează și evoluția cronologică, tematică și stilistică a scrisului istoriei universității, cine a scris această istorie, ce impact a avut această schimbare și ce a dus la profesionalizarea ei. Studiul este unul complex în care cititorul descoperă rolul universității în diferite societăți și diversele moduri de a vedea universitatea. Ca punct definitoriu, studiul este dedicat analizei constituirii istoriografiei universității ca domeniu autonom de cercetare ce a avut la începuturi tradiția germană și a urmărit un cadru clar: sursele primare ale istoriei universității, primele manifestări, profesionalizarea scrisului istoriei universității, primele mari sinteze în domeniu, instituționalizarea acestui

domeniu și respectiv structurarea lui, fenomen ce face referire la perioada recentă.

În cel de-al doilea studiu, *Istoriile și istoricii Universității din Iași: profesorul Vasile Cristian și contribuția sa*, Bogdan-Petru Maleon propune o abordare metodologică limitată a unui subiect punctual, chiar problematic, privind contribuția istoricului în anumite conjuncturi politice. Obiectul acestui studiu este unul limitat la istoria Universității din Iași. Autorul a plecat de la demersurile scrierii unei asemenea istorii pornind de la rolul Analelor și acțiunile lui A.D. Xenopol la serbarea semicentenarului Universității din Iași. De asemenea, un rol foarte important a fost acordat scrierii istoriei universității influențată de factorul politic ceea ce a dus la politizarea aniversării Centenarului. Astfel, cele două volume ale *Istoriei Universității* demonstrează de fapt felul cum comuniștii „au confiscat din punct de vedere istoriografic centenarul primei instituții de învățământ superior din România”. Autorul a analizat și a comparat modul înființării Universității din Iași în antiteza celor Occidentale, curente ce au influențat dezvoltarea societății și minusurile ei. Totodată, a fost realizată o investigație asupra discuțiilor privind fondarea Universității din Iași și asupra studiilor critice referitoare la volumele din 1960. În acest context se încadrează și contribuția profesorului Vasile Cristian la istoriografia Universității din Iași. Profesorul nu a adus noi surse documentare, dar a propus noi interpretări, idei și nuanțări, preocupări privind formarea istoricilor școlii ieșene, interese privind scrierea istoriei românilor. Noua perspectivă presupunea un scris obiectiv ce încerca să evite amprenta ideologică.

Studiul lui Dumitru Ivănescu, *George Călinescu în arhivele Universității din Iași*, este bazat pe surse documentare necunoscute. Este vorba despre trei dosare de arhivă, ce fac referire la activitatea lui George Călinescu în cei șapte ani cât a fost profesor la Iași. Dosarele surprind de fapt traseul unei activități științifice și didactice pornind de la povestea susținerii tezei; ocuparea postului la Universitate – Conferința de Estetică și critică literară – unde sunt detaliile privind studiile, articole publicate, calificativele și comisia, memoriile de activitate; în timp ce în ultimul dosar sunt documente ce privesc procesul privind definitivarea la catedră, raportul asupra activității didactice și științifice, realizate de Octav Botez. Totodată, este analizat impactul operei sale de căpătâi – *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* – în cercurile literare și politice.

Cea de-a doua secțiune – *Istории instituționale: începuturi și traume* – cuprinde patru studii ce evocă problemele și crizele ce au amenințat corpul profesoral, dar și instituția universității în sine. Mihai Chiper în studiul său,

Contribuția „Societății de medici și naturaliști” la înființarea Facultății de medicină din Iași, a refăcut traseul inițiativei de constituire a unei instituții de învățământ superior medical la Iași. Pornind de la contextul și problematica înființării unei asemenea școli, acestea se leagă chiar de crearea statului român modern. Mihai Chișer își focalizează analiza în jurul „Societății de medici și naturaliști” din Iași și surprinde momentele de la înființarea, activitatea, lucrările importante ale membrilor, ideile și observațiile privind organizarea învățământului medical superior la Iași. De asemenea, cititorul observă o serie de proiecte ale membrilor Societății, piedicile și reticențele de care s-au lovit. Totodată, important a fost blocajul apărut în urma emiterii decretului din 26 octombrie 1860. Schimbările au apărut de-abia în contextul politic, național și social al Războiului de Independență, care a dus la înființarea *de facto* a Facultății de Medicină la Iași în 1879, inițiativă care s-a lovit de diferite probleme de logistică. Concluziile acestei analize s-au rezumat la faptul că problema funcționării Facultății de Medicină nu făcea referire doar la neînțelegerile de la nivel local, dar și la comunicarea instituțională cu Ministerul de resort și chiar central, cu Parlamentul.

Trecând peste câteva decenii, Dănuț Doboș, în studiul său, *Alma Mater sub asediu: primul val de epurări la Universitatea din Iași (1945)*, face referire la o altă perioadă de criză privind epurările universitare din perioada postbelică. Acțiuni legate strict de contextul politic și istoric de la acel moment și activitatea Comisiei de Epurație din Universitatea ieșeană. Comisie ce avea în componența sa nume academice care erau cunoscute pentru opțiunile lor politice, iar activitatea ei trecea de la lege la abuz până la subiectivitate și răfuiele personale. Un instrument influent în acest proces a fost presa, care în articolele ei aducea acuze și cerea demiterea și eliminarea din Universitate. Unele dintre aceste acțiuni chiar au avut rezultate reale, deoarece cei vizați nu au rezistat defăimărilor, în timp ce altele au rămas fără rezultat. Activitatea acestei comisii a inclus conflictele de interes și acuzațiile reciproce ale profesorilor în cadrul proceselor ce au rezultat în reacții imediate ale cadrelor didactice epurate prin memorii și acuzații la adresa „epuratorilor”. Un loc important în cadrul studiului este acordat atitudinilor și deciziilor rectorilor de la acel moment Al. Myller și apoi Andrei Oțetea. Autorul a analizat procesul de epurare, care a început la sfârșitul anului 1944 și a continuat în 1945, acțiune ce a vizat profesori de la diferite facultăți acuzați ca fiind „simpatizanți”, „membri”, colaboratori legionari sau a Gărzii de Fier. Comisia de la Iași a fost cea mai „productivă”, comparativ cu Cluj și București, deoarece procesul de epurare încheiat în vara anului 1945 a

venit cu 32 de propuneri de licențiere înaintate Ministerului, număr semnificativ mai mare comparativ cu celelalte două centre universitare.

În același context politic și ideologic se încadrează și studiul *Reforma perpetuă. Politehnica ieșeană în anii stalinismului*, semnat de Mihai Dorin și Gabriel Mardare. Studiul urmărește ideologizarea și sovietizarea învățământului ingineresc și care a fost obiectivul final al acestui proces. Autorii urmăresc schimbările intervenite în vechea școală politehnică, marginalizarea ei și apariția unei multitudini de alte școli net inferioare. Epurările nu au ocolit școala politehnică ieșeană, o asemenea comisie a fost instituită în octombrie 1944. Un alt instrument a fost Frontul Democrat Universitar, care a marcat intrarea Politehnicii ieșene în zona dictatului politic. De asemenea, în aceeași perioadă s-a desfășurat procesul de suprimare a unor posturi, de comprimare a disciplinelor ce aveau un singur scop – eliminarea persoanelor indezirabile. Astfel, ascunse sub scopul rațiunilor economiilor bugetare au fost desființate 46 de posturi. Metamorfozele instituționale și legale au produs confuzia și răsturnarea valorilor academice, birocratizarea sistemului, ideologizarea disciplinelor și primarea selecției sociale în cadrul admiterii. Politehnica în acest fel a devenit un instrument politic ce sancționa ideologic nu doar profesorii, dar și studenții.

În antiteză cu studiul anterior, Laurențiu Vlad în cercetarea sa, *O istorie a Facultății Internaționale de Științe Umane de la Universitatea din București (1991-1995)*, analizează o inițiativă inedită și evitată de regimul anterior: științele politice. De asemenea, noutatea acestui demers a constat și de faptul că studiile erau în limbi străine cu aportul cadrelor didactice străine. Începuturile acestei facultăți a avut mulți colaboratori la o asemenea idee chiar dacă s-a lovit de o serie probleme de logistică: nu avea spațiu propriu și profesori titulari. Totuși, facultatea, ce a fost gândită după modelul institutelor politice din Franța, a funcționat favorabil având parteneriate internaționale cu lumea franceză, dar au apărut dispute privind diplomele licențiaților primari. Alte probleme instituționale ce și-au pus amprenta tot mai mult pe parcurs a fost în continuare lipsa profesorilor titulari, deoarece până la acel moment erau cadre din alte structuri ale Universității din București sau din cadrul Academiei Române. În ciuda problemelor, continuitatea ideii unei școli de științe politice a rămas. Aceasta a urmat un proces de reorganizare și redistribuire ce a urmat prin înființarea de specializări pe tematica facultății internaționale, titularizarea primilor profesori și primele generații de absolvenți. Autorul a propus și două anexe: *Actul de înființare a Facultății Internaționale de Științe*

Umane (iulie 1991) și *Planurile de învățământ, începând cu anul universitar 1994/1995*.

Cea de-a treia secțiune, *Periferie, politică și politici Universitare*, este una unitară din punct de vedere cronologic, tematic și metodologic. Aceasta face referire la perioada interbelică, una dinamică din punct de vedere politic, dar și social-istoric, raportată la mediul academic. În primul studiu al acestei părți, *Între „centru” și „periferie”: Universitatea din Iași și migrația academică*, Lucian Nastasă abordează un subiect dureros pentru Universitățile din „provincie”. Problema consta în faptul că centralismul politic era transformat în unul cultural, iar migrația academică a fost un fenomen ce a marcat Universitatea ieșeană. Astfel, Universitatea din Iași a fost ca o rampă de lansare, o cale de a pătrunde în rândul specialiștilor, iar multe personalități notorii de la Iași au vrut să plece la București, unii au reușit, alții nu. De exemplu, chiar și *junimiștii* au devenit bucureșteni. Motivația unei asemenea migrații a fost decăderea vieții literare de la Iași, Bucureștiul era considerat mult mai animat și bogat în viața culturală. De asemenea, viața socială, aspectul, lipsa de cultură generală alunga și nu făcea orașul Iași atractiv pentru străini. Infrastructura și lipsa diversității achizițiilor imobiliare au fost și ele o piedică. Totuși, comparativ cu Iașul, Clujul a fost atractiv pentru intelectuali spre nemulțumirea celor locali. În timp ce cazul Cernăuți era asemănător celui de la Iași, deoarece și de acolo „fugeau toți”. În același timp, venirea unor cadre didactice la Iași sau Cluj rămânea ca o șansă de promovare. Tendință ce s-a menținut și după 1940, când Iașul a devenit atractiv pentru cei cu ambiții de ascensiune universitară, deoarece au apărut multe posturi vacante după plecările la București sau „epurări”.

În al doilea studiu, *Universitarii și extrema dreaptă: cazul Dragoș Protopopescu de la Universitatea din Cernăuți*, Anca Filipovici propune un fragment caracteristic mediului academic din perioada interbelică unde se dezvoltă ideile politice și nu mai era separarea dintre academic și politic. Autoarea contextualizează devierea lui Dragoș Protopopescu spre mișcările nedemocratice sau antisemite, formarea și activitatea publicistică și devierea spre politică și Mișcarea Legionară. Caracteristic lui Protopopescu a fost faptul că acesta a înțeles „starea sufletească” a studențimii și a studenților. De asemenea, Anca Filipovici surprinde relația acestuia cu Nechifor Crainic și activitatea la ziarul *Calendarul*. Astfel, încă din primele publicații reiese susținerea lui Protopopescu pentru studenții naționaliști ce s-a menținut și, în acest context, s-a manifestat apropierea de Legionari. De fapt, Dragoș Protopopescu s-a alăturat intelectualilor ce au sprijinit ideologic și politic legionarismul. Ulterior, studiul surprinde

realizările lui Dragoș Protopopescu în editorialele *Sfarmă Piatră*, *Porunca Vremii* și *Buna Vestire*, la cel din urmă a fost redactor. Activități caracterizate cu un discurs de dreapta, antisemit și naționalist, depărtat de problema universitară și apropierea continuă de studenții naționaliști și legionari, în antiteză cu tinerii din proiectul regal. Acțiuni care de fapt i-au marcat viața prin suspendarea activității didactice și apoi revenirea la catedră. Totuși, trecutul legionar l-a urmărit și a dus la un sfârșit tragic. Autoarea a încheiat studiul cu receptarea și imaginea actuală a lui Dragoș Protopopescu.

Studiul următor, *Ofensivă culturală și educație dirijată: considerații privind limitarea numărului de studenți în România Mare*, semnat de Dragoș Sdrobiș, este un demers de istorie socială ce își propune surprinderea contextului ce a dus la decizia Ministerului din 1935 de limitare a numărului de studenți. Autorul consideră că asemenea decizie este dovada unor acțiuni mult mai semnificative ce recunoșteau de fapt că studenții deveniseră un factor socio-politic puternic. De asemenea, erau primii pași spre anihilarea principiului autonomiei universitare. Decizia din 1935 a făcut parte dintr-un proces mai amplu de control al tineretului întrunit în Universități, care a devenit un loc central al societății interbelice românești. Explozia numărului de studenți a dus la problema șomajului intelectual într-o societate preponderent agrară și analfabetă. Astfel, au fost inițiate proceduri legislative spre limitarea autonomiei universitare, măsuri de prevenire și limitare a utilizării studențimii ca resursă a radicalismului politic. Aceste acte radicale au fost de fapt premisa unor evenimente politice drastice ce au dus la măsuri pentru raționalizarea sistemului universitar. Totuși, problemele de fond ale vieții studențești nu au fost rezolvate, dar apar modificări legislative privind disciplina și drept consecință mulți studenți au fost exmatriculați. Totodată, în 1938 a fost abolită autonomia universitară, iar Universitatea a intrat sub controlul statului.

Ultima parte a volumului, *Experiențe ale formării, experiențe ale identității*, nu este atât de radicală ca cea anterioară. Această secțiune surprinde spațiul academic în cotidian, ca loc de formare și socializare, de percepție și creare de legături personale și profesionale. Cornel Sigmirean, în *Student român la Budapesta (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)* surprinde problema formării studenților români în unul dintre cele mai importante centre universitare unde au plecat tinerii români înainte de 1918. Autorul surprinde contextul studiilor studenților români în Imperiul Austro-Ungar, dar în special la Budapesta. Aici au fost redată trăirile acestora de la primul pas în gară și etapele vieții studențești. Astfel,

cititorul descoperă impactul întâlnirii cu metropola, depărtarea de casă, revelarea unei lumi noi reflectate în operele lui Octavian Goga sau Alexandru Ciura. De asemenea, autorul redă adaptarea tinerilor la modelul de viață din Budapesta: viața studentască și socială, serile organizate sub patronajul Societății „Petru Maior”, viața boemă a cafenelelor și berăriilor etc. Totodată, nu a fost evitat subiectul influenței profesorilor, profesionalismul sau neprofesionalismul lor, dar și influența vieții literare maghiare și formarea viitorilor oameni de cultură români.

Următorul studiu, la rândul său, este unul punctual. Leonidas Rados aduce în prim-plan două personalități marcante ale mediului academic, una de la Universitatea din Iași și cealaltă de la Universitatea din București, în studiul *Epistolar savant: Oreste Tafrali și Demosthene Russo*. Cercetare ce este consecința prelucrării unei părți a arhivei lui Demosthene Russo și surprinde corespondența dintre Tafrali și Russo. Scrisorile au fost redactate în limbile română, greacă și franceză și s-au întins pe o perioadă de 18 ani. Prima a fost o scrisoare semnată de Tafrali către Russo pe 2 februarie 1905, apoi a urmat o perioadă de întrerupere între 1916-1919 și a continuat până în 1923, ultima scrisoare e datată pe 20 mai 1923 semnată de Tafrali către Russo. Autorul face o prezentare scurtă a protagoniștilor corespondenței – formarea, începuturile și viața academică. De asemenea, Leonidas Rados realizează o analiză critică a corespondenței, care îl are în prim-plan pe Tafrali: problemele personale, trăirile din experiența studiilor de la Paris, diferite temeri, eforturi și acțiuni ale acestuia pentru obținerea Catedrei de Arheologie și Antichități de la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași. Totodată, sunt surprinse trăiri intime ale lui Tafrali privind eforturile de a se transfera la București din cauza, în parte, a relațiilor dificile cu colegii. Întreruperea bruscă a corespondenței în 1923 nu are o cauză, dar autorul propune diferite ipoteze pornind de la profilul personajelor. Cele 54 de scrisori, prelucrate și traduse, cu note pentru detalii, sunt o lectură interesantă pentru cei interesați de relația și corespondența dintre cei doi intelectuali.

Ultimul studiu al volumului, *Universitari în conclav: Congreșele „Asociației profesorilor universitari din România” în Clujul interbelic*, semnat de Ana-Maria Stan, analizează modelul unei mobilizări și unități academice ce avea să aibă un rol profesional și chiar politic în România unită după Primul Război Mondial. Cu începuturi încă din timpul războiului, în 1917, Asociația profesorilor Universitari din România (APUR) de la primele întruniri și-a stabilit clar obiectivele, în statute, și a avut implicări politice și sociale importante. Asociația avea întruniri periodice, însă autoarea a analizat temele dezbătute la întrunirile APUR

desfășurate în perioada interbelică în Transilvania, la Universitatea din Cluj, în 1921, 1925 și 1929. Aceste adunări au avut impact însemnat pentru istoria învățământului românesc, dar și pentru istoria locală. Proiectele propuse în cadrul congreselor prevedeau uniformizarea și sincronizarea legislativă a învățământului românesc, funcționarea propriu-zisă a universităților, salarizarea universitarilor, relația cu mediul academic străin, dar și schimburile instituționale interne, „chestiunea studentască”, publicarea manualelor și lucrărilor științifice, problema privind asistența sanitară acordată studenților etc. Multe discuții au fost reluate la alte congrese, au fost multe dezbateri și schimburi de păreri. Aceste întruniri nu au fost în zadar, ținând cont de statutul profesorilor care erau influenți în contextul vieții cultural-științifice și insistența cu care pledau pentru schimbări, unele hotărâri ale adunărilor APUR s-au regăsit în forma finală a Legii Învățământului, adoptată în aprilie 1932. De multe ori, propunerile erau chiar elemente de noutate și au fost aplicate în diferite ordine ale Ministerului. Rolul și influența APUR a fost semnificativă, în timp a devenit o rețea națională puternică și a unit universitățile din România, ipoteză consolidată de faptul că multe dintre pozițiile pronunțate la congrese au fost încadrate în legislația Ministerului de resort.

Volumul coordonat de Florea Ioncioaia și Leonidas Rados propune o incursiune în istoria și istoriografia Universității cu noi teme și abordări, cu surse documentare inedite ce completează un domeniu de multe ori neglijat, dar foarte interesant.

Iana Balan

Personalități ale Universității Babeș-Bolyai, vol. VII, Florian Ștefănescu-Goangă, volum coordonat de Daniel David, Presa Universitară Clujeană, 2019, 119 p.

Anca Lemaire, neopata lui Florian Ștefănescu-Goangă, reușește să adune în paginile acestui volum o seamă de oameni care să prezinte personalitatea și activitatea omului-profesor- organizator de școală, care a marcat prima etapă a funcționării Universității clujene. Florian Ștefănescu-Goangă a fost profesor între 1919-1940 și Rector între 1932-1940. În perioada 1950-1955 a fost închis la Sighet și s-a stins din viață la 26 martie 1958, aflăm din rândurile scrise de fiica sa, Silvia, în *Prefața* acestui volum (p. 7-11).

Primul capitol, *Studii despre profesorul Florian Ștefănescu-Goangă* se deschide cu o *Introducere* (p. 15-18) semnată de Daniel David, în care ne este prezentat un scurt eseu biografic întocmit de Mircea Popa și Viorica Sâncrăian (ed.), *Florian Ștefănescu-Goangă. Cetatea Universitară* – vol. I (Texte și evocări. Teza de doctorat), 2002, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană. La final autorul spune: „Așadar, lucrarea de față nu este o evocare istorică, ci o lucrare care arată cum sunt experiențiate/actualizate în prezent activitățile și personalitatea lui Florian Ștefănescu-Goangă, de cei care îi continuă activitatea academică și cunosc la zi și lucrările istorice scrise de-a lungul timpului despre Florian Ștefănescu-Goangă. Este așadar o lucrare inedită, complet diferită de cele scrise până acum, reflectând atent și direct experiența subiectiv fenomenologică a unora dintre cei care formează astăzi Școala clujeană de psihologie, experiență derivată din elementele cognitive (ce știm din surse formale și informale), și comportamentale (ce facem astăzi în Școala clujeană de psihologie)”.

Al doilea capitol întocmit tot de Daniel David, *Florian Ștefănescu-Goangă: Om de știință și Rector* (p. 19-34), ne prezintă structurat în *Introducere* și subcapitole *Om de știință – Creator de școală; despre Școli academice de știință; despre Școala clujeană de psihologie* contribuția autorului Daniel David din textul *Școala Clujeană de Psihologie Clinică și Psihoterapie la Universitatea Babeș-Bolyai: Tradiție-Exceelență-Onoare*, 2003 – Moment aniversar, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013. Subcapitolul *Activitatea academică specifică* se regăsește și în Florian Ștefănescu-Goangă, *Memoriu pentru înființarea unei „Asociații de extensiune universitară în Cluj”*, preluată din volumul editat de Mircea Popa și Viorica Sâncrăian, p. 65. Al treilea subcapitol, *Rectorul*, prezintă activitatea lui Florian Ștefănescu-Goangă în această înaltă funcție, pe care a deținut-o în două mandate, 1932-1940, la Universitatea „Regele Ferdinand I”.

Capitolul al III-lea scris de Adrian Opre, *Florian Ștefănescu-Goangă: Mentor* (p. 35-52) face o evaluare a învățământului interbelic și corespondența purtată de Florian Ștefănescu-Goangă cu discipolii săi, Liviu Rusu, Nicolae Mărginean, Alexandru Roșca, Dumitru Todoran, Mihai Beniuc. Aceștia au beneficiat de sprijinul lui în perioadele de pregătire și specializare la Universități din întreaga lume:

„Pentru noi cei de azi important este cât de mult vrem sau putem să învățăm din înțelepciunea și realizările înaintașilor. Indiferent de epocă, de contextul istoric sau cel socio-economic pentru reușita unei reforma în educație este foarte important modul în care Statul percepe cultura,

învățământul și știința. În perioada interbelică, învățământul și cultura au reprezentat elementele cheie de constituire a națiunii. Liderii vremii au dovedit că sunt conștienți de faptul că statul este o structură educatoare autentică, care poate să controleze învățământul, iar învățământul este o premisă a construirii națiunii. De altfel, imediat după Marea Unire, *Învățământul, știința și cultura* au cunoscut o dezvoltare fără precedent. Climatul optimist generat de Marea Unire, dar și setea de cultură a poporului au permis realizarea unui adevărat salt calitativ în aceste domenii, probat prin performanțele de nivel european și chiar mondial al elitelor intelectualității românești” (p. 51-52).

Capitolul al IV-lea, Anca Dobrean, Aurora Szentágotai, Daniel David, Ștefan Szamosközi, *Florian Ștefănescu-Goangă: model al Școlii de Psihologie Clinică și Psihoterapie* (p. 53-74) reia date biografice și prezintă situația actuală a școlii de psihologie clujeană, întreaga ei organizare și performanță.

Capitolul al V-lea, Petru L. Curșeu, Adrian Opre, Oana Benga, Florian Ștefănescu-Goangă: *Despre imortalitate simbolică și organizarea modernă a Departamentului de Psihologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca* (p. 75-122) se bazează și de această dată pe corespondența purtată de Florian Ștefănescu-Goangă cu discipolii săi. Din acele scrisori s-au putut desprinde „câteva principii după care s-a ghidat Florian Ștefănescu-Goangă în organizarea Institutului de Psihologie și, în parte, a Universității clujene, în perioada în care a fost Rectorul acesteia. Această analiză, precum și cunoștințele transmise transgenerațional, prin narațiuni și practici, ne-au condus spre identificarea a patru principii de construcție instituțională: (1) principiul integralității; (2) principiul obiectivității în cercetare; (3) principiul organizării academice riguroase și (4) principiul vizibilității și relevanței. Vom prezenta în cele ce urmează fiecare principiu după cum rezultă el din frânturile de corespondență analizate și vom reflecta asupra modului în care aceste principii au ghidat dezvoltarea, fundamentează funcționarea și susțin performanța Departamentului de Psihologie”.

Capitolul al VI-lea, Mircea Micle, *Florian Ștefănescu-Goangă: Cinci exerciții de admirație* (p. 113-116) ne propune un exercițiu prin care se recunosc meritele existenței lui Florian Ștefănescu-Goangă și modul de recunoștință prin care astăzi privim întreaga lui contribuție la dezvoltarea învățământului superior din România.

Vasilica Mirza

Dănuț Doboș - *Universitatea captivă*, Vol. III: *Traumele învățământului superior 1945-1960*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 356 p.

Volumul *Traumele învățământului superior 1945-1960* încheie trilogia *Universitatea captivă*, dedicată de istoricul ieșean Dănuț Doboș situației învățământului superior românesc din primele decenii ale perioadei comuniste. În comparație cu cele două volume precedente, această ultimă parte a lucrării aduce în fața cititorilor (specialiști și public larg deopotrivă) o perspectivă metodologică diferită, însă la fel de interesantă. Mai precis, acum pătrundem în atelierul de lucru sau în „bucătăria internă” a acestui demers științific, ceea ce permite înțelegerea complexității temei cercetate, limitările intrinseci și extrinseci care au modelat-o, provocările cărora a trebuit să le facă față autorul.

De altfel, în capitolul care deschide acest volum, Dănuț Doboș descrie în amănunt avatarurile realizării, susținerii și apoi ale publicării tezei sale de doctorat, teză care a stat la baza trilogiei *Universitatea captivă*. Mărturia sa atestă faptul că în România, pentru învățământ, la fel ca și pentru domeniile religios, juridic, medical sau militar, fenomenul comunizării continuă să fie dificil de abordat, în special datorită chestiunilor etice care pot apărea în urma studierii atente și (cvasi)exhaustive a surselor documentare. Tot de aici decurge și caracterul oarecum neînchegat, mai puțin analitic al cărții, fapt recunoscut și asumat de autor: „volumul al treilea al trilogiei *Universitatea captivă* este, din păcate, nefinalizat, departe de forma pe care am dorit să i-o dăm acum două decenii. Cele câteva medalioane pe care am reușit totuși să le realizăm oferă cititorului imaginea a ceea ce trebuia să cuprindă volumul în plinătatea sa, adică reconstituirea cu fidelitate a biografiei actanților principali ai lucrării noastre, în special în latura represivă sau chiar de martiraj a unor universitari, după epurarea lor de la catedră și decesul lor în captivitatea comunistă” (p. 23).

Într-adevăr, acest volum conține un mănunchi de studii de caz, de „dosare” de personalități academice, care completează și întregesc temele discutate în volumele I și II ale lucrării *Universitatea captivă*. La o privire mai atentă, descoperim că, inițial, marea majoritate a acestor texte au fost articole publicate, în serial, în periodicele ieșene „Cronica” și „Timpul”, în anii '90, când autorul se documenta pentru teza sa de doctorat. Cu toate că au trecut 25 de ani sau mai mult peste ele, portretele redactate de Dănuț Doboș și-au păstrat actualitatea. Poveștile lui Petru Caraman, P. P.

Panaitescu, Gh. I. Brătianu, Radu Vulpe, Onisifor Ghibu, Mihai Cocuz, Theodor Ville, Maria Celan, ș.a alcătuiesc dimensiunea umană, individuală și individualizată a complicatului proces de înlocuire a elitelor democratice cu cele comuniste. Este demonstrată încă o dată, dacă mai era nevoie, relevanța prosopografiei în reconstituirea fidelă și nuanțată a unor epoci istorice, și în special a celor controversate.

Privind selecția numelor care alcătuiesc volumul, se remarcă predominanța figurilor din științele socio-umane (istorie, filologie/etnologie) sau juridice, și o prezență mai redusă a celor din domeniul științelor aplicate (matematică, biologie etc.), fapt de altfel explicabil prin însăși natura acestor discipline, cele dintâi fiind mult mai pregnant orientate spre analiza critică a contextului socio-politic și cultural, deci „periculoase” pentru noii conducători ai României. Deseori, efectele epurărilor depășesc destinul unei singure persoane, întinzându-se și asupra altor generații sau reprezentanți ai familiei acestuia, așa cum s-a întâmplat, spre exemplu, în cazul profesorului ieșean Petru Caraman și a fiului său, matematicianul Petru P. Caraman (vezi p. 261-273). Declarațiile și destinul acestor urmași ai universitarilor epurați, completeate de documentele de arhivă, ne arată atât încrâncenarea, cât și complexitatea mecanismelor prin care s-a încercat transformarea elitelor românești în conformitate cu rigorile ideologice ale noului regim comunist. Eliminarea, sub diferite forme, a intelectualilor interbelici a fracturat profund evoluția firească și nivelul de performanță al mediului universitar românesc, care abia de puțină vreme și-a regăsit vocea și locul cuvenit în concertul instituțiilor similare de pe scena internațională. Rămâne așadar deschisă întrebarea *unde s-ar fi situat universitățile din România astăzi fără episodul celor aproape 50 de ani de comunism?*

Numeroasele surse arhivistice din cel de-al treilea volum al lucrării *Universitatea captivă* sunt importante pentru schițarea unor viitoare biografii sau monografii ale personalităților din lumea academică, ori pentru completarea lucrărilor de acest tip deja apărute. Totuși, ar fi fost de dorit ca toate aceste informații inedite din „dosarele” pe care ni le-a propus spre lectură autorul să fie urmate și de un scurt capitol de concluzii, care să închege și să evidențieze valoarea lor. Totodată, am fi apreciat un mai mare echilibru între studiile de caz dedicate ieșenilor și cele care tratează situația reprezentanților din restul centrelor universitare românești. Acest lucru ar fi proiectat o imagine mai echilibrată a peisajului academic supus represiunii autorităților locale și centrale.

Cu toate acestea, așa după cum bine remarca Dănuț Dobos, volumul de față dovedește fără drept de apel faptul că „arestarea și încarcerarea

universitarilor români în perioada dictaturii comuniste a lui Gh. Gheorghiu-Dej rămâne o pagină neagră în istoria învățământului superior..”. Studiarea perioadei 1948-1989 continuă să reprezinte o provocare pentru specialiștii interesați de istoria universitară și istoria intelectualilor, căci sunt încă multe aspecte de elucidat – fie în comparație cu alte centre universitare din România, fie în contrast cu evoluțiile înregistrate în fostele țări ale blocului estic ori în Vestul Europei.

Ca o concluzie, susținem ideea că ultimul volum al trilogiei *Universitatea captivă* se înscrie, la fel ca și precedentele două, printre instrumentele de lucru indispensabile pentru toți cercetătorii care se ocupă de sistemul școlar românesc din comunism, și mai ales de profesorii care l-au slujit. Lucrarea lui Dănuț Doboș, în întregime ea, va rămâne o referință de neocolit în domeniu, și ne lansează totodată o provocare, anume aceea a depăși și dezvolta analizele pe care ni le-a propus, cu multă acribie și atenție la nuanțe, în paginile sale.

Ana-Maria Stan

Dana Băran, *Decani și rectori ai Universității de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași (1879-2019)*, Iași, Editura „Gr. T. Popa” UMF Iași, 2019, 397 p.

Volumul se deschide cu o introducere în istoria instituției, devenită între timp „universitate” începând din 1879 până recent: „Repere în istoria Universității de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași” (p. 3-34). Cu excepția primelor două pagini, ilizibile, precum și a unor naivități sau banalități istorice, demersul fixează destul de bine evoluția studiilor de medicină la Iași, de la condiția unei simple facultăți în cadrul Universității, fondată cu aproape două decenii întârziere, în raport cu proiectul original al acesteia, la situația de astăzi, de instituție autonomă, cu mai multe facultăți și o atractivitate în creștere.

Cursurile de medicină au început la Iași pe 1 decembrie 1879, după un vot în Parlament prin care se atribuiau 27 de mii de lei pentru bugetul unei facultăți „medicale” în cadrul Universității din Iași. Primul decan al facultății a fost Leon Scully Logothetides, care a și ținut cursul inaugura de anatomie. Facultatea avea 14 studenți înscriși, iar ca profesori au fost chemați cei ai secției de Științe: Petru Poni, pentru chimie, Ion Stravolca, fizică, Anastasie Fătu, botanică (singurul cu o formație medicală), Leon Cosmovici, zoologie. Studiile demarează cu greutate, atât din cauza

absenței unui corp profesoral format, cât și a absenței studenților, la fel ca și în cazul celorlalte facultăți ieșene de altfel. De asemenea, o problemă o constituia deficitul de laboratoare și dotări minimale pentru asemenea studii.

În scurt timp de altfel, Facultatea de Medicină a fost la un pas să fie desființată. Abia în 1884 facultatea primește „dreptul de acorda titlul de doctor în medicină și chirurgie, ceea ce le conferea dreptul de liberă practică” (p. 5). Primele titluri vor fi acordate în 1887, care însemnau de fapt și încheierea regulată a studiilor de medicină (titlul de licență fiind interzis printr-o decizie a ministerului încă din 1885). Instaurarea regimului comunist a fost favorabilă studiilor de medicină, cel puțin sub raport instituțional: legea din august 1848 rupe Facultatea de Medicină din corpul Universității, oferindu-i autonomie și extinzându-i domeniul, cu mai mult facultăți și specializări. Urmează de fapt un proces continuu de reconfigurare instituțională, care se stabilizează oarecum în anii 80, prin cristalizarea domeniilor principale sub forma celor trei facultăți: Medicină Generală, Farmacie și Stomatologie. La acestea se adaugă după 1990, o facultate de Bioinginerie Medicală.

Dana Baran ne oferă aici mai puțin o istorie a decanatelor cât un breviar de istorie generală a acestor studii, în care din când în când este inserată câte o inițiativă a câte unui decan. Sunt aduse date noi, dar narațiunea se bazează mai ales pe contribuțiile mai vechilor monografii (mai cu seamă cele semnate de G. Bogdan, C. Romanescu, V. Râșcanu et alii). Puțină problematizare (nu amintește nimic de pildă de antisemitismul unor C. Șumuleanu), perspectivă critică aproape inexistentă.

Secțiunea următoare a lucrării este consacrată listelor cu decanii și rectorii „Universității de Medicină și Farmacie Grigore T. Popa” din Iași (1879-2019) (p. 35-43), începând cu decanii Facultății de Medicină ai Universității din Iași, continuând cu rectorii Universității care au provenit din rândul membrilor Facultății de Medicină, decanii diverselor facultăți ai noului Institut de Medicină de după 1948. Tabelele, care cuprind numele, anii de viață și anii de mandat, sunt indiscutabil utile ca instrumente de lucru.

Este drept că date mai consistente pot fi găsite în secțiunea următoare a cărții, care reprezintă de fapt și partea cea mai originală a lucrării cuprinzând scurte fișe biografice și notițe cu privire la activitatea ca decan sau rector ale tuturor celor amintiți anterior: decanii Facultății de Medicină ai Universității Iași (p. 44-70), profesorii Facultății de Medicină care au ajuns rectori ai Universității din Iași (p. 71-80). Urmează apoi notițele privitoare la decanii noilor facultăți ai Institutului de Medicină și Farmacie

de după 1948: decanii Facultății de Igienă, 1945-1955 (p. 81-83), decanii Facultății de Pediatrie, 1948-1955 (p. 84), decanii Facultății de Medicină, 1948-1990 (p. 85-93). O altă serie de liste este consacrată personalului de conducere al „Universității de Medicină și Farmacie” de după 1990, respectiv, cel al Facultății de Medicină (p. 94-104), precum și al celor două facultăți apărute după 1948 și existente astăzi în programele de studii medicale ieșene: decanii Facultății de Farmacie, 1948-2019 (p. 105-119), decanii Facultății de Stomatologie, 1948-1990/ Medicină dentară, 1990-2019 (p. 120-129), ca și cei ai noii specializări apărute după 1990, Facultatea de bioinginerie medicală (p. 130-134). Această secțiune de încheie oarecum surprinzător, ținând cont de titlul volumului, cu o listă a rectorilor Institutului de Medicină și Farmacie „Prof. Dr. Dumitru Bagdasar”, 1984-1990 (p. 135-144), și ai Universității de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, 1990-2019 (p. 143-156), cum apare noua apelație sub care se desfășoară studiile avansate de medicină la Iași.

Aceste notițe nu sunt nici prea extinse, nici critice. Destul de sumare, frugale am putea spune, prezentările din volum au un caracter cvasi-oficial, unele fiind probabil extrase din documentele oficiale ale instituției sau din fișele personale de autocaracterizare profesională care abundă în cultura noastră administrativă. De altfel, cu excepția notițelor câtorva figuri istorice, avem puține trimiteri bibliografice, care să indice un demers de investigație critic și sistematic. De asemenea, este evident că autoarea nu și-a propus nici să urmărească anumite aspecte, cu excepția poate a „contribuției la dezvoltarea Facultății”, oricum o temă vagă, nici să documenteze critic aspecte problematice atât din biografia celor amintiți cât și din istoricul facultății respective. În fapt, s-ar putea spune că aceste notițe privesc mai mult administrația decât administrarea afacerilor universitare.

Cu toate acestea, demersul nu este lipsit de merite, fie și pentru că autoarea a avut acces la documente interne și poate oferi „din interior” informații care unui istoric profesionist i-ar fi fost greu accesibile. În fapt, este un demers destul de rar în istoriografia universității. De altfel, această secțiune este urmată de alte două cuprinzând documente, narative și vizuale, privind administrația și administratorii instituțiilor universitare cu profil medical ieșene: este vorba de mărturii, acte, rapoarte administrative și contribuții teoretice ale unora dintre decanii și rectorii instituției (p. 157-297). Este o secțiune masivă, eterogenă, interesantă, dar al cărei conținut ar fi meritat o atenție mai mare, inclusiv din punct de vedere al tehnoredactării (ar fi putut fi semnalizată grafic, de pildă, mai expresiv).

De altfel, i s-ar fi potrivit plasarea sa la „anexe”, ca o secțiune complementară secțiunilor pur „narative”.

Fapt este că putem găsi aici de la „amintiri” ale rectorului (Universității din Iași), Nicolae Leon, din 1918, cu mai multe documente anexate, de mare interes pentru istoria universității în general, rapoarte ale unor rectori „mediciniști” ai Universității, apărute în Anuarul acesteia din perioada interbelică, două prelegeri inaugurale din aceeași perioadă, dintre care aceea a lui Gr. T. Popa. „Spiritul universitar și tendințele învățământului” era deja notorie încă de atunci. De altfel, figura noului patron al universității medicale domină această secțiune, mai ales prin publicarea unui studiu al acestuia destul de amplu din 1945, remarcabil ca deschidere, informare și suport teoretic: „Reforma spiritului. Principii de educație și învățământ” (p. 215-267). Această secțiune este însoțită de numeroase fotografii cu privire la „actorii” prezenți în text.

Ultima secțiune, cu un caracter neclar, nepaginată, dar excelentă din punct de vedere vizual, cuprinde reproduceri fotografice cu conținut divers: de la edificii ale Universității, la momente festive (cele mai multe), imagini ale unor distincții, fotografii ale unor personalități istorice, monumente și clădiri ale Iașului etc., dintre care unele nu-mi pare că și-ar justifica prezența. Cele peste o sută de pagini au mai curând caracterul unui album, în care este greu să găsești vreo logică narativă sau vizuală. Ținând cont de costurile unei asemenea întreprinderi, secțiunea ar fi meritat poate cel puțin un cuprins și câteva note explicative.

Este evident că volumul semnat de Dana Baran are meritele sale și deschide o ușă către o mai bună înțelegere a trecutului studiilor medicale ieșene. În ciuda unor contribuții mai vechi sau mai noi, literatura consacrată studiilor de medicină în Iași este în suferință. Acest fapt se datorează atât naturii înseși a acestor studii, care au cunoscut o evoluție instituțională destul de complicată, cât și dificultății studiului acestui trecut, o dificultate specifică studiilor „tehnice”: pe de o parte, istoricii care să aibă competențe „tehnice” într-un domeniu ca acesta sunt foarte rari, pe de alta cei care au o inițiere profesională în aceste domenii, nu au aproape nici un fel de calificare ca istorici.

În cazul de față, autoarea este recunoscută prin încercările sale de a configura o istoriografie a trecutului fostei Facultăți de Medicină a Universității ieșene. Unele dintre acestea au fost recenzate de publicația noastră. Rezultatele acestui demers pot fi integrate demersului de istorie instituțională, autolegitimantă. Supraexpunerea figurilor administrative trădează o agendă care pune pe primul plan poziția administrativă în dauna poziției epistemice, încurajând hagiografia, amestecul rolurilor și

ignorarea luptelor pentru putere din mediul academic. Ar fi fost necesare și o analiză critică a rolului jucat de „personajele” sale, a eșecurilor și derapajelor pentru a face demersul credibil.

În același timp atât autoarea cât și editorul acordă o redusă atenție aspectelor „tehnice” ale cercetării și editării unei lucrări academice. Pe lângă faptul că suportul documentar este destul de precar, iar citările eronate abundă (a se vedea numai nota 1 de la pagina 5, sau nota 6 de la pagina 7), editorial volumul este la minimumul acceptabil. Destul de masiv, imprimat în condiții aproape de lux, cu o anexă cuprinzând imagini de aproape o sută de pagini, grafica volumului abuzează de titluri, supratitluri și subtitluri, lozinci, motto-uri, fotografii aruncate în pagină adesea aleatoriu. Marea problemă este însă mai ales faptul că volumul este lipsit de un cuprins și de un indice de nume, absolut necesare în contextul dat. Anexele par editate fără vreo logică anume. De aceea, în ciuda conținutului uneori meritoriu, volumul pare mai degrabă un album și de aceea nu poate fi folosit decât cu mare dificultate ca instrument de lucru. Un volum de protocol.

Florea Ioncioaia

Leonidas Rados, *Un cărturar de altădată: Constantin Erbiceanu (1838-1913)*, Editura Academiei Române, 2020, 475 p.

A realiza biografia unei personalități complexe a culturii române, asupra căreia timpul a așternut uitarea, poate constitui un demers anevoios, prin prisma dificultăților inerente care pot interveni pe parcursul activității laborioase de cercetare, dar pe care specialiști responsabili și-l asumă fără prea multe ezitări.

Un exemplu în acest sens este cercetătorul Leonidas Rados, autor, editor și coordonator al mai multor lucrări dedicate istoriei culturii și educației, precum *Sub semnul acvilei. Preocupări de bizantinistică în România până la 1918* (2005), *Școlile grecești din România (1857-1905). Restituții documentare* (2006), *Primele studenți ale Universității din Iași. Vol. 1. Facultatea de Litere și Filosofie (1879-1897)* (2010), *V. A. Urechia, Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1838-1882)* (2014), *Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)* (2015), care și-a consacrat mai bine de două decade întocmirii volumului *Un cărturar de altădată: Constantin Erbiceanu (1838-1913)*, publicat în anul 2020, sub auspiciile

Editurii Academiei Române și fără a-și neglija alte proiecte de cercetare, așa cum putem deduce din rândurile de mai sus.

Prefatăta de o introducere care îl familiarizează pe cititor cu argumentele de ordin științific, care au motivat cercetarea întreprinsă, și reunind un număr de opt capitole, structurate cronologic și semnificative prin conținut și amploare, pentru a contura viața, activitatea și opera savantului ieșean Constantin Erbiceanu, apariția editorială de față devine accesibilă nu doar reprezentanților mediului academic, ci și publicului larg, dornic să descopere un reprezentant erudit, mai puțin cunoscut, al elitei culturale moldave din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor.

În biografiile intelectualilor români, educația primită de aceștia este uneori tratată superficial, cu toate că reprezintă etapa esențială care a stat la baza evoluției lor profesionale și a ascensiunii sociale. Astfel se explică cele trei capitole dense (*Copilăria și anii de școală, Student la Universitatea din Iași (1860-1864), La Universitatea din Atena*), rezervate de autorul monografiei instrucției tânărului Constantin Erbiceanu, prezentat mai întâi ca elev la școlile din Sârca, Târgu Frumos, Seminarul de la Socola și Liceul Național din Iași, iar mai apoi ca student al Facultăților de Teologie, de la Iași și Atena, la aceasta din urmă desăvârșindu-și formarea ca teolog. Simultan cu prezentarea școlilor urmate de viitorul elenist, istoricul ieșean a realizat o radiografie a sistemului de învățământ din Moldova, de la mijlocul veacului al XIX-lea, într-o epocă a încercărilor de sincronizare a modelelor educaționale autohtone, tradiționale, cu valorile moderne specifice civilizației occidentale.

După revenirea în țară, fiul preotului Ion Ionescu a fost numit profesor de Istorie universală și ecleziastică (1868-1871), apoi de Teologie dogmatică, morală, pastorală și drept canonic (1871-1886) la Seminarul „Veniamin” din Iași. În cadrul instituției de învățământ care îl formase în adolescență ca viitor teolog, Constantin Erbiceanu a fost apreciat drept unul dintre cele mai ilustre cadre didactice și îngăduitor cu elevii săi seminariști, spre deosebire de ceilalți colegi de cancelarie. Cariera în învățământ a fost doar prima etapă a unui *cursus honorum* firesc, pe care l-a parcurs cu evlavie și modestie. Debutul publicistic în *Revista Teologică*, pe care o edita, a contribuit în mod semnificativ la ascensiunea cărturarului, iar talentul său oratoric, cultivat și cizelat în deceniile de profesorat, a cucerit un public întreg în 1885 cu ocazia serbării semicentenarului învățământului superior ieșean. Discursul privind instrucția greacă din Principate, unul remarcabil, a fost apreciat de

ministrul D. A. Sturdza, care i-a facilitat lui Constantin Erbiceanu transferul la București, între 1886-1887, unde a obținut patru slujbe: profesor de Teologie dogmatică la Seminarul Central și la Facultatea de Teologie a Universității din capitala țării, director al Editurii Cărilor Bisericești și redactor al revistei Sfântului Sinod „Biserica Ortodoxă Română”. Toate aceste aspecte și evenimente, semnalate mai sus, au fost devoalate cu multă migală și accente asupra contextului în care ele au avut loc, în capitolele 4 și 5 -*Profesor la Seminarul de la Socola (1868-1886)* și *Transferul al București: omul celor patru slujbe* - ale lucrării cu caracter monografic, aparținând cunoscutului istoric ieșean.

Gustul cercetării în domeniul istoriei culturale a fost declanșat relativ târziu, la deplina maturitate, de munca în redacția *Revistei Teologice*, însă studiul asiduu al manuscriselor și documentelor vechi, după inventarierea bibliotecilor Seminarului și Mitropoliei din Iași, l-a determinat pe Constantin Erbiceanu să meargă mai departe, într-un ritm greu de egalat, cu cercetarea materialului documentar din bibliotecile unor instituții prestigioase, precum Universitatea din Iași, Mănăstirea Neamț și Seminarul Central din București. Investigațiile asupra epocii fanariote, cu predilecție cele care vizau influențele grecești asupra culturii și educației din Moldova și Țara Românească, concretizate în scrieri ample, reprezintă dovada incontestabilă a faptului că eruditul fiu de preot a fost un deschizător de drumuri în acest domeniu, publicațiile lui fiind subiectul celui de-al șaselea capitol, intitulat *La început de drum: opera unui pionier*.

Următorul capitol, *În societatea meritocratică: conclavuri savante, medalii, ordine*, abordează calitatea de donator a elenistului, care a îmbogățit în repetate rânduri Biblioteca Academiei Române, alegerea ca membru corespondent al acestui for științific (1890), înlesnită de D. A. Sturdza, și apoi ca academician (1899), a teologului licențiat la Universitatea din Atena. Lucrul acesta confirmă valoarea muncii titanice pe care și-a asumat-o pe parcursul vieții, lucrările care i-au adus cea mai înaltă distincție în mediul academic fiind *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă* și, mai cu seamă, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*. Recunoașterea meritelor sale a venit și prin prisma integrării în structura ordinelor și medaliilor românești, savantul fiind decorat cu numeroase distincții, dintre care amintim: Ordinul „Coroana României”, în grad de cavaler (1889) și comandor (1900), Ordinul „Steaua României” în grad de cavaler (1890), ofițer (1895) și comandor (1912), Ordinul „Bene-Merenti”, clasa I (1893),

Ordinul „Răsplata Muncii pentru Biserică” (1906) și „Medalia Jubiliară Carol I” (1906).

Ultimele două capitole, *Tată de familie* și *Epilogul unui savant*, aduc în atenția cititorilor viața privată a blajinului Constantin Erbiceanu, tatăl a patru copii, de educația cărora s-a preocupat alături de soția sa, Aglae Negrescu. Dovada implicării și a grijii pe care cei doi au purtat-o singurei fiice și celor trei fii, se disting din studiile pe care aceștia le-au urmat, atât în țară, cât și în străinătate, dar și prin prisma domeniilor în care au lucrat: Constanța a devenit o pianistă apreciată pe scenele europene, Laurențiu s-a remarcat ca inginer, lucrând sub conducerea lui Anghel Saligny la amenajarea portului din Constanța, Constantin, mai apropiat de științele umaniste ca părintele său, a fost profesor, iar mezinul Eduard, un copil-problemă, a îmbrățișat cariera militară devenind ofițer și erou al Primului Război Mondial.

Cartea cercetătorului ieșean se încheie cu un epilog închinat personajului central din prezenta biografie, reliefând gratitudinea pe care au arătat-o prietenii, profesorii, colaboratorii și academicieni, elenistului care a pus bazele cercetării influențelor grecești asupra culturii și educației românești, din perioada cunoscută generic ca *secolul fanariot*, la trecerea acestuia în veșnicie.

Caracterul inedit al volumului monografic este dat de cercetarea exhaustivă realizată de istoricul Leonidas Rados, care a consultat în mod preponderent surse primare, precum arhivele din țară, dar și pe cele din Atena, fondurile Bibliotecii Academiei Române, colecțiile personale ale urmașilor savantului, presa de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Totodată, fotografiile inserate de autor atenuează complexitatea discursului istoriografic, lectura devenind astfel mai accesibilă pentru cititorii interesați.

Teolog, profesor, publicist, elenist, cercetător, membru corespondent al celui mai înalt for științific din România, iar în final academician, Constantin Erbiceanu a parcurs de-a lungul existenței sale, cu răbdare, perseverență, pasiune și muncă temeinică un *cursus honorum* complex, pe altarul căruia și-a sacrificat toată viața, având privilegiul ca toate calitățile sale intelectuale să îi fie recunoscute într-o epocă în care societatea înaltă accepta în rândurile ei intelectuali înzestrați, indiferent de originea lor socială.

Renata-Gabriela Buzău

***Intelectuali din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare*, Adrian Onofreiu, Claudia Septimia Sabău, Ana-Maria Stan, Cornelia Vlașin (editori), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 381 p.**

Publicarea și editarea volumelor de documente reprezintă preocupări tot mai răspândite în rândul istoricilor și cercetătorilor fiind motivați de evocări și aniversări ale unor instituții sau evenimente istorice. Un exemplu recent este aniversarea Universității din Cluj ce a propulsat publicarea numeroaselor lucrări dedicate evenimentului. Printre acestea este volumul *Intelectuali din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare* editat de Adrian Onofreiu, Claudia Septimia Sabău, Ana-Maria Stan, Cornelia Vlașin. Lucrarea este rezultatul colaborării dintre Direcția Patrimoniu Cultural Universitar din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și Serviciul Județean Bistrița Năsăud al Arhivelor Naționale. La acest volum au mai colaborat Paula Cazacu și Nicoleta Hegedűs. Volumul este un instrument de lucru pentru cercetătorii interesați de istoria academică, istoria locală, legăturile intelectualilor români din județul Bistrița-Năsăud cu Universitatea din Cluj în perioada interbelică, dar pot afla și multe detalii privind evenimentele și personalitățile din Bistrița-Năsăud.

Bine structurat și documentat, volumul este compus din șase capitole tematice și debutează cu o *Prefață* semnată de Ioan Bolovan, apoi un *Studiu introductiv* de Ana-Maria Stan, o *Notă asupra ediției* semnată de editorii volumului, *Lista de regeste*, o *Anexă*, *Indici de nume* și *Indici toponimici*, care sunt instrumente atât de importante pentru cercetarea istorică.

Studiul introductiv, semnat de cercetătorul Ana-Maria Stan, este o introducere în tematica propriu-zisă a volumului, o motivare a evenimentelor și personalităților ce vor fi evocate în documentele din volum. Totodată, autoarea argumentează obiectul cercetării și pune accent pe faptul că ținuturile Năsăudului și a Bistriței au fost parteneri privilegiați ai Universității românești din Cluj. De asemenea, obiectivele volumului de documente urmăresc legăturile strânse din perioada interbelică dintre Universitatea din Cluj și societatea năsăudeană și bistrițeană și existența unui dialog frumos și avantajos pentru ambele părți în privința mai multor probleme. De asemenea, autoarea a prezentat contextul studiilor năsăudenilor în Imperiu, apoi în Regat după Marea Unire, justificarea numărului mare a tinerilor din Năsăud ce au venit la Cluj după 1919. Totodată, *Studiul introductiv* prezintă formarea lui Nicolae Drăganu, un

năsăudean, a cărui idei exprimate într-un raport aveau să influențeze formarea unei Universități românești la Cluj, funcțiile și performanțele pe care le-a obținut: rector al Universității românești din Cluj, membru al Academiei Române, primar la Cluj. Tot aici este menționat și Ștefan Jarda, o altă personalitate din Năsăud, ce a avut un rol în funcționarea Universității din Cluj. Acesta a fost secretar general al Universității în perioada 1919-1927, chemat de Nicolae Drăganu. Jarda avea experiență administrativă, a putut asigura tranziția de la normele de organizare și administrare austriece la cele românești. În același context, sunt menționate alte personalități ce provin din Năsăud ce au schimbat statutul de student la cel de angajat al Universității, nume ce se regăsesc în documentele volumului (Tiberiu Morariu, Sever Pop) sau legăturile personale și profesionale dintre intelectualii clujeni și cei din Bistrița și Năsăud. De asemenea, autoarea evocă contribuția năsăudenilor la înființarea căminelor studențești și ideea constituirii unui cămin pentru cei ce proveneau din Năsăud și cauzele eșecului ei. Totodată, sesizează detalii privind viața studențească, integrarea studenților năsăudeni în viața și mediul academic clujean, înființarea de societăți studențești și activitățile lor, excursiile științifice de teren ale lui Emmanuel de Martonne cu studenții Universității din Cluj. Acest *Studiu introductiv* este de fapt un rezumat al volumului, o trecere în revistă a problemelor menționate în documentele ce au fost selectate: completări și detalii privind viața academică, informații despre personalitățile locale sau naționale ce au contribuit la dezvoltarea culturii, adică viața transilvăneană în perioada 1919-1940 și fragmente din procesul de integrare în România Mare.

Nota asupra ediției, semnată de editori, prezintă câteva detalii tehnice privind editarea volumului, organizarea și selecția documentelor după criteriile cronologic, alfabetic și tematic. Apoi, *Lista de regeste* prezintă opisul celor 249 de documente și articole de presă cuprinse în volum și un scurt rezumat al documentului.

Prima parte a volumului, *Momente festive ale Universității românești din Cluj (1920, 1930)*, cuprinde opt scrisori ce prezintă momentele festive de la Cluj: inaugurarea Universității în 1919-1920 și serbarea deceniului aniversar în 1930.

A doua parte, *Solicitări adresate prefecturii de către Universitatea din Cluj*, este structurată tematică în alte patru secțiuni și cuprinde 16 scrisori – adrese, telegrame și apeluri. Prima secțiune, *Apeluri ale Universității pentru sprijinirea studenților clujeni*, cuprinde documente privind susținerea studenților de către autoritățile locale, dar în special corespondență privind ajutoarele bănești referitoare la căminele

studentești. Următoarea secțiune, *Solicitare pentru sprijinirea expediției lui Emmanuel de Martonne în Munții Rodnei*, prezintă patru documente privind organizarea, pregătirea și securitatea expediției inițiate de renumitul geograf francez. *Solicitarea Societății Asistenților „Grupul Biologic” de la Universitatea din Cluj pentru realizarea unei excursii în Munții Rodnei* este a treia secțiune ce are un singur document care prezintă problematica acestei excursii și răspunsul primit. Ultima secțiune din a doua parte, *Apeluri pentru plata restanțelor către Clinicile Universitare din Cluj* are doar două documente ce cheamă la plata serviciilor Clinicii de către Prefectură.

A treia parte, *Conferințele „Extensiunii Universitare” din Cluj susținute la Bistrița și Năsăud*, cuprinde 14 articole de presă din perioada 1 decembrie 1924 - 2 iunie 1940 ce anunță și oferă detalii privind conferințele susținute de diferiți profesori universitari la Bistrița în cadrul „Extensiunii Universitare”. În timp ce partea a patra, *De la Năsăud la Cluj: intelectuali năsăudeni la Universitate*, este una dedicată personalităților din Năsăud ce au făcut performanță la Universitatea din Cluj. Această parte este fragmentată în alte două secțiuni. Prima, dedicată lui *Nicolae Drăganu – profesor și rector al Universității românești din Cluj*, cuprinde documente și articole de presă ce urmăresc și reflectă asupra activității acestuia la Cluj, iar cea de-a doua secțiune, *Ștefan Jarda – primul secretar al Universității românești din Cluj*, prezintă detalii privind activitatea în această funcție.

Partea a cincea, *Studenți și doctoranzi din ținutul năsăudean la Universitatea românească din Cluj*, este împărțită tematic în patru secțiuni și cuprinde documente privind problemele studentești. Acestea sunt – *Burse – diverse problematice*, apoi *Inițiative privind înființarea unui cămin „grăniceresc” năsăudean la Cluj*, a treia secțiune - *Cercuri și societăți studentești* este și ea fragmentată tematic în două părți ce privesc două problematice distincte: *Cercul studenților someșeni „George Coșbuc” din Cluj* și *Societatea Academică Someșana*, în timp ce ultima secțiune face referire la *Documente referitoare la susținerea tezelor de doctorat*.

Ultima parte a acestui volum, *Corespondența universitarilor și a cercetătorilor Institutelor de Istorie Națională din Cluj cu intelectuali năsăudeni*, este cel mai consistent pasaj cu 135 de documente. Aceasta a fost structurată în trei secțiuni tematice ce vizează personajul principal al corespondenței. Prima secțiune cuprinde corespondența lui Iulian Marțian cu Eugen Barbul, Vasile Bogrea, Constantin Daicoviciu, Nicolae Drăganu, Alexandru Ferenczi, Alexandru Lapedatu, Márton Roska și Sextil Pușcariu. A doua secțiune îl are în prim – plan pe Virgil Șotropa și

corespondența acestuia cu Eugen Barbul, Nicolae Drăganu, Ioan Lupaș, Vasile Meruțiu, Iuliu Murariu, Tiberiu Morariu, Sextil Pușcariu și Laurian Someșan. În timp ce a treia secțiune cuprinde corespondența lui Iuliu Moisil cu Silviu Dragomir, Nicolae Drăganu, Ioan Mușlea și Coriolan Petranu. Volumul se încheie cu o anexă ce prezintă *Statistica studenților născuți și bistrițeni a Universității din Cluj (1919-1940)* urmată de *Indicii de nume și Indicii toponimici*.

Volumul este un instrument de lucru valoros pentru cercetarea istoriei academice și locale fiind o lucrare bine documentată și bine structurată. De asemenea, editorii au suplimentat volumul cu o serie de informații adiționale privind personalitățile menționate în fiecare document, iar pentru cei interesați de sursa directă, fiecare document are indicat fondul și dosarul de unde a fost extras. Editorii au realizat o muncă consistentă privind selecția și prelucrarea documentelor și au adus un aport considerabil la cercetarea și dezvoltarea subiectului.

Iana Balan

Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”, X, Ioan Lupaș, volum coordonat de Ioan Chirilă și Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021, 239 p.

Al zecelea volum din seria *Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”*, realizat de Muzeul de Istorie al Universității din Cluj îi este dedicat profesorului Ioan Lupaș, istoric, preot, profesor universitar și membru al Academiei Române, cu o bogată activitate științifică și didactică. De asemenea, profilul omului de cultură trebuie completat și cu parcursul politic al lui Ioan Lupaș, acesta ocupând mai multe poziții în guverne diferite: Secretar General al Resortului Instrucțiunii și Cultelor din Consiliul Dirigent, Ministru al Sănătății și Ocrotirii Sociale (1926-1927), dar și al Cultelor și Artelor (1937-1938). Odată cu instaurarea regimului comunist, Ioan Lupaș a fost marginalizat treptat și, ulterior, arestat în noaptea de 5/6 mai 1950, în cadrul „Noptii demnitarilor”. A fost închis la Penitenciarul Sighet, fiind eliberat cinci ani mai târziu.

Volumul dedicat acestuia este structurat astfel: *Cuvânt înainte* (p. 7-12) realizat de Ioan Chirilă, o biografie a vieții și activității lui Lupaș (p. 13-22) și 12 studii menite să expună viața și activitatea științifică, didactică dar și politică a lui Ioan Lupaș (p. 23-236). În variante diferite, parțiale sau republicate, o parte dintre studiile prezentate în această lucrare au mai

văzut lumina tiparului. La finalul volumului, ca de altfel și la celelalte apariții, editorii seriei au inserat, în mod firesc, secțiunea *În atenția colaboratorilor colecției Personalități ale „Universității Babeș-Bolyai”* (p. 237-239).

Cuvântul înainte realizat de Ioan Chirilă este distribuit în mai multe părți care să evidențieze mai clar cariera lui Ioan Lupaș. Prin acest mod s-a făcut introducerea în tematica volumului și în subiectele ce vor fi abordate în studiile ce îl compun. Tot aici, autorul a simțit nevoia să așeze în paginile acestei introduceri descrieri de natură literară a localității Săliște, unde s-a născut și a crescut Ioan Lupaș. Secțiunea aceasta este urmată de biografia lui Lupaș, despre care am menționat în paragraful anterior.

Primul studiu este intitulat *Ioan Lupaș – în serviciul Cetății* (p. 23-28) și este realizat de Ioan-Aurel Pop. Această intervenție reprezintă o expunere sintetică a biografiei lui Lupaș, dar și mărturii referitoare la modul cum Ioan-Aurel Pop a aflat de istoricul interbelic, interzis de regimul comunist, în timpul studenției sale. Președintele Academiei Române insistă asupra rolului avut de profesorul clujean în privința cercetărilor ce au avut ca arie de interes istoria medievală a Transilvaniei.

Al doilea studiu, intitulat *Activitatea lui Ioan Lupaș ca protopop de Săliște (1909-1919) în lumina unor izvoare inedite* (p. 29-64), este scris de Daniela Deteșan și Mircea Gheorghe Abrudan. Încă din titlul acestuia este dedus subiectul abordat de cei doi autori. La finalul studiului au fost atașate, sub formă de anexe, patru documente, care au constituit punctele de plecare ale acestei cercetări.

Studiul *Ioan Lupaș și Monarhia. Momente Regale în viața unui Săliștean* (p. 65-78), al lui Paul Ersilian Roșca, este prima lucrare preluată din altă publicație pe care o găsim în acest volum. Prin aceasta se face o expunere a raportării lui Lupaș atât la Monarhia austriacă, cât și la cea românească. De aici reiese acceptarea de către Lupaș a autorității Împăratului Franz Joseph și admirația față de monarhii de la București. O mare parte a acestui studiu prezintă relația dintre Lupaș și Regele Ferdinand.

Un studiu mai consistent, dar la fel, publicat anterior într-o altă publicație este cel al lui Nicolae Edroiu, *Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920-1945)* (p. 79-88). Autorul pornește de la contextul în care Ioan Lupaș a militat pentru crearea unui cadru instituțional specializat pentru studiul istoriei, și nu numai în Transilvania, această regiune fiind văduvită de scrieri istorice consistente în perioada interbelică. Mai departe, este expusă o prezentare a activității

institutului și a lui Ioan Lupaș, în calitate de codirector [alături de Alexandru Lapedatu – n. ns.], urmată de fragmente referitoare la activitatea didactică a lui Lupaș de la Universitatea din Cluj.

Următorul studiu, *Propaganda maghiară cu privire la Trianon la Congresul ecumenic de la Stockholm din 1925 – reacția lui Ioan Lupaș* (p. 89-102), realizat de Șerban Turcuș este o continuare – după cum susține autorul – a unui studiu publicat într-o altă revistă. Această lucrare supune discuției o temă particulară, mai exact deriva unor dezbateri din cadrul Congresului Ecumenic de la Stockholm spre zona politică, implicit și combaterea acțiunilor propagandistice maghiare de către Lupaș cu argumente de ordin istoric, cultural și social. Documentul prezentat ca anexă lămurește activismul marelui istoric pe această temă.

Al șaselea studiu, intitulat *Ioan Lupaș și Școala Română de la Roma* (p. 103-124) al Veronicăi Turcuș, analizează deciziile pe cale administrativă și didactică ale lui Ioan Lupaș în raport cu Școala Română de la Roma (studenți bursieri, profesori ce urmau să predea ș.a.). La finalul studiului sunt atașate două documente sub formă de anexe. Următorul studiu este intitulat *Protoierul Academician Ioan Lupaș și necrologul în timp de război* (p. 125-158) și este realizat de Cătălin Varga. Conține un document edificator în anexă.

De la amvon, universitate și academie în beciurile „Securității Poporului”: arestarea preotului profesor dr. Ioan Lupaș în „noaptea demnitarilor” (5-6 mai 1950) (p. 159-182), al cărui autor este Mircea-Gheorghe Abrduan, reprezintă o variantă adnotată a unui studiu similar, publicat anterior, ce aduce în discuție soarta nefastă de după anul 1945 a lui Ioan Lupaș, care, la fel ca alte elite interbelice, a devenit una dintre personalitățile ce au cunoscut în mod direct universul carceral comunist. Studiul conține o prezentare a relației sinuoase a lui Lupaș cu noile autorități înainte de 1950, urmată de momentul arestării și al interogatoriilor. Acest studiu are la bază mai multe documente, dar și trei declarații olografe cu caracter autobiografic aflate la CNSAS.

Următoarele trei studii prezintă cercetările din aria istoriei religioase ale lui Ioan Lupaș. Primul, *Românii ortodocși din Transilvania și Reforma în scrierile părintelui academician Ioan Lupaș* (p. 183-198), scris de Dacian-But Căpușan, analizează scrierile lui Lupaș ce au supus discuției efectele Reformei și Contrareformei în Transilvania, puse în legătură cu relațiile inter-confesionale dintre populațiile din Transilvania. Studiile *Contribuțiile preotului academician Ioan Lupaș în presa băănățeană. Precizări privind scrierile de istorie bisericească* (p. 199-212), a lui Daniel

Alic și Ioan Lupaș și Sebastian Stanca, *istorici ai episcopatului mogaian* (p. 213-226), al lui Mihai-Octavian Groza completează acest tablou.

Ultimul studiu este intitulat *Imaginea Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu în viziunea istoricului ardelean Ioan Lupaș* (p. 227-236) și aparține lui Iulius-Marius Morariu. Acest studiu este un text publicat „într-o manieră similară” (p. 227) într-o altă publicație. Motivația autorului privind realizarea acestui studiu constă în importanța lui Lupaș în istoriografie, ca unul din ultimii cercetători ce au adus informații cu caracter inedit despre domnul muntean. Morariu pune accent pe caracterul confesional prezent în scrierile lui Lupaș, în abordările referitoare la Constantin Brâncoveanu.

Volumul dedicat lui Ioan Lupaș din seria *Personalități ale Universității „Babeș-Bolyai”* se înscrie în prestigioasa serie editată de *Alma Mater* a Transilvaniei, aducând în atenția cititorului o personalitate marcantă a istoriografiei ardelene. Este un volum care aduce la zi biografia lui Ioan Lupaș și posteritatea sa în istoria mediului universitar clujean. Ediția de față nu epuizează subiectul Ioan Lupaș, alte aspecte legate de rolul politic și de funcțiile ministeriale ale istoricului ardelean, Secretar al Resortului Instrucțiunii și Cultelor sau cele din cadrul Ministerelor Sănătății și cel al Cultelor, așteptându-și cercetătorii.

Mihai-Daniel Botezatu

Octavian Ionescu, *Amintiri din viața mea*, ediție îngrijită de Marina Mureșanu Ionescu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2021, 372 p.

Preocuparea pentru studiul istoriei universitare, atât a instituției cât și a corpului profesoral și studentesc, a luat amploare în ultimii ani, iar aparițiile editoriale dedicate elitei universitare ieșene sunt din ce în ce mai numeroase. În această categorie se încadrează și volumul dedicat profesorului universitar Octavian Ionescu.

În vara anului 2021 s-au împlinit 120 de ani de la nașterea juristului, un bun prilej pentru fiica acestuia, Marina Mureșanu Ionescu, de a păstra vie memoria tatălui său, prin tipărirea manuscriselor acestuia. Cele opt caiete, după cum însuși autorul le-a denumit, au fost publicate în volumul *Amintiri din viața mea*, apărut la Casa Editorială Demiurg, Iași, în anul 2021. În continuare, voi aminti, pe scurt, câteva date din viața academică a profesorului Octavian Ionescu.

Octavian Ionescu (25 iunie 1901, Vorniceni, județul Botoșani – 15 noiembrie 1990, Iași), jurist, filosof, profesor universitar. A fost licențiat al Facultății de Drept din Iași (1924) și al Facultății de Filosofie din Iași (1925). Doctor în drept al Universității din Paris cu teza *La notion de droit subjectif dans le droit privé* (1931). De asemenea, a fost Bursier Rockefeller și Humboldt la mai multe Universitățile din Berlin, Frankfurt, Freiburg, München, Jena și Viena (1932-1938). Referent stagiar și referent titular la Consiliul Legislativ (1934-1948). Profesor suplinitor (1941-1942) și profesor titular (1941-1950) la catedra de Drept civil a Universității din Iași. Îndepărtat pe motive politice din Universitate, a fost profesor de limba română în învățământul gimnazial și secundar din Iași (1950-1962). După epurarea din învățământul universitar a continuat activitatea de cercetare, participând la mai multe congrese științifice internaționale și publicând valoroase studii de drept civil și de filosofie juridică: *Le Problème de la partie introductive du code civile* (1967), *La Philosophie du droit et la Sociologie juridique en Roumanie jusqu'à la veille de la seconde guerre mondiale* (1972), *Théories nouvelles sur le droit subjectif* (1973), *Tendances des rapprochement des conceptions fondamentales en droit privé* (1973), *L'Avenir de la société et le droit privé* (1977).

Volumul de față cuprinde opt caiete (capitole), o prefață denumită în mod sugestiv *Rezistența prin memorie*, un epilog, un rezumat în franceză și șaizeci și două de anexe. Memoriile au fost redactate de Octavian Ionescu în perioada 1960-1989 și reprezintă, mai degrabă, o biografie intelectuală și mai puțin una personală.

În primele două caiete, profesorul Ionescu re trăiește anii copilăriei și ai adolescenței, petrecuți în satul Vorniceni și în orașul Botoșani. Acesta își amintește de colegii și profesorii, care i-au fost alături în primii ani de școală. Mai mult, descrie și situația în care se află fiecare la momentul întocmirii memoriilor. Interesant este modul în care juristul povestește cum Primul Război Mondial i-a influențat activitatea școlară în acea perioadă. Pe tot parcursul scrierilor, acesta nu s-a rezumat doar la o înșiruire de evenimente, ci ele au fost însoțite de sentimentele trăite de autor, precum și de contextul istoric. Octavian Ionescu a numit acest jurnal, încă de la început, ca fiind un „jurnal intim”, deoarece nu intenționa să îl publice. Acest fapt a condus la o scriere transparentă, autorul nu s-a ferit să consemneze tot ceea ce a trăit și crezut în fiecare moment.

Primele idei din caiete au fost scrise la maturitate, începând cu anul 1960, însă, unele pasaje au fost copiate din jurnale de călătorie, amintiri consemnate chiar în momentul faptelor. De exemplu, în anul 1920 acesta

a participat ca cercetaș la Jeamboreea de la Londra: „Notele și impresiile asupra acestei călătorii de vis le-am consemnat într-un caiet cartonat, negru, de aproape 200 de pagini, pe care îl am alături de mine acum, când scriu aceste rânduri (duminecă, 24 mai 1981)”, p. 54.

Caietele trei, patru și cinci sunt dedicate studiilor universitare și postuniversitare. Octavian Ionescu a urmat studiile universitare la Universitatea din Iași unde a obținut simultan două diplome de licență, în Drept și Filosofie. Studiile doctorale le-a urmat la Facultatea de Drept din Paris, sub îndrumarea profesorului Georges Ripert, cu care a legat, de altfel, și o relație de prietenie. Apoi au urmat studii în Germania și Austria, ca bursier al Fundațiilor Rockefeller și Humboldt. Autorul povestește cum și-a petrecut studenția la Iași, profesorii îndrumători de la cele două facultăți, precum și plecarea spre Paris. Ajuns în capitala Franței, Ionescu se adaptează vieții culturale pariziene vizitând muzeele și participând la diverse spectacole, concerte și excursii. Studiile din perioada în care a fost bursier în Germania și Austria au contribuit la aprofundarea specializării din domeniul juridic.

Ultimele trei caiete, caietele șase, șapte și opt, sunt dedicate activității profesionale, științifice, dar și activității familiale. Autorul își amintește etapele carierei sale ca membru al Consiliului Legislativ al României antebelice și profesor de drept civil la Universitatea din Iași. Aceasta din urmă a fost întreruptă de evenimentele petrecut după cel de-al Doilea Război Mondial, epurările politice. Întâmplările sunt descrise într-un subcapitol separat, intitulat de către profesor, „Eliminarea mea din Universitate (1950)” (p. 294-298). Repetă de mai multe ori faptul că el nu a făcut niciodată politică, „ținându-mă numai de studii”. Deși a fost drama vieții lui, Octavian Ionescu descrie perioada epurărilor ca una care nu i-a copleșit viața științifică. Pare că și-a acceptat destinul, având în vedere că trebuia să aibă grijă, împreună cu soția sa, de cei patru copii. După aceste evenimente, în perioada 1950-1962 a fost profesor de limba română la mai multe școli din Iași: Școala Profesională Specială de Îndreptare și Corecție; Liceul Național din Iași; Școala de 7 ani „Mihail Kogălniceanu”, nr. 22, din strada Karl Marx nr.28; Școala de Muzică din Iași, Școala Ajutătoare din Iași. În memoriile sale, profesorul Ionescu amintește de întâlnirea cu soția sa, Rica Voisin, căsătoria cu aceasta, precum și de cei patru copii: Lucian, Ilinca, Gabriel și Marina. În ultimul caiet sunt detalii despre opera științifică în domeniul dreptului și al filosofiei juridice, precum și toate participările profesorului la congresele mondiale de Filosofia Dreptului și de Filosofie Socială: Roma (1937), Milano-Gardone Riviera (1967),

Bruxelles (1971), Madrid (1973), Saint Louis (1975), Sydney și Canberra (1977), Basel (1979), Edinburg (1989).

Apariția editorială oferă o „imagine cvasi exhaustivă” a etapelor vieții și activităților didactice și științifice ale lui Octavian Ionescu și este un instrument de lucru bine alcătuit, ce poate fi folosit atât de cercetători, cât și de cei pasionați de subiect. Rezumatul scris în limba franceză oferă posibilitatea volumului de a fi introdus într-un circuit internațional. Cartea se încheie cu șaizeci și două de anexe, denumite de noi, „Viața în imagini a lui Octavian Ionescu”.

Volumul este bine structurat și contribuie la întregirea imaginii profesorului universitar și omului Octavian Ionescu, figură emblematică a științei dreptului în România și în Europa.

Petronela Buruiană

În atenția colaboratorilor

Publicația *Historia Universitatis Iassiensis* apare într-un singur număr pe an și cuprinde studii și articole atât în limba română, cât și în principalele limbi de circulație savantă: engleză, franceză, germană, rusă și italiană.

Historia Universitatis Iassiensis este o revistă academică, având rubrici consacrate studiilor, articolelor istoriografice, recenziilor, notelor bibliografice, rapoartelor și referatelor academice, ca și altor categorii de materiale cu caracter tehnic și administrativ. Tematica acestora este circumscrisă problematicii istoriei universității, în general, și a istoriei universității central și est-europene în special. Sunt acceptate (și încurajate) studii cu caracter comparativ sau teoretic privind istoria și istoriografia universității. Totodată, se acordă o pondere semnificativă studiilor și articolelor cu privire la istoria fenomenului educativ și a vieții intelectuale, în măsura în care acestea privesc de o manieră semnificativă istoria universității. De asemenea, alături de contribuțiile istoriografice, revista cultivă și cercetări privind studiile de muzeologie universitară.

În principiu, editorii publicației nu impun nici un fel de restricții de ordin politic, instituțional sau cultural. Atitudinea critică, la fel ca și dezbaterele sau polemicele sunt încurajate. Totuși, se recomandă autorilor, pe lângă decența necesară, respectul valorilor fundamentale și a normelor unei culturi politice democratice. Contribuțiile care fac elogiul antisemitismului și al urii motivate cultural sau politic sunt excluse din principiu. De asemenea, studiile sau articolele care pot acredita teze sau comportamente de factură totalitară sau non-democratică vor fi tratate ca neconforme cu linia editorială a publicației.

Nu există, de asemenea, limite temporale și nici indicații stricte cu privire la structura textelor trimise spre publicare. Totuși, vor putea fi considerate ca fiind *studii*, prin urmare, publicate în secțiunea rezervată acestora, acele materiale care întrunesc următoarele condiții: a) Tratează de o manieră cvasi-exhaustivă o problemă clar enunțată; b) Aduc contribuții semnificative în chestiunea dată; c) Respectă regulile formale ale unui demers academic, în ce privește limbajul, organizarea materialului, sistemul de argumentare, normele etice etc.

O rubrică specială din cadrul publicației va fi consacrată *studiilor documentare*. Este vorba de acele texte care își propun să facă publice materiale documentare necunoscute sau inedite, cu privire la istoria universității și a vieții academice. Acestea trebuie să respecte normele

enunțate mai sus, la care se adaugă condițiile de ordin formal cu privire la editarea documentelor, respectiv, ca materialul trimis redacției să conțină: 1) Transcrierea textului original; 2) Traducerea sa în română/ limbă de circulație; 3) Un studiu introductiv; 4) Un scurt rezumat.

Eseurile bibliografice nu solicită exigențe stricte de editare, în afara condiției elementare ca subiectul în discuție să aibă o legătură semnificativă cu tematica generală a revistei. Recenziile trebuie să se ocupe de lucrări relativ recent apărute (din ultimii cinci ani) și să ofere o perspectivă critică profesională. Nu se pot recenza traducerile, decât în situații bine motivate. Contribuțiile destinate rubricii *Addenda et Corrigenda* trebuie să privească o temă precisă și să contribuie explicit la corecția unei erori istoriografice.

În momentul trimiterii unui material, autorii își asumă următoarele responsabilități: textul este original, nu a mai fost publicat; nu defăimează și nu afectează intimitatea vreunei persoane; nu violează dreptul de proprietate intelectuală a unor terți; cedează revistei dreptul neexclusiv de publicare.

Autorii vor trimite atât textul inițial, cât și forma finală a acestuia (care să cuprindă modificările cerute de redacție) în format Word și PDF, sub o denumire care să includă numele autorului urmat de inițiala prenumelui, primele două cuvinte din titlu, apoi punct și cuvântul „draft” (dacă e forma inițială) sau, dacă e forma finală, cuvântul „final”.

Materialele se redactează în fontul Times New Roman, mărime 12 în text și 9 la subsol, la o distanță de 1,5 rânduri. Pentru tabele și legende se folosesc caractere de 10. În cazul în care există și imagini (la rezoluție maximă), acestea vor fi trimise și în fișiere separate.

Studiile și eseurile nu au un număr limitat de pagini, dar abuzul nu este încurajat. Un studiu nu poate depăși decât în circumstanțe bine motivate de logica expunerii academice 30-35 de pagini. Dacă numărul de pagini este mai mare, un text poate fi publicat în mai mult numere consecutive. În schimb, recenziile nu pot fi mai mici de 5 pagini și mai lungi de 10 pagini. La fel, notele bibliografice, ar trebui să aibă între 2 și 4 pagini, cu același format. În ce privește contribuțiile pentru rubrica *Addenda et Corrigenda*, acestea nu trebuie să depășească 4-5 pagini, respectiv, 1.500-2.000 de cuvinte. Rapoartele și referatele pentru rubrica *Viață științifică* nu pot depăși 3-4 pagini, respectiv, 1.500 de cuvinte.

Textul expediat redacției trebuie să conțină următoarele elemente: titlul, prenumele și numele autorului, cinci-șase cuvinte cheie, textul propriu-zis (pentru a ușura lectura materialelor de dimensiuni medii sau mari, acestea trebuie structurate în mod relevant pe capitole (de la

Introducere la Concluzii, cu litere aldine), un Rezumat de cel puțin o pagină, de preferință în limba engleză, care să conțină inclusiv titlul și cuvintele cheie, o scurtă notă autobiografică.

Aparatul critic se întocmește potrivit sistemului Academiei Române pentru disciplinele umaniste, cu diferența că titlurile publicațiilor (cărți de autor, volume colective, culegeri de studii, volume de documente și ediții critice etc., dar și ziare și reviste) se trec în italice (de ex.: *Monitorul Oficial al României*; *Adevărul*; *The Historical Review* etc.), iar titlurile studiilor, articolelor, capitolelor etc., între ghilimele („...”). Notele se vor trece la subsol (*footnote*), cu numerotare continuă.

În text, numele de persoane se trec în formă completă (prenume și nume) cel puțin la prima menționare; în continuare, acolo unde confuzia este imposibilă, se poate da numai numele, nu însă și inițiala prenumelui. În cazul numelor de monarhi forma corectă este: domnitorul Alexandru Ioan Cuza (nu Al. I. Cuza), regele Carol I. Numele demnității se scrie cu minuscule. Termenii străini se trec în italice: *Burschenschaft*, *Risorgimento*, *magister* ș.a. Lucrările în limbi străine (cu excepția celor de circulație: engleza, franceza, germana, italiana, spaniola) se menționează cu titlul original, urmat imediat, între paranteze pătrate, de traducerea acestuia în limba română.

Autorii sunt responsabili în exclusivitate pentru conținutul textelor și pentru respectarea reglementărilor privind drepturile de proprietate intelectuală. Evident, ei trebuie să respecte formatul revistei și să se conformeze sugestiilor referenților. Evaluarea materialelor are loc în urma procesului de *peer-review*.

Materialele destinate publicării pot fi trimise pe adresa de e-mail: hui.uaic.ro@gmail.com

Communications

Historia Universitatis Iassiensis journal is published in a single number per year and includes studies and articles both in Romanian and in major scientific languages: English, French, German, Russian and Italian.

Historia Universitatis Iassiensis is an academic publication, with sections devoted to studies, historiographic articles, reviews, bibliographic notes, academic reports and essays and other categories of technical and administrative materials. Their theme is circumscribed to the issue of the university history, in general, and to the Central and Eastern European university in particular. The comparative approaches and theoretical studies regarding the university's history and historiography are welcomed and encouraged. At the same time, major attention will be paid to studies and articles related to the history of education and intellectual life, insofar as they significantly relate to the history of university. Along with historiographic contributions, the journal also encourages approaches on university museology.

As a rule, the editors do not impose any political, institutional and cultural restrictions. Critical attitude, debates and polemics are encouraged. However, the authors are advised that, in addition to necessary decency, to respect the fundamental values and norms of a democratic political culture. Contributions that praise anti-Semitism and hatred out of cultural or political reasons are excluded from the beginning. At the same time, studies and articles that approve totalitarian or non-democratic topics or behaviours are to be treated as noncompliant with the editorial line of the publication.

There are no time limits or strict indications regarding the structure of the texts submitted for publication. However, the journal will label as *studies*, and, therefore, published in a predetermined section, the materials that meet the following standards: a) Deal with a clearly stated problem in a quasi-exhaustive manner; b) Bring significant contributions to the issue in question; c) Meet the formal rules of an academic approach, in terms of language, organization of the material, system of argumentation, ethical norms etc.

A special column within the publication is dedicated to *documentary* studies. These studies aim to disclose unknown or unpublished materials, regarding the history of university and academic life. They have to comply with the above-mentioned norms, to which formal rules of document

editing are added; thus, the material sent for publication should contain: 1) A transcript of the original document; 2) The translation of the summary.

Bibliographical essays do not require strict demands of editing, in addition to the basic condition that the subject matter be significantly related to the general theme of the Journal. The reviews must deal with recently published works (during the last five years) and provide a professional critical perspective. Translations are not to be reviewed except for very well argued cases. Contributions for *Addenda et Corrigenda* must relate to a specific issue and not explicitly contribute to the correction of a historiographical error.

Studies and essays do not have a limited number of pages, but abuse is not encouraged. A study can not go over 30-35 pages, in size 12 font, except for very well argued cases, by the logic of academic exposure. If the number of pages is too big, the text can be published in several consecutive numbers of the journal. On the other hand, the reviews can not be less than 5 pages or over 10 pages long. Similarly, bibliographical notes should be between 2 and 4 pages long, with the same format. The contributions under the heading *Addenda et Corrigenda*, should not exceed 4-5 pages, respectively 1,500-2,000 words. Reports and essays under "Academic Life" can not exceed 3-4 pages, respectively 1,500 words.

The journal accepts for publication only material written in observance of the unanimously enforced academic rules; thus, for those in Romanian, the rules and regulations of the Romanian Academy are to be followed, and for those in foreign languages, the editorial norms in use for each language are required (e.g. for English, those contained in Chicago Manual of Style: <http://www.chicagomanualofstyle.org/toolscitationguide.html>).

All studies must necessarily contain a summary in a language other than the articles' and a self-presentation of the author (minimum personal data, academic experience, significant publications in the field). The studies may also include annexes, with documentary materials.

Please e-mail the materials for publication to: hui.uaic.ro@gmail.com

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

700109 Iași, Pinului 1A, tel./fax 0232 314947

Apărut: 2022
Comanda: 239

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro